

Абу Муҳаммад Жамолиддин Абдуллоҳ ибн Муҳаммад ибн Омир ибн
Шарафиддин Шибровий

عنوان البيان

وبستان الأذهان ومجموع نصائح في الحكم

УНВАНУЛ БАЁН

ва бустанул азҳан ва мажмуъу насаиҳ фил ҳикам

(Баён манзили ва зеҳнлар бўстони ҳамда насиҳат ва ҳикматлар мажмуъаси)

Араб тилидан
Рашид Зоҳид
таржимаси

Мусаҳҳиҳ
Анвар Аҳмад

Тошкент
2018

Муқаддима

Бутун оламларни яратган, бандаларига марҳамати чексиз Зот – Аллоҳга ҳамд бўлсин! Бандалари ичида Аллоҳга энг яқин, энг суюкли, умматига энг ғамхўр зот – Пайғамбаримиз Муҳаммад алайҳиссаломга, унинг аҳли оиласи ва барча саҳобаларига солавоот ва саломлар бўлсин!

Шайх Абдуллоҳ Шибравийнинг ушбу “Унванул баён ва бўстону азҳан” – “Баён манзили ва зеҳнлар бўстони” китобида инсоний маданият ва исломий одоб-ахлоқ қоидалари аниқ ва ёрқин бир кўринишда тақдим этилган. Мана шу аниқлик ва ёрқинлик насихат ва ҳикматлар тўплами бўлган мазкур китобнинг муваффақиятини таъминлаган хусусиятлардан биридир. Замонлар синовидан ўтган ибратли тажрибалар, ҳикматларга йўғрилган тарих бағридаги Бу манзилларни таниб, саҳифадан саҳифага ичкарироқ кираётган инсон қачонлардир йўқотган нарсасини топгандай қувончга тўлади... ойсиз, юлдузсиз зимистон тун бағрида адашиб чарчаган йўлчига узокдан “йилт” этиб бир нур кўринса, бу нур уни умид чироғи бўлиб ўзига чорламайдими, бу умид унга тетиклик, куч-қувват бағишламайдими, бу ишонч, бу қувват уни нажотга элтмайдими?!

“Унвон...” китоби билан яқиндан танишиш асносида кўнгилда шундай таассуротлар кечди. Бу бежиз эмас. Каломдаги иъжоз мақоми Пайғамбаримиз Муҳаммад алайҳиссалом сўзларига ҳам кўчганига ҳадиси шарифлар гувоҳ. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг ҳадислари Қуръони каримда *ҳикмат* дея зикр этилган. Ҳикмат “жавомеъул калим” (қисқа лафзда кўп маъноларни жамлаш) услуби орқали намоён бўлган. Бу неъмат Аллоҳнинг маҳбуб Пайғамбари Муҳаммад алайҳиссаломга берилган эди. Мазкур китобда

айни услубга муҳаббат таъсирланиш самарасини таъминлаганига шубҳа йўқ. Негаки, китоб муаллифи Абу Муҳаммад Жамолiddин Абдуллоҳ ибн Муҳаммад ибн Омир ибн Шарафиддин Шибравий калом, ҳадис, фикҳ, усули фикҳ илмларида етук олим бўлиши билан бирга, ўз замонасининг назмий девон тартиб берган мумтоз шоирларидан, адаб илми бўйича рисоалар битган, баёнда мазмун ва шакл уйғунлигини ҳис қилиш малакасига эга инсонлардан эди. Бу имтиёз “жавомеъул калим” услубини ўзлаштиришга имкон берган. Муаллиф мў’жаз жумлада инсоннинг ўзи билан ўзи ва атрофдагилар билан муносабатидаги нозик нуқталарни бўрттириб, заррабин остида кўрсатар экан, бу сирли жозиба ўқувчини ўзига тортади, қўйиб юбормайди, мутолаадан узилолмайсиз...

Табиийки, бу тавсифлар арабча матнни ўқиш давомида олинган таассуротлар... Аслиятдаги мазмун, руҳ, кайфият ўзбекча таржимада қанчалик акс этганини эса аввало, соҳа мутахассислари, қолаверса, зукко ўқувчилар баҳолайди. Лекин шу ўринда таржима жараёни билан боғлиқ айрим фикрларни айтишга эҳтиёж сезиляпти.

Маълумки, Исломнинг бош манбаи муқаддас Қуръони карим араб тилида нозил бўлган. Пайғамбаримиз Муҳаммад алайҳиссалом ҳам араб тилида гапирганлар. Араб тили мукамалликда тенгсиз эканига шубҳа йўқ. Бу тил асрлар давомида шу даражада такомиллашган асосга эга бўлдики, илоҳий ҳикмат натижаси ўлароқ, лисоний тизимдаги энг кичик ўзгаришгача ҳар бир ҳолат учун муайян қонуният, аниқ қоида ишлаб чиқилди. Араб тилида қоидага

бўйинсунмайдиган ҳолат йўқ. Ҳар бир ўзгаришнинг асоси, тегишли изоҳи бор. Аслида, араб тилини ўрганишнинг қийинлиги, балки осонлиги ҳам шунда.

Арабий матнни ўзга тилга ўтираётган таржимон, аввало ўша қонуниятлардан хабардор бўлиши талаб этилади. Жумладаги ҳар бир сўзнинг луғавий маъносини билиш матн мазмуни ҳали тўла англанди, дегани эмас. Асар ва унинг муаллифи ҳақида бутун тасаввур ҳосил бўлмагунча таржиманинг тўғрилиги иштибоҳли бўлади. Шунинг учун ҳам бир сатр, жумла, хатбошини ўқиб чиқиш билан кифояланмасдан, балки бутун бошли бўлимни ўқиб, тушунгандан сўнггина таржимага уриниш ишончлироқ йўлдир. Чунки матн руҳи қисмда эмас, бутунда акс этади. Матн руҳи англанса, сўзларни ўрни-ўрнига қўйиш осонлашади. Акс ҳолда, мазмун талаб қилган сўзнинг бошқа муқобили танланиб, маъно хиралашади.

Бу вазиятда бошқа оғриқли нуқта ҳам бор. Таржимон арабий матнни бутун нозикликлари билан тушуниб, ҳис қилиб, мазмунни она тилида у даражада бера олмаса-чи?! Бундай ҳолатда, ўз тилининг тарихини билмаслик, она тилининг табиатини ҳис қилмаслик ҳеч кимга ўзининг она тилини камситишига ҳуқуқ бермайди. Чунки она тили ҳар бир миллатга Яратувчи томонидан ато этилган. Шундай экан, айб таржима қилинаётган тилда эмас, таржимонда! Таржимон она тилини таржима қилаётган ажнабий тилдан кам билмаслиги керак. Шундагина, аввало, ўзи таржима қилаётган матн муаллифининг ҳаққини, қолаверса, таржимага муҳтож ўқувчиларнинг ҳаққини адо қилган бўлади. Мисол учун, араб тилида фасоҳат ва балоғат билан,

“жавомиъул калим” услубида, юксак мақомда изҳор қилинаётган фикр нега ўзбек тилида нўноқ ифодаланиши керак?!

Тўғри, аслиятдаги шакл ва мазмун уйғунлигидан томган ширани таржима қилинаётган тилда айнан бериш мушқил, аксар имконсиз иш. Айниқса, назмий матнни, сажъли насрни ўгиришда бу мушқиллик чандон ортади. Лекин бу ҳолат таржиманинг аслиятдан узоқлашишига, таржимоннинг эринчоқ ва нўноқлигига узр бўлолмайди. Матонинг асл қийматли томонини тескари ўгириб, астардан либос тикиладими? Агар шундай қилинса, бу умумий қоидага хилоф иш бўлади ва урф бузилади.

Энди “Унвонул баён ва бўстонул азҳан” китобининг нашр тарихи, матни таҳқиқи ва таржима жараёни билан боғлиқ айрим жиҳатлар ҳақида тўхталсак.

Китоб анъанавий ҳамд, наът, муқаддима, мавзуга кўра ажратилган етти бўлим ва хотимадан таркиб топган. Таржимада арабий матн шартли бўлакларга тақсимланиб, ҳар бўлакдан сўнг матн таржимаси бериб борилди. Айрим сўз ва жумлалар қавс ичида изоҳланди. Матн мазмуни ва руҳини ўзбек тилида имкон қадар сақлашга ҳаракат қилинди. Лекин бу жиҳат арабча матнни нахв қоидаларига мувофиқ сўзма-сўз таркиб қилишда ҳалал бериши мумкин. Негаки, сўзма-сўз таркиб оғзаки таҳсилга асосланган. Шунингдек, бу ўринда оғзаки нутқ билан ёзма нутқ орасидаги кескин тафовутни ҳам ҳисобга олиш зарур. Оғзаки нутқда устоз шогирд билан бевосита алоқада бўлади, ёзма нутқда эса бунинг иложи йўқ. Шунинг учун ушбу таржимада кўпроқ эътибор мазмунни етказишга қаратилди, шаклни танлашда эса изоҳга ҳожат сезмайдиган ҳолат ихтиёр қилинди.

Таржима мукаммал бўлди, деган даъводан йироқмиз. Маъно равшан чиқмаган ўринлар учради. Бу бир томондан, араб тилини яхши билмаслигимизнинг, бошқа томондан, она тилида нўноқлигимизнинг оқибати. Қолаверса, эътиқодий маданиятимиз билан боғлиқ бундай ишлар тўла маънода бирдамлик, ҳамкорлик бўлсагина, мукаммал амалга ошади. Устозлар ва ўқувчиларнинг хайрли дуоларига ҳамиша муҳтожмиз.

Рашид Зоҳид

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

قَالَ الْإِمَامُ الْعَالِمُ الْعَلَامَةُ، الْخُبْرُ الْبَحْرُ الْفَهَامَةُ، الشَّيْخُ عَبْدُ اللَّهِ الشَّيْبَرَاوِيُّ الشَّافِعِيُّ، تَعَمَّدَهُ
اللَّهُ بِالرَّحْمَةِ وَالرِّضْوَانِ وَأَسْكَنَهُ أَعْلَى فَرَادِيسِ الْجَنَانِ، آمِينَ.

Олиму аллома имом, фаҳми ўткир, илми денгиз Шайх Абдуллоҳ Шибравийни Аллоҳ ўзининг раҳмати ва розилиги билан ўраб, фирдавс жаннатларининг юқорисидан жой берсин (омийн), у зот деди:

الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي أَظْهَرَ مِنْ مَكْنُونَاتِ أَسْرَارِهِ كُنُوزًا وَأَبْرَزَ مِنْ دَقَائِقِ صُنْعِهِ لَصَفْوَةَ خَلْقِهِ رُؤُوسًا
وَالصَّلَاةَ وَالسَّلَامَ عَلَى مَنْ كَانَتْ لَهُ الْبَلَاغَةُ شِعَارًا وَالْفَصَاحَةُ دِتَارًا وَاخْتَصَرَ لَهُ الْكَلَامَ اخْتِصَارًا
الْمُنْتَقَى مِنْ صَفْوَةِ عَدَنَانَ الْحَائِزِ السَّبَقِ فِي مِضْمَارِ الْبَيَانِ وَ عَلَى آلِهِ وَصَحْبِهِ أُولَى الْعِزَائِمِ وَالْهِمَمِ
حَامِلِ أَعْبَاءِ الْأَدَبِ وَالْحِكْمِ

Аллоҳга ҳамдлар бўлсин! У Зот халқи ичидан саралаб танлагани Пайғамбаримиз Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи ва саллам учун Ўзининг сирларга тўла хазиналарни очди, санъатининг нозикликларини намоён этди.

Балоғат кўйлаги ва фасоҳат ёпинчиғи бўлган, жавомеъул калим – қисқа лафзда кўп маъноларни жамлаш неъмат ато қилинган, баён илми майдонида пешқадамликни кўлга киритган энг сара Адноний – соф қонли арабларнинг танлангани Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламга, у зотнинг хонадони аҳлига, одобу ҳикмат юklarини кўтарган, азму ҳиммат эгалари бўлмиш саҳобаларига Аллоҳнинг раҳмати ва саломи бўлсин.

Изоҳ. Пайғамбаримизга солават ва саломлар айтилган бу жумлада Муҳаммад алайҳиссаломнинг бир нечта фазилати саналган: балоғат эгаси, яъни гапни эшитувчининг ҳолатига мослаб, фикрни аниқ ва тушунарли қилиб, маънони равшан ҳолда етказиш иқтидорига эга эканлари; фасиҳ зот эканлари,

яъни Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг гапидаги ҳар бир сўзнинг айтилиши энгил ва айни пайтда гўзал, маъноси содда ва қоидага мувофиқ, жумлада бирорта етмай қолган ёки бирорта ортиқча сўзнинг учрамаслиги. Балоғат фасоҳатга нисбатан ичкарироқда кечадиган ҳодиса бўлгани учун у ички кўйлакка, фасоҳат унинг устидан ёпиладиган ёпинчиққа ўхшатиляпти. Қуръони каримда айтилади: “**У** (Аллоҳ) **омийлар** (яъни, аҳли Китоб бўлмаган илмсиз кишилар) **орасига ўзларидан бўлган, уларга (Қуръон) оятларини тиловат қиладиган, уларни (ширк ва жаҳолатдан) поклайдиган ҳамда уларга Китоб – Қуръон ва ҳикмат – ҳадисни ўргатадиган бир Пайғамбарни** (яъни, Муҳаммад алайҳиссаломни) **юборган зотдир**” (Жумъа,2-оят). “**Ҳикмат**” сўзининг луғавий маъноси донишмандликдир. Улуғларнинг айтишича, ҳикмат билан илмнинг фарқи бор. Ниманидир билиши, зеҳнда ўша нарс ҳақида билим ҳосил бўлиши билан киши ўша нарсанинг олими саналиши мумкин. Лекин ҳаким бўлиш учун билишнинг ўзи кифоя қилмайди. Балки ҳикмат эгаси билишдан, маълумот ҳосил қилишдан ташқари билганини қачон, қаерда, қай тарзда қўллашдан ҳам огоҳ бўлиши керак. Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг қисқа гапда кўп маъноларни жамлаши айни ҳикмат тақозосидир.

(وَبَعْدُ) فَهَذِهِ فُرْصَةٌ انْتَهَزْتُهَا يَدُ الْإِمْكَانِ وَدُرَّةٌ اخْتَلَسْتُهَا نَوَاشِطُ الْأَزْمَانِ وَغَزَالَةٌ اقْتَنَصْتُهَا حَبَائِلُ الْأَفْكَارِ وَعُجَالَةٌ اقْتَطَفْتُهَا حَوَائِمُ الْأَذْكَارِ

Ҳамду санодан сўнг айтадиган муҳим сўзим фурсат ҳақида. Бу шундай фурсатки, имкон уни қўлга киритган, бу шундай дурки, замоналарининг эпчил кишиларигина уни ўзиники қилур, бу шундай кийикки, фақат фикр тўрлари уни илинтира олур, бу шундай шошилиш тайёрланган таомки, зикрга ташналаргина унга аввал қўл солур.

Изоҳ. Фурсат бир бебаҳо дурга, бир ҳуркак кийикка, бир нур тезлигидан ҳам тезроқ ҳаракатга ташибеҳ қилиняпти. Бу – фурсатнинг бой бериб

қўйилиши жуда осонлигига ишора. Инсон қўлига тутқазиб қўйилган бу фурсатни аксар ҳолда бой беради. Фурсатнинг шошилини тайёрланган таомга ўхшатилиши, аввало, китобнинг ҳикмат ва насиҳатлардан жамланган таснифот эканига ишора бўлса, яна бир маъноси бу тўпламнинг йўл учун тайёрланган озиқдек қулай, умр йўлидаги йўловчига малолсиз, ҳазми енгил эканини англатишдир. Навбатдаги жумлада Шайх фурсатни ганимат билиш одоби йўқолиб кетгани сабабли унинг сочилиб кетган бебаҳо дурларини йиғишига азм қилганини айтади:

نَظَّمْتُ سِلَكَهَا الْمُتَمَرِّقَ لِكَسَادِ الْآدَابِ وَجَمَعْتُ شَمْلَهَا الْمُتَفَرِّقَ لِذَوِي الْأَبَابِ وَضَمَمْتُهَا
حِكْمًا تَرْتَأَخُّ لَهَا النُّفُوسُ وَتَبْتَهِجُ بِهَا الطُّرُوسُ

Одоб касодга учрагани учун сочилиб кетган бу дурларни бир шодага тиздим ва сочилган дурларни ақл эгалари учун жамладим. Нафслар роҳат топадиган, саҳифалар сурурга тўладиган ҳикматларни унга қўшдим.

Изоҳ. Шайх фурсатни қўлга киритганининг аломати сифатида тасниф қилаётган китобини назарда тутяпти. Бунинг далили – охирги жумладаги “саҳифаларга ҳикматларни қўйиши” маъноси ва кейинги жумлада ифодаланаётган маълумотлардир.

وَرَتَّبْتُهَا عَلَى سَبْعَةِ أَسَالِيبَ وَخَاتَمَةٍ وَأَعَقَبْتُ كُلَّ أُسْلُوبٍ بِضَرْبٍ مِثْلٍ يَدْفَعُ عَنْهُ الْمَلَلُ.

Уни етти услуб ва бир хотима билан тартибладим. Ҳар бир услуб ниҳоясида малолу чарчоқни ёзадиган бир зарбулмасал келтирдим.

الْأُسْلُوبُ الْأَوَّلُ: فِي الْكَمَالَاتِ الرَّافِعَةِ لِذَوِي الْمُرُوءَاتِ

Биринчи услуб: Мурувват эгалари – мард кишиларни камолга етказувчи комилликлар ҳақида.

الْأُسْلُوبُ الثَّانِي فِي حِفْظِ اللِّسَانِ وَمَا يَحْسُنُ نُطْقُهُ مِنَ الْإِنْسَانِ

Иккинчи услуб: Тилни сақлаш ва инсон гапириши чиройли саналган ишлар ҳақида.

الْأُسْلُوبُ الثَّالِثُ فِي وَصَايَا نَافِعَةٍ وَمَزَايَا رَافِعَةٍ

Учинчи услуб: Фойдали насихатлар ва улуғ ахлоқ ҳақида.

الْأُسْلُوبُ الرَّابِعُ فِي الْحُضْرِ عَلَى الْحَزْمِ وَالْأَخْذِ بِالْعَزْمِ

Тўртинчи услуб: Огоҳликка ундаш ва азмда собитлик ҳақида.

الْأُسْلُوبُ الْخَامِسُ فِي الْحَذَرِ مِمَّا يُورِثُ الضَّرَرَ

Бешинчи услуб: Зарар келтирадиган нарсалардан огоҳ бўлиш ҳақида.

الْأُسْلُوبُ السَّادِسُ فِي التَّفْوِيزِ لِلْقَضَاءِ بِالتَّسْلِيمِ وَالرِّضَاءِ

Олтинчи услуб: Қазою қадарни бўйсунуш ва розилик билан қабул қилиш ҳақида.

الْأُسْلُوبُ السَّابِعُ فِي دَمِّ مَا يَتَخَلَّقُ بِهِ الْإِنْسَانُ مِنَ الْعُدْوَانِ

Еттинчи услуб: Инсонни душманга айлантириб қўядиган хулқларнинг ёмонлиги ҳақида.

الْحَاتِمَةُ فِي حَكْمٍ مُنْتَشِرَةٍ مِنَ الْاِثْنَيْنِ إِلَى الْعَشْرَةِ

Хотима: Иккидан то ўнгача бўлган сонлар билан боғлиқ ҳикматлар ҳақида.

وَسَمَّيْتُهُ عُنْوَانَ الْبَيَانِ وَبُسْتَانَ الْأَزْهَانِ وَعَلَى اللَّهِ اعْتِمَادِي وَهُوَ حَسْبِي فِي مَبْدَئِي وَمَعَادِي

Китобни "Баён манзили ва зеҳнлар бўстони" деб номладим. Бу ишда суянчим фақат Аллоҳгадир. Китобни бошлашимда ҳам, ниҳоялашимда ҳам Аллоҳнинг ўзи кифоядир.

الْمُقَدِّمَةُ

Муқаддима

قَالَ اللَّهُ تَعَالَى: {يُؤْتِي الْحِكْمَةَ مَنْ يَشَاءُ وَمَنْ يُؤْتَ الْحِكْمَةَ فَقَدْ أُوتِيَ خَيْرًا كَثِيرًا}.

Аллоҳ таоло дейди: *У Ўзи истаган кишиларга ҳикмат (фойдали билим) беради. Кимга ҳикмат берилган бўлса, бас, муҳаққақки, унга кўп яхшилик берилибди*" (Бақара сураси, 269-оят).

وَقَالَ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:

لَا حَسَدَ إِلَّا فِي اثْنَتَيْنِ، رَجُلٌ آتَاهُ اللَّهُ مَالًا فَاسْلَطَهُ عَلَى هَلَكْتِهِ فِي الْخَيْرِ وَرَجُلٌ آتَاهُ اللَّهُ الْحِكْمَةَ فَهُوَ يَقْضِي بِهَا وَيُعَلِّمُهَا النَّاسَ.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам айтадилар: "Ҳасад қилиш мумкин эмас, фақат икки кишига нисбатан ҳасад(ҳавас) бундан мустасно: Аллоҳ таоло мол берган ва уни яхшиликка сарфлашга муваффақ қилиб қўйилган киши; Аллоҳ таоло ҳикмат берган, шу ҳикмат билан ҳукм юритадиган ва шу ҳикматни одамларга ўргатадиган киши¹."

وَنُقِلَ عَنِ الْأَبِ لُوقَا الْحَكِيمِ أَنَّهُ كَتَبَ عَلَى بَابِ دَارِهِ: أَنَّهُ لَنْ يَنْتَفِعَ بِحِكْمَتِنَا إِلَّا مَنْ عَرَفَ نَفْسَهُ وَوَقَفَ بِهَا عِنْدَ حَدِّهَا وَتَدَبَّرَ مَا يَلْقَى إِلَيْهِ بِعَيْنِ الْإِنْصَافِ، فَمَنْ كَانَ بِهَذِهِ الصِّفَةِ فَلْيَدْخُلْ وَإِلَّا فَلْيَرْجِعْ حَتَّى يَكُونَ بِهَا

Луқо ал-Ҳаким²дан нақл қилинишича, у ўз ҳовлиси эшигига шундай ёзувларни битган экан: "Ўзини таниган, нафсини ўз ҳаддида тўхтатган ва бошига тушган ишлар тадбирини инсоф билан амалга ошира оладиган инсонгина бизнинг ҳикматимиздан фойдалана олади. Кимда шу сифатлар бўлса, кирсин, йўқса, то шуларни ҳосил қилгунча қайтиб кетаверсин".

وَيُرَوَّى أَنَّ بُزْرَجْمَهْرَ لَمَّا فَرَغَ مِنْ كِتَابِ أَمْثَالِهِ قَالَ: لَيْسَ الْعَجَبُ مِمَّنْ قَرَأَ هَذِهِ الْأَمْثَالَ فَصَارَ عَالِمًا، إِنَّمَا الْعَجَبُ مِمَّنْ قَرَأَهَا وَلَمْ يَصِرْ عَالِمًا

Ривоят қилинишича, Бузругмеҳр (Нўширавоннинг одил вазири) ўзининг "Амсол" номли китобини ёзиб тугатгач, айтган экан: "Бу китобни ўқиб олим бўлган кишига эмас, балки уни ўқиб олим бўла олмаган кишига ажаб!".

¹ Мугтафакун алайҳ. "Саҳиҳул Бухорий"да "Китобул илм" бобида келган.

² Баъзи нусхаларда "Ал-Айлуфо" (الايلوف) деб келтирилган. Рум мамлакатадаги Антокия шахрининг коҳинларидан, тиббиётдан ҳам дарс берган.

شعر: أَلَا إِنَّمَا الْإِنْسَانُ غِمْدٌ لِقَلْبِهِ وَلَا خَيْرَ فِي غِمْدٍ إِذَا لَمْ يَكُنْ نَصْلٌ

Шеър (насрий баён): “Огоҳ бўл, инсон ўз қалбининг қинидир. Қачонки, қилич ўтмас бўлса, қиндан нима фойда?!”.
وَقَالَ بَعْضُهُمْ: اعْلَمْ، أَنَّ مَنْشُورَ الْحِكْمَةِ إِنَّمَا يُؤْخَذُ مِنْ مَعْدَنِ الرِّسَالَةِ عَلَى خَاتِمِهَا أَفْضَلُ الصَّلَاةِ وَالسَّلَامِ

Улуғлардан бири айтди: “Билгилки, сочилган ҳикматлар пайғамбарлик конидан олинади. Пайғамбарларнинг охиргиси Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламга саловот ва саломларнинг афзали бўлсин”.

وَالنَّصِيحَةُ سَهْلٌ سُلُوكُهَا وَإِنَّمَا الْمُسْكِلُ قَبُولُهَا، لِأَنَّهَا فِي مَذَاقِ مُتَّبِعِ الْهَوَى أَمْرٌ مِنْ تَجَرُّعِ الْمَرِيضِ الدَّوَاءِ، لَكِنَّ السَّعِيدَ تَأْتِيهِ الْعِنَايَةُ عَدَوًا وَالْمَحْرُومُ مَغْمُورٌ فِي بُحُورِ الْأَهْوَاءِ

Насихат қилиш – йўллари равон, осон иш. Балки мушкили – насихатни қабул қилиш. Чунки ҳаво-ю ҳавасига эргашган киши учун насихатни тинглаш дори ичган беморнинг томоғида ҳосил бўлган талхдан кўра аччиқроқдир. Насихатдан баҳраланган бахтли инсонга Аллоҳнинг инояти чопиб келади, бу иноятдан маҳрум кимса эса ҳаво-ю ҳавас денгизларига ғарқдир.

شعر:

إِنَّ الْمَقَادِيرَ إِذَا سَاعَدَتْ
الْحَقَّتِ الْعَاجِزَ بِالْحَازِمِ

Шеър (насрий баён): “Қачонки, тақдир ёрдам қўлини чўзса, ожиз кишига ҳушёр бир олимни кўмакчи қилиб қўяди”.

الأسلوب الأول

Биринчи услуб

فِي الْكَمَالَاتِ الرَّافِعَةِ لِذَوِي الْمُرُوءَاتِ

Мурувват эгалари – мард кишиларни камолга етказувчи комилликлар
хақида

قَالَ اللَّهُ جَلَّ ثَنَاهُ: فَاَصْدَعْ بِمَا تُؤْمَرُ وَأَعْرِضْ عَنِ الْمُشْرِكِينَ.
وَقَالَ أَيْضًا: خُذِ الْعَفْوَ وَأْمُرْ بِالْعُرْفِ وَأَعْرِضْ عَنِ الْجَاهِلِينَ.

Шаънига улуғ ҳамдлар ёғилсин, Аллоҳ таоло деди: “**Бас, Сиз ўзингизга буюрилган ишни** (яъни, Ҳақ Динга даъват қилишни) **юзага чиқаринг ва мушириклардан юз ўғиринг**” (Ҳижр, 94-оят). Яна айтди: “(Эй Муҳаммад алайҳиссалом) **афв – марҳаматли бўлинг, яхшиликка буюринг ва жоҳиллардан юз ўғиринг**” (Аъроф, 199-оят).

فَفِي هَاتَيْنِ الْآيَتَيْنِ إِشَارَةٌ ظَاهِرَةٌ وَدَلَالَةٌ بَاهِرَةٌ إِلَى أَنَّ الْمَطْلُوبَ بِجَمِيلِ الْأَخْلَاقِ أُولُو الْأَلْبَابِ وَالْجَاهِلُ غَيْرُ مُلْتَفِتٍ إِلَيْهِ وَلَا مُعَوِّلٌ فِي الْخِطَابِ عَلَيْهِ

Ушбу икки оятда ахлоқи чиройлилиги туфайли матлуб бўлганлар – ақл соҳиблари эканлигига, жоҳил эса илтифот қилинмайдиган, сўзи инобатга олинмайдиган тоифа эканига очиқ ишора ва равшан далолат бор.

أَوَّلُ مَا تَوَاصَى بِهِ الْمُقَرَّبُونَ وَتَدَاوَلَهُ النَّاجُونَ وَأَوَّلَى مَا سَلَكَهُ النَّبَلَاءُ وَتَزَيَّنُّ بِهِ الْعُقَلَاءُ التَّحَلَّى بِحُلَّةِ التَّقْوَى وَالصَّبْرِ عَلَى مِضَضِ الْبَلْوَى مِنْ غَيْرِ شَكْوَى

Аллоҳга яқин бандалар бир-бирига тавсия қилган, нажот топувчи бандалар бир-бирига қўлма-қўл етказган нарсанинг энг аввалгиси, асл инсонлар унга кўра юрган, оқиллар у билан зийнатланган нарсанинг энг сараси – тақво либоси билан безанмоқ ва бало уқубатларига шикоятсиз сабр қилмоқдир.

الْعَزَائِمُ مَنَازِلُ الْأَبْطَالِ وَاسْتِعْمَالُ الصَّبْرِ دَأْبُ الرِّجَالِ

Хайрли ишни мақсад қилиб, уни бажаришга қаттиқ бел боғлаб киришиш – паҳлавонларнинг манзиллари ва сабрдан фойдаланиш – мард кишиларнинг одати.

رُبَّ جَارٍ جَارٍ وَوَاقِفٍ سَارٍ

Елиб-югурувчиларнинг кўпи ўзига жабр қилаётган, тўхтаб турувчиларнинг кўпи сайр қилаётган бўлади.

مَنْ تَدَنَسَتْ ثِيَابُ مُعَامَلَتِهِ لَمْ يَقْرُبْ مِنَ الْمُقَرَّبِينَ

Кимнинг муомала либоси кирланиб қолса, у Аллоҳнинг яқинларига яқинлашолмайди.

اَكْسِرْ حِدَّةَ خَمْرِ الطَّبَعِ بِمِزَاجِ الرِّيَاضَةِ،

Хулқ-атвор шаробининг ўткирлигини риёзат аралашмаси билан синдир.

أَشَدُّ إِزَارَ الْعَقْلِ بِجِبَالِ التَّقْوَى

Ақл изорини тақво иплари билан боғла.

يُوسُفُ الْعَقْلِ يَنْظُرُ إِلَى الْعَوَاقِبِ وَزُلَيْخَاءِ الْهَوَى تَتَلَمَّجُ الْعَاجِلُ. إِنَّمَا رَدَّ يُوسُفَ الْعَقْلُ وَإِنَّمَا حَمَلَ زُلَيْخَاءَ الطَّبَعِ. لَا أَقُولُ لَكَ أَقْلِعْ شَجَرَةَ الطَّبَعِ مِنْ أَرْضِ الْوَضْعِ إِذْ لَيْسَ فِي الْإِمْكَانِ قَلْبُ طَبَعِ الْإِنْسَانِ وَإِنَّمَا أَقُولُ دُمُ عَلَى الْمُجَاهِدَةِ تُحْظَ بِالسَّعَادَةِ. وَكُلَّمَا نَبَتَ عِرْقٌ مِنْ عُرُوقِ الْهَوَى فَاقْطَعُهُ بِعَلَاكِ التَّقْوَى وَإِنْ كَلَّ مَا بِهِ تَقْطَعُ فَاشْحَذْهُ يَلْمَعُ

Юсуфий ақл эгаси ишнинг сўнгига қарайди, ҳаво-ю ҳавас Зулайхоси шу соат билангина озиқланади. Юсуфни ақл қайтарди, Зулайходан табиати устун келди. Табиатинг дарахтини экилган жойидан суғуриб ташлагин демайман, чунки инсон табиатини ўзгартириш мумкин эмас, балки у билан курашишда давом эт, демоқчиман. Шунда Аллоҳ таоло тарафидан бир ёрдам билан насибаланасан. Қачонки, ҳаво-ю ҳавас томирларидан бири ўсадиган бўлса, уни тақво асбоби билан қирқ. Агар қирқаётган асбобинг ўтмаслашиб қолса, уни қайра, яна ўткирлашиб ялтирайди.

قَالَ حَكِيمٌ: مَنْ حَزَمَ الْإِنْسَانَ أَنْ لَا يُخَادِعَ أَحَدًا وَمَنْ كَمَالَ عَقْلُهُ أَنْ لَا يُخَدَعَهُ أَحَدٌ

Донишмандлардан бири айтди: “Инсоннинг бирор кишини алдамаслиги унинг тадбиркорлигидан, бирор кишига алданмаслиги эса ақлининг комиллигидандир”.

لَا تَنَالُ الْقَلِيلَ مِمَّا تُحِبُّ إِلَّا بِالصَّبْرِ عَلَى الْكَثِيرِ مِمَّا تَكْرَهُ

Яхши кўрган нарсангнинг озига ёмон кўрган нарсангнинг кўпига сабр қилиш билан етасан.

مَنْ أَيَقَنَ بِالْمَحَازَاةِ لَمْ يَعْمَلْ سُوءًا

Ким жазоланишга ишонса, ёмонлик қилмайди.

أَنْقَضُ النَّاسِ عَقْلًا مَنْ ظَلَمَ مَنْ هُوَ دُونَهُ. أَوْلَى النَّاسِ بِالْعَفْوِ أَقْدَرُهُمْ عَلَى الْعُقُوبَةِ

Инсонларнинг энг ақли қисқаси – ўзидан пастларга зулм қиладигани. Кечиришга энг лойиқ одам жазолашга қудрати етган одамдир.

الدَّهْرُ لَا يَأْتِي عَلَى شَيْءٍ إِلَّا غَيْرَهُ

Замон ҳар қандай нарсани ўзгартиради.

أَحْسَنُ الْعَطَاءِ مَا كَانَ ابْتِدَاءً

Эҳсоннинг энг чиройлиси аввал қилингани.

لَا شَيْءٌ أَسْرَعُ لِإِزَالَةِ النِّعْمَةِ مِنَ الظُّلْمِ

Неъматни йўққа чиқаришда зулмдан кўра тезроқ нарса йўқ.

Шеър:

الدَّهْرُ يَفْتَرِسُ الرَّجَالَ فَلَا تَكُنْ
مَنْ تُطِيشُهُمُ الْمَنَاصِبُ وَالرُّتَبُ
كَمْ نِعْمَةٍ زَالَتْ بِأَدْنَى زَلَّةٍ
وَلِكُلِّ شَيْءٍ فِي تَقَلُّبِهِ سَبَبٌ

Шеър (насрий баён): “Замон инсонларни овлаяпти. Мансаб ва мартабалар ақлдан оздириб қўйганлар жумласидан бўлма. Қанчадан-қанча неъматлар озгина тойилиш натижасида йўқ бўлади. Ҳар бир нарсанинг ўзгаришида сабаблар бўлади”

الْعَقْلُ وَزِيرٌ نَاصِحٌ، وَالْمَالُ ضَيْفٌ رَاحِلٌ

Ақл насиҳатгўй вазирдир, мол-дунё мусофир меҳмон.

وَالْعُمُرُ طَيْفٌ خَيَالٍ

Умр – хаёл шарпаси.

وَالْتَوَاضُعُ مِنْ مَصَائِدِ الشَّرَفِ

Камтарлик шарафнинг тузоқларидир.

الْحَسَدُ كَصَدَاءِ الْحَدِيدِ لَا يَزَالُ بِهِ حَتَّى يَأْكُلَهُ

Ҳасад темирнинг зангига ўхшайди, то уни еб тугатмагунча кетмайди.

Изоҳ. Абу Ҳурайра розийаллоҳу анҳудан Пайгамбар алайҳиссаломнинг шундай деганлари ривоят қилинади: “Олов ўтинни еб тугатгани каби ҳасад савоб амалларни еб битиради”.

الْأَيَّامُ صَحَائِفُ الْآجَالِ

Кунлар умрларнинг саҳифаларидир.

مَنْ صَحِبَ الزَّمَانَ رَأَى مِنْهُ الْعَجَبَ

Ким замон билан ҳамроҳ бўлса, унинг ажойиботларини кўради.

مَنْ طَالَ عُمُرُهُ فَقَدْ أَحَبَّتْهُ

Кимнинг умри узун бўлса, яхши кўрганларини йўқотади.

الشعر:

صَبْرًا عَلَى فَقْدِ أَحِبَّائِهِ	مَنْ يَرْجُ طُولَ الْعُمْرِ فَلْيَدَّرْ
مَا كَانَ يَرْجُوهُ لِأَعْدَائِهِ	وَمَنْ يُعَمَّرْ يَلْقَ فِي نَفْسِهِ

Шеърнинг насрий баёни: “Ким умри узун бўлишини умид қилса, яхши кўрганларини йўқотишга сабр қилиш билан қалқонлансин. Ким узоқ яшаса, душманлари учун орзу қилган нарсаларни ўзида топади”.

مَنْ اعْتَرَلَ عَنِ النَّاسِ أَمِنْ مِنْهُمْ

Ким одамлардан узлат қилса, улардан омонда бўлади.

لِلدَّهْرِ طَعْمَانِ حُلُوٌّ وَمُرٌّ، وَلِلْأَيَّامِ صَرْفَانِ عُسْرٌ وَيُسْرٌ

Замоннинг таъми икки хил: ширин ва аччиқ. Кунларнинг тусланиши икки хил: оғир ва енгил.

السَّعِيدُ مَنْ اسْتَظْهَرَ لِنَفْسِهِ، وَاعْتَبَرَ بِمُضِيِّ أَمْسِهِ

Нафси учун ёрдам сўраган ва кечаги кунининг ўтишидан ибрат олган киши бахтлидир.

الطَّاعَةُ حِرْزٌ وَالْقَنَاعَةُ عِزٌّ

Тоат – қўрғон, қаноат азизликдир.

أَكْمَلُ النَّاسِ مَنْ مَلَكَ الرَّجَالَ بِجَمِيلِ الْخِصَالِ وَ أَجْهَلُهُمْ مَنْ طَلَبَ مَا لَا يُنَالُ.

Инсонларнинг энг қомили чиройли хислатлар билан кишиларни бошқарадигани, уларнинг энг жоҳили эришиб бўлмайдиган нарсаларни талаб қиладиганидир.

شعر: إِذَا شِئْتَ أَنْ تُعْصَى وَ إِنْ كُنْتَ قَادِرًا   فَمُرْ بِالَّذِي لَا يُسْتَطَاعُ مِنَ الْأَمْرِ

Шеърнинг насрий баёни: “Сенга итоатсизлик қилинишини хоҳласанг, қўлингдан келса, тоқати етмайдиган ишларни уларга буюр”.

إِقْتِنَاءُ الْمَنَاقِبِ بِإِحْتِمَالِ الْمَتَاعِ.

Мартабаларни ҳосил қилиш қийинчиликларни кўтариш билан бўлади.

شعر:

دَعِينِي أَنَا مَا لَا يُنَالُ مِنَ الْعُلَا فَسَهْلُ الْعُلَا فِي الصَّعْبِ وَ الصَّعْبُ فِي السَّهْلِ

تُرِيدِينَ إِذْرَاكَ الْمَعَالِي رَخِيصَةً وَ لَا بُدَّ دُونَ الشَّهْدِ مِنْ إِبْرِ النَّحْلِ³.

Шеърнинг насрий баёни: “(Эй нафс) мени тарк эт, шунда етиб бўлмас юксак мартабаларга эришаман, чунки улуғ мартабага енгил етиш йўли оғирликда, оғирлик эса енгилликдадир. Олий мартабаларга осонгина эришишни хоҳлаяпсан, бас, у ҳолда, асал олдида асаларининг игнасини тотининг лозим”.

مَنْ ظَنَّ أَنَّ الْأَيَّامَ تُسَالِمُهُ فَهُوَ مَجْنُونٌ وَ مَنْ اهْتَمَّ بِجَمْعِ الْمَالِ فَهُوَ مُحْزُونٌ وَ مَنْ اعْتَرَّ بِمَدْحِ

النَّاسِ فَهُوَ مَفْتُونٌ.

³Машхур араб шоири Абу Тоййиб Мутанаббийга тегишли байтлар. У ҳиж.303-354/ мил.915-965-йилларда (Куфа, Бағдод) яшаган.

Кимки кунлар у билан сулҳ тузишган деб ўйласа, у мажнундир, кимки бутун эътиборини мол тўплашга қаратса, у ғамгиндир, кимки одамларнинг мақтовига учса, у фитналангандир.

شعر:

وَمَنْ يَطْلُبِ الْأَعْلَى مِنَ الْعَيْشِ لَمْ يَزَلْ حَزِينًا عَلَى الدُّنْيَا كَثِيرَ غُبُوحِهَا
إِذَا شِئْتَ أَنْ تَحْيَى سَعِيدًا فَلَا تَكُنْ عَلَى حَالَةٍ إِلَّا رَضِيَتْ بِدُونِهَا

Шеърнинг насрий баёни: “Тирикчиликнинг энг олийсини истаган киши алдовлари кўп дунё учун мудом ғам-ташвишда бўлади. Бахтиёр ҳаёт кечирмоқни хоҳласанг, ҳозирги ҳолатингдан пастроғига рози бўл”.

غيره: لَعُمْرِي أَحَادِيثَ النُّفُوسِ ظُنُونُ وَ مَا عِزٌّ مِنْ شَيْءٍ فَسَوْفَ يَهُونُ
وَمَنْ ظَنَّ أَنَّ الدَّهْرَ مُوفٍ بِعَهْدِهِ فَبَشِّرْهُ أَنَّ الدَّهْرَ سَوْفَ يَخُونُ
وَلَوْ عَلِمَ الْإِنْسَانُ مَا هُوَ كَائِنْ لَعَاشَ مَدَى الْأَيَّامِ وَ هُوَ مَصُونُ
وَ لَكِنَّ قَضَاءَ اللَّهِ سِتْرٌ مُحَجَّبٌ تَحَارُ عُقُولُ دُونَهُ وَ ظُنُونُ

Бошқа шеър (насрий баёни): “Умримга қасам, киши сўзлари гумондан иборат. Нимаики, азиз экан, яқинда хор бўлади. Кимки, замонни ваъдасига вафо қилувчи деб ўйласа, унга хабар бер, яқинда у хиёнат қилади. Агар инсон энди бўладиган нарсаларни билганида, бутун кун давомида (офат-балолардан)

сақланиб яшаган бўларди. Лекин Аллоҳнинг қазо-ю қадари беркитилган парда, унинг қаршисида ақллар-у ўйлар ҳайрон-у ҳайратда!”

مَا عَذَرَ الْإِنْسَانُ نَفْسَهُ عَلَىٰ فِعْلِهِ لَا يَنْبَغِي لَهُ أَنْ يُلَومَ غَيْرَهُ عَلَىٰ مِثْلِهِ.

Инсон ўзи қилолмаган ишни бошқаси ҳам қилолмаса, уни маломат қилиши дуруст эмас.

شعر: فَبَيْحٌ مِنَ الْإِنْسَانِ يَنْسَىٰ عُيُوبَهُ وَ يَذْكُرُ عَيْبًا فِي أَخِيهِ قَدْ اخْتَفَىٰ

فَلَوْ كَانَ ذَا عَقْلٍ لَّمَّا عَابَ غَيْرَهُ وَ فِيهِ عُيُوبٌ لَوْ رَأَاهَا بِهَا اكْتَفَىٰ

Шеърнинг насрий баёни: “Инсон учун ўз айбларини унутиб, биродарининг яширин айбларини эсга олиш қандаям хунук! Агар оқил бўлса, ўзида айблар бўла туриб, ўзгани айбламайди, балки ўздаги айбларини кўриш унга кифоя”.

مَنْ أَحَبَّ نَكَدَ الْأَعْدَاءِ فَلْيَزِدْ شَرًّا وَ جَدًّا.

Кимки душманларнинг қийналишини суйса, шараф ва улуғликни зиёда қилсин.

شعر: عَدُوُّكَ بِالتَّقَىٰ وَ الْعِلْمِ فَافْهَرْ فَأَنْتَ بِذَا وَ ذَاكَ عَلَيْهِ تَقْوَىٰ

فَمَا قَرَنَ الْفَتَىٰ شَيْئًا بِشَيْءٍ كَمِثْلِ الْعِلْمِ يَقْرَنُهُ بِتَقْوَىٰ

Шеърнинг насрий баёни: “Душманингни тақво ва илм билан мағлуб қил. Сен буниси, яъни тақво ва униси, яъни илм билан душман устидан ғолиб бўласан. Йигит киши бирор нарсани илм билан тақвони боғлаганичалик яқинлаштиролмайди”.

قال أَبُو الْأَسْوَدِ الدُّؤَلِيُّ شِعْرًا:	
الْعِلْمُ زَيْنٌ وَ تَشْرِيفٌ لِصَاحِبِهِ	فَاطْلُبْ هُدًى فُتُونِ الْعِلْمِ وَ الْأَدَبِ
كَمْ سَيِّدٍ بَطَلَ آبَاءُهُ نُجُبٌ	كَانُوا الرُّؤَسَا فَاَمْسَى بَعْدَهُمْ ذَنْبًا
وَ مُتَّفِرِّفٍ خَامِلِ الْأَبَاءِ ذِي آدَبٍ	نَالَ الْمَعَالِي بِالْأَدَابِ وَ الرَّتَبَا
الْعِلْمُ كَنْزٌ وَ دُخْرٌ لَا فَنَاءَ لَهُ	نِعَمَ الْقَرِينُ إِذَا مَا صَاحَبَ صَحْبَا
قَدْ يَجْمَعُ الْمَالُ شَخْصٌ ثُمَّ يَخْرُمُهُ	عَمَّا قَلِيلٍ فَيَلْقَى الدَّلَّ وَ الْحَرْبَا
وَ جَامِعُ الْعِلْمِ مَعْبُوطٌ بِهِ أَبَدًا	وَ لَا يُحَازِرُ مِنْهُ الْفَوْتُ وَ السَّلْبَا
يَا جَامِعُ الْعِلْمِ نِعَمَ الدُّخْرِ يَجْمَعُهُ	لَا تَغْدِلْ بِهِ دُرًّا وَ لَا ذَهَبًا.

Абу Асвад Дуалий шундай шеър⁴ ўқиди (насрий баёни): “Илм олим учун зийнат ва улуғлик, бас, илм талаб қил, илм–у одоб фанларида ҳидоят топасан. Қанча ботир бошлиқлар бор, уларнинг оталари улуғ эди, бош эди. Оталаридан сўнг улар думга айланиб қолишди. Қанча кўримсиз, оталари номсиз ўтган кишилар бор, улар адаб соҳиби, одоб билан олий мартабаларга, даражаларга эришган. Илм – хазина ва туганмас захирадир. Илм қандаям яхши дўст, қачонки, у билан дўстона суҳбат

⁴ Ушбу шеър “Тариху мадинати Димашқ” асарида айрим фарқлар билан келтирилган. Бошқа бир манбада бу шеър Собик Барбарийга нисбат берилган.

қурилса! Гоҳо киши мол-дунё тўплайди-ю, озгина вақтдан сўнг ундан маҳрум бўлади ва хорлик-у хўрликка юз тутди. Илм тўпловчи эса доимо ҳавасга лойиқ, у ўзидаги илм йўқолиб қолишидан, биров уни тортиб олишидан қўрқмайди. Эй, илм тўплагучи, қандайям яхши захира йиғибсан! Зинҳор, уни дур-у тиллоларга тенглаштира”.

إِذَا شَكَرَكَ إِنْسَانٌ مِنْ غَيْرِ سَابِقِ إِحْسَانٍ فَحَقَّقْ أَمَلَهُ تَسْتَيْمِ عَمَلَهُ.

Агар сизга бир инсон яхшилик қилишингиздан олдин раҳмат айтса, унинг орзусини рўёбга чиқаринг, шунда унинг бошлаган ишини охирига етказиб қўйган бўласиз.

تُعَرَفُ الْحِسَّةُ بِالْكَلَامِ فِيمَا لَا يَغْنَى وَالْجَوَابُ عَمَّا لَا يُسْأَلُ عَنْهُ.

Тубан кимса беҳуда гапларни сўзлашидан ва сўралмаган саволга жавоб беришидан билинади.

الْجُرْعُ بِالْمُصِيبَةِ مُصِيبَةٌ أُخْرَى.

Мушибатга куюниш яна бир мушибатдир.

مَنْ اسْتَوَلَتْ عَلَيْهِ السَّلَامَةُ فَلْيُخَذِرِ الْعَطَبَ وَ مَنْ كَرِهَ الْمَلَامَةَ فَلْيَجِدْ فِي الطَّلَبِ.

Кимки саломат экан, бас, саломатлигига зарар етишидан сақлансин. Ким маломатни ёмон кўрадиган бўлса, интилиш-изланишда жидду жаҳд қилсин.

مَنْ تَمَسَّكَ بِالَّذِينَ عَلَا قَدْرُهُ وَ مَنْ قَصَدَ الْحَقَّ كَمُلَ فَخْرُهُ.

Ким динни маҳкам ушласа, қадри юксалади, ким ҳаққа интилса, фахр-у иззати мукаммал бўлади.

مَنْ ابْتَهَجَ بِالْمَوَاهِبِ انْزَعَجَ بِالْمَصَائِبِ.

Кимки фазилатлари билан қувонса, мусибатлар билан безовта бўлади.

شعر: الدَّهْرُ لَا يَبْقَى عَلَى حَالَةٍ لَا يُدَّ مَا يُثْقِلُ أَوْ يُدِيرُ
فَإِنْ تَلَقَّاكَ بِمَكْرُوهَةٍ فَاصْبِرْ فَإِنَّ الدَّهْرَ لَا يَصْبِرُ

Замон бир ҳолда турмайди. Унинг сенга юзланиши ё сендан юз ўгириши шубҳасиздир. Агар у сенга фалокатлари билан юзланса, сабр қил, чунки замон сабр қилмайди.

مَنْ سَلَكَ السَّبِيلَ بَلَغَ الْمُرَادَ.

Ким тўғри йўлда юрса, муродига етади.

الْفَنَاءَةُ رَأْسُ الْغِنَى وَ أَسَاسُ التُّقَى.

Қаноат – бойликнинг боши ва тақвонинг асоси.

الْعَاقِلُ مَنْ اغْتَنَمَ عَقْلَةَ الزَّمَانِ وَ انْتَهَزَ فُرْصَةَ الْأَمْكَانِ.

Оқил замон ғафлатини ғанимат билган ва имкон фурсатини ушлаган кишидир.

أَحْلَى الْأَشْيَاءِ نَيْلُ الْمَرْجُوِّ وَ أَمْرُهَا ظَفَرُ الْعُدُوِّ.

Нарсаларнинг энг ширини – умидга етиш, энг аччиғи душманнинг зафар қучиши.

التَّغْلِبُ فِي إِقْبَالِ جَدِّهِ يَغْلِبُ الْأَسَدُ فِي إِذْبَارِ سَعْدِهِ.

Омади келган тулки омад юз ўгирган шердан голиб келади.

شعر: وَ إِذَا الْعِنَايَةُ لَاحْظَتْكَ عُيُوبَهَا   تَمَّ فَالْمَخَافَةُ كُلُّهُنَّ أَمَانٌ

وَ اصْطَدَّ بِهَا الْعَنْقَاءُ فَهِيَ حَبَائِلُ   وَ اقْتَدَرَ بِهَا الْجُوزَاءُ فَهِيَ عِنَانُ

Шеърнинг насрий баёни: “Иноят сенга кўзларини тикиб турибди, тинч ухла, бу кез барча хавф-хатарлар осойишталикка айланади. Иноят тузоғи билан Анқо қушини овла. Иноят билан Жавзо юлдузини жиловла”.

السَّعَايَةُ نَارٌ وَ قَبُولُهَا عَارٌ وَ مَنْشُؤُهَا قَلْبٌ وَ رَعٍ أَوْ شِدَّةٌ طَمَعٍ.

Чақимчилик — олов, уни қабул қилиш — уят, тақвонинг камлиги ёки тамаънинг кучлилиги чақимчиликнинг манбаидир.

قَالَ حَكِيمٌ اِرْضِ الْهَوَى فَإِنَّهُ إِذَا غَلَبَ الْعَقْلَ جَعَلَ مَخَاسِنَ الْمَرْءِ مَسَاوِيًّ فَيَصِيرُ الْحِلْمُ حِقْدًا وَ الْعِبَادَةُ رِيَاءً وَ الْجُودُ تَبْذِيرًا وَ الْإِفْتِصَادُ بُخْلًا.

Донишмандлардан бири айтди: “Ҳаво-ю ҳавасни инкор эт, чунки у ақлга ғолиб бўлса, кишининг яхшиликларини ёмонликка ўзгартиради, кейин ҳалимлик кек-адоватга, ибодат риёга, сахийлик исрофга, иқтисод бахилликка айланади”.

شعر: وَ آفَةُ الْعَقْلِ الْهَوَى فَمَنْ غَلَا عَلَى هَوَاهُ عَقْلُهُ فَقَدْ بَخَى

Шеърнинг насрий баёни: “Ақлнинг офати ҳаво-ю ҳавасдир, бас, кимнинг ақли ҳаво-ю ҳавасидан устун келса, нажот топади”.

الْحِرْصُ مِفْتَاحُ الدُّلِّ وَ الْحِفْظُ مِفْتَاحُ الْعَدَاوَةِ وَ اتِّبَاعُ الشَّهْوَةِ مِفْتَاحُ النَّدَامَةِ وَ الْإِلْحَاحُ مِفْتَاحُ الرَّحْمَةِ وَ الْقَنَاعَةُ مِفْتَاحُ الرَّاحَةِ.

Очкўзлик – хорлик, кек сақлаш – душманлик, дунё истагига тобеъ бўлиш – пушаймонлик, астойдил сўраш – раҳмат, қаноат роҳат калитидир.

وَ التَّجَرُّبَةُ مَرَأَةُ الْعَوَاقِبِ.

Тажриба – оқибатлар кўзгуси.

حُبُّ النِّسَاءِ أَصْلُ الْمَعَاطِبِ وَ كَثْرَةُ الْخُلُوةِ يَهْدِيَنَّ فَسَادًا لِلطَّبَّاعِ وَ الْعُقُولِ.

Аёлларни яхши кўриш ҳалокатларнинг ўзаги, улар билан кўп хилватда бўлиш табиатлар–у ақлларни бузувчи фасоддир.

شعر: إِنَّ النِّسَاءَ وَ إِنْ أَظْهَرْنَ مَرْحَمَةً
لَمْ يَخْلُ مِنْ جَوْرِهِنَّ الدَّهْرُ إِنْسَانًا
إِنْ هُنَّ أَبْعَضْنَ إِنْسَانًا فَتَكُنْ بِهِ
و حُبُّهُنَّ لِمَنْ أَحْبَبَنَ خُسْرَانًا
الْكُلُّ الْكُلُّ لَا تَسْتَشْنِ وَاحِدَةً
الْكُلُّ الْكُلُّ لِلْأَزْوَاجِ خَوَانًا

Шеърнинг насрий баёни: “Гарчи аёллар қанча мулойимлик изҳор қилсалар ҳам, умр бўйи инсон уларнинг жавридан холи бўлолмайди. Агар улар бирор инсонга ғазаб қилсалар, уни ҳалок қиладилар. Агар бировни яхши кўрсалар, охир–оқибат бу муҳаббат у киши учун зиён бўлиб чиқади. Улардан

ҳеч бирини истисно қилмаган ҳолда ҳамма, ҳаммасидан узоқ бўл, уларнинг ҳамма, ҳаммаси эрларига хиёнаткордир”.

قَالَ حَكِيمٌ إِذَا فَعَلْتَ مَعْرُوفًا فَاسْتُرْهُ وَإِذَا أُولَيْتَهُ فَاشْكُرْهُ وَلَا تُعَوِّذْ نَفْسَكَ إِلَّا مَا يَكْتُبُ لَكَ أَجْرُهُ وَ يُحْمَدُ عَنْكَ نَشْرُهُ وَلَا تَفْعَلْ مَا يَسُوؤُكَ عَاجِلُهُ وَ يَضُرُّكَ آجِلُهُ.

Донишмандлардан бири айтди: “Қачонки, бир яхшилик қиладиган бўлсанг, дарҳол уни яшир, сенга яхшилик қилинса, миннатдор бўл, нафсингни фақат ажри ёзиб қўйиладиган ва мақталадиган ишларга ўргат, ҳозир сенга ёқимсиз бўлган, сўнги ҳам сенга зарар бўладиган ишни қилма”.

شِفَاءُ الْجَنَانِ قِرَاءَةُ الْقُرْآنِ.

Қалблар шифоси – Қуръонни қироат қилиш.

أَفْضَلُ الْمَعْرُوفِ إِعَانَةُ الْمَلْهُوفِ.

Яхши ишларнинг афзали – ҳалокат юзланган одамга ёрдам бериш.

الْأَعْضَاءُ عَنِ الْهَفَوَاتِ مِنْ أَخْلَاقِ السَّادَاتِ.

Хато камчиликларни кечириш улуғларнинг хулқларидандир.

الْأَحْلَاءُ نَفْسٌ وَاحِدٌ فِي أَحْسَادٍ مُتَبَاعِدَةٍ.

Аҳл дўстлар турли таналардаги битта жондир.

شَرُّ النَّاسِ مَنْ لَا يُرْجَى خَيْرُهُ وَ لَا يُؤْمَنُ ضَرَرُهُ.

Инсонларнинг ёмони яхшилиги умид қилинмайдиган ва зараридан сақланиб бўлмайдиган кишидир.

الْعَاقِلُ يَجِدُ فِي عَمَلِهِ وَالْجَاهِلُ يَعْتَمِدُ عَلَى أَمَلِهِ.

Оқил инсон амалида жидду жаҳд қилади, жоҳил эса орзусига суянади.

و تَمَامُ الْعِلْمِ اسْتِعْمَالُهُ وَ تَمَامُ الْعَمَلِ اسْتِثْلَالُهُ.

Илмнинг мукаммали — уни ишлатиш, амалнинг мукаммали — уни оз деб билишдир.

روضة رائقة

Тоза боғча

قِيلَ لِإِبْرَاهِيمَ بْنِ عُيَيْنَةَ أَيُّ النَّاسِ أَطْوَلُ نَدَامَةً؟ قَالَ أَمَّا فِي الدُّنْيَا فَصَانِعُ الْمَعْرُوفِ لِمَنْ لَا يَشْكُرُهُ. وَأَمَّا فِي الْآخِرَةِ فَعَالِمٌ مُفَرِّطٌ.

Иброҳим ибн Уяйна⁵ дан: “Қайси инсоннинг пушаймонлиги кўп чўзилади? — дея сўралди. У айтди: — Яхшилиқни билмайдиган кимсага яхшилиқ қилувчи кишининг пушаймонлиги бу дунёда энг узоқ чўзиладиган пушаймонликдир. Аммо Охиратда энг кўп пушаймон бўладиган инсон — сусткаш, илмига амал қилмайдиган олимдир”.

شعر: إِذَا لَمْ يَرِدْ عِلْمُ الْفَقِي فَلَبَهُ هُدًى وَ سِيرَتُهُ عَدْلًا وَ أَخْلَاقُهُ حُسْنًا
تُعَشِّيهِ حِرْمَانًا وَ تُوسِّعُهُ حُزْنًا فَبَشِّرْهُ أَنَّ اللَّهَ أَوْلَاهُ فِتْنَةً

Шеър. “Агар йигитнинг илми қалбида ҳидоятни, сийратида адолатни ва ахлоқида гўзалликни зиёда қилмаса, бас, уни шундай хабар билан “суюнтириб” қўйки, Аллоҳ таоло уни ҳар нарсадан маҳрум қилиш билан ўраб оладиган, ғам-қайғусини кўпайтирадиган бир фитнага топшириб қўяди.

صِحَّةُ الْبَدَنِ فِي الصَّوْمِ .

Бадан соғлиги рўзада.

صَلَاةُ اللَّيْلِ بَهَاءُ النَّهَارِ.

⁵ Иброҳим ибн Уяйна ал-Ҳилолий Куфий ҳижрий 197 (мил.813) йилда вафот этган. Заҳабийнинг “Тарихул Ислам” китобидаги маълумот.

Тунги намоз кундузнинг кўркидир.

مَنْ قَلَّ عَقْلُهُ كَثُرَ هَزْلُهُ.

Ақли оз кишининг ҳазили кўп.

الإِقْفَالُ مِنَ الْكَلَامِ أَبْعَدُ عَنِ الْمَلَامِ.

Камгаплик – маломатдан энг узоқлаштирувчи сифат.

جَمَالُ الْإِنْسَانِ كَمَالُ اللِّسَانِ.

Инсоннинг чиройи тилнинг камолидир.

مِنْ الصَّالِحِ طَلَبُ الْمَحَالِ.

Маҳол нарсани талаб қилиш — адашиш.

مَبْدَأُ رَأْيِ الْعَاقِلِ غَايَةُ رَأْيِ الْجَاهِلِ.

Оқил киши фикрининг бошланиш жойи жоҳил киши фикрининг чўққисидир.

لَيْسَ لِلنَّفْسِ عَوَضٌ وَلَا لِلْأَيَّامِ بَدَلٌ.

Жоннинг эвази йўқ, кунлар ўрнини босадиган кунлар йўқ.

شعر:

تَمَتَّعَ مِنَ الدُّنْيَا بِسَاعَتِكَ الَّتِي   ظَفَرْتَ بِهَا مَا لَمْ تَعْفُكَ الْعَوَائِقُ
فَمَا يَوْمُكَ الْمَاضِي عَلَيْكَ بِعَائِدٍ   وَلَا يَوْمُكَ الْآتِي بِهِ أَنْتَ وَاثِقٌ

Шеър. Модомики, тўсиқлар йўқ экан, дунёнинг қўлга кирган соатларидан фойдалан. Ўтган кунинг қайтувчи эмас, келаётган кунга эса сенда ишонч йўқ.

بِالْحِلْمِ يَسُودُ الْإِنْسَانُ وَبِالْإِنْجَارِ يَكْمُلُ الْبَيَانُ.

Ҳалимлик билан инсон ҳукмрон, қисқалик билан баён мукамал бўлади.

بِالرِّفْقِ تُنَالُ كُلُّ إِرَبٍ وَتَأْمَنُ مِنْ كُلِّ عَطَبٍ.

Юмшоқлик билан барча мақсадга етилади ва барча машаққатдан омон бўлинади.

شعر:

لَمْ أَرَ كَالرَّافِقِ فِي فِعْلِهِ   قَدْ يَخْدَعُ الْعَذْرَاءَ فِي خَدْرِهَا

مَنْ يَسْتَعِنُ بِالرِّفْقِ فِي أَمْرِهِ
يَسْتَخْرِجُ الْحَيَّةَ مِنْ وَكْرِهَا

Феъллар ичра юмшоқ муомаладек таъсир қилувчи феълни кўрмадим. У баъзан келинчакни чимилдиғида аврай олади. Кимки ўз ишида юмшоқликка суянса, илонни инидан чиқаради.

لِكُلِّ مَقَالٍ جَوَابٌ وَلِكُلِّ أَجَلٍ كِتَابٌ.

Ҳар гапнинг жавоби, ҳар муддатнинг ҳисоби бор.

شُكْرُ اللَّهِ سُبْحَانَهُ وَتَعَالَى بِالتَّعْظِيمِ وَشُكْرُ الْمُلُوكِ بِالْدُّعَاءِ هُمْ وَشُكْرُ الْأَصْحَابِ بِحُسْنِ
الْجَزَاءِ.

Аллоҳ субҳанаҳу ва таолога шукр қилиш улуғлаш билан, подшоҳларга шукр қилиш улар ҳаққига дуо қилиш билан, дўстларга шукр қилиш чиройли мукофотлаш билан бўлади.

أَشْرُّ الْأَشْرَارِ مَنْ لَا يَقْبَلُ الْإِعْتِدَارَ.

Ёмонларнинг ёмони узрларни қабул қилмайдиган кишидир.

مَنْ رَجَعَ فِي هَيْبَتِهِ فَقَدْ بَالَعَ فِي خِسَّتِهِ.

Ким ўзига берилган ҳадяни қайтарса, тубанлигини оширибди.

مَنْ سَاءَ خُلُقُهُ ضَاقَ رِزْقُهُ.

Кимнинг хулқи ёмон бўлса, ризқи тор бўлади.

الْحَزْمُ فِي الْأُمُورِ أَوَّلَى مِنَ الْغُرُورِ.

Ишларда хушёрлик алданишдан яхшироқдир.

إِذَا كَثُرَتِ الْأَرْأُ حُفِي الصَّوَابُ.

Фикру қарашлар кўпайса, тўғрилиқ йўқолади.

شعر:

فَارْسِلْ حَكِيمًا وَلَا تُوصِهِ	إِذَا كُنْتَ فِي حَاجَةٍ مُرْسِلًا
فَشَاوِرْ حَكِيمًا وَلَا تَعْصِهِ	وَإِنْ بَابُ أَمْرٍ عَلَيْكَ التَّوَى
فَلَا تُبَاعِدْهُ وَلَا تُقْصِهِ	وَإِنْ نَاصِحٌ يَوْمًا مِنْكَ دَنَا

Шеърнинг насрий баёни: “Қачонки, бир иш учун кимнидир элчи қиладиган бўлсанг, доно кишини жўнат ва унга насиҳат қилма. Агар сенга бирор ишнинг эшиги бекилиб қолса, доно киши билан маслаҳатлаш ва унга

итоатсизлик қилма. Агар бирор насихат қилувчи сенга яқинлашса, ундан узоқлашма, уни ҳайдама”.

وَقَالَ بُزْرُجْمَهْرُ: أَقْوَى مَا يَكُونُ مِنَ الدَّوَابِّ لَا غِنَى بِهِ عَنِ السُّقُوطِ وَأَعْقَلُ مَا يَكُونُ مِنَ
النِّسَاءِ لَا غِنَى بِهَا عَنِ الزَّوْجِ وَأَدْهَى مَا يَكُونُ مِنَ الرِّجَالِ لَا غِنَى بِهِ عَنِ الْمُشَاوَرَةِ.

Бузругмеҳр деди: “Энг қувватли ҳайвон ҳам йиқилишдан, энг оқила аёл ҳам эрга тегишдан, энг уддабурон эркак ҳам маслаҳатлашишдан беҳожат бўлолмас”.

شعر:

إِنَّ اللَّيْبَ إِذَا تَفَرَّقَ رَأْيُهُ   فَتَقَّ الْأُمُورَ مُنَاطِرًا وَمُشَاوَرًا
وَأَخُو التَّكْبُرِ يَسْتَبِدُّ بِرَأْيِهِ   وَتَرَاهُ يَعْتَسِفُ الْأُمُورَ مُحَاطِرًا

Шеърнинг насрий баёни: “Қачонки, зийрак кишининг фикру ўйи паришон бўлса, баҳслашиб, кенгашиб хотирини жамлайди. Такаббур кимсанинг эса ўз қарабини хоҳлаганча тасарруф қилаётганини ва хатарларга бош уриб, ишларда зўрма-зўракилик қилаётганини кўрасан”.

الْوَلَدُ السُّوءُ يَشِينُ السَّلَفَ وَيَهْدِمُ الشَّرَفَ.

Ёмон бола ўтганларни қоралайди ва шарафни хароб қилади.

Шеър:

إِذَا أَظْهَرَ الدَّهْرُ شَخْصًا لَيْبًا   فَكُنْ فِي ابْنِهِ سَيِّءَ الْإِعْتِقَادِ
فَلَسْتُ تَرَى مِنْ نَجِيبٍ نَجِيًّا   وَهَلْ تَلِدُ النَّارُ غَيْرَ الرُّمَادِ

Шеър (насрий баён): “Агар замон закий шахсни юзага чиқарса, унинг ўғли ҳақида ёмон эътиқодда бўл. Бас, улуғлардан улуғ чиққанини кўрмагансан-ку, олов ёниб бўлгач, кулдан бошқасини қолдирадими?”

قَالَ حَكِيمٌ: كَمَا أَنَّ الشَّمْسَ لَا يَخْفَى ضَوْؤُهَا وَإِنْ كَانَتْ تَحْتَ السَّحَابِ، كَذَلِكَ الصَّبِيُّ لَا تَخْفَى غَرِيزَةُ عَقْلِهِ وَإِنْ كَانَ مَعْمُورًا بِأَخْلَاقِ الْحَدَاثَةِ.

Донишмандлардан бири айтди: “Қуёш нури, гарчи булут остида бўлса ҳам йўқолмаганидек, гўдак болалик хулқларига ғарқ бўлса-да, унинг ақл ғаризаси қолади.

Шеър:

فِي الْمَهْدِ يَنْطِقُ عَنْ مَنَاقِبِ سَعْدِهِ   أَثَرُ النَّجَابَةِ ظَاهِرُ الْبُرْهَانِ

Шеър (насрий баён): “Улуғликнинг изи гўдакдаги саодатли фазилатларни бешикдалигидаёқ очиқ-ойдин айтиб туради”.

وَأَجْمَلُ خِصَالِ الْكَرِيمِ تَرْكُ جَوَابِ اللَّئِيمِ.

Ҳурматли киши хислатларининг энг чиройлиси пасткашга жавоб беришни тарк қилишидир.

قَالَ حَكِيمٌ إِذَا أَحْزَنَكَ أَمْرٌ فَانْظُرْ فَإِنْ كَانَ مِمَّا لَكَ فِيهِ حِيلَةٌ فَلَا تُعْجِزْ نَفْسَكَ عَنْ اسْتِدْرَاكِهِ وَدَفْعِهِ وَإِنْ كَانَ مِمَّا لَا حِيلَةَ فِيهِ فَاصْبِرْ وَلَا تَجْزَعْ فَكُلُّ شَيْءٍ لَهُ بَدَايَةٌ لَهُ نِهَآيَةٌ وَعَلَيْكَ السَّعْيُ وَلَيْسَ عَلَيْكَ التَّجَاحُ.

Донишмандлардан бири айтди: “Қачонки бир иш сени ғамга солиб қўйса, қарагин, агар бу қийинчилик ҳийла билан ундан чиқиб кетадиган ишлар сирасидан бўлса, нафсинг бу мушкилнинг моҳиятига етиб, уни даф этишда ожизлик қилмасин. Агар у ҳийла билан ечилмайдиган ишлар жумласидан бўлса, бас, сабр қил, жазавага тушма. Чунки бошланиши бор ҳар қандай ишнинг, ниҳояси ҳам бор. Сендан талаб қилинадиган иш – сайъ-ҳаракат қилиш, муваффақият қозониш эмас.

شعر:

عَلَى الْمَرْءِ أَنْ يَسْعَى إِلَى الْخَيْرِ جُهْدَهُ
وَلَيْسَ عَلَيْهِ أَنْ تَتِمَّ الْمَطَالِبُ

Шеър (насрий баён): “Кишидан яхшиликка жон-жаҳди билан ҳаракат қилиши талаб этилади, истак-хоҳишларнинг тўла амалга ошиши эмас”.

لَا تُكْثِرْ مُحَالَطَةَ النَّاسِ، فَإِنْ فَعَلْتَ فَاعْمِضْ عَنِ الْقَدَى وَاحْتِمِلْ مَا يَنَالُكَ مِنَ الْأَدَى.

Одамларга кўп ҳам аралашаверма. Агар аралашсанг, энди чанг-ғубордан кўзингни юм ва ўзингга етадиган азиятларни кўтар.

شعر:

إِذَا كُنْتَ فِي كُلِّ الْأُمُورِ مُعَاتِبًا   صَدِيقَكَ لَمْ تَلَقِ الَّذِي لَا تُعَاتِبُهُ
فَعِشْ وَاحِدًا أَوْ صِلْ أَخَاكَ فَإِنَّهُ   مُقَارِفُ ذَنْبٍ مَرَّةً وَمُجَانِبُهُ
إِذَا أَنْتَ لَمْ تَشْرَبْ شَرَابًا عَلَى الْقَدَى   ظَمِئْتَ وَأَيُّ النَّاسِ تَصْنُفُو مَشَارِبُهُ
وَمَنْ ذَا الَّذِي تُرْضَى سَجَايَاهُ كُلُّهَا   كَفَى الْمَرْءَ نَبَلًا أَنْ تَعُدَّ مَعَائِبُهُ

Шеър (насрий баён): “Ҳар бир ишда дўстингга танбеҳ берувчи бўлсанг, сенинг танбеҳингдан холи дўстни тополмайсан. У ҳолда бир ўзинг яша ёки биродарингга яхшилик қил. Чунки у (умрида лоақал) бир марта гуноҳ содир этувчи ёки гуноҳдан четлашгувчи. Агар сен, чанг тушган экан, деб ичимлик ичмасанг, чанқайсан. Қайси инсоннинг ичадиган ўрни чанг-ғубордан холи – соф? Барча хулқларидан рози бўлинадиган инсон борми? Айбларининг санокли бўлмоғи кишининг олижаноб эканлигига кифоядир”.

قَالَ بَعْضُهُمْ:

مَضَى الْخَيْرُ طَرًّا لَيْسَ فِي النَّاسِ مُنْصِفٌ   وَكُلُّ وَدَادٍ فَهُوَ مِنْهُمْ تَكْلُفٌ
وَكُلُّ إِذَا عَاهَدْتَهُ فَهُوَ نَاقِضٌ   لِعَهْدِكَ أَوْ وَعَدْتَهُ فَهُوَ مُخْلَفٌ
وَأَبْنَاءُ هَذَا الدَّهْرِ كَالدَّهْرِ لَمْ يَتَّقْ   بِهِ وَبِهِمْ إِلَّا جُهُولٌ وَمُسْرِفٌ

Ҳақимлардан бири айтди: “Яхшиликларнинг ҳаммаси ўтди, одамлар ичида инсофлилари қолмади. Улар томонидан содир этилаётган ҳар бир меҳру муҳаббат – тақаллуф(чираниш)дир холос. Улар билан қанча аҳдлашма, аҳдингни бузгувчи ёки қанча ваъдалашма,

хилоф қилгувчидир. Бу замон болалари замонга ўхшаш. Замон ва унинг болаларига фақат нодон ва исроф қилувчилар ишонадилар”.

قَالَ حَكِيمٌ: خَيْرُ الْكَلَامِ مَا قَلَّ وَمَا دَلَّ وَلَمْ يَطُلْ فَيُملِّ. الْأَدَبُ إِنْ تَطَعَّمَتْ بِهِ جَمَعَ وَإِنْ تَعَطَّرَتْ بِهِ سَطَعَ وَإِنْ تَرَوَّيْتَ بِهِ نَفَعَ. أَدَبُ النَّفْسِ خَيْرٌ مِنْ أَدَبِ الدَّرْسِ. نِعَمَ النَّاصِرُ الْجَوَابُ الْحَاضِرُ. اِكْتَسَبَ أَدَبًا تَكْتَسِبَ نَسَبًا. الْعَقْلُ بِغَيْرِ أَدَبٍ شَيْنٌ وَالْأَدَبُ بِغَيْرِ عَقْلِ حَيْنٌ. لُقَاطَاتُ الْأَدَبِ قُرَاضَاتُ الذَّهَبِ. حُلِي الرِّجَالِ مَا يُحْسِنُونَهُ وَحُلِي النِّسَاءِ مَا يَلْبَسُونَهُ. حُلِي الرِّجَالِ الْأَدَبُ وَحُلِي النِّسَاءِ الذَّهَبُ. ذِكُّ عَقْلِكَ بِالْأَدَبِ كَمَا تُذَكِّي النَّارَ بِالْحَطَبِ.

Донишманд деди: “Гапнинг яхшиси — қисқа ва аниқликка далолат қиладигани. Гапнинг чўзилгани малоллантириб қўяди. Одоб билан озиқлансанг, шифо бўлади, у билан ифорлансанг, хушбўйи атрофга таралади, у билан ўзингни суғорсанг, нафъ етади. Нафс одоби дарс одобидан хайрлироқдир. Ҳозир жавоблик қандаям яхши кўмакчи! Одобни касб қил, яхши насаб ҳосил қиласан. Одобсиз ақл шармандалик, ақлсиз одоб ҳалокатдир. Одоб бошоқлари олтин зарраларидир. Эркаклар зийнати чиройли бажарган ишлари, аёллар зийнати кийган кийимларидир. Эркаклар зийнати одоб, аёллар зийнати тилладир. Ақлингни ўтин ўтни алангалатгани каби алангалат”.

قَالَ حَكِيمٌ: عَقْلٌ بِلَا أَدَبٍ كَشُجَاعٍ بِغَيْرِ سِلَاحٍ.

Донишмандлардан бири деди: “Одобсиз ақл қуролсиз ботирга ўхшайди.

شعر:

فَيَا لَائِمِي دَعْنِي أَعَالِي بَقِيَمَتِي   فَقِيَمَةُ كُلِّ النَّاسِ مَا يُحْسِنُونَهُ

Шеър (насрий баён): “Эй мени маломат қилувчи! Ўз ҳолимга қўй, қийматимни оширай. Бас, барча инсоннинг қиймати чиройли бажарган ишидир”.

الْمُرُوءُ التَّامَّةُ مُبَايَنَةُ الْعَامَّةِ.

Оммадан ажралиш тўла мардликдир.

الْإِنْفِرَادُ فِي الْخُلُوءِ أَقْمَعُ لِدَوَاعِي الشَّهْوَةِ.

Узлатдаги ёлғизлик шахват(дунё истаклари)ни туғдирувчи сабабларни йўқ қилувчидир.

الْأَدَبُ وَسِيلَةٌ إِلَى كُلِّ فَضِيلَةٍ وَذَرِيعَةٌ إِلَى كُلِّ شَرِيعَةٍ.

Ҳар бир фазилатга, ҳар бир қонунга восита одобдир.

النِّعْمَةُ وَسِيمَةٌ فَاجْعَلِ الشُّكْرَ لَهَا تَمِيمَةً. لَا زَوَالَ لِلنِّعْمَةِ مَعَ الشُّكْرِ وَلَا بَقَاءَ لَهَا مَعَ النُّكْرِ.

Неъмат гўзал нарса, шукрни унга тумор қил. Шукри бор неъматнинг заволи йўқ, инкор-ла бирга неъматнинг бақоси йўқ.

شعر:

هُمُومُكَ بِالْعَيْشِ مَقْرُونَةٌ   فَلَا تَقْطَعْ الْعُمَرَ إِلَّا بِهَمِّ

وَلَدَّةُ دُنْيَاكَ مَسْمُومَةٌ   فَمَا تَأْكُلُ الْخُبْرَ إِلَّا بِسَمِّ
إِذَا كُنْتَ فِي نِعْمَةٍ فَارْعَهَا   فَإِنَّ الْمَعَاصِيَ تُزِيلُ النِّعَمَ
وَدَاوِمُ عَلَيْهَا بِشُكْرِ الْإِلَهِ   فَإِنَّ الْإِلَهَ سَرِيعُ النِّقَمِ
وَإِنْ تَمَّ شَيْءٌ بَدَأَ نَقْصُهُ   فَحَازِرْ زَوَالًا إِذَا قِيلَ تَمَّ

Шеър (насрий баён): “Бутун ғамларинг тирикчилик билан боғланган, умринг фақат ғам билан кечяпти. Дунёнг лаззати заҳарланган, нонни фақат заҳар билан қўшиб еяпсан. Қачонки бир неъмат қўлга кирса, унинг риоясини қил, чунки гуноҳлар неъматларнинг кушандасидир. Неъматлар етар экан, Аллоҳнинг шукронасида давомли бўл, негаки, Аллоҳ тез ўч олувчи зот. Нима нарсаки, тугал бўлса, унинг нуқсони кўринади. Бас, нимаики, тугал бўлди, дейилса, унинг заволидин эҳтиёт бўл”.

الرَّهْدُ فِي الدُّنْيَا الرَّاحَةُ الْكُبْرَى وَالرَّغْبَةُ فِيهَا الْبَلِيَّةُ الْعُظْمَى.

Дунёдан зуҳд – улуғ роҳат, дунёга рағбат улуғ балодир.

الرَّدُّ الْجَمِيلُ أَحْسَنُ مِنَ الْمَطْلِ الطَّوِيلِ.

Узундақ-узок чўзиб юришдан чиройли рад қилиш гўзалроқдир.

السُّؤَالُ وَإِنْ قَلَّ ثَمَّنْ لِكُلِّ نَوَالٍ وَإِنْ جَلَّ.

Гарчи сўралган нарса қанча оз бўлиб, берилган нарса қанча кўп бўлмасин, сўрашнинг нархи беришдан баланд.

Шعر:

مَا اعْتَاَصَ بَاذُلٌ وَجْهَهُ بِسُؤَالِهِ   بَدَلًا وَإِنْ نَالَ الْغِنَى بِسُؤَالِ
وَإِذَا السُّؤَالُ مَعَ النَّوَالِ وَزَنْتُهُ   رَجَحَ السُّؤَالُ وَخَفَّ كُلُّ نَوَالٍ

Шеър (насрий баён): “Сўраш орқали қанча бойлик қўлга кирмасин, сўраб юзини шувит қилганининг ўрнини босолмайди. Агар тиланчилик ва берилган нарсаларни ҳар паллада тортсанг, тиланчилик оғир, берилган барча нарсалар енгил келади”.

اسْتَعْنِ عَمَّنْ شِئْتَ فَأَنْتَ نَظِيرُهُ، وَاحْتَجْ إِلَى مَنْ شِئْتَ فَأَنْتَ أَسِيرُهُ وَتَفَضَّلْ عَلَى مَنْ شِئْتَ
فَأَنْتَ أَمِيرُهُ

Сен истаган кишига ҳожатинг тушмасин, унга баробар бўласан. Ўзинг истаган кишига муҳтож бўл, асири бўласан. Истаган кишингга яхшилик қил, бас, амири бўласан.

الزَّمِ الْعَفَافَ يَلْزَمَكَ الْكَفَافُ.

Сўрашдан ўзингни тий, етарли ризқ сенга ўзи келади.

Шعر:

تُلْحِي عَلَى الْبُخْلِ الْبُخِيلَ بِمَا لَهُ   أَفَلَا تَكُونُ بِمَاءِ وَجْهِكَ أَبْخَلًا
أَكْرَمَ يَدَيْكَ عَنِ السُّؤَالِ فَإِنَّمَا   قَدَّرَ الْحَيَاةَ أَقَلُّ مِنْ أَنْ تَسْأَلَ
وَلَقَدْ أَضْمُ إِلَى فَضْلٍ قَنَاعَتِي   وَأَبَيْتُ مُشْتَمِلًا بِهِ مُتَزَمِّلًا

وَأَرَى الْعَدُوَّ عَلَى الْخِصَاصَةِ حَالَةً
وَأَنْ أَمْرٌ أَفْنَى اللَّيَالِي حَسْرَةً
تَصِفُ الْغِنَى فَيُخَالِنِي مُتَمَوِّلاً
وَنَدَامَةً أَفْنَيْتُهُنَّ تَوَكُّلاً

Шеър (насрий баён): “Бахилнинг ўз молини қизғанишини айблайсанми? Ундан кўра, тиланиб юз сувингнинг тўкилишини қизғанганинг яхшироқ эмасми? Сўраш паст кетишдир, қўлингни бу тубанликдан баланд тут. Чунки ҳаёт икки қўлингни чўзиб, бандасига мухтож бўлишдан қадрсизроқдир. Яхшиси, қаноатим фазлини ошириб, кечасини унга ўранган ҳолда ўтказаман. Қашшоқ ҳолимни душманга бойликка буркангандек қилиб кўрсатаман, майли у мени бадавлат деб ўйласин. Агар кимдир кечаларини ҳасрат ва надомат билан ўтказса, мен уни таваккул билан ўтказаман”.

قَلِيلٌ عَاجِلٌ خَيْرٌ مِنْ كَثِيرٍ آجِلٍ.

Нақднинг ози, насианинг кўпидан яхшироқ.

صُمْتُ كَافِي خَيْرٌ مِنْ كَلَامٍ غَيْرٍ وَافِي.

Етарли жимлик етарли бўлмаган гапдан яхшироқдир.

إِنَّمَا الْحَلِيمُ مَنْ يَغْفِرُ الذَّنْبَ الْعَظِيمَ.

Улуғ гуноҳларни кечира оладиган киши ҳақиқий ҳалимдир.

شعر:

أَحْسِنُ إِلَى النَّاسِ تَسْتَعِيدُ قُلُوبَهُمْ
وَإِنْ أَسَاءَ مُسِيءٌ فَلْيَكُنْ لَكَ فِي
وَكُنْ عَلَى الدَّهْرِ مَعُونًا لِذِي أَمَلٍ
فَطَالَ مَا اسْتَعْبَدَ الْإِنْسَانُ إِحْسَانُ
عَرَّاضٍ زَلَّتْهُ صَفْحٌ وَغُفْرَانُ
يَرْجُوكَ فِيهِ فَإِنَّ الْحَرَّ مَعُونُ

Шеър (насрий баён): “Инсонларга яхшилик қил, қалбларини қул қиласан. Бас, не замонлардан бери инсонни яхшилик қул қилади. Агар ёмон ёмонлик қилса, уни адашиши қаршисида сенинг кечиришинг ва афв этишинг бўлсин. Орзусига сен орқали етиш умидида бўлган кишига йиллар давомида ёрдам берувчи бўл. Чунки хур одам ёрдам берувчидир”.

شَفِيعُ الْمَذْنِبِ إِقْرَارُهُ وَتَوْبَتُهُ اعْتِدَارُهُ.

Гуноҳкорни оқловчи — унинг иқрори, (?) гуноҳкорнинг тавбаси гуноҳкорнинг узридир.

حَافِظٌ عَلَى الصَّدِيقِ وَلَوْ فِي الْحَرِّقِ.

Дўстни асра, агар у ўт ичида бўлса ҳам.

خَلَّ الطَّرِيقَ لِمَنْ لَا يَلِيقُ.

Йўл бер, гарчи у йўл беришга муносиб бўлмаса ҳам.

سَعَةُ الْأَخْلَاقِ كُنُوزُ الْأَرْزَاقِ.

Ахлоқнинг кенглиги ризқларнинг хазиналаридир.

اسْتَظْهَرِ عَلَى الدَّهْرِ بِخَفَّةِ الظَّهْرِ.

Замонга орқани енгил қилиш билан ғолиб кел.

صُدُورُ الْأَحْرَارِ قُبُورُ الْأَشْرَارِ.

Яхшиларнинг қалблари ёмонларнинг қабрларидир.

لِكُلِّ عَالِمٍ هَفْوَةٌ وَلِكُلِّ صَارِمٍ نَبْوَةٌ.

Ҳар олимнинг бир тойилиши, ҳар кескир қиличнинг бир сапчиб кетиши бўлади.

شعر:

وَلَا تَبَيَّنْ إِلَّا خَالِي الْبَالِ	دَعِ الْمَقَادِيرَ تَجْرِي فِي أَعْنَتِهَا
يُغَيِّرُ اللَّهُ مِنْ حَالٍ إِلَى حَالٍ	مَا بَيْنَ غَمْضَةِ عَيْنٍ وَانْتِبَاهَتِهَا

Шеър (насрий баён): “Такдирларни эркига қўй, тизгинида юрсин. Тунларни ўй-ташвишлардан холи ўтказгин. Кўзни юмиш ва очиш орасида Аллоҳ таоло сени бир ҳолдан иккинчи ҳолга ўзгартиради”.

دَعُوا قَذْفَ الْمُحْصَنَاتِ تَسْلَمَ لَكُمْ الْأُمّهَاتُ.

Пок аёлларни сўкишдан сақланинглар, шунда оналарингиз саломат бўлади.

أَشْرُ النَّاسِ مَنْ لَا يَقْبَلُ الْإِعْتِذَارَاتِ وَلَا يَسْتُرُ الزَّلَّاتِ وَلَا يَقْبَلُ الْعُثْرَاتِ.

Одамларнинг энг ёмони узрларни қабул қилмайдиган, хатоларни беркитмайдиган, қоқилишларни кечирмайдиганларидир.

شعر:

إِقْبَلْ مَعَاذِيرَ مَنْ يَأْتِيكَ مُعْتَذِرًا   إِنَّ بَرَّ عِنْدَكَ فِيمَا قَالَ أَوْ فَجَرًا
فَقَدْ أَجَلَّكَ مَنْ يُرْضِيكَ ظَاهِرُهُ   وَقَدْ أَطَاعَكَ مَنْ يَعُصِيكَ مُسْتَتِرًا

Шеър (насрий баён): “Узр сўраб келган кишининг узрларини қабул қил, гарчи гапида ҳақ бўлса ҳам ёки бузуқлик қилаётган бўлса ҳам. Бас, шундай қилсанг, зоҳири шунчаки сенга кўниб турган киши, сени улуғлайди, ичида сенга итоатсизлик сақлаган киши, сенга бўйсунди”.

مَنْ كَثُرَتْ أَيْدِيهِ قَلَّتْ أَعَادِيهِ.

Кимнинг яхшиликлари кўп бўлса, душманлари озаяди.

مَنْ كَرَّمَ عُنْصُرَهُ حَسَنَ مَخْبَرُهُ، مَنْ طَالَ سُورُهُ قَصُرَتْ شُهُورُهُ، مَنْ كَانَ ظَرِيفًا فَلْيَكُنْ عَفِيفًا.

Кимнинг асли улуғ бўлса, у ҳақдаги хабар чиройли бўлади, кимнинг хурсандчилиги узун бўлса, ойлари (хурсандчилик вақтлари) қисқа бўлади, кимнинг фаҳми ўткир бўлса, гуноҳлардан тийилувчи бўлсин.

شعر:

لَيْسَ الظَّرِيفُ بِكَامِلٍ فِي ظَرْفِهِ   حَتَّى يَكُونَ عَنِ الْحُرَامِ عَفِيفًا
فَإِذَا تَعَفَّفَ عَنْ مَعَاصِي رَبِّهِ   فَهُنَاكَ يُدْعَى فِي الْأَنَامِ ظَرِيفًا

Шеър (насрий баён): “Фаҳми ўткир киши ўткирликда комил бўлолмайди, токи ҳаромдан тийиладиган бўлмагунча. Қачонки, Парвардигорига итоатсизлик қилишдан тийиладиган бўлгандагина у инсонлар ичра “ўткирфаҳм” деган номни олади”.

مَنْ وَاصَلَهُ الْحَبِيبُ هَانَ عَلَيْهِ الرَّقِيبُ.

Кимни дўсти қўллаб-қувватласа, душмани унга хор бўлади.

مَنْ قَعَدَ بِهِ حَسَبُهُ نَهَضَ بِهِ أَدَبُهُ.

Кимни насаби ўтиргизса, одоби уни турғизади.

مَنْ لَمْ يَرْغَبْ فِي الْإِخْوَانِ أُبْتُلِيَ بِالْحُسْرَانِ.

Кимки биродарларига рағбат кўрсатмаса, зиёнга йўлиқади.

مَنْ صَحَّتْ مَوَدَّتُهُ وَجَبَتْ طَاعَتُهُ.

Кимнинг дўстлиги соғлом бўлса, дўстликка итоат қилиши вожиб.

مَنْ طَلَبَ الْمَمَالِكَ صَبَرَ عَلَى هُجُومِ الْمَهَالِكِ.

Ким мол-мулкларни истаса, хавф-хатарлар ҳужумига сабр қилади.

مَنْ جَادَ سَادَ وَجَلَّ وَمَنْ بَخِلَ رَذَلَ وَذَلَّ.

Ким сахий бўлса, ҳукмрон ва улуғ бўлади, ким бахил бўлса, разил ва хор бўлади.

شعر:

وَأَخُو الْحَوَائِجِ وَجْهُهُ مَمْلُوءٌ	مَنْ عَفَّ خَفَّ عَلَى الصَّدِيقِ لِقَاؤُهُ
فَإِذَا عَبِثَتْ بِهِ فَأَنْتَ ثَقِيلٌ	وَأَخُوكَ مَنْ وَقَرَّتْ مَا فِي كَيْسِهِ

Шеър (насрий баён): “Кимки сўрашдан тийилса, дўстига юзланиши осон кечади. Ҳожати кўпнинг юзи безовта. Кимнингки чўнтагини тўлдириб қўйган

экансан, у сенинг биродарингдир. Агар бу қонидани бузсанг, бас, ишинг оғир кечади”.

مَنْ تَوَاضَعَ وَقَرَّ وَمَنْ تَعَازَمَ حُقِّرَ.

Ким ўзини паст тутса, ҳурмат қилинади, ким ҳурмат талаб қилса, хорланади.

مَنْ طَلَبَ الرِّيَّاسَةَ صَبَرَ عَلَى مَضَضِ السِّيَّاسَةِ.

Ким бошлиқ бўлишни хоҳласа, сиёсатнинг ғам-аламларига сабр қилсин.

دَرْكُ الْأَمْوَالِ فِي زُكُوبِ الْأَهْوَالِ.

Мол-дунёга етишни орзу қилган киши кўрқинчу даҳшатлар маркабига миниб олсин.

مَنْ حَسُنَ قَنُوعُهُ دَامَ رَبِيعُهُ.

Қаноати чиройли кишининг умри доим баҳор бўлади.

مَنْ اتَّخَذَ الْحِكْمَةَ لِحَامًا اتَّخَذَهُ النَّاسُ إِمَامًا.

Ким ҳикмат жиловини қўлга олса, одамлар уни пешво тутати.

مَنْ لَمْ يَنْلِكْ خَيْرُهُ فِي حَيَاتِهِ لَمْ تَبِكْ عَيْنَاكَ عَلَى مَمَاتِهِ.

Тириклигида сенга яхшилиги етмаган кишининг ўлимида кўзларинг ёш тўкмайди.

مَنْ شَكَا لَكَ فَقَدْ سَأَلَكَ، وَمَنْ تَرَكَ فِعْلَكَ فَقَدْ عَذَلَكَ، وَمَنْ أَقْبَلَ بِحَدِيثِهِ عَلَى غَيْرِكَ فَقَدْ طَرَدَكَ.

Ким сенга шикоят қилса, албатта сендан нимадир сўрабди. Ким сенинг қилганингни тарк этса, бас, сени айблабди. Ким ўз гапида сендан бошқага юзланса, демак, сени ҳайдабди.

شعر:

إِذَا تَخَلَّفْتَ عَنْ صَدِيقٍ
فَلَا تَعُدْ بَعْدَهَا إِلَيْهِ
وَلَمْ يُعَايِنِكَ فِي التَّخَلُّفِ
فَأَيُّمَا وَدُّهُ عَنْ تَكْلُفٍ

Шеър (насрий баён): “Қачонки дўстингдан орқада қолсанг-у, бу хусусда у сенга танбеҳ бермаса, бас, бундан сўнг унинг олдига қайтма. Чунки унинг дўстлиги сохта чиранишдан ўзга нарса эмас”.

مَنْ لَمْ يَسْتَفِدْ بِالْعِلْمِ مَالًا اسْتَفَادَ بِهِ جَمَالًا.

Киши илм орқали молга эга бўлмаса ҳам, чиройга эга бўлади.

مَنْ صَبَرَ عَلَى مَأْمُولِهِ أَذْرَكَهُ وَمَنْ تَهَاوَنَ فِي نَيْلِهِ أَهْلَكَهُ.

Кимки, орзусига етиш йўлида сабр этса, эришади. Кимки орзумга етдим, деб лоқайдликка юз бурса, эришганини йўққа чиқаради.

شعر:

وَقَلَّ مَنْ جَدَّ فِي أَمْرٍ يُحَاوِلُهُ   وَاسْتَعْمَلَ الصَّبْرَ إِلَّا فَازَ بِالظَّفَرِ
لَا بَقَاءَ لِلنِّعْمَةِ مَعَ الْكُفْرَانِ   وَلَا زَوَالَ لَهَا مَعَ الشُّكْرَانِ

Шеър (насрий баён): “Мақсад қилган ишига жидду жаҳд билан киришиб, сабрни ишлатган киши фақат зафар кучади. Куфр билан қўлга кирган неъматда бақо, шукр билан етилган неъматда завол йўқ”.

لَا خَيْرَ فِي وَعْدٍ مَبْسُوطٍ وَانْجَازٍ مَرْبُوطٍ.

Чўзилган ваъда ва боғлаб ташланган ишда хайр йўқ.

لَا يَجْتَرِي عَلَى خِطَابِ الْخَلَائِقِ إِلَّا فَائِقٌ أَوْ عَائِقٌ.

Халоиққа хитоб қилишга ё бошлиқ, ё олифта кишидан бошқаси журъат қилолмайди.

لَا تَنْجَعُ الْحِكْمَةُ فِي الْقُلُوبِ الْقَاسِيَةِ كَمَا لَا يَزُكُّ الزَّرْعُ فِي الْأَرْضِ الْحَاسِيَةِ.

Қаттиқ қалбларга ҳикмат таъсир қилмайди, худди тошлоқ ерда экин кўкармаганидек.

Шеър:

لَا يَنْفَعُ الْوَعْظُ قَلْبًا قَاسِيًا أَبَدًا   وَهَلْ يَلِينُ لِقَوْلِ الْوَاعِظِ الْحَجَرُ

Шеър (насрий баён): “Қаттиқ қалбга ваъз ҳеч қачон фойда қилмайди. Воъизнинг сўзидан тошнинг юмшаганини кўрганмисан?”

لَا يُنَالُ الْعِلْمُ إِلَّا بِالنَّفْسِ النَّقِيَّةِ وَالطَّبَاعِ التَّقِيَّةِ.

Илмга фақат пок қалб ва тақволи табиат билан етилади.

مَا زَبَرْتُهُ الْأَقْلَامَ لَمْ تَطْمَعِ فِي دَرْسِهِ الْأَيَّامَ.

Қаламлар ёзиб қўйган нарсаларнинг дарсида кунларнинг тамаъси йўқ.

Шеър: مَا طَارَ طَيْرٌ وَارْتَفَعَ   إِلَّا كَمَا طَارَ وَقَعَ

Қуш қандай учган, ҳаволарга кўтарилган бўлса, худди шундай ерга кўнади.

رُبَّ عِلْمٍ وُضِعَ وَجْهٌ رُفِعَ.

Қанча илмлар бор, пастлатилган, қанча жоҳилликлар бор, кўтарилган.

Шеър: رُبَّ عِلْمٍ أَضَاعَهُ عَدَمُ الْمَالِ   وَجْهٌ غُطِّيَ عَلَيْهِ النَّعِيمُ

Шеър (насрий баён): “Илмнинг қанчасини имконсизлик зое қилди,
жаҳолатнинг қанчаси неъматлар билан ўралган”.

إِذَا رَغِبْتَ فِي الْمَكَارِمِ فَاجْتَنِبِ الْمَحَارِمَ.

Қадр-қиммат топишга рағбатинг бўлса, ҳаромдан тийил.

الْعِلْمُ جَبَلٌ صَعِبٌ الْمَصْعَدُ لَكِنَّهُ سَهْلٌ الْمُنْحَدَرُ.

Илм – кўтарилиш қийин бўлган тоғ, лекин қулаш осон қиялик.

شعر:

مَنْ لَمْ يَكُنْ عَقْلُهُ مُؤَدِّبَهُ   لَمْ يُغْنِهِ وَاعِظُ مِنَ النَّسَبِ
كَمْ مِنْ وَضِيعِ الْأُصُولِ فِي أُمَمٍ   قَدْ سَوَّدُوهُ بِالْعَقْلِ وَالْأَدَبِ

Шеър (насрий баён): “Кимгаки ақли одоб бермаса, насабдан ваъз қилувчига эҳтиёжманд бўлади. Уммат ичида қанча насаби паст кишилар бор, ақли ва одоби сабабли уммат уларни ўзларига бошчи этиб олганлар”.

روضة رائقة

Гўзал боғча

حُكِّي أَنَّ رَجُلًا تَكَلَّمَ بَيْنَ يَدَيِ الْخَلِيفَةِ الْمَأْمُونِ فَأَحْسَنَ فَقَالَ لَهُ الْمَأْمُونُ: ابْنُ مَنْ أَنْتَ
فَقَالَ ابْنُ الْأَدَبِ يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ فَقَالَ: نِعَمَ النَّسَبِ.

Ҳикоя қилинишича, бир киши халифа Маъмун ҳузурида бўлиб, унга чиройли гапирибди. Шунда Маъмун ундан:

- Кимнинг ўғлисан?– деб сўрабди.
- Одобнинг ўғлиман, эй мўминлар амири!– жавоб берибди.
- Қандаям яхши насаб! – деган экан Маъмун.

شعر:

كُنْ ابْنُ مَنْ شِئْتَ وَاتَّسِبْ أَدَبًا   يُغْنِيكَ مُحَمَّدُهُ عَنِ النَّسَبِ
إِنَّ الْفَتَى مَنْ يَقُولُ هَا أَنَا ذَا   لَيْسَ الْفَتَى مَنْ يَقُولُ كَانَ أَبِي

Шеър (насрий баён): “Кимнинг ўғли бўлсанг ҳам, одоб касб қил, мақтовга муносиб одоб сени насаб билан мақтаниш эҳтиёжидан озод этади. Ҳақиқий эр йигит “мана мен” дейди, “отам ундай бўлган, отам бундай бўлган” дейдиганлар ҳақиқий эр йигит эмас”.

الدِّينُ أَقْوَى عِصْمَةٍ وَالْأَمْنُ أَهْنَأُ نِعْمَةٍ.

Қўрғоннинг энг кучлиси дин, неъматнинг энг ёқимлиси омонликдир.

الصَّبْرُ عِنْدَ الْمَصَائِبِ مِنْ أَعْظَمِ الْمَوَاهِبِ.

Мусибат пайтида сабр қилиш, неъматларнинг энг улуғидир.

شعر:

الصَّبْرُ أَوْلَى بِوَقَارِ الْفَتَى   مِنْ قَلْقِ يَهْتِكُ سِتْرَ الْوَقَارِ
مَنْ لَزِمَ الصَّبْرَ عَلَى حَالَةٍ   كَانَ عَلَى أَيَّامِهِ بِالْخِيَارِ

Шеър (насрий баён): “Йигитнинг ҳайбат пардасини йиртадиган бесаранжом виқоридан сабр авлороқдир. Кимки ҳар қандай ҳолда сабрга одатланса, кунлари узра яхшиликлар ёғилади”.

اغص الجاهل تسلم وأطع العاقل تغنم.

Жоҳилга итоат қилма, саломат бўласан, оқилга итоат қил, ўлжали бўласан.

جالس أهل العقل والأدب والرأي والتجربة والحسب.

Ақл, адаб, фикр, тажриба ва насаб эгалари билан ҳамсуҳбат бўл.

فمجالسة العاقل لقاح ومفاوضة الجاهل افترساح.

Оқил билан ҳам ҳамсуҳбат бўлиш эмланиш, жоҳил билан келишувга бориш эса шармандалиқдир.

عَدُوٌّ عَاقِلٌ أَيْسَرُ مِنْ صَدِيقٍ جَاهِلٍ.

Ақлли душман нодон дўстанддан яхшироқдир.

شعر:

ادْفَعْ عَدُوَّكَ بِأَلَّتِي   وَأَنْفَعُ صَدِيقَكَ إِنْ تَيْسَّرُ
فَالْعُصْنُ أَحْسَنُ مَا يَكُونُ   إِذَا اكْتَسَى وَرَقًا وَأَثْمَرَ

Шеър (насрий баён): “Душманингни яхшиликлар билан дафъ қил ва муяссар бўлганича дўстингга ёрдам бер. Барг ва меваларга бурканган пайтида шох нақадар гўзал!”

قَالَ حَكِيمٌ: مَنْ لَأَنْتَ كَلِمَتُهُ وَجَبَتْ مَحَبَّتُهُ، مَنْ لَمْ يَخْلُمْ نَدِمَ وَمَنْ سَكَتَ سَلِمَ وَمَنْ اعْتَبَرَ
أَبْصَرَ وَمَنْ أَبْصَرَ فَهُمْ وَمَنْ أَطَاعَ هَوَاهُ ضَلَّ وَمَنْ اسْتَبَدَّ بِرَأْيِهِ زَلَّ.

Донишмандлардан бири деди: “Юмшоқ сўз кишини севимли қилади. Ҳалим бўлмаган киши афсус чекади, сукут қилган киши саломат бўлади. Ким ибрат назари билан боқса, кўради, ким кўрса, фаҳмлайди, ким ҳавою-ҳавасга эргашса, адашади, ким ўз фикри билангина ҳисоблашадиган бўлса, тойилади”.

شعر:

لَيْسَ الشُّجَاعُ الَّذِي يَحْمِي فُرَيْسَتَهُ   عِنْدَ الْقِتَالِ وَنَارُ الْحَرْبِ تَشْتَغِلُ

عَنِ الْحَرَامِ فَذَاكَ الْفَارِسُ الْبَاطِلُ
لَكِنَّ مَنْ كَفَّ طَرْفًا أَوْ ثَنَى قَدَمًا

Шеър (насрий баён): “Уруш олови ловуллаб турган жангда отинигина ҳимоя қилган киши шижоатли эмас. Лекин ким кўзини ҳаромдан тўсса ёки қадамини ҳаромдан бурса, ана ўша киши ботир чавандоздир”.

وَقَالَ الْأَخْنَفُ بْنُ قَيْسٍ رَأْسُ الْأَدَبِ الْمَنْطِقُ وَلَا خَيْرَ فِي قَوْلٍ إِلَّا بِفِعْلٍ وَلَا فِي مَالٍ إِلَّا بِجُودٍ
وَلَا فِي صَدَقٍ إِلَّا بِوَفَاءٍ وَلَا فِي فِقْهِ إِلَّا بِوَرَعٍ وَلَا فِي صَدَقَةٍ إِلَّا بِبَيَّةٍ

Ахнаф ибн Қайс айтди: “Одобнинг боши тилдир. Амалсиз сўзда, саховатсиз бойликда, вафосиз ростликда, тақвосиз фикҳда, ниятсиз садақада хайр йўқ”.

شعر:

وَهَلْ يَنْفَعُ الْفَتْيَانَ حُسْنُ وُجُوهِهِمْ
إِذَا كَانَتْ الْأَخْلَاقُ غَيْرَ حَسَنٍ
فَلَا تَجْعَلِ الْحُسْنَ الدَّلِيلَ عَلَى الْفَتَى
فَمَا كُلُّ مَصْنُوعٍ الْحَدِيدِ يَمَانِي

Шеър (насрий баён): “Ахлоқи чиройли бўлмаган йигитларга юзларининг чиройлилиги фойда берадими? Йигитга чиройни далил қилма, чунки ҳар ялтираган темир яманий қилич эмас”.

وَقَالَ بَعْضُ بَنِي تَمِيمٍ حَضَرْتُ مَجْلِسَ الْأَخْنَفِ بْنِ قَيْسٍ وَعِنْدَهُ قَوْمٌ مُجْتَمِعُونَ فِي أَمْرِ لَهُمْ
فَحَمِدَ اللَّهُ وَأَثْنَى عَلَيْهِ ثُمَّ قَالَ: مَا أَقْرَبَ النِّقْمَةَ مِنْ أَهْلِ الْبَغْيِ، لَا خَيْرَ فِي لَذَّةٍ يَعْقُبُهَا نَدَمٌ وَلَنْ
يَهْلِكَ مَنْ زَهَدَ وَلَنْ يَفْتَقِرَ مَنْ اقْتَصَدَ.

Бани тамим қабиласидан бири ҳикоя қилади, Аҳнаф ибн Қайсининг мажлисида ҳозир эдим. Унинг ҳузурида ўз ишлари учун йиғилган қавм ҳам бор эди. Шунда Аҳнаф ибн Қайс Аллоҳга ҳамду сано айтди ва деди: “Зулм аҳлидан олинадиган ўч қандаям яқин! Пушаймонликни эргаштирадиган лаззатда яхшилик йўқ, тақволи киши ҳамиша ҳалокатдан узоқ, иқтисод қилган киши ҳамиша қашшоқликдан йироқ.

شعر:

لَعَمْرُكَ لَيْسَ إِمْسَاكِي لِإِخْلِي   وَلَكِنْ لَا يَفِي بِالْخُرْجِ دَخْلِي
وَفِي طَبْعِي السَّمَاخَةُ غَيْرَ أَيْ   عَلَى قَدْرِ الْكِسَاءِ مَدَدْتُ رَجْلِي

Шеър (насрий баён): “Умрингга қасамки, молни ушлаб туришим бахиллигим учун эмас, балки чиқимга кирим вафо қилмаяпти. Табиатимда сахийлик бор-у, бироқ мен кўрпамга қараб оёқ узатяпман”.

رُبَّ هَزَلٍ قَدْ عَادَ جَدًّا.

Канча ҳазиллар бор, сўнгида жиддий бўлиб қайтади.

مَنْ أَمَّنَ الزَّمَانَ خَانَهُ وَمَنْ تَعَاظَمَ عَلَيْهِ أَهَانَهُ.

Ким замонга ишонса, замон унга хиёнат қилади. Ким замондан ўзини улуғ тутса, замон уни хор қилади.

دَعُوا الْمُزَاحَ فَإِنَّهُ يُورِثُ الضَّغَائِنَ.

Мазах қилишни ташланг, чунки у гинаю адоватларни мерос қолдиради.

اِحْتَمِلُوا لِمَنْ دَلَّ عَلَيْكُمْ وَاقْبَلُوا عُذْرَ مَنْ اعْتَذَرَ إِلَيْكُمْ.

Сизга эркалик қилган кишининг эркалигини кўтаринг. Сизлардан узр сўраган кишининг узрини қабул қилинг.

أَطِغْ أَخَاكَ وَإِنْ عَصَاكَ وَصِلْهُ وَإِنْ جَفَاكَ.

Биродарингга итоат қил, гарчи у сенга осийлик қилган бўлса ҳам. Дўстлик ришталарини боғла, гарчи у сенга жафо қилган бўлса ҳам.

أَنْصِفْ مَنْ نَفْسِكَ قَبْلَ أَنْ يُنْتَصَفَ عَنْكَ.

Инсофга чақирилишингдан олдин ўзингни инсофга чақир.

إِيَّاكُمْ وَمُشَاوَرَةَ النِّسَاءِ.

Хотинлар билан маслаҳатлашишдан ўзингизни тийинг.

Шер:

إِنَّ النِّسَاءَ وَإِنْ عُرِفْنَ بِعِفَّةٍ
جِيفَ عَلَيْهِنَّ التُّسُورُ الْحَوْمُ
الْيَوْمَ عِنْدَكَ جِئُودَهَا وَحَدِيثُهَا
وَعَدًا لِعَيْزِكَ عِطْفُهَا وَالْمِعْصَمُ
كَالْحَنَانِ تَنْزِلُهُ وَتُصْبِحُ رَاحِلًا
عَنْهُ وَيَنْزِلُ فِيهِ مَنْ لَا تَعْلَمُ

Шеръ (насрий баён): “Албатта хотинлар агарчи иффати билан танилган бўлса ҳам, улар устида калхатлар чарх урадиган ўлимтиклардир. Уларнинг чиройли бўйни ва ширин сўзи бугун ёнингда, эртага уларнинг меҳри ва билаги бошқаси учун шай. Улар бамисоли карвонсарой, бугун сенинг манзилинг бўлади, тонг отиши билан эса ундан кетасан, эртага сенга нотаниш бошқаси уни манзил тутди”.

اعْلَمُوا أَنَّ كُفْرَ النِّعْمَةِ لُؤْمٌ وَصُحْبَةُ الْجَاهِلِ شُوْمٌ وَمِنْ الْكَرَمِ الْوَفَاءُ بِالذِّمَمِ.

Билингларки, неъматга ношукрлик – пасткашлик, нодон билан суҳбат – бадбахтлик, бурчларга вафодорлик олижанобликдир.

مَا أَفْبَحَ الْقَطِيعَةَ بَعْدَ الصِّلَةِ وَالْجَفَاءَ بَعْدَ الْعَطْفِ وَالْعَدَاوَةَ بَعْدَ الْوُدِّ.

Қариндошлик ришталари боғлангандан сўнг узилиш, меҳрибонликдан сўнг жафо, дўстликдан сўнг душманлик нақадар ёмон!

لَا تَكُونَنَّ عَلَى الْإِسَاءَةِ أَقْوَى مِنْكَ عَلَى الْإِحْسَانِ وَلَا إِلَى الْبُخْلِ أَسْرَعَ مِنْكَ إِلَى الْبَذْلِ.

Ёмонлик қилишга бўлган қувватинг яхшилик қилишга бўлган қувватингдан кучли бўлмасин. Бахилликка интилишинг, саховатга интилишингдан тез бўлмасин.

وَأَعْلَمُ أَنَّ لَكَ مِنْ دُنْيَاكَ مَا أَصْلَحْتَ بِهِ مَشْوَكَ.

Билгилки, дунёдан қўлга киритган нарсанг, охиратинг учун ҳозирлаб қўйган нарсангдир.

فَأَنْفَقْ فِي حَقِّ وَلَا تَكُونَنَّ خَازِنًا لِعَيْرِكَ.

Мол-дунёни ўз ўрнида сарфла, ўзингдан ўзгаси учун уни йиғувчи бўлма.

شعر:

تَمَتَّعَ بِمَالِكَ قَبْلَ الْمَمَاتِ   وَإِلَّا فَلَا مَالَ إِنَّ أُنْتَ مِتَّ

Шеър (насрий баён): “Молингдан ўлимдан олдин фойдалан, акс ҳолда, сен ўлсанг, молиинг ҳам ўлади”.

غَيْرُهُ:

يَا غَافِلًا عَنْ حَرَكَاتِ الْفَلَكَ   نَبَّهَكَ اللَّهُ فَمَا أَغْفَلَكَ
لِعَيْرِكَ مَالُكَ إِنْ صُنَّتْهُ   وَإِنْ أَنْتَ أَنْفَقْتَهُ فَهُوَ لَكَ

Бошқа шеър (насрий баён): “Эй, фалакнинг ҳаракатидан ғофил! Аллоҳ сени ҳушёр қилсин, ғафлатда қолдирмасин! Агар сақлаб турсанг, молинг ўзингдан бошқаси учун, инфоқ қилсанг, молинг ўзинг учундир”.

إِذَا كَانَ الْغَدْرُ فِي النَّاسِ مَوْجُودًا فَالثِّقَةُ بِكُلِّ أَحَدٍ عَجْزٌ.

Одамларда хиёнат мавжуд бўлган бир пайтда ҳар бировга ишониш ожизликдир.

اعْرِفِ الْحَقَّ لِمَنْ عَرَفَهُ لَكَ.

Сени деб ҳақни таниган киши учун ҳақни тани.

وَاعْلَمْ أَنَّ قَطِيعَةَ الْجَاهِلِ تَعْدِلُ صِلَةَ الْعَاقِلِ.

Билгилки, нодондан узилиш оқил билан боғланишга баробар бўлади”.

قَالَ فَمَا رَأَيْتُ كَلَامًا أَبْلَغَ مِنْهُ فَقُمْتُ وَقَدْ حَفِظْتُهُ

(Ахнаф ибн Қайснинг ҳикматли гаплари мана шу жойда ниҳоясига етди.

Унинг ҳузурига кирган киши) деди: “Бундан балоғатли каломни кўрмадим ва тик турган ҳолда уни ёдимга муҳрладим”.

وَقَالَ الْأَخْنَفُ أُيْضًا جَنَّبُوا مَجَالِسَنَا ذِكْرَ النِّسَاءِ وَالطَّعَامِ فَإِنِّي أَكْرَهُ الرَّجُلَ يَكُونُ وَصَافًا لِفَرْجِهِ وَبَطْنِهِ.

Яна Аҳнаф айтди: “Мажлисимизда аёлларни ва таомни эслашдан тийилинг. Чунки мен фаржини ва қорнини мақтайдиган кишини ёмон кўраман”.

وَقِيلَ لِلْإِسْكَانَدَرِ: لَوْ أَكْثَرْتَ مِنَ النِّسَاءِ حَتَّى يَكْثُرَ نَسْلُكَ وَيَحْيَى ذِكْرَكَ

Искандарга айтилди: “Хотинларни кўпайтирганингизда наслингиз ортиб, мудом сизни элашарди”.

قَالَ إِنَّمَا يَحْيَى الذِّكْرَ بِالْأَفْعَالِ الْجَمِيلَةِ وَالسِّيَرَةِ الْحَمِيدَةِ النَّبِيلَةِ، وَلَا يَحْسُنُ بِمَنْ يَغْلِبُ الرِّجَالَ أَنْ تَغْلِبَهُ النِّسَاءُ.

Искандар жавоб берди: “Эсланиш чиройли феъллар ва мақталган улуғ хулқлар билан мудом тирик. Эркаклардан ғолиб бўлган кишига аёлларнинг ғолиб келиши чиройли бўлмайди”.

وَقَالَ حَكِيمُ الْمُؤْتَوَّقِ مُؤْمِقٌ وَالْأَمِينُ بِالْمَوَدَّةِ قَمِينٌ.

Донишманд зотлардан бири айтди: “Ишончли киши суюкли, амин киши дўстликка лойикдир”.

الْمَوَدَّةُ وَالْإِحْسَانُ نَافِعَانِ عِنْدَ كُلِّ إِنْسَانٍ.

Дўстлик ва яхшилик ҳар бир инсон наздида фойда берувчидир.

وَقَالَ الْآخَرُ: السَّعَادَةُ كُلُّهَا فِي سَبْعَةِ أَشْيَاءَ، حُسْنُ الصُّورَةِ وَصِحَّةُ الْجِسْمِ وَطُولُ الْعُمْرِ
وَسِعَةُ ذَاتِ الْيَدِ وَطَيْبُ الذِّكْرِ وَالتَّمَكُّنُ مِنَ الصَّدِيقِ وَالْعَدُوِّ.

Донишмандлардан бошқа бири айтди: “Бахт-саодат етти нарсададир: кўринишнинг гўзаллиги, жисмнинг соғломлиги, умрнинг узоқлиги, кўлнинг узун бўлиши, яхшилик билан эсланиш, дўст бўлишга ҳам, душман бўлишга ҳам қодирлик”.

قال الشاعر:

وَإِنِّي لَأَلْقَى الْمَرْءَ أَعْلَمُ أَنَّهُ
عَدُوٌّ وَفِي أَحْشَائِهِ الضَّغْنُ كَامِنٌ
سَلِيمًا وَقَدْ مَاتَتْ لَدَيْهِ الضَّغَائِنُ
فَأَمْنَحُهُ بَشْرًا فَيَرْجِعُ قَلْبُهُ

Шоир деди:

“Йўликурман шундай кишига албат,

Билурман у адув, ичда адоват.

Ҳадя қилгум унга битта табассум,

Қалби салим бўлиб ёнимга қайтсин,

Ўлсин ичидаги кийна, адоват”.

وَقَالَ آخِرُ: كَثِيرٌ مِنَ الْأُمُورِ لَا يَصْلَحُ إِلَّا بِقَرَائِنِهَا لَا يَصْلَحُ الْعِلْمُ بِغَيْرِ وَرَعٍ وَلَا الْحِفْظُ بِغَيْرِ فَهْمٍ وَلَا الْجَمَالُ بِغَيْرِ حِلَاوَةٍ وَلَا الْحَسَبُ بِغَيْرِ أَدَبٍ وَلَا السُّرُورُ بِغَيْرِ أَمْنٍ وَلَا الْغِنَى بِغَيْرِ كِفَايَةٍ وَلَا الْإِجْتِهَادُ بِغَيْرِ تَوْفِيقٍ.

Донишмандлардан яна бири деди: “Кўп ишлар ёнида яна бошқа шериги бўлсагина яроқли бўлади. Илм тақвосиз, ёдлаш фаҳмсиз, чирой ҳаловатсиз, насаб одобсиз, шодлик тинчликсиз, бойлик кифоясиз, ижтиҳод тавфиксиз яроқли бўлмайди”.

شعر:

لَعُمْرُكَ مَا الْإِنْسَانُ إِلَّا ابْنُ دِينِهِ
فَلَا تَتْرُكِ التَّقْوَى اتِّكَالاً عَلَى النَّسَبِ
لَقَدْ رَفَعَ الْإِسْلَامُ سَلْمَانَ فَارِسٍ
وَقَدْ وَضَعَ الْكُفْرُ النَّسِيبَ أَبَا هَبٍ

Шеър (насрий баён): “Умрингга қасамки, инсон фақат динининг фарзанди. Насабга суяниб қолиб, тақвони тарк қилма. Шак йўқки, Ислом Салмон Форсийни азизлик мақомига кўтарди, куфр эса насабдор Абу Лаҳабни хорликларга ўраб, паст қилди”.

(Қасам умринггаки, замон дилбанди,

Инсон фақат ўз динининг фарзанди.

Насабга суянсанг, тақводан кечиб,

Шайтон қуйган ғурур шаробин ичиб.

Салмон Форсийни азиз қилди Ислом,

Абу Лаҳабни ерга урди куфрон.)

قَالَ حَكِيمٌ: مَنْ رَضِيَ عَنْ نَفْسِهِ سَخَطَ النَّاسُ عَلَيْهِ

Донолардан бири айтди: “Ким ўзидан рози бўлса, инсонларнинг ғазабига учрайди”.

وَقَالَ الْأَخْنَفُ: مَنْ ظَلَمَ نَفْسَهُ كَانَ لِغَيْرِهِ أَظْلَمُ وَمَنْ هَدِمَ دِينَهُ كَانَ لِمَجْدِهِ أَهْدَمُ

Ахнаф айтди: “Ўзига зулм қилган киши, ўзгага ундан-да золимроқ бўлади. Динини яксон этган киши, ўз шарафини ундан-да ортиқроқ яксон этгучи бўлади”.

وقال الشاعر:

كُلُّ الذُّنُوبِ فَإِنَّ اللَّهَ يَغْفِرُهَا   إِنَّ أَسْعَفَ الْمَرْءِ إِخْلَاصُ وَإِيمَانُ
وَكُلُّ كَسْرٍ فَإِنَّ اللَّهَ يُجْبِرُهُ   وَمَا لِكَسْرِ قَنَاةِ الدِّينِ جَبْرَانُ

Шоир деди:

“Аллоҳ барча гуноҳларни кечиради, агар кишига ихлос ва иймон ёрдамга келса. Ҳар қандай синишни Аллоҳ ямайди, аммо диннинг қаноти синса, уни ямаб бўлмайди”.

(Барча гуноҳларни кечиради Аллоҳ,

Ихлосу иймон эрга берса ривож.

Ҳар қандай синишни ямайди Аллоҳ,

Дин қаноти синса, йўқ унга илож.)

وَقَالَ ابْنُ الْمُقَفَّعِ: خَيْرُ الْأَدَبِ مَا حَصَلَ لَكَ ثَمَرُهُ وَظَهَرَ عَلَيْكَ أَثَرُهُ

Ибн Муқаффаъ айтди: “Одобнинг яхшиси мева бергани ва сенда унинг асари зоҳир бўлганидир”.

وَقَالَ الْأَخْنَفُ: مَنْ مَنَعَكَ الْخَيْرَ حَرَمَكَ، وَمَنْ أَعَانَكَ عَلَى الشَّرِّ ظَلَمَكَ.

Ахнаф деди: “Ким сени яхшиликдан тўсса, сени ундан маҳрум қилибди, ким сенга ёмонлик йўлида ёрдам қилса, сенга зулм қилибди”.

شعر: وَإِنَّ أَحَقَّ النَّاسِ مِنِّي بِنَائِلِي عَدُوُّ عَدُوِّي أَوْ صَدِيقُ صَدِيقِي

Шеър (насрий баён): “Менинг мукофотимга инсонларнинг энг ҳақлиси – душманимнинг душмани ёки дўстимнинг дўсти”.

الْعَقْلُ أَحْسَنُ حَلِيَّةٍ وَالْعِلْمُ أَفْضَلُ قُنْيَةٍ. لَا سَيْفَ كَالْحَقِّ وَلَا عَدْلَ كَالصِّدْقِ. الْجُهْلُ مَطِيَّةٌ سَوْءٌ مَنْ رَكِبَهَا زَلَّ وَمَنْ صَحَبَهَا ضَلَّ. مِنَ الْجُهْلِ صُحْبَةُ الْجُهَّالِ وَمِنَ الدُّلِّ عِشْرَةُ ذَوِي الضَّلَالِ. خَيْرُ الْمَوَاهِبِ الْعَقْلُ وَشَرُّ الْمَصَائِبِ الْجُهْلُ. مَنْ صَاحَبَ الْعُلَمَاءَ وَقَّرَ وَمَنْ عَاشَرَ السُّفَهَاءَ حَقَّرَ. مَنْ لَمْ يَتَعَلَّمْ فِي صِغَرِهِ لَمْ يَتَقَدَّمْ فِي كِبَرِهِ.

Ақл – зийнатнинг энг чиройлиси, илм – мен эгалик қиладиган нарсанинг энг афзали. Ҳақиқатдек қилич йўқ, тўғрилиқдек адолат йўқ. Нодонлик ёмонлик араваси, ким унга минса тойилади, ким уни дўст тутса, адашади. Жоҳиллар билан ҳамсухбат бўлиш – жоҳиллик, адашганлар билан яшаш – хорлик. Ато қилинган неъматларнинг яхшиси – ақл, мусибатларнинг ёмони – нодонлик. Ким уламоларнинг суҳбатида бўлса, ҳайбати ошади, ким аҳмоқлар билан суҳбат

курса, таҳқирланади. Ким ёшлигида таълим олмаса, улғайганида пешқадам бўлолмайди.

Шеър:

قَدْ يَنْفَعُ الْأَدَبُ الْأَطْفَالَ فِي صِغَرٍ   وَلَيْسَ يَنْفَعُهُمْ مِنْ بَعْدِهِ أَدَبٌ
إِنَّ الْعُصُونَ إِذَا عَدَلَتْهَا اعْتَدَلَتْ   وَلَا يَلِينُ وَلَوْ لَيَّنْتَهُ الْحَشَبُ

Шеър (насрий баён): “Ёшликда берилган одоб болага фойда беради. Ундан сўнг берилган одобда нафъ йўқ. Дарахт шохларини тўғрилсанг, тўғриланади, ўтинга айланганидан сўнг у букилмайди”.

مَنْ تَفَرَّدَ بِالْعِلْمِ لَمْ تُوحِشْهُ خَلْوَةٌ، وَمَنْ تَسَلَّى بِالْكِتَابِ لَمْ تَفُتَّهُ سَلْوَةٌ.

Илм билан ёлғиз қолган кишини ёлғизлик қўрқитолмайди. Китоблардан юпанч топган кишини, юпанчи ташлаб кетмайди.

Шеър:

لَنَا جُلَسَاءُ لَتَمَلُّ حَدِيثُهُمْ   أَلْبَاءُ مَأْمُونُونَ غَيًّا وَمَشْهَدًا
يُفِيدُونَنَا مِنْ عِلْمِهِمْ عِلْمٌ مِنْ مَضَى   وَرَأْيَا وَتَأْيِيدًا وَقَوْلًا مُسَدَّدًا
فَلَا غَيْبَةً تُخْشَى وَلَا سُوءَ عَفْوَ   وَلَا تُخْتَشَى مِنْهُمْ لِسَانًا وَلَا يَدًا

Шеър (насрий баён): “Сўзларидан малол етмайдиган ҳамсуҳбатларимиз бор. Улар ёнингда йўқ пайтда ҳам, ёнингда ҳозир пайтда ҳам ишончни оқлайдиган оқил кишилардир. Улар ўтган улуғларнинг илми, фикри, қуввати ва

ҳақ сўзини жамлаган билими билан бизга фойда берадилар. На кўрқиладиган йўқлик, на сўнги хунук зулм бор. Уларнинг на тили, на қўлидан ёмонлик етади, улар сабаб хижолатли ҳолатга тушмайсан”.

وَقَالَ: أَصْلُ الْعِلْمِ الرَّغْبَةُ وَثَمَرَتُهُ الْعِبَادَةُ، وَأَصْلُ الزُّهْدِ الرَّهْبَةُ وَثَمَرَتُهُ السَّعَادَةُ، وَأَصْلُ الْمُرُوءَةِ الْحَيَاءُ وَثَمَرَتُهَا الْعِفَّةُ. الْعَقْلُ أَقْوَى أَسَاسٍ وَالتَّقْوَى أَفْضَلُ لِبَاسٍ. الْجَاهِلُ يَطْلُبُ الْمَالَ وَالْعَاقِلُ يَطْلُبُ الْكَمَالَ. لَمْ يُدْرِكِ الْعِلْمَ مَنْ لَا يُطِلُّ دَرْسَهُ وَلَا يَكْدُ نَفْسَهُ. كَمْ مِنْ ذَلِيلٍ أَعَزَّهُ عَقْلُهُ وَعَزِيزٍ أَذَلَّهُ جَهْلُهُ.

Аҳнаф ибн Қайс айтди: “Илмнинг илдизи – рағбат, меваси – ибодат. Тақвонинг илдизи – кўрқиш, меваси – саодат. Мардликнинг илдизи – ҳаё, меваси – иффат. Ақл – энг мустаҳкам пойдевор, тақво – энг афзал либос. Нодон молни, оқил камолни талаб қилади. Дарс соатини узайтирмаган ва нафсини қийнамаган киши илмга етолмайди. Қанча хору залил кишилар бор, ақли уларни азиз қилади. Қанча азизлар бор, нодонлиги уларни хору залил қилади”.

شعر:

رَضِينَا بِالْعُلُومِ تَكُونُ فِينَا
لَأَنَّ الْمَالَ يَفْنَى عَنْ قَرِيبٍ
مُحَلَّدَةً وَلِلْجَهَّالِ مَالٌ
وَإِنَّ الْعِلْمَ لَيْسَ لَهُ زَوَالٌ

Шеър (насрий баён): “Илмлар доимо бизда, мол-дунё жоҳилларда бўлишига розимиз. Чунки мол-дунё тез йўқ бўлади, илм учун эса заволи йўқ”.

الْأَدَبُ مَالٌ وَاسْتِعْمَالُهُ كَمَالٌ، بِالْعَقْلِ يُصْلَحُ كُلُّ أَمْرٍ وَبِالْحِلْمِ يُقْطَعُ كُلُّ شَرٍّ

Одоб – бойлик, уни ишлатиш – комиллик. Ақл билан ҳар бириш ислоҳ қилинади, ҳилм билан ҳар бир ёмонлик кесилади.

شعر: إِذَا لَمْ تَصُنْ عِرْضًا وَلَمْ تَخْشَ خَالِقًا   وَتُسْتَحَ مَخْلُوقًا فَمَا شِئْتَ فَافْعَلْ

Шеър (насрий баён): “Агар сен орингни ҳимоя этмасанг, Яратувчидан кўркмасанг, халойикдан уялмасанг, бас, хоҳлаганингни қилавер”.

ثُمَّ اعْلَمْ، أَنَّ الدُّنْيَا رُبَّمَا أَقْبَلَتْ عَلَى الْجَاهِلِ بِالِاتِّفَاقِ وَأَذْبَرَتْ عَنِ الْعَالِمِ بِالِاسْتِحْقَاقِ.

Сўнгра билгил, дунё нодонга кўпинча мувофиқлик билан юзланади, олимдан ҳақли равишда юз ўгиради.

فَإِنْ أَتَاكَ مِنْهَا مُهِمَّةٌ مَعَ جَهْلٍ أَوْ فَاتَكَ مِنْهَا بَغِيَّةٌ مَعَ عَقْلِ فَلَا يُحْمَلَنَّكَ ذَلِكَ عَلَى الرَّغْبَةِ فِي الْجَهْلِ فَدَوْلَةُ الْجَاهِلِ مِنَ الْمُمْكِنَاتِ وَدَوْلَةُ الْعَاقِلِ مِنَ الْوَاجِبَاتِ وَلَيْسَ مَنْ أَمَكَّنَهُ شَيْءٌ فِي ذَاتِهِ كَمَنْ اسْتَوْجَبَهُ بِآدَابِهِ وَآلَاتِهِ. وَأَيْضًا فَدَوْلَةُ الْجَاهِلِ كَالْغَرِيبِ الَّذِي يَحْنُ إِلَى الثَّقَلَةِ وَدَوْلَةُ الْعَاقِلِ كَالنَّسِيبِ الْمُتَمَكِّنِ الْوُصْلَةَ.

Агар дунё молидан жиддий бир улуш қаршингга келсаю, уни жаҳолат билангина кўлга киритиш мумкин бўлса ёки дунё молидан орзу қилиб юрганингни бой берсанг ва у ақлингни тамоман ўғирлайдиган бўлса, бас, ўшалар жаҳолатга рағбатингни кўзгаб қўймасин. Чунки, жоҳилнинг давлати имкониятлардан, оқилнинг давлати мажбуриятлардан барпо бўлади. Имконият

берилган киши билан, одоби ва барча аъзоларини ишлатиб бўлса ҳам имкониятни ўзида ҳосил қилишни зарур деб билган киши баробар эмас. Шунингдек, жоҳилнинг давлати кўчишга мушток мусофирга, оқилнинг давлати мустаҳкам ришталар билан боғланган яқин қардошга ўхшайди.

شعر:

لَا تَيَأَسَنَّ إِذَا مَا كُنْتَ ذَا أَدَبٍ عَلَى خُمُولِكَ أَنْ تَرْقَى إِلَى الْفَلَكَ
فَبَيْنَمَا الذَّهَبُ الْإِبْرِيْزُ مُخْتَلِطٌ بِالثُّرْبِ إِذْ صَارَ إِكْلِيلاً عَلَى الْمَلِكِ

Шеър (насрий баён): “Модомики, одоб эгаси экансан, юксакка кўтарилишдан тўсаётган бепарволигингдан зинҳор ноумид бўлма. Бир пайтлар тупроққа қоришиб ётган соф олтин, вақти келиб, шоҳнинг бошидаги тожга айланади”.

وَقَالَ حَكِيمٌ: يَنْبَغِي لِلْمَرْءِ أَنْ لَا يَفْرَحَ بِمَرْتَبَةٍ تَرَقَّاهَا بِغَيْرِ عَقْلِ وَلَا بِمَنْزِلَةٍ رَفِيعَةٍ حَلَّاهَا بِغَيْرِ فَضْلٍ. فَلَا بُدَّ أَنْ يُزِيلَهُ الْجَهْلُ عَنْهَا وَيُسِلَّهُ مِنْهَا فَيَنْحَطَّ إِلَى رُتْبَتِهِ وَيَرْجِعَ إِلَى قِيَمَتِهِ بَعْدَ أَنْ تَظْهَرَ عُيُوبُهُ وَتَكْثُرَ ذُنُوبُهُ وَيَصِيرَ مَا دَحُّهُ هَاجِئًا وَصَدِيقُهُ مُعَادِيًا.

Донишмандлардан бири деди: “Киши ақлни ишлатмасдан топган мартабага ва ҳеч бир фазилатсиз эгаллаган юксак манзилга хурсанд бўлмаслиги лозим. Шубҳа йўқки, жаҳолат унинг мартабасини йўққа чиқаради, юксак манзилидан туширади. Бас, айблари юзага чиқиб, гуноҳлари кўпайиб, мақтовчиси ҳажв қилувчига, дўсти душманга айланганидан сўнг у ўз ўрнига тушади, асл қийматига қайтади”.

شعر:

لَا تَقْعُدَنَّ عَنْ أَكْتِسَابِ فَضِيلَةٍ أَبَدًا   وَ إِنِ ادَّتْ إِلَى الْإِعْدَامِ
جَهْلُ الْفَتَى عَارٌ عَلَيْهِ لِدَاتِهِ   وَحُمُولُهُ عَارٌ عَلَى الْأَيَّامِ

Шеър (насрий баён): “Фазилат касб қилишдан ҳеч қачон тўхтама, гарчи бу меҳнат қашшоқликка элтса ҳам. Йигитнинг жоҳиллиги ўзига, бепарволиги кунларга уятдир”.

روضة رائقة

Гўзал боғча

حُكِي أَنَّ الرَّشِيدَ قَالَ لِلْإِصْمَعِيِّ: هَلْ تَعْرِفُ كَلِمَاتٍ جَامِعَاتٍ لِمَكَارِمِ الْأَخْلَاقِ يَقُلُّ لَفْظُهَا وَيَسْهَلُ حِفْظُهَا تَشْرَحُ الْمُسْتَبْهَمَ وَتُوضِّحُ الْمُسْتَعْجَلِ. فَقَالَ: نَعَمْ يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ، دَخَلَ أَكْتَمُ بْنُ صَيْفِي حَكِيمُ الْعَرَبِ عَلَى بَعْضِ مُلُوكِهَا، فَقَالَ لَهُ: إِنِّي سَأَلْتُكَ عَنْ أَشْيَاءٍ لَا تَزِلُّ بِصَدْرِي مُحْتَلِجَةً وَالشُّكُوكُ عَلَيْهَا وَالْجَهْلُ. فَأَتَنِي بِمَا عِنْدَكَ فِيهَا أَيُّهَا الْحَكِيمُ. فَقَالَ سَأَلْتُ خَيْرًا وَاسْتَنْبَأْتُ بَصِيرًا وَالْجَوَابُ يَشْفَعُهُ الصَّوَابُ فَاسْأَلْ عَمَّا بَدَا لَكَ. فَقَالَ مَا السُّودُذُ؟ قَالَ: اصْطِنَاعُ الْمَعْرُوفِ وَاحْتِمَالُ الْجُرَيْرَةِ. قَالَ: فَمَا الشَّرَفُ؟ قَالَ: كَفُّ الْأَذَى وَبَذْلُ النِّدَى، قَالَ: فَمَا الْمَجْدُ؟ قَالَ: حَمْلُ الْمَغَارِمِ وَابْتِنَاءُ الْمَكَارِمِ، قَالَ: فَمَا الْكَرَمُ؟ قَالَ صِدْقُ الْأَخْيَارِ فِي الشَّدَّةِ وَالرَّخَاءِ، قَالَ: فَمَا الْعِزُّ؟ قَالَ: شِدَّةُ الْقَصْدِ وَتَرْوَةُ الْعَبْدِ، قَالَ: فَمَا السَّمَاخَةُ؟ قَالَ: بَذْلُ النَّائِلِ وَإِجَابَةُ السَّائِلِ، قَالَ: فَمَا الْغِنَى؟ قَالَ: الرِّضَى بِمَا يَكْفِي وَقِلَّةُ التَّمَنِّي، قَالَ: فَمَا الرَّأْيُ؟ قَالَ: كُلُّ فِكْرٍ انْتَجَتْهُ تَجَرِبَةٌ، قَالَ: لَهُ قَدْ أُورِيتَ زِنَادَ تَبْصُرِي وَأَذْكِيَّتَ نَارَ حَيْرَتِي فَاحْتَكِمِ. قَالَ لِكُلِّ كَلِمَةٍ هَجْمَةٌ، قَالَ: هِيَ لَكَ.

قَالَ الْأِصْمَعِيُّ: فَقَالَ لِي الرَّشِيدُ وَلَكَ بِكُلِّ كَلِمَةٍ بَذْرَةٌ فَانْصَرَفْتُ بِثَمَانِينَ أَلْفًا.

Ҳикоя қилинишича, Ҳорун ар-Рашид Асмоъийга айтди:

– Лафзи қисқа, ёдлашга осон, мубҳам ўринларни ойдинлаштирадиган, тушунарсиз жиҳатларни изоҳлайдиган, гўзал хулқларни ўзида жамловчи гапларни биласанми? Асмоъий:

– Ҳа, биламан, эй амирал мўминин, деди. – Бир куни араб донишмандларидан Актам ибн Зойфий араб подшоҳларидан бирининг хузурига кирибди. Шунда подшоҳ:

– Мен сендан қалбимни доим безовта қиладиган нарсалар ҳақида, унга кириб олган шак-шубҳалар тўғрисида сўрамоқчиман. Эй донишманд, бу хусусда билганингни айт, дебди.

– Билимдон, қалб кўзи очиқ одамни топиб сўрадинг. Ҳар бир жавобга тўғрилик ҳамроҳ бўлиб олган. Бас, хаёлингга нима келса, сўрайвер, деди Актам ибн Зойфий. Шунда подшоҳ сўради:

- Раҳбарлик нима?
- Яхшиликлар билан машғул бўлиш ва жиноятни кўтариш.
- Шараф нима?
- Азиятдан тийилиш ва саховатли бўлиш.
- Улуғлик нима?
- Зарарни кўтариш ва гўзал хулқларни бино қилиш.
- Карам нима?
- Йўқлик ва тўқликда ҳақиқий биродарлик.
- Азизлик нима?
- Мустаҳкам мақсад ва банданинг бой бўлиши.
- Сахийлик нима?
- Ҳадя қилувчига ҳадя қилиш ва сўраб келгувчига бериш.
- Бойлик нима?
- Кифоя қиладиганига розилик ва истакнинг камлиги.
- Қараш, нуқтаи назар нима?
- Тажрибадан келиб чиққан фикр.

– Мендаги фикр чакмоқтошини учқунлатдинг, хайратим оловини алангалатдинг, бас, энди хоҳлаганингни сўра.

– Ҳар бир сўз учун юзта туя!

– Шу сенга бўлсин.

Шунда Ҳорун Рашид менга: “Ҳар бир сўзинг учун сенга – “бадра”(яъни ўн минг дирҳам)”, - деди. Ўшанда мен саксон минг дирҳам билан қайтдим.

قَالَ حَكِيمٌ: الْخَيْرُ أَجَلُ بِضَاعَةٍ وَالْإِحْسَانُ أَزْكَى زِرَاعَةٍ. عِلْمٌ لَا يُصْلِحُكَ ضَلَالٌ وَمَالٌ لَا يَنْفَعُكَ وَبَالٌ

Донишмандлардан бири айтди: “Яхшилик – молнинг энг ҳурматлиси, эҳсон – экиннинг энг яшнаб ўсадигани. Сени ислоҳ қилмайдиган илм – залолат, сенга фойда бермайдиган мол – зарар”.

شِعْرٌ:

تَمْلِكُهُ الْمَالُ الَّذِي هُوَ مَالِكُهُ	إِذَا الْمَرْءُ لَمْ يَغْتَقِ مِنَ الْمَالِ نَفْسَهُ
وَلَيْسَ لِي الْمَالُ الَّذِي أَنَا تَارِكُهُ	إِلَّا إِنَّمَا مَالِي الَّذِي أَنَا مُنْفِقُهُ

Шеър (насрий баён): “Қачонки, киши ўзини молдан озод қилмаса, моли унга эгалик қилади. Магар, ўзгаларга сарфлаган молим – меники, ўзимда қолгани – меники эмас”.

وَقَالَ: أَبْصَرُ النَّاسَ مِنْ أَحَاطَ بِذُنُوبِهِ وَوَقَفَ عَلَى عُيُوبِهِ.

Донишмандлардан бири айтди: “Назари энг ўткир инсон гуноҳларини кўра оладиган ва айбларидан воқиф одамдир”.

أَفْضَلُ النَّاسِ مَنْ كَانَ بِعَيْنِهِ بَصِيرًا وَعَنْ عَيْنِ غَيْرِهِ ضَرِيرًا.

Одамларнинг энг афзали – айбини кўрадиган ва бошқаларнинг айбини кўришдан кўр бўлгани.

مِنْ جَهْلِ الْمَرْءِ أَنْ يَعْصِيَ رَبَّهُ فِي طَاعَةِ هَوَاهُ وَيَهِينَ نَفْسَهُ بِإِكْرَامِ دُنْيَاهُ وَهُوَ مِنْ هَوَاهُ فِي ضَلَالٍ وَمِنْ دُنْيَاهُ فِي زَوَالٍ.

Ўзининг ҳавою-ҳаваси етовида Парвардигорига итоатсизлик қилиш ва дунёсини ҳурматлаш билан нафсини хорлаш кишининг жоҳиллигидан. Ҳолбуки, у ҳавою-ҳавас туфайли залолатга кетади, дунёси туфайли завол топади.

إِيَّاكَ وَمَا يُسَخِّطُ سُلْطَانَكَ وَيُوحِشُ إِخْوَانَكَ. فَمَنْ أَسَخَطَ سُلْطَانَهُ تَعَرَّضَ لِلْمَنِيَّةِ.

Сен султонингни ғазаблантирадиган ва дўстларингни ўзингдан қочирадиган нарсалардан сақлан. Бас, кимки султонини ғазаблантирса, ўлимга рўбарў бўлади.

وَمَنْ أَوْحَشَ إِخْوَانَهُ تَبَرَّأَ مِنَ الْخُرَيْيَةِ.

Дўстларини ўзидан қочирган киши озодликдан маҳрум бўлади.

الْفَضْلُ مُلْكُ اللِّسَانِ وَبَدْلُ الْإِحْسَانِ.

Тилга эғалик қилиш ва эҳсон қилиш фазлдир.

مَنْ اسْتَخَفَّ بِشَرِيفٍ دَلَّ عَلَى لُؤْمٍ أَصْلِهِ وَمَنْ مَالَ إِلَى سَخِيفٍ أَبَانَ عَنْ ضَعْفِ عَقْلِهِ. وَمَنْ قَالَ هَجَوًا سَقَطَ قَدْرُهُ وَمَنْ فَعَلَ نُكْرًا قَبَحَ ذِكْرُهُ.

Кимки, шариф (аслзода) кишини менсимаса, асли пастлигини кўрсатган бўлади. Кимки аҳмоққа ёндошса, ақли заифлигини ошкор қилган бўлади. Ҳажв билан гапирган кишининг қадри тушади, манъ этилган ишни қилган кимса, хунук сўзлар билан эсга олинади.

لَمْ نَفْسَكَ عَلَى فَيْحِ أَفْعَالِكَ وَلَيْمَ أَقْوَالِكَ. قَبْلَ أَنْ يُلُومَكَ صَدِيقٌ نَاصِحٌ أَوْ يَذُمَّكَ عَدُوٌّ كَاشِحٌ.

Самимий дўстинг маломат қилмасидан ва нафратини ичига яшириб юрган душманинг мазаммат қилмасидан илгари хунук фелларинг, ёмон сўзларинг учун нафсингни маломат қил.

لَا تَسْتَبِدْنَ بِتَدْبِيرِكَ وَلَا تَسْتَحِفَّنْ بِأَمِيرِكَ. أَحْسَنَ الْعَفْوِ مَا كَانَ عَنْ قُدْرَةٍ. وَأَحْسَنَ الْجُودِ مَا كَانَ عَنْ عُسْرَةٍ.

Тадбирингга ишониб, ўзбошимчалик қилмагин ва бошлиғингга эътиборсиз муносабатда бўлмагил. Қудратли бўлатуриб кечириш – афвнинг, қашшоқ бўлиб туриб, эҳсон қилиш – яхшилиқнинг энг гўзали.

رَأْسُ الْفَضَائِلِ اصْطِنَاعُ الْأَفْضَلِ وَرَأْسُ الرِّذَائِلِ اصْطِنَاعُ الْأَرَادِلِ. مِنْ حَسَنِ الْإِخْتِيَارِ الْإِحْسَانُ إِلَى الْإِخْيَارِ.

Фазилатларнинг боши – энг афзалини бажариш, разилликларнинг боши – энг паст ишларни қилиш. Яхшиларга эҳсон қилиш ихтиёрнинг чиройидир.

شعر:

وما هذه الأيام إلا مراحل	فما استطعت من معروفها فتزود
إذا ما أتيت الأمر من غير باب	ضللت وإن تدخل من الباب تهدد
متى ما تقد بالباطل الأمر يأبه	وإن تقد الأطواد باحق تنقد

Шеър (насрий баён): “Бу кунлар маълум муддатгина кўниб ўтадиган манзиллардир. Бас, бир кунлик бу манзилларда бирор яхшилиқ қилишга қодир бўлсанг, тезроқ тадоригингни кўр. Агар мақсад қилган ишингга бошқа эшикдан кирсанг, адашасан, айна мақсад эшигидан кирсанг, тўғри йўлдасан. Қачонки, мақсад қилган ишингни ботил йўл билан изингга солмоқчи бўлсанг, бўйин товлайди. Агар тоғларни ҳақ йўл билан етакласанг, эргашади”.

عادة الكفران تقطع الإحسان.

Ношукрликка одатланиш эҳсонни кесади.

الائم الناس سعيد لا يسعد به إخوانه وسليم لا يسلم منه جيرانه.

Ўзи бахтли бўлатуриб, биродарлари у туфайли бахтсиз бўлган, ўзи саломат бўлиб, қўшнилари унинг ёмонлигидан саломат бўлмаган одам, энг пасткаш инсондир.

وإذا اصطنعت المَعْرُوف فاستره وإذا اصطنع معك فانشره.

Қачон бир хайрли иш қилсанг, уни яшир. Агар сенга яхшилик қилишса, уни ошкор эт.

من جاور الكرام أمن من الإعدام

Кимки сахийларга қўшни бўлса, йўқчиликдан хотиржам бўлади.

من بخل على نفسه بخيره لم يجد به على غيره. من ترقى درجات الهمم عظم في أعين الأمم.

Яхшилигини ўзидан қизғанган киши бошқага ҳам яхшилик қилмайди. Ким ҳиммат даражаларида кўтарилса, одамлар кўзи олдида у улуғлашади.

شعر:

كفتك القناعة شبعاً ورياً	إذا عطشتك أكف اللثام
وهامة همته في الثريا	فكن رجلاً رجله في الثرى
دون إراقة ماء المحيا	فإن إراقة ماء الحياة

Шеър (насрий баён): “Пасткаш кимсалар ҳовучидаги сувни қизганса, тўйишинг ва чанқовингни босишинг учун қаноат сенга кифоя. Оёғи ерда-ю, ҳимматининг чўққиси Сурайё юлдузида кезган одам бўл. Ҳаёт сувини оқизиш(яъни, қонинг тўкилиши – ўлиш) юз сувини оқизиш(яъни,ҳай пардаси йиртилиб, обрўйинг тўкилиши)дан енгилроқ”.

مَنْ سَاءَ خُلُقُهُ ضَاقَ رِزْقُهُ. مَنْ هَانَ عَلَيْهِ الْمَالُ تَوَجَّهَتْ إِلَيْهِ الْأُمَالُ. مَنْ جَادَ بِمَالِهِ جَلَّ،
وَمَنْ جَادَ بَعَرَضَهُ ذَلَّ.

Кимнинг хулқи ёмон бўлса, ризқи тораяди. Ким мол-дунёни арзимас билса, орзулари у томон келаверади. Ким молини эҳсон қилса, улуғ, ким обрўсини эҳсон қилса, хор бўлади.

شعر:

وما شيء بأثقل وهو حق	على الأعناق من ممن الرجال
فلا تفرح بشيء تشتريه	بوجهك أنه بالوجه غالي

Шеър (насрий баён): “Одамларнинг миннатидан оғирроқ нарса йўқ, ҳолбуки у бўйинлардаги ҳақ бўлса ҳам. Юзинг териси кетиши баробарига сотиб олган нарсангга хурсанд бўлма, чунки у нарса(миннат) юзингдан қимматроққа тушади”.

أحسن الجد ما كان عند التعب واحسن الصدق ما كان عند الغضب. أفضل المعروف إغاثة الملهوف.

Жидду жаҳднинг чиройлиси – чарчаган пайтдагиси, ростгўйликнинг чиройлиси – ғазаб келган вақтидагиси, яхшилиқнинг афзали кулфатга учраганга берилган ёрдамдир.

من أحسن المكارم عفو المقتدر وجود المفتقر. خير العمل ما أثر مجدا وخير الطلب ما حصل حمداً.

Ёмонлик қилишга қодир бўлатуриб кечириш ва камбағал бўлатуриб саҳоватли бўлиш ҳурматга сазовор ишларнинг чиройлисидир. Улуғлик келтирадиган иш – амалнинг яхшиси, олқиш қозонтирадиган иш истакнинг яхшисидир.

الصموت من لم يكن صمته عن كلة لسانه وقلة بيانه. والحليم من لم يكن حلمه لعدم النصرة وفقد القدرة.

Ҳақиқий сукут қилгувчи шундай кишики, жимлиги тилининг ўтмаслигидан ва баёнга нўноқлигидан эмас. Ҳақиқий ҳалим шундай кишики, юмшоқлиги ёрдамга қувватсизлиги ва қудратининг йўқлигидан эмас.

من المروآت أن لا تطمع فيما لا تستحق ولا تستطيل عمن لا تسترق ولا تعين قويا على
ضعيف ولا تمنع مكرمة عن شريف

Ҳаққинг йўқ жойда тамаъ қилмаслигинг, қулинг бўлмаган кишига катта кетмаслигинг, заифга зарар етказиш ҳисобига кучлига ёрдам бермаслигинг, шариф(аслзода) одамни эҳтиром қилинишдан тўсмаслигинг ҳақиқий мардликдир.

ليس من عادة الكرام سرعة الإنتقام. ارحم من دونك يرحمك من فوقك. أحسن إلى من
تملكه يحسن إليك من يملكك.

Интиқомга шошиш улуғларнинг одатидан эмас. Кичикларга раҳм этсанг, катталар сенга раҳм қилади. Қўл остингдаги кишига яхшилик қилсанг, сен унинг қўл остида бўлган инсон ҳам сенга яхшилик қилади.

شعر:

قدم لنفسك خيرا وأنت مالك مالك
من قبل تصبح فردا ولون حالك حالك
فأنت والله (لا) تدري أى المسالك سالك
أما لجنة عدن أو في المهالك هالك

Шеър (насрий баён): “Молингга эгалик қилиб турган пайтингда, аҳволинг рангги қоп-қора бўлиб, ёлғиз тонг оттирмоғингдан илгари — яхшиликни ўзинг учун илдамлат. Аллоҳга қасамки, сен, қайси йўлга юрувчи эканингни

билмайсан: Адн жаннатигами ёки ҳалок бўлувчининг ҳалокат жойларигами?”

من أوحش الأحرار زهدوا في عشرة. ومن كتم الأسرار استبد براحته.

Кимки озод, олижаноб инсонларни ўзидан қочирса, улар ундай кимса билан улфат бўлиб яшашдан ўзларини четга тортишади. Кимки сирларини яширса, ўз роҳати билан эркин қолади.

آفة الزعماء ضعف السياسة وآفة العلماء حب الرئاسة.

Раҳбарларнинг офати — сиёсатнинг заифлиги, олимларнинг офати — раҳбарликни яхши кўриш.

من كتم سره أحكم أمره.

Ким сирини яширса, ишини маҳкам қилибди.

شعر:

وحاذر فما الحزم إلا الحذر
وأنت أسير له إن ظهر

صن السر عن كل مختبر
أسيرك سرّك إن صنته

Шеър (насрий баён): “Ҳар бир синовчидан сирингни сақла. Огоҳ бўл, огоҳлик эса огоҳликдан бошқа нарса эмас. Сирингни сақласанг асирингдир, агар ошкор қилсанг, сен унинг асирига айланасан”.

قال عمرو بن العاص: القلوب أوعية الأسرار والشفاه أقفالها والألسن مفاتيحها، فليحفظ كل امرئ مفاتيح سره.

Амр ибн Ос айтди: “Қалблар – сирларнинг идишлари, лаблар – қулфлари, тиллар – унинг қалитлари. Ҳар бир инсон ўз сири қалитини сақласин”.

وقال حكيم: كما أنه لا خير في آنية لا تمسك ما فيها، كذلك لا خير في صدر لا يكتُم سره. من كثر اعتباره قل عثاره.

Донишмандлардан бири айтди: “Ичидагини тутиб турмайдиган идиш каби сирини яширмайдиган қалбда яхшилик йўқ. Эътибори кўп кишининг қоқилиши оз”.

زوال الدول باصطناع السفلى، من طالت غفلته زالت دولته. القليل مع التدبير خير من الكثير مع التبذير .

Давлатлар заволи турли пасткашликлар авж олиши билан юзага келади. Ғафлати узоқ кишининг давлати қўлдан кетади. Тадбир билан қўлга кирган оз нарса, исроф билан эгалланган кўп нарсдан яхшироқдир.

ظن العاقل خير من يقين الجاهل. قليل محمد مغبته خير من كثير تدم عاقبته.

Оқилнинг гумони жоҳилнинг ишончидан яхшироқдир. Сўнги мақталадиган оз – оқибати ёмонланадиган кўпдан яхшироқ.

عَزِيْمَةُ الصَّبْرِ تَطْفِي نَارَ الضَّرِّ. مَنْ وَثِقَ بِإِحْسَانِكَ تَمَتَّى دَوَامَ سُلْطَانِكَ.

Сабрга азм қилиш зарар ўтини ўчиради. Ким сенинг яхшилигингга ишонса, султонлигинг давомли бўлишини хоҳлайди.

إذا استشرت الجَاهِلَ اخْتَارَ لَكَ الْبَاطِلَ. رَبُّ جَهْلٍ أَنْفَعُ مِنْ عِلْمٍ وَرَبُّ حَرْبٍ أَنْجَعُ مِنْ سَلَمٍ.

Қачон жоҳил билан кенгашсанг, сенга ботил йўлни маслаҳат беради. Қанча нодонликлар бор, илмдан кўра фойдали, қанча урушлар бор, тинчликдан кўра ғалаба келтирувчиروқ.

شعر:

إلى الجهل في بعض الأحيان أحوج
ولي فرس للجهل بالجهل مسرج
ومن رام تعويجي فإني معوج

لئن كنت محتاجا إلى الحلم أني
ولي فرس للحلم بالحلم ملجم
فمن رام تقويجي فإني مقوم

Шеър (насрий баён): “Агар сен ҳилмга муҳтож бўлсанг, мен баъзан жаҳолатга эҳтиёж сезаман. Менда бир от бор, у ҳилмга ҳилм

билан жиловланган ва менда яна бир от бор, жаҳлга жаҳл билан юганлаб қўйилган. Ким мени тўғирлашни хоҳласа, бас, мен тўғирланувчанман. Кимки мени эграйтиришни хоҳласа, бас, мен эгриланувчанман”.

من ركن إلى حسن حالته قعد عن حسن حيلته.

Ҳолатини яхшилашга майл этган киши ҳийлага чирой беришдан тўхтади.

من أتم النصح الأمر بالصلح، من أقبح الغدر المشورة بالشر، الحازم من حفظ ما في يده ولم يؤخر شغل يومه لغده.

Мукаммал самимият — ислоҳга буюриш. Энг хунук хиёнат — ёмонлик қилишга маслаҳат бериш. Қўлидагини сақлай олган, бугунги ишни эртага қўймайдиган киши ҳақиқий собит кишидир.

شعر: ولا تؤخر شغل اليوم عن كسل إلى غد أن يوم العاجزين غد

Шеър. Дангасалик сабаб бугунги ишни эртага кечиктирмайман. Чунки эрта ожизларнинг кунидир.

لا يخلوا المرء من ودود يمدح وحسود يقده، من لم يجد لم يسد. ذكر السلطان نار ودم الإخوان عار.

Инсон мақтайдиган дўстлардан ва зарар етказадиган ҳасадчидан холи бўлолмайди. Саховатсиз киши бошлиқ бўлмайди. Подшоҳни тилга олиш олов, биродарларни ёмонлаш қилишлик уятдир.

شعر:

ت مشارا إليه بالتقديم	لا تضع من عظيم قدر وإن كذ
بالتجري على الكبير العظيم	فالكبير العظيم يصغر قدرا
ر بتنجيسها وبالتحريم	ولع الخمر بالعقول رمي الخم

Шеър (насрий баён): “Қадри улуғ кишини ерга урма, гарчи пешқадамликда танилган одам бўлсанг-да. Бас, қадри улуғ одам ўзига ўхшаган қадри улуғ кишига ташланиши билан кичраяди. Хамр ақлга тажовуз қилиб, уни нажосат ва ҳаромга булғагани учун улоқтирилди”.

احتمال الأذية من كرم السجية. من ساءت أخلاقه طاب فراقه.

Озорни кўтариш хулқнинг улуғлигидан. Ахлоқи ёмон инсондан ажралган яхши.

لا يجمع السفیه الأمر الكلام ولا يرد الجاهل إلا حد السهام. لا تصحب من ينسى معاليك ويذكر مساويك.

Аҳмоқни фақат аччиқ гап, жоҳилни эса фақат ўткир тиг қайтаради. Яхшиликларингни унутиб, ёмонликларингни эслаб юрадиган кимса билан ҳамроҳ бўлма.

من كثر غضبه سئم ومن طال ظلمه حرم. إذا استفاد القلب عصمه استفاد اللسان حكمه.

Ғазаби кўпдан ҳамма безор, зулми кўп ҳаммадан маҳрум.
Қачонки қалб ўзни тийишдан нафъ топса, тил ўз ҳикматларидан нафъ топади.

أعز الإخوان تستجدد إخوانا وأشكر الإحسان تستحق إحسانا.

Дўстларни азиз тут, дўстлик янгиланади. Яхшиликка шукр эт,
яхшиликка муносиб бўласан.

لا تقطع صديقا وإن كفر ولا تتركن إلى عدو وإن شكر. كم من عالم يعرض عنه وجاهل
يستمع منه.

Ношукрлик қилган бўлса ҳам дўстдан узилма. Шукр қилаётган
бўлса-да, душманга суянма. Қанча олимлар бор, улардан юз ўгирилади,
қанча жоҳиллар бор уларга қулоқ тутилади.

لا خير في مؤاخات من لا يستر عيبك ويرد غيبك. المزية بحسن الصواب لا بزيينة الثياب.

Айбингни яширмайдиган, сени ғийбат қилишганда
қайтармайдиган кишининг дўстлигида яхшилик йўқ. Фазилат — либос
билан зийнатланишда эмас, балки тўғрилиқ билан безанишда.

شعر:

ما شاب محض النصح منه بغشه	* اسمع أخى وصية من ناصح
في مدح من لم تبله أو خدشه	* لا تقطعن بقضية مبتوتة
وصفاه في حالي رضاه وبطشه	* وقف القضية فيه حتى ينجلي
كرما وإن تر ما يزين فافشه	* فهناك أن تر ما يشين فواره
لثقال ملبسه ورونق رقصه	* ومن الغباوة أن تعظم جاهلا
لخمول حالته ورثة فرشه	* أو أن تهين مهذبا في نفسه
وموقوف البردين عيب لفحشه	* فلکم أخوا طمرين هيب لفضله
خلقا ولا البازي حقارة عشه	* ما إن يضر العضب كون قرابه
من حكه لا من ملاحه نقشه	* وكذلك الدينار يظهر فضله

Шеър (насрий баён): “Эй биродарим, насиҳатчидан бир насиҳат эшит, унинг маслаҳати холис, сохталиқдан холи. Синамаган кишингни буткул мақташдан ёки узил-кесил айблашдан тийил, то хузур-ҳаловатга ва куч-қудратга тўлганида билинадиган икки сифати намоён бўлгунча у ҳақда ҳукм қилишга шошма. Бас, ўша пайт унда айбли сифатни кўрсанг, ҳурмат билан ўраб, яшир, зийнат бўладиган сифатни кўрсанг, ошкор қил. Ялтир-юлтур кийими учун жоҳилни улуғлашинг ёки ботинан тарбияли кишини зоҳирда бепарво, рўзғори юпун бўлгани учун хор санамоғинг аҳмоқликдир. Жулдур кийимли қанча дўстлар борки, фазли туфайли уларнинг ҳайбати босади. **Устибоши олачибор бўлган одамлар борки бузуклиги туфайли айбланади.** Ўткир қиличга қиннинг эскилигидан, лочинга инининг кўримсизлигидан зарар йўқ. Шунингдек, динорнинг афзаллиги нақшининг чиройида эмас, уни ишқаганда (сарфланганида) билинади”.

وقال حكيم: الميل إلى الغضب من أخلاق الصبيان. والجزع على ما ذهب من أخلاق النسوان.

Донишманд деди: “Ғазабга мойиллик – гўдакларнинг, қўлдан кетган нарса учун “дод-вой” қилиш – хотинларнинг ахлоқидандир”.

قال الجرجاني شعر:

أرى الناس من دانا هم هان عندهم *	أوأ رجلا من موقف الذل احجما
وما زلت منحازا لعرضي جانبا *	ومن أكرمه عزة النفس أكرم
ولو أن أهل العلم صانوه صانهم *	عن الناس اعتد السلامة مغنما
ولكن أهانوه فهينوا وذنسوا *	ولو عظموه في النفوس لعظما
وما كل برق لاح لي يستفزني *	محياه بالأطماع حتى تحشما
وإني إذا ما فاتني الأمر لم ابت *	وما كل من لاقيت أرضاه منعما
ولكني أن جاء عفو قبلته *	أقلب كفى أثره متندما
إذا قيل هذا مورد قلت قد أرى *	وإن فات لم أتبعه عل وليتما
واقبض خطوى عن حظوظ كثيرة *	ولكن نفس الحر تحمل الظما
وأكرم نفسي أن اضاحك عابسا *	إذا لم انلها وافر العرض مكرما
انها عن بعض ما قد يشينها *	وإن أتلقى بالمديح مذمما
ولم اقض حق العلم إن كان كلما *	مخافة أقوال العدا فيم أو لما
ولم ابتذل في خدمة العلم مهجتي *	بدا طمع صيرته لي سلما
أشقى به غرسا واجنيه ذلة *	لا خدم من لاقيت لكن لاخدما
	إذا فاتباع الجهل قد كان احزما

Журжоний деди (шеърнинг насрий баёни): “Хорланишдан ўзини чеккага тортган кишини кўриб, сенда бир сиқилиш бор, дейишади менга. Ваҳоланки, одамларга яқинлашган кишини улар орасида хор бўлган, иззат нафсининг ҳурматини қозонган кишини эса нақадар ҳурматли эканини кўряпман. Мудом қадримга маҳкам ёпишиб, саломат бўлишни ғанимат билган ҳолда одамлардан ўзни четга тортяпман.

Агар олимлар илмни сақлаганида, илм ҳам уларни сақлаган, қалбларида илмни улуғлаганларида, илм ҳам уларни улуғлаган бўларди. Лекин улар илмни хорлашди, оқибат ўзлари хорландилар, тамаъ билан илм юзини кирладилар, ҳатто унинг юзи бужмайди.

Чақнаган ҳар бир чақмоқ, дуч келган кишининг берган нарсаси мени ром қилмайди. Қўлдан кетган нарсага чапак чалиб, дод-войлар билан кечани ўтказмайман. Лекин менга кутилмаганда бир нарса келиб қолса, қабул қиламан. Агар у бой берилса, “кошкийди”, “шояд”лар билан унинг орқасидан эргашмайман. Қачонки, “бу сув манбаидир, (қониб қол) ” дейилса, кўриб турибман, аммо озод кишининг нафси ташналикка чидайди, дейман. Кўп насибалардан қадамимни тортаман, гарчи уларга етолмасам-да, қадр-қийматимни ҳурмат билан сақлаб қоламан.

Ёқтирмагани учун менга қовоғини солаётган кишига тамаъ илинжида кулиб қарашдан, мени ёмонлаётган кишини бир нарса ундириш мақсадида мақташдан ўзимни улуғ тутаман. Душманларнинг “нега” ёки “нима учун” деган гапларидан эҳтиёт бўлган ҳолда, баъзан айб етказиб қўядиган айрим ишлардан нафсимни қайтараман. Ҳар қачон тамаъ билан қўлга кирадиган нарса кўринса-ю, илмни унга етиш учун нарвонга айлантирсам, демак, мен илмнинг ҳаққини адо қилмабман. Дуч келган кишига хизмат қилиш учун эмас, балки менга хизмат этишлари учун жонимни илм йўлида қурбон қилдим. Илм риёзати билан экин суғориб, яна хорлик ҳосилини оламанми? У ҳолда, жаҳлга эргашиб, яъни илмсизлик йўлини танлаш тўғри тадбир ҳисобланиб қолади-ку?!”

القلب العليل يميل إلى الأباطيل. ترك الآثام يعلى المقام. ثوب التقى لا يبلى. اليد العليا خير من اليد السفلى. الصبر حيلة من لا حيلة له.

Иллатли қалб ботил нарсаларга мойил бўлади. Гуноҳларни тарк этиш даражани оширади. Такво тўни эскирмайди. Юқори қўл пастки қўлдан яхшироқ. Сабр – ҳийласи қолмаган одамнинг ҳийласи.

شعر:

تنكر لي دهري ولم يدر أنني
صبور وعندي الحادثات تهون
وبات يريني الخطب كيف اقتداره
وبت أريه الصبر كيف يكون

Шеър (насрий баён): “Замоним менга нисбатан бегоналик кўрсатди. Ҳолбуки, у менинг сабрли, ҳар қандай ҳодисалар наздимда арзимас эканини билмайди. Замон бало-ю офатнинг қудрати не чоғли эканини менга кўрсатиш билан тунини ўтказаетган бўлса, мен эса сабрнинг қандай бўлишини унга кўрсатиш билан тунни ўтказяпман”.

خلة اللثام سرعة الانتقام. خير الإخوان من لم يتلون وإن تلون الزمان. درهم ينفع خير من دينار يصرع.

Интиқомга шошилиш пасткашларга хос хусусият. Дўстларнинг яхшиси – замон турли рангга кириб ўзгарса ҳам, бир рангда туриб ўзгармайдигани. Фойда берадиган кумуш чақа – қулатадиган тилло тангадан яхши.

شعر: كل له غرض يسعى ليدركه
والحر يجعل إدراك العلا غرضه

Шеър (насрий баён): “Ҳаммада мақсад бор ва ҳамма ўша мақсадига етиш учун интилади. Озод инсоннинг мақсади эса юксакликка етиш, у фақат шуни мақсад қилади”.

آخر: نُهِن درهمنّا في صون سوددنا   قد صان عرضا له من هان درهمه

Бошқа шеър (насрий баён): “Улуғлигимизни сақлаш учун пулларимизни хорлаймиз(сарфлаб юборамиз). Пулини хор тутган кишигина обрўсини сақлаб қолади”.

ضرب مثل

Зарбул масал

حكى أن كلبة عيرت لبوءة، فقالت: أنا ألد ثمانية في بطنٍ واحدٍ وأنت لا تلدين إلا واحداً.
فقالت اللبوة: صدقت إلا أنني ألد أسداً وأنت تلدين الكلاب فقليلي خير من كثير.

Ҳикоя қилинишича, урғочи ит она шерни айблаб: “Менинг битта қорнимда саккизта бола бўлади, саккизта туғаман, сен эса фақат битта туғасан” – дебди. “Тўғри айтдинг, мен битта туғаман, аммо шер туғаман. Сен эса итларни туғасан, бас, менинг озим сенинг кўпингдан яхшироқ” – дебди она шер.

مثل آخر: حكى أن قطاة تنازعت مع غراب في حفرة يجتمع فيها الماء. وادعى كل واحد

منهما أنها ملكه. فتحاكما إلى قاضى الطير، فطلب بينة، فلم يكن لأحد منهما بينة يقيمها.

فحكم القاضي للقطاة بالحفرة. فلما رأته قضى لها بها من غير بينة والحال أن الحفرة كانت للغراب، قالت له: أيها القاضي، ما الذي دعاك لأن حكمت لي وليس لي بينة وما الذي ائثر به دعواي على دعوة الغراب، فقال لها: قد اشتهر عنك الصدق بين الناس حتى ضربوا بصدقك المثل، فقالوا: أصدق من قطاة، فقالت له: إذا كان الأمر على ما ذكرت فوالله أن الحفرة للغراب وما أنا ممن يشتهر عنه خصلة جميلة ويفعل خلافها، فقال لها: ما حملك على هذه الدعوى الباطلة، فقالت: ثورة الغضب لكونه منعي من ورودها ولكن الرجوع إلى الحق أولى من التماسي في الباطل ولئن تبقى لي هذه الشهرة خير لي من ألف حفرة.

Бошқа масал

Ҳикоя қилинишича, каклик билан қарға сув тўпланиб қолган бир чуқур устида тортишиб қолишди. Ҳар иккаласи ўша кўлмакни ўзиники деб даъво қилишарди. Бас, улар бу масалани қушлар қозисининг ҳукмига ҳавола этишди. Қози ҳужжат талаб қилди, лекин ҳар икковида ҳам ҳақлигини исботловчи далил йўқ эди. Шундай бўлсада, қози масалани каклик фойдасига ҳал қилди. Аслида чуқурча қарганики эди, аммо ҳеч қандай ҳужжатсиз ўз фойдасига ҳукм қилинганини кўрган каклик қозига:

–Эй қози, нима учун далилим бўлмаса ҳам, менинг фойдамга ҳукм қилдинг, менинг даъвомни қарганикидан устун қўйишга сени нима мажбур этди? – деб сўради. Шунда қози айтди:

–Эй каклик, сен одамлар орасида ройтгўйлигинг билан танилгансан, ҳатто улар бу сифатингни ибрат қилиб “какликдан ҳам ростгўй” дея зарбулмасал келтиришади.

–Бас, иш сен айтаётгандай экан, Аллоҳга қасамки, бу кўлмак қарганикидир, мен чиройли хислат билан танилиб, унинг зиддини қиладиганлардан эмасман, – деди каклик. Шунда қози сўради:

–Ноҳақ даъво қилишга сени нима мажбур этди?

–Ғазаб ўти, чунки қарға мени кўлмакка киришдан тўсди, ғазабим келиб “бу чуқур меники” деб юбордим. Лекин ҳаққа қайтиш ботилда оёқ тираб туришдан хайрлироқ. Албатта “ростгўй” деб қозонилган шуҳратнинг менда қолиши мунингдек мингта чуқурдан яхшироқдир, – деди каклик.

2

الْأُسْلُوبُ الثَّانِي فِي حِفْظِ اللِّسَانِ وَمَا يَحْسُنُ نُطْقُهُ مِنَ الْإِنْسَانِ

**Иккинчи услуб тилни тийиш ва инсоннинг
гапириши чиройли саналган нарсалар ҳақида**

قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَجَرِيرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا: إِذَا قُلْتَ فَأَوْجِزْ فَإِذَا بَلَغْتَ حَاجَتَكَ فَلَا تَتَكَلَّفْ.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам Жарир ибн Абдуллоҳ розияллоҳу анҳумога: “Агар гапирсанг, қисқа қил, хоҳлаганингни етказган бўлсанг, бас, энди чиранма”, – дедилар.

وَقَالَ أَيُّضًا لِمَعَاذٍ: أَنْتَ سَالِمٌ مَا سَكَتَ، فَإِذَا تَكَلَّمْتَ فَلَكَ أَوْ عَلَيْكَ.

Яна Маозга айтдилар: “Қачонки, сукут сақласанг, саломатсан, гапирсанг, гапинг ё сенинг фойдангга ёки зарарингга бўлади”.

وَقَالَ عَمْرُو بْنُ الْعَاصِ: الْكَلَامُ كَالدَّوَاءِ إِنْ أَقَلَلْتَ مِنْهُ نَفَعَ وَإِنْ أَكْثَرْتَ مِنْهُ صَدَعَ.

Амр ибн Ос: “Гап дорига ўхшайди, ози фойда, кўпи кулатади”, – деди.

وَقَالَ لُقْمَانُ لِابْنِهِ: يَا بُنَيَّ! إِنَّ مِنَ الْكَلَامِ مَا هُوَ أَشَدُّ مِنَ الْحَجَرِ وَأَنْفَعُ مِنْ وَخْرِ الْإِبَرِ وَأَمْرٌ مِنَ الصَّبْرِ وَأَحَرُّ مِنَ الْجَمْرِ.

Луқмони Ҳаким ўғлига айтди: “Эй ўғилчам! Шундай сўзлар борки, тошдан қаттиқ, игнадан ўткир, сабир(алое ўсимлиги)дан аччиқ, чўғдан куйдирувчиروқдир”.

إِنَّ الْقُلُوبَ مَزَارِعُ فَازَرَعْ فِيهَا طِيبَ الْكَلَامِ، فَإِنْ لَمْ يَنْبُتْ فِيهَا كُلُّهُ نَبَتَ بَعْضُهُ.

Албатта қалблар экинзор, бас, экинзорга чиройли сўзларни эк. Гарчи унда ҳаммаси ўсмаса ҳам, баъзиси ўсиб вояга етади.

قَالَ حَكِيمٌ: الْكَذِبُ دَاءٌ وَالصِّدْقُ دَوَاءٌ. الْكَذِبُ ذُلٌّ وَالصِّدْقُ عِزٌّ.

Донишманд дейди: “Ёлғончилик дард, ростгўйлик эса даводир. Ёлғончилик хорлик, ростгўйлик эса азизликдир”.

كَفَاكَ مُوَبِّحًا عَلَى كَذِبِكَ عِلْمُكَ بِأَنَّكَ كَاذِبٌ.

Ёлғончи эканингни билишинг ёлғонингни койишинг учун кифоя қилади.

وَقَالَ أَيُّضًا لِّقَمَّانَ لَا يَنْبَغِي! يَا بُنَيَّ! وَإِيَّاكَ وَالْكَذِبَ. فَإِنَّهُ يُفْسِدُ عَلَيْكَ دِينَكَ وَيَمْحَقُ عَلَيْكَ عِنْدَ النَّاسِ مُرُوءَتَكَ وَيَضَعُ مَنْزِلَتَكَ وَيُضَيِّعُ جَاهَكَ وَلَا يَسْمَعُونَ مِنْكَ إِذَا حَدَّثْتَ وَلَا يُصَدِّقُونَكَ إِذَا قُلْتَ وَلَا خَيْرَ لَكَ فِي الْحَيَاةِ إِذَا كُنْتَ كَذَلِكَ. وَإِذَا اطَّلَعُوا عَلَى ذَلِكَ مِنْ أَمْرِكَ ثُمَّ صَدَقْتَ اتَّهَمُوكَ وَحَقَّرُوا شَأْنَكَ وَأَبْعَضُوا مَجْلِسَكَ وَأَخْفَوْا عَنْكَ أَسْرَارَهُمْ وَخَتَمُوا حَدِيثَهُمْ وَكَتَمُوا وَحَدَرُواكَ فِي أَمْرِ دِينِهِمْ وَلَمْ يَأْمَنُوكَ فِي شَيْءٍ مِنْ أَحْوَالِهِمْ وَهَذِهِ حَالَتُكَ فِي قُلُوبِ النَّاسِ وَأَكْبَرُ مِنْ ذَلِكَ مَقْتُ اللَّهِ وَعُقُوبَتُهُ فِي الْآخِرَةِ.

Луқмон Ҳаким ўғлига яна айтди: “Эй ўғилчам, ёлғондан сақлан! Чунки, ёлғон динингни бузади, одамлар олдида муруватингни йўққа чиқаради, мартабангни туширади ва обрўнгни зое қилади, гапирсанг, сени эшитишмайди, сўз айтсанг, сени тасдиқлашмайди. Модомики, шундай экансан, ҳаётда сен учун яхшилик қолмайди. Ишингдаги бу ҳолдан огоҳ бўлишар экан, энди тўғри гапирсанг ҳам, сени муттаҳамга чиқаришади, шаънингни ерга уришади, сен билан ўтиришдан нафратланишади, сирларини сендан махфий тутишади, сени кўрган заҳоти сўздан тўхтайдилар, гапини яширишади, дин ишларида сендан эҳтиёт бўлишади, шахсий ҳолатлари билан боғлиқ ишларда сенга ишонишмайди. Бу дунёда инсонлар олдида шу ҳолатга тушасан, лекин охиратда Аллоҳ таолонинг азоби ва уқубати бундан каттароқдир”.

وَقَالَ ابْنُ السَّمَاكُ: مَا أَحْسَنِي أُوجِرَ عَلَى تَرْكِ الْكَذِبِ لَأَيِّ أَتْرَكُهُ أَنْفَةً وَقَالَ أَيْضًا لَوْ لَمْ يَكُنْ فِي الْكَذِبِ إِلَّا الْخِذْلَانُ لَكَفَاهُ قُبْحًا فَكَيْفَ وَفِيهِ الْإِثْمُ أَيْضًا.

Ибн Саммок деди: “Ёлғонни тарк қилганим учун ўзимни савоб топган деб ҳисобламайман. Чунки мен ёлғондан нафратланганим учун уни тарк қиялман”. Яна айтди: “Агар ёлғонда хорликдан бошқа нарса бўлмаганда ҳам, унинг хунук иш эканига кифоя қилади. Қандай кифоя қилмасин, чунки ёлғонда гуноҳ ҳам бор”.

وَقَالَ الشَّعْبِيُّ عَلَيْكَ بِالصِّدْقِ حَيْثُ تَرَى أَنَّهُ يَضُرُّكَ فَإِنَّهُ يَنْفَعُكَ وَاجْتَنِبِ الْكَذِبَ حَيْثُ تَرَى أَنَّهُ يَنْفَعُكَ فَإِنَّهُ يَضُرُّكَ.

Шаъбий деди: “Ростгўйлик сенга зарар етказишини билган ўринда ҳам уни лозим тут. (Негаки, зарар бўлиб кўринаётган) ростлик, аслида сенга фойда келтиради. Сенга нафи тегадиган ўринда ҳам ёлғондан сақлан. Чунки (манфаатли бўлиб туюлаётган) ёлғон, аслида сенга зарар беради”.

شعر:

أَحْرَقَكَ الصِّدْقُ بِنَارِ الْوَعِيدِ	عَلَيْكَ بِالصِّدْقِ وَلَوْ أَنَّهُ
مَنْ أَسْخَطَ الْمَوْلَى وَأَرْضَى الْعَبِيدَ	وَاطْلُبْ رِضَى اللَّهِ فَاشْقَى الْوَرَى

Шеър (насрий баён): “Агар ростлик сени таҳдидли ваъдалар оловида куйдирса ҳам, ростгўй бўл. Аллоҳнинг розилигини иста. Одамларни энг бадбахти бандаларнинг розилигини қозонаман деб Парвардигорининг ғазабини келтирган кишидир”.

وَقَالَ عَلِيُّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ: مَا حَبَسَ اللَّهُ جَارِحَةً فِي حِصْنٍ أَوْثَقَ مِنَ اللِّسَانِ الْأَسْنَانُ أَمَامَهُ
وَالشَّفَتَانِ مِنْ وَرَاءِ ذَلِكَ وَاللَّهَاءُ مَطْبُوقَةٌ عَلَيْهِ وَالْقَلْبُ مِنْ وَرَاءِ ذَلِكَ فَاتَّقِ اللَّهَ وَلَا تُطْلِقْ هَذَا
الْمَحْبُوسَ مِنْ حَبْسِهِ إِلَّا إِذَا أَمِنْتَ شَرَّهُ.

Алий розияллоҳу анҳу деди: “Аллоҳ таоло тилни шунчалик мустаҳкам қўрғон билан ўрадики, бирорта аъзо бунчалик мустаҳкам ҳибс қилинмаган. Тилнинг олдида (ўттиз иккита) тиш саф тортган, тишлар ортида иккита лаб ёпилган, ичкарида тилнинг усти кичик тилча билан қопланган, ундан ичкарида қалб турибди. Бас, Аллоҳдан қўрқ, бу маҳбусни қамоқхонасидан бўшатиб юборма. Магар қачонки, тилнинг ёмонлигидан сақланишга ишонч ҳосил қилсанг, ана ўша пайтда уни эркин қўйишинг мумкин”.

وَقَالَ بَعْضُ الْأَدْبَاءِ: إِحْبَسْ لِسَانَكَ قَبْلَ أَنْ يُطِيلَ حَبْسُكَ. وَقَالَ آخَرُ: مَنْ كَتَمَ سِرَّهُ سَرَّهُ
وَأَمَّنَ النَّاسَ شَرَّهُ وَمَنْ حَكَّمَ لِسَانَهُ شَانَهُ وَأَفْسَدَ شَانَهُ. صَمْتُ يَعْقِبُهُ نَدَامَةٌ خَيْرٌ مِنْ نُطْقٍ يَسْلُبُ
سَلَامَةً.

Адиблардан бири айтди: “Маҳбуслик муддатинг чўзилишига сабаб бўлишидан олдинроқ тилингни ҳибс қилиб қўй”. Бошқаси деди: “Ким сирини яширса, сирини уни хурсанд қилади ва одамларни сирининг ёмонлигидан (яъни сирини очилиши оқибатида пайдо бўладиган ёмонликдан) сақлаган бўлади. Ким тилини ҳоким қилса, уни шармандали ҳолга солади, шаънини булғайди. Тинчликни олиб қўядиган гапдан пушаймонни эргаштириб келадиган жимлик яхшироқ”.

شعر:

خَلِّ جَنَّبِيكَ لِزَامٍ   وَأَمْضِ عَنْهُ بِسَلَامٍ
مُتَّ بِدَاءِ الصَّمْتِ خَيْرٌ   لَكَ مِنْ دَاءِ الْكَلَامِ
رُبَّمَا اسْتَفْتَحْتَ بِاللُّطِّ   قِي مَعَالِيَقِ الْحَمَامِ
إِنَّمَا السَّلَامُ مَنْ أَلَّ   جَمَ فَاهُ بِلِجَامٍ

Шеър (насрий баён): “Сенга ўқ отмоқчи бўлиб турган кишига биқинингни тутиб бер ва унинг ёнидан “Ассалому алайкум” деб бемалол ўтиб кетавер. Жимлик дарди билан ўлишинг маҳмаданалик дардига чалингандан яхшироқдир. Кўпинча гап билан ўлим кулфларини очиб қўясан. Фақат оғзини юганлай олган кишигина бундай балолардан саломат инсондир”.

قَالَ بَعْضُ الْحُكَمَاءِ: الْكَذَّابُ لَا يُعَاشِرُ وَالنَّمَامُ لَا يُشَاوِرُ وَالْكَبِيرُ لَا يُكَابِرُ وَالْهَارِبُ لَا يُسْتَخْبِرُ وَالْجَبَّانُ لَا يُسْتَنْصَرُ وَالْبَكْرُ لَا يُسَلَّمُ عَلَيْهَا وَالْأَمَةُ لَا يُؤْمَى إِلَيْهَا وَالرَّفِيقُ لَا يُشَاحِحُ وَالْبَخِيلُ لَا يُسَامَحُ وَالْعَاشِقُ لَا يُعَايِرُ وَالْفَاسِقُ لَا يُسَامَرُ وَالْحَسِيسُ لَا يُكَارَمُ وَالْأَسَدُ لَا يُصَادَمُ وَالْأَهْوَجُ لَا يُزَوَّجُ وَالْبَاطِلُ لَا يُرَوَّجُ وَالْعَرِضُ لَا يُسَيَّبُ وَالْمُؤَمَّلُ لَا يُحَيَّبُ وَالْخَيْرُ لَا يُنْكَرُ وَالْبَاغِي لَا يُنْصَرُ.

Ҳақимлардан бири айтди: “Ёлғончи билан дўст тутиниб, ўзаро муомалаларни йўлга қўйиб бўлмайди, чақимчи билан маслаҳатлашилмайди, каттага катта кетилмайди, қочиб келаётган кишидан хабар сўралмайди, кўрқоқдан ёрдам талаб қилинмайди, бокира қиз эътиборсиз ташлаб қўйилмайди, чўри(номахрам аёл)га имо-ишора этилмайди, ҳамроҳга зикналик кетмайди, бахилга кўнгилчанлик ўтмайди, ошиқ айбланмайди, фосиқ билан тунги суҳбатлар қурилмайди, пасткаш улуғланмайди, шерга ташланилмайди, аҳмоқ уйлантирилмайди, ботил — нотўғри иш ривожлантирилмайди, обрў

қаровсиз, эътиборсиз қолдирилмайди, умидвор ноумид қилинмайди, яхшилик инкор этилмайди, бузғунчи, золимга ёрдам берилмайди”.

وَقَالَ عَلِيُّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ: الْمَرْءُ مَحْبُوءٌ تَحْتَ طَيِّ لِسَانِهِ لَا تَحْتَ طِيلِ لِسَانِهِ.

Алий розияллоху анху деди: “Эр киши тилининг ўрами остига яшириндир, дўпписи остига эмас” (яъни, дўппи иссиқ ёки совукдан сақлаши мумкин, аммо ундан ҳам каттароқ балолардан тилнинг ечилиб кетмасдан ўралиб туриши сақлайди).

مَنْ عَذَبَ لِسَانَهُ كَثُرَتْ إِخْوَانُهُ. مَا هَلَكَ امْرَأٌ عَرَفَ قَدْرَهُ. قِيَمَةُ كُلِّ إِنْسَانٍ مَا يُحْسِنُهُ. مَنْ عَرَفَ نَفْسَهُ عَرَفَ رَبَّهُ. بَشِيرُ الْبَخِيلِ بِحَادِثٍ أَوْ وَارِثٍ.

Тили шириннинг оғайнилари кўп. Қадрини таниган ҳалокатга юз тутмайди. Ҳар бир инсоннинг қиймати чиройли адо қилган иши билан белгиланади. Ким ўзини таниса, Яратувчисини танийди. Бахилга (бир куни албатта содир бўладиган ўлим) ҳодисасининг ёки (ўлимидан сўнг қолиб кетган мол-дунёсига эгалик қиладиган) ворисининг “хушхабар”ини бер.

لَا تَنْظُرْ إِلَى مَنْ قَالَ وَانْظُرْ إِلَى مَا قَالَ. لَا سُودَدَ مَعَ الْإِنْتِقَامِ. لَا صَوَابَ مَعَ تَرْكِ الْمَشَاوَرَةِ. لَا مُرُوءَةَ لِكَذُوبٍ. لَا تُسَيِّرْ لِسَانَكَ بِمَا يُسِيءُ إِخْوَانَكَ.

Ким гапираётганига эмас, нимани гапираётганига қара. Интиқом билан бошқарув йўқ, маслаҳатсиз тўғрилик йўқ, ёлғончи учун

одамийлик йўқ. Оғайнилариингга ёмонлик етказадиган нарсани тилингда келтирма.

إِعَادَةُ الْإِعْتِدَارِ تَذَكِيرٌ بِالذَّنْبِ. النَّصْحُ بَيْنَ الْمَلَاءِ تَقْرِيعٌ. إِذَا تَمَّ الْعَقْلُ نَقَصَ الْكَلَامُ.
الشَّفِيعُ جَنَاحُ الطَّالِبِ. الْجَزَعُ أَتَعَبُ مِنَ الصَّبْرِ. أَكْبَرُ الْأَعْدَاءِ أَخْفَاهُمْ مَكِيدَةً. مَنْ طَلَبَ مَا لَا
يَعْنِيهِ فَاتَهُ مَا يَعْنِيهِ. السَّامِعُ لِلْغَيْبَةِ أَحَدُ الْمُعْتَابِرِينَ.

Қайта-қайта узр сўрайвериш қайта-қайта гуноҳни эслатишдир. Одамлар орасида насиҳат қилиш сўкишдир. Ақл мукаммал бўлган пайтда гап қисқа бўлади. Ҳимоя қилувчи сўровчининг қанотидир. Жазавага тушиб, “дод-вой” солиш сабр қилишдан кўра толиқтирувчиरोқ иш. Душманларнинг энг каттаси ҳийласи махфийроғидир. Ким ўзига керак бўлмаган нарсани талаб қилса, ўзига керакли нарсани бой беради. Ғийбатни тингловчи иккита ғийбат қилувчининг биридир.

شعر:

وَسَمْعَكَ صُنْ عَنْ سَمَاعِ الْقَبِيحِ
فَإِنَّكَ عِنْدَ اسْتِمَاعِ الْقَبِيحِ
كَصَوْنِ اللِّسَانِ عَنِ النُّطْقِ بِهِ
شَرِيكَ لِقَائِهِ فَانْتَبِهْ

Шеър (насрий баён): “Ёмон гапдан тилингни тийганинг каби қулоғингни ҳам ёмон гапни эшитишдан сақла. Чунки ёмон сўзга қулоқ тутар экансан, ёмонликни сўзловчига сен ҳам шериксан, бас, огоҳ бўлгин!”

مَنْ كَثُرَ مِرَاحُهُ لَمْ يَخْلُ مِنْ اسْتِخْفَافٍ بِهِ أَوْ حَقْدٍ عَلَيْهِ.

Ҳазил-мазахи кўпайган киши шу феъли сабаб енгилтак деб саналишдан ёки (одамларнинг) унга нисбатан кек-адоватидан холи бўлолмайди.

شعر:

يَجْمُ وَعَلَّلَهُ بِشَيْءٍ مِنَ الْمِزْحِ   أَفَدِ طَبْعَكَ الْمَكْدُودَ بِالْهَمِّ رَاحَةً
بِمَقْدَارٍ مَا تُعْطِي الطَّعَامَ مِنَ الْمِلْحِ   وَلَكِنْ إِذَا أَعْطَيْتَهُ الْمِزْحَ فَلْيَكُنْ

“Ғам-қайғудан эзилган табиатингга дам бер, роҳат олсин, бироз ҳазил-хузул билан уни овунтир. Лекин ҳазилга йўл очар экансан, ҳазилинг таомга қўшилган туз микдорича бўлсин”.

عَبْدُ الشَّهْوَةِ أَذْلُ مِنَ عَبْدِ الرِّقِّ. الْحَاسِدُ مُعْتَاطٌ عَلَى مَنْ لَا ذَنْبَ لَهُ. كَفَى بِالظَّفَرِ شَفِيعًا
لِلْمُذْنِبِ. رَبِّ سَاعٍ فِيمَا يَضُرُّهُ. الْإِتِّكَالُ عَلَى الْأُمْنِيَّةِ مِنْ بَضَائِعِ الْحُمَقَى. الْيَأْسُ حُرٌّ وَالرَّجَاءُ
عَبْدٌ. ظَنُّ الْعَاقِلِ كَهَانَةٍ. الْعَدَاوَةُ شُغْلٌ لِلْقَلْبِ.

Шахватга (яъни нафс хоҳишларига) қул бўлиш ҳақиқий қулликдан-да хоррокдир. Ҳасадгўй бегуноҳ кишидан ғазабланувчидир. Гуноҳкор устидан қозонилган ғалаба уни кечиришга, ҳимоя қилишга кифоя қилади. Қанча елиб-югурувчилар борки, ўзига зарар бўлиб қайтадиган нарсалар кетидан қувади. Тинчлик, осойишталикка суяниб қолиш (яъни осойишталикка ишониб, бепарво бўлиш) аҳмоқларнинг матоларидандир. Бандадан умидвор бўлмаслик – хурлик, умидвор бўлиш – қуллик. Оқилнинг гумони – фолбинлик (яъни, ўзи ақлли

бўлатуриб, гумонга боравериш оқилни фолбинга ўхшатиб қўяди).
Душманлик қалбни банд қилиб қўяди.

شعر:

لَمَّا صَفَوْتُ وَ لَمْ أَخْقِدْ عَلَى أَحَدٍ   أَرَحْتُ نَفْسِي مِنْ هَمِّ الْعَدَاوَاتِ
لَأُدْفَعَ الشَّرَّ عَنِّي بِالتَّحِيَّاتِ   إِنِّي أَحْيَى عَدُوِّي عِنْدَ رُؤْيَيْهِ

Шеър (насрий баён): “Бирорта кишига кек сақламасдан пок бўлгач, нафсимни адоват ғамидан қутқардим. Душманнимни кўрганда албатта салом бераман, саломлар билан ёмонликни ўзимдан дафъ қилиш учун”.

صَمْتُ الْجَاهِلِ سِتْرٌ وَكَلَامُ الْعَاقِلِ فَخْرٌ. لَا يَزَالُ الرَّجُلُ مُهَابًا مَا دَامَ سَاكِتًا فَإِذَا تَكَلَّمَ
زَادَتْ مُهَابَتُهُ أَوْ سَقَطَتْ رُتْبَتُهُ.

Нодоннинг жимлиги парда, оқилнинг сўзи фахрдир. Киши жим турар экан, мудом ҳайбатли кўринади. Агар гапирса, ё ҳайбати ошади ёки мартабаси тушади.

شعر:

الصَّمْتُ زَيْنٌ وَالسُّكُوتُ سَلَامَةٌ   فَإِذَا نَطَقْتَ فَلَا تَكُنْ مِثْلًا
مَا إِنْ نَدِمْتُ عَلَى سُكُوتِي مَرَّةً   وَلَقَدْ نَدِمْتُ عَلَى الْكَلَامِ مَرَارًا

Шеър (насрий баён): “Жимлик зийнат, сукут саломатликдир. Сўзласанг гапинг кўпаймасин. Мен сукут қилганимга бирор марта пушаймон бўлмадим, аммо гапириб қўйганим учун бир неча марта пушаймон бўлдим”.

الأَدَبُ فِي النُّطْقِ ثَمَرَةُ الْعَقْلِ. لَا حَيَاءَ لِحَرِيصٍ. السَّعِيدُ مَنْ وَعِظَ بِغَيْرِهِ. الْحِكْمَةُ ضَالَّةُ الْمُؤْمِنِ. الشَّرُّ جَامِعٌ لِمَسَاوِي الْعُيُوبِ. صِدْقُ الْمَرْءِ نَجَاتُهُ.

Гапирганда одобга риоя қилиш ақлнинг мевасидир. Очкўзда ҳаё йўқ. Ўзгалардан ибратлана олган киши бахтлидир. Ҳикмат мўминнинг йўқотган нарсаси. Ёмонлик айбларнинг ёмонларини жамловчидир. Эр кишининг ростгўйлиги унинг нажотидир.

وَقَالَ ابْنُ الْمُعْتَزِّ: إِذَا اضْطُرَرْتَ إِلَى كَذَابٍ فَلَا تُصَدِّقْهُ وَلَا تُعَلِّمَهُ أَنَّكَ تُكَذِّبُهُ فَيَنْتَقِلَ عَنْ وَدِّهِ وَلَا يَنْتَقِلَ عَنْ طَبْعِهِ.

Ибн Муътаз дейди: “Ёлғончини эшитишга мажбур бўлиб қолсанг, гапини тасдиқлама ва уни ёлғончиликда айблаётганингни ўзига билдириб ҳам қўйма. Чунки ёлғончилигини билдирганинг билан у ошнолигидан кечади, лекин ўзининг ёлғончи табиатидан кечмайди”.

قَالَ حَكِيمٌ: الْبَشَرُ تَرْجِمَانُ اللِّسَانِ وَاللِّسَانُ صَحِيفَةُ الْجَنَانِ. الْبَشَرُ دَالٌّ عَلَى السَّخَاءِ كَمَا يَدُلُّ النَّوْزُ عَلَى الثَّمَرِ. لِسَانُ الْعَاقِلِ فِي قَلْبِهِ وَقَلْبُ الْأَحْمَقِ فِي فَمِهِ.

Донишманд айтди: Очик юз тилнинг таржимони, тил қалблар саҳифаси. Гул мевага айланганидек, очик юзлилик саховатга далолат қилади. Оқилнинг тили қалбида, аҳмоқнинг қалби оғзидадир.

شعر:

مَنْ لَزِمَ الصَّمْتَ اكْتَسَى هَيِّئَةً
تُخْفِي عَنِ النَّاسِ مَسَاوِيَهُ

لِسَانٌ مَنْ يَعْقِلُ فِي قَلْبِهِ   وَقَلْبٌ مَنْ يَجْهَلُ فِي فِيهِ

Шеър (насрий баён): “Жим туришни касб қилган инсон гўё устига ҳайбат либосини ёпиниб олган, бу либос унинг айбларини одамлар кўзидан яширади. Оқилнинг тили қалбида, жоҳилнинг қалби оғзидадир”.

إِذَا وَصَلَتْ إِلَيْكُمْ أَطْرَافُ النِّعَمِ فَلَا تُنْفِرُوا أَقْصَاهَا بِقِلَّةِ الشُّكْرِ. مَنْ لَمْ يَمْلِكْ لِسَانَهُ نَدِمَ.
لَفَتَاتُ الْوَجْهِ وَفَلَتَاتُ اللِّسَانِ تُظْهِرَانِ مَا أَضْمَرَهُ الْإِنْسَانُ مِنْ كُلِّ شَأْنٍ.

Қачонки сизларга неъматларнинг бир тарафи етса, шукрни камайтириш билан унинг қолган тарафларини қўлдан чиқариб юборманг. Тилига эгалик қилолмаган киши афсус-надомат чекади. Кўзу юзнинг гоҳ у томон, гоҳ бу томон аланглайвериши, тилнинг талмовсираб каловланавериши инсон ичида яширган ҳар бир ишни ошкор қилади.

قَالَ عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ: مَنْ كَتَمَ سِرَّهُ كَانَتْ الْخَيْرَةُ فِي يَدِهِ.

Умар ибн Хаттоб розияллоху анҳу деди: “Сирини яшира олган кишининг ихтиёри қўлидадир”.

شعر:

إِذَا الْمَرْءُ أَبْدَى سَوْءَةً مِنْ لِسَانِهِ   وَلَا مَ عَلَيْهِا غَيْرُهُ فَهُوَ أَحْمَقُ
إِذَا ضَاقَ صَدْرُ الْمَرْءِ عَنْ كَتَمِ سِرِّهِ   فَصَدْرُ الَّذِي يَسْتَوْدِعُ السِّرَّ أَضْيَقُ

Шеър (насрий баён): “Киши ўз тили билан бир ёмонликни юзага чиқарса ва бошқани ўша айб билан маломат қилса, у аҳмоқдир. Кишининг сирини яширишга ўз қалби торлик қилар экан, сир ишониб топширилган ўзга қалб ундан-да торроқдир”.

وَقَالَ بَعْضُهُمْ: مَنْ زَعَمَ أَنَّهُ يَجِدُ رَاحَةً فِي إِفْشَاءِ سِرِّهِ إِلَى غَيْرِهِ فَقَدْ أَتَاهُمْ عَقْلُهُ. لَأَنَّ مَشَقَّةَ
الْإِسْتِبْدَادِ بِالسِّرِّ أَقْلٌ مِنْ مَشَقَّةِ إِفْشَائِهِ بِسَبَبِ الْمُشَارَكَةِ.

Донишмандлардан бири деди: “Ким ўзгаларга сирини очиб, роҳат топишни хаёл қилса, ақлига тухмат қилган бўлади. Чунки сир билан ёлғиз қолиш машаққати шериклик сабаб бўлиб сирнинг ёйилиб кетиш машаққатидан камроқдир”.

الْأَمْرَانِ يَسْلُبَانِ الْحَزَرَ كَمَالَ الْحَرِيَّةِ، إِفْشَاءُ السِّرِّ وَ قَبُولُ الْبِرِّ لَأَنَّ مَنْ وَصَلَ إِلَيْكَ بِرُّهُ فَقَدْ
وَجَبَ عَلَيْكَ بِالْخُضُوعِ شُكْرُهُ وَمَنْ أَفْشَيْتَ إِلَيْهِ الْأَسْرَارَ أَلْزَمَكَ الدُّلُّ لِتَقْيِهِ مُحَافَةَ الْإِنْتِشَارِ.

Сирни очиш ва яхшиликни қабул қилиш каби икки иш борки, эркин кишининг бутун эркини кемтик қилиб қўяди (гўё кишининг эғнидаги озодлик тўнига чанг солиб, бир қисмини сидириб олади). Чунки сенга кимнинг яхшилиги етса, таъзим билан унга миннатдорчилик билдиришга мажбур бўласан. Кимга сирларингни очсанг, уларнинг тарқалиб кетишидан қўрққанинг учун хорликка рози бўласан.

وَقَالَ آخَرُ: نَدَمِي عَلَى مَا لَمْ أَقُلْ أَحَفُّ مِنْهُ عَلَى مَا قُلْتُ. وَقَالَ آخَرُ: أَنَا لِمَا لَمْ أَقُلْ
أَمْلِكُ مِنِّي لِمَا قُلْتُ.

Ҳақимлардан бир деди: “Айтмаганимга пушаймоним бўлишим – айтганимга пушаймон бўлишдан енгилроқ”. Бошқа бири айтди: “Айтганимдан кўра айтмаганларимга эғалигим кучлироқ”.

مَنْ قَلَّ صِدْقُهُ قَلَّ صَدِيقُهُ. مَنْ صَدَقَتْ لَهْجَتُهُ ظَهَرَتْ حُجَّتُهُ. الصَّادِقُ بَيْنَ الْمَهَابَةِ وَالْمَحَبَّةِ. مَنْ عُرِفَ بِالصِّدْقِ جَارَ كَذِبُهُ. وَمَنْ عُرِفَ بِالْكَذِبِ لَمْ يَجْزْ صِدْقُهُ. مِنْ تَمَامِ الصِّدْقِ الْإِخْبَارُ بِمَا تَحْتَمِلُهُ الْعُقُولُ. إِذَا اسْتَفَادَ الْقَلْبُ عِصْمَةَ اسْتِفَادَ اللِّسَانُ حِكْمَةً. مَنْ غَلَبَتْهُ شَهْوَةُ الْكَلَامِ تَصَرَّفَتْ فِيهِ أَلْسِنَةُ الْمَلَامِ. كَلَامُ الْعَاقِلِ قُوَّةٌ وَكَلَامُ الْجَاهِلِ قُوَّةٌ. طُولُ اللِّسَانِ هَلَاكُ الْإِنْسَانِ. الْكَلَامُ الْمَهْدَبُ كَالْحُسَانِ الْمُدْرَبِ. ذَكَرُ السُّلْطَانِ نَارٌ وَذَمُّ الْإِخْوَانِ عَارٌ. أَصْدَقُ الْمَقَالِ مَا نَطَقَ بِهِ ظَاهِرُ الْحَالِ.

Тўғри сўзи ознинг – дўсти оз. Тили ростнинг – ҳужжати рост. Тўғрисўз киши ҳайбат ва муҳаббат орасида (яъни, ёлғончилар ундан доимо ҳайиқиб юради, ростгўйларнинг муҳаббати эса унга ҳамиша зиёда). Ростгўйлиги билан танилган кишининг ёлғони рост ўрнида ўтиб кетиши мумкин. Аммо ёлғончилик билан танилган кишининг тўғри сўзи ҳам рост ўрнида ўтмайди. Тўғрисўзлик мукамал бўлиши учун айтилаётган гап ақл кўтарадиган бўлиши керак. Қалб гуноҳдан сақланса, тилдан ҳикматлар сочилади. Гапиришни яхши кўрадиган (яъни, гапирмаса тутолмайдиган – маҳмадана) маломатга нишон. Оқилнинг гапи қут-барақа, нодоннинг гапи йўқотиш, бош беришдир. Тилнинг узунлиги – инсоннинг ҳалокати. Яхши ишлов берилган (яъни танлаб, ўрнида айтилган) гап қайралган қиличга ўхшайди. Подшоҳни ғийбат қилиш – нор (яъни ўт, олов) дўстларни ёмонлаш – ор (яъни уят). Сўзнинг энг тўғриси зоҳир ҳолат гапириб турган сўздир.

Шеър:

لَا تَقُولَنَّ إِذَا لَمْ تُرِدْ   أَنْ تُتِمَّمَ الْوَعْدَ فِي شَيْءٍ نَعَمْ
فَإِذَا قُلْتَ نَعَمْ فَاصْبِرْ لَهَا   بِنَجَازِ الْوَعْدِ إِنَّ الْخُلْفَ دَمٌّ
كَمْ تَصَبَّرْتُ فِرَارًا أَنْ يَرَى   عَازِلِي أَنِّي كَمَا كَانَ زَعَمُ.

Шеър (насрий баён): “Бирор нарасада ваъданинг уддасидан чиқолмайдиган бўлсанг, "хўп" дема. Бас, “хўп” дедингми, энди ваъдага вафо қилиш билан берган сўзингнинг машаққатига сабр қиласан. Чунки ваъдага хилоф қилиш мазаммат – ёмонотлиқ бўлишдир. Эҳ, қанчалар сабр қилдим, мендан айб излайдиган кишининг ўйидагидек бўлиб қолмаслигим учун!”

مَنْ قَلَّ كَلَامُهُ قَلَّتْ آثَامُهُ. مَنْ كَثُرَ لَغَطُهُ كَثُرَ غَلَطُهُ.

Гапи ознинг – гуноҳлари оз. Шовқини кўпнинг – хатоси кўп.

الكَذُوبُ مُتَّهَمٌ وَإِنْ وَضَحَتْ حُجَّتُهُ وَصَدَّقَتْ هَجَّتُهُ.

Ёлғончининг гарчи хужжати равшан, сўзи тўғри бўлса ҳам, “ёлғончи” деган ном билан тухматга қолаверади.

مَنْ مَلَكَ لِسَانَهُ أَخْرَزَ سُلْطَانَهُ. مَنْ بَسَطَ لِسَانَهُ قَبَضَ إِخْوَانَهُ

Тилига эга киши салтанат эгасидир. Тили бўш киши дўстларини танг ҳолатга солиб қўяди.

مَنْ لَزِمَ الصَّمْتَ أَمِنَ الْمَقْتَ. مَنْ قَالَ مَا لَا يَنْبَغِي سَمِعَ مَا لَا يَشْتَهِي. النُّطْقُ بِغَيْرِ حِكْمَةٍ هَوَسٌ وَالصَّمْتُ بِغَيْرِ فِكْرٍ خَرَسٌ.

Жим туролган киши нафратдан омондир. Нолойиқ гапни гапирган киши, ҳоҳламаган сўзларини эшитади. Беҳикмат гапириш – ақлсизлик, фикрсиз жимлик – соқовлик.

مَنْ تَتَبَعَ مَسَاوِي سُلْطَانِهِ تَعَرَّضَ لِقَطْعِ لِسَانِهِ

Ким ўз подшосининг айбларини текширса, тили кесилишига рўбарў бўлади.

مِنْ أَسْمَجِ الْكَلَامِ مَدْحُ اللَّئَامِ. عَلَامَةُ اللَّؤْمِ مَدْحُ الْمَذْمُومِ. غَايَةُ الْأَوْزَارِ تَرْكِيبَةُ الْأَشْرَارِ.

Гапларнинг энг хунуги – пасткашларни мақташ. Ёмонлиги билан танилган кимсани мақташ – пасткашликнинг белгиси. Ёмонларни поклаш (яъни, оқлаш) – гуноҳларнинг чўққиси.

مَنْ قَالَ الْحَقَّ صُدِّقَ وَمَنْ عَمِلَ بِهِ وُفِّقَ

Ҳақни гапирган киши тасдиқ қилинади (яъни, одамлар унинг оғзидан чиққан гапни доимо тўғри деб тан олишади), ҳаққа амал қилган киши эса (дунё ва охираат саодатига) муваффақ бўлади.

مَنْ كَثُرَ اخْتِلَافُهُ طَالَتْ غَيْبَتُهُ. وَمَنْ كَثُرَ مِرَاحُهُ زَالَتْ هَيْبَتُهُ. مَنْ أَفْشَى سِرَّهُ أَفْسَدَ أَمْرَهُ.

Ихтилофи кўп кишининг ғийбати узун бўлади (яъни, ҳадеб талашиб-тортишаверадиган киши кўп ғийбатга нишон бўлади). Ҳазили кўпайган сайин кишининг ҳайбати кетиб боради. Сирини очган одам ишини издан чиқаради.

لَيْكُنْ مَرْجِعُكَ إِلَى الْحَقِّ وَمَنْزَعُكَ إِلَى الصِّدْقِ. فَالْحَقُّ أَقْوَى أَمِينٍ وَالصِّدْقُ أَفْضَلُ قَرِينٍ.

Қайтишинг ҳаққа, интилишинг тўғрилиққа бўлсин. Чунки, ҳақ ишончли нарсаларнинг энг кучлиси, тўғрисиўзлик яқин нарсаларнинг энг афзалидир.

مَنْ طَالَ كَلَامُهُ سُئِمَ وَمَنْ كَثُرَ اجْتِرَامُهُ شُتِمَ.

Гапи чўзилган кишидан ҳамма безор, гуноҳи ортган киши таънаю маломатга дучор.

لَا تُحَاجِجْ مَنْ يَذْهَبُ خَوْفُهُ وَيَهْلِكُ سَيْفُهُ. فَرُبَّ حُجَّةٍ تُتْلَفُ مَهْجَةً وَفُرْصَةٍ تُؤَدَّى إِلَى غُصَّةٍ. إِيَّاكَ وَاللَّجَاجَ. فَإِنَّهُ يُوعِرُ الْقُلُوبَ وَيُنْتِجُ الْحَزْنَ. عِيٌّ تَسْلَمُ بِهِ خَيْرٌ مِنْ نُطْقٍ تَنْدُمُ عَلَيْهِ.

Хавфи сени саросимага соладиган ва қиличи сени ҳалок қиладиган киши билан тортишма. Чунки, қанча исбот-далиллар бор, жонга хатар, қанча фурсат-имкониятлар бор, ғам-ғуссага етаклар. Саркашлиқдан сақлан, чунки у қалбларни ғорат қилади, урушларни келтириб чиқаради. Сени пушаймон қиладиган гапдан тинчлигининг сақлаб турган соқовлик(жимлигинг) яхшироқ.

شعر:

إِنْ مَدَحْتُ الْحُمُولَ نَبَّهْتُ قَوْمًا   أَغْفُلُوهُ فَسَابِقُونِي إِلَيْهِ
هُوَ قَدْ دَلَّنِي عَلَى لَذَّةِ الْعَيْشِ   فَمَالِي أَدُلُّ غَيْرِي عَلَيْهِ

Шеър (насрий баён): “Агар (машхур бўлиб кетиш, шуҳрат қозониш ҳолатининг зидди бўлган *ғариблик, тавозуъ, эътиборга олинмаслик* каби феълларни ўзида жамлаган) **хумул** сифатини мақтасам-у, ғофил қавмнинг бу лаззатга рағбатини уйғотиб қўйсам, бас, улар бу сифатни қўлга киритишда мендан ўзиб кетишади. Хумул менга шундай ҳаёт лаззатини бахшида этиб турган бир пайтда уни бошқаларга илинишим нимаси?!”

اِقْتَصِرْ مِنَ الْكَلَامِ عَلَى مَا يُقِيمُ حُجَّتَكَ وَيُبْلِغُ حَاجَتَكَ. وَإِيَّاكَ وَالْفُضُولَ فَإِنَّهُ يُزِلُّ الْقَدَمَ
وَيُورِثُ النَّدَمَ. اسْتَعِنَ بِالصَّمْتِ عَلَى إِطْفَاءِ الْغَضَبِ.

Гапни далил-ҳужжатингни ифодаладиган ва ҳожатингга етказадиган даражада қисқа қил. Ортиқча гапдан сақлан, чунки у кадамни тойилтиради ва пушаймонлик келтиради. Ғазабни ўчириш учун сукут (жим туриш) дан ёрдам сўра.

لِسَانَكَ سَبَّحَ إِنْ عَقَلْتَهُ حَرَسَكَ وَإِنْ أَطْلَقْتَهُ افْتَرَسَكَ. اخْزِنُهُ كَمَا تَخْزِنُ مَالَكَ وَاعْرِفْهُ كَمَا
تَعْرِفُ وَلَدَكَ وَزِنُهُ كَمَا تَزِنُ نَفَقَتَكَ. وَأَنْطِقْ بِهِ عَلَى قَدَرٍ وَكُنْ مِنْهُ عَلَى حَذَرٍ. فَإِنَّ إِنْفَاقَ أَلْفِ
دِرْهَمٍ فِي غَيْرِ وَجْهِهَا أَيْسَرُ مِنْ إِطْلَاقِ كَلِمَةٍ فِي غَيْرِ حَقِّهَا.

Тилинг йиртқич ваҳший, агар боғлаб қўйсанг, сени кўриқлайди, бўш қўйсанг, сени ҳалок қилади. Тилингни молингни сақлаганингдек сақла, болангни таниганингдек тани ва ишлатаётган нафақангни ўлчаганингдек ўлча.

Маълум бир ўлчов билан гапир ва доим тилдан эҳтиёт бўл. Чунки минг кумуш тангани ноўрин сарфлаш бир сўзни норҳақ айтиб қўйишдан енгилроқдир.

رُبَّ كَلِمَةٍ جَلَبَتْ مَقْدُورًا وَأَخْرَبَتْ دُورًا وَعَمَّرَتْ قَبُورًا. الإِسْتِمَاعُ أَسْلَمُ مِنَ الْقَوْلِ. قَلْبُ الْكَذُوبِ أَكْذَبُ مِنْ لِسَانِهِ. أَحْسَنُ الْمَدْحِ أَصْدَقُهُ. اللِّسَانُ سَيْفٌ قَاطِعٌ حَدُّهُ وَالْكَلامُ سَهْمٌ نَافِذٌ لَا يُمْكِنُ رَدُّهُ. مَعَ السُّكُوتِ السَّلَامَةُ وَمَعَ الْكَلَامِ التَّدَامَةُ. فَلَا تَقُلْ مَا يُزِلُّ قَدَمَكَ وَيُطِيلُ نَدَمَكَ. مَنْ قَلَّ أَدَبُهُ كَثُرَ شَعْبُهُ. الْيَمْنُ مَعَ الرِّفْقِ وَالنَّجَاةُ مَعَ الصِّدْقِ.

Қанча сўзлар бор, тақдирда битилган (бало)ларни келтиради, уйларни хароб қилади, қабрларга элтади. Тинглаш гапиришдан тинчроқ. Ёлғончининг дили тилидан ёлғончироқ. Мақтовнинг чиройлиси – унинг рости. Тил – дами кескир қилич, гап – тешиб ўтувчи ўқ, уни тўсиш имконсиз. Саломатлик сукутда, пушаймонлик гапиришда. Оёғингни тойилтириб, узундан-узоқ пушаймонга сабаб бўладиган гапдан тийил. Одоби ознинг – шовқин-сурони кўп. Барака мулойимлик билан, нажот ростгўйлик билан бирга.

ضرب مثل

Зарбул масал

حُكِيَ أَنَّهُ اجْتَمَعَ بُرْعُوثٌ وَبَعُوضَةٌ. فَقَالَتِ الْبَعُوضَةُ لِلْبُرْعُوثِ: إِنِّي لَأَعْجِبُ مِنْ حَالِي وَحَالِكَ أَنَا أَفْصَحُ مِنْكَ لِسَانًا وَأَوْضَحُ بَيَانًا وَأَرْجَحُ مِيزَانًا وَأَكْبَرُ مِنْكَ شَأْنًا وَأَكْثَرُ طَيْرَانًا وَمَعَ هَذَا فَقَدْ أَضَرَّنِي الْجُوعُ وَأَحْرَمَنِي الْهُجُوعَ وَلَا أَرَأَى عَلَيَّ مَجْهُودَةً مَبْعَدَةً عَنِ الطَّرِيقِ مَطْرُودَةً وَأَنْتَ تَأْكُلُ وَتَشَبَعُ وَفِي نَوَاعِمِ الْأَبْدَانِ تَرْتَعُ. فَقَالَ لَهَا الْبُرْعُوثُ: أَنْتَ بَيْنَ الْعَالَمِ مُطْنِطَنَةٌ وَعَلَى رُؤُسِهِمْ مُدْنِدِنَةٌ وَأَنَا قَدْ تَوَصَّلْتُ إِلَى قُوَّتِي بِسَبَبِ سُكُوتِي.

Ҳикоя қилинишича, бурга билан чивин учрашиб қолибди ва чивин бургага дебди: “Ўзимнинг ва сенинг ҳолингга қараб ажабланаман: овозим сеникидан чиройли, баёним аниқ, равшан, вазним оғир, хурматим ҳам сеникидан улуғ, учишда ҳам сендан афзалроқман. Лекин шундай бўлса-да, очлик мени қийнайди, уйқудан маҳрум қилади, мудом хастахолу қийноқдаман, йўлдан чеккага ҳайдаб солишади. Сен эса доимо тўйиб ейсан, ҳамиша юмшоқ баданларда яйрайсан?!”

Шунда бурга чивинга жавобан: “Сен оламга ғавғо солиб визиллайсан, одамларнинг бошлари узра ғинғиллайсан, мен эса жим туриб озиғимга етаман” – деган экан.

قَالَ حَكِيمٌ: أَبْلَغُ الْكَلَامِ مَا قَلَّتْ فُضُولُهُ وَتَمَّتْ فُضُولُهُ. أَبْلَغُ الْكَلَامِ مَا صَحَّتْ مَبَانِيهِ وَوَضَحَتْ مَعَانِيهِ. أَبْلَغُ الْكَلَامِ مَا أَعْرَبَ عَنِ الضَّمِيرِ وَأَغْنَى عَنِ التَّفْسِيرِ. أَبْلَغُ الْكَلَامِ مَا يَدُلُّ أَوَّلُهُ عَلَى آخِرِهِ وَيُسْتَعْنَى بِبَاطِنِهِ عَنْ ظَاهِرِهِ. أَبْلَغُ الْكَلَامِ مَا زَانَهُ التَّمَامُ وَعَرَفَهُ الْخَاصُّ وَالْعَامُّ. أَبْلَغُ الْكَلَامِ مَا قَلَّ مَجَازُهُ وَنَاسَبَتْ صُدُورُهُ أَعْجَازُهُ.

Донишмандлардан бири айтди: “Гапнинг энг етуги – ортиқчаси кам ва ҳар бўлаги мукаммал бўлгани. Гапнинг энг етуги – қурилиши соғлом, маънолари равшан бўлгани. Гапнинг энг етуги – қалбдан айтилиб, изоҳга ҳожат қўймасдан англанадигани. Гапнинг энг етуги – боши охирига далолат қиладигани ва ичи ташига ҳожат сезмайдигани. Гапнинг энг етуги – комиллик зийнатлагани ва хосу авом бирдек тушунадигани. Гапнинг энг етуги – мажози оз ва боши охирига муносиб келгани”.

كَثْرَةُ الْإِسْتِمَاعِ تُورِثُ الْإِنْتِفَاعَ. سُوءُ الْمَقَالَةِ يُزْرِى بِحُسْنِ الْحَالَةِ. كَثْرَةُ السُّؤَالِ تُورِثُ الْمَلَالَ.

Кўп тинглаш фойда келтиради. Ёмон гап чиройли ҳолатга айб етказди.
Кўп сўраш малол келтиради.

Шعر:

أَنْتَ مَا اسْتَغْنَيْتَ عَنْ صَا	حَبِكَ فِي الدَّهْرِ أَخُوهُ
فَإِذَا احْتَجْتَ إِلَيْهِ	مَرَّةً مَجَّكَ فُوهُ
لَوْ رَأَى النَّاسُ نَبِيًّا	سَائِلًا مَا وَاصَلُوهُ
وَهُمُوا أَنْ حَمَلُوا	ذُلًّا لِمَالٍ حَمَلُوهُ
إِنَّمَا يَعْرِفُ ذَا الْ	فَضْلٍ مِنَ النَّاسِ ذُوهُ

Шеър (насрий баён): “Дўстингга узун замонлар ҳожатинг тушмаса, демак сен унга оғайнисан. Қачонки, бир марта унга муҳтож бўлиб қолсанг, у сени туфлаб ташлайди. Одамлар нимадир сўраётган кишини кўрар экан, ҳатто пайғамбар бўлса ҳам у билан алоқани узадилар. Агар уларга мол-дунё учун бир хорлик юкланса, кўтараверадилар. Албатта инсонлар ичидаги фазл эгасини фазл эгалари танийди”.

عَشْرَةُ الرَّجُلِ تُدْمِي الْقَدَمَ وَعَشْرَةُ اللِّسَانِ تُزِيلُ النِّعَمَ.

Оёқнинг қоқилиши оёқни қонатади, тилнинг тойилиши неъматни кеткизади.

مِنْ حَقِّ الْعَاقِلِ أَنْ يَبْذَلَ النُّصْحَ لِلْقَرِيبِ وَيَكْتُمَ السِّرَّ عَنِ النَّسِيبِ. دَاءُ الْمُكْثَرِ شِدَّةُ الْحُمَقِ
وَدَوَاؤُهُ قِلَّةُ النُّطْقِ. الرِّبَّةُ عَارٌ وَالْغَيْبَةُ نَارٌ.

Яқинларидан насиҳатни аямаслиги ҳам, насабдор қариндошидан сирни яшириши ҳам оқилнинг ҳаққидир. Маҳмадананинг дарди – ўта аҳмоқлик, бу дарднинг давоси кам гапиришдир. Ҳар нарсадан шубҳаланиб, саросимага тушавериш уят, ғийбат эса жаҳаннамнинг оловидир.

أَحَدُ السُّيُوفِ اللِّسَانُ وَأَفْتَكُ الْأَعْدَاءِ الْجِنَانُ. جَهْلٌ يُضْعِفُ حُجَّتَكَ خَيْرٌ مِنْ عِلْمٍ يُتْلَفُ مَهْجَتَكَ. تَحَصَّنَ بِالْجَهْلِ إِذَا نَفَعَ كَمَا تَتَحَصَّنُ بِالْعِلْمِ إِذَا رَفَعَ.

Энг ўткир қилич – тил, энг хавфли душман қалбдир. Далил-ҳужжатингни заифлаштирадиган билимсизлик ҳаётингга талофат етказадиган илмдан яхшироқ. Билимга қўрғонланиб, даражанг кўтарилгани каби, агар фойда берса, билимсизлик билан ҳам ўзингни қўрғонла.

مَنْ قَالَ بِلَا احْتِرَامٍ أُجِيبَ بِلَا احْتِشَامٍ. قَصِّرْ كَلَامَكَ تَسْلَمْ وَأَطِلْ احْتِشَامَكَ تُكْرَمْ. مَنْ أَجْمَلَ قِيلًا سَمِعَ جَمِيلًا.

Ҳурматсизлик билан гапирган кишига, уятсизлик билан жавоб қайтарилади. Гапингни қисқа қил, саломат бўласан, узокроқ уял, ҳурматга сазовор бўласан. Кишининг гапи қанча чиройли бўлса, эшитадигани шунча чиройли бўлади.

لَا تَقُولَنَّ مَا يَسُوءُكَ جَوَابُهُ وَيَضُرُّكَ مَعَابُهُ. لِكُلِّ قَوْلٍ جَوَابٌ وَلِكُلِّ جَمِيلٍ ثَوَابٌ. لَا تَقُولَنَّ هَجْرًا وَلَا تَفْعَلَنَّ نُكْرًا. اعْقِلْ لِسَانَكَ إِلَّا عَنْ حَقٍّ تَوْضِئْهُ أَوْ خَلِّ تَصْلِحْهُ أَوْ كَلِمَةٍ تُفَسِّرُهَا أَوْ مَكْرَمَةٍ تَنْشُرُهَا. وَيُسْتَدَلُّ عَلَى عَقْلِ الرَّجُلِ بِقَوْلِهِ وَعَلَى أَصْلِهِ بِفِعْلِهِ.

Жавоби сени хафа қиладиган ва айби сенга зарар етказадиган гапни ҳаргиз дема. Ҳар бир сўзнинг жавоби, ҳар бир чиройли амалнинг савоби – мукофоти бор. Ташлаб юбориладиган гапни гапирма, қайтарилган ишни қилма. Тилинг тий, магар ҳақни изохласа ё бузуқни тузатса ёки бир сўзни тушунтириб, шарҳласа ёхуд бир яхшилиқни ёймоқчи бўлса, ана ўша ҳолатларда тилингга эрк бергин. Айтган гапи кишининг ақлига, қилган иши унинг аслига далолатдир.

شعر:

قَالَ النَّبِيُّ مَقَالَ صِدْقٍ لَمْ يَزَلْ	يُنْتَلَى عَلَى السَّمْعِ وَالْأَفْوَاهِ
مَنْ غَابَ عَنْكُمْ أَصْلُهُ فَفَعَالُهُ	تُنْبِئُكُمْ عَنْ أَصْلِهِ الْمُتَنَاهِي
وَلَقَدْ فَعَلْتَ فِعَالٌ سَوْءٍ أَصْبَحْتَ	بَيْنَ الْأَنَامِ قَلِيلَةَ الْأَشْبَاهِ
وَزَعَمْتَ أَنَّكَ مِنْ سُلَالَةٍ مَاجِدٍ	أَفَأَنْتَ أَصْدَقُ أَمْ رَسُولُ اللَّهِ.

Шеър (насрий баён): “Пайғамбар алайҳиссалом кулоқлар (остида янграб,) оғиздан оғизларга ўтиб турадиган бир рост сўзни айтдилар: “Кимнингки, аслини билолмай қийналсангиз, феъл-атвориға қаранг, унинг қилган ишлари ҳатто энг қадимги ота-боболари кимлигини ҳам айтиб туради”. Сен бўлсанг, қилган ёмон ишларинг сабаб одамлар орасида ўхшаши йўқ кишига айланиб қолгансан-у, яна сулоласи улуғ кишиларданман деб ўйлайсан. Энди айт-чи, сен ростгўйми ёки Аллоҳнинг расули?!”

إِبَّاءَكَ وَفُضُولَ الْكَلَامِ فَإِنَّهَا تُخْفِي فَضْلَكَ وَتُنْفِي عَدْلَكَ وَتُقِلُّ بَيَانَكَ وَتُمِلُّ إِخْوَانَكَ.
الْإِقْتِصَادُ فِي النُّطْقِ يَسْتُرُ الْعَوَارَ وَيُؤَمِّنُ الْعِتَارَ.

Ортиқча гапдан сақлан, чунки у фазилатингни ёпиб, адолатингни йўқ қилади, баёнингни қийинлаштиради, дўстларингни малоллантиради. Гапиришда тежамкорлик айбларни ёпади ва тойилишдан сақлайди.

حَدُّ السِّنَانِ يَقْطَعُ الْأَوْصَالَ وَحَدُّ اللِّسَانِ يَقْطَعُ الْأَجَالَ. فَاخْشَ إِسَاءَتَهُ إِلَيْكَ وَتَوَقَّ جَنَائَتَهُ عَلَيْكَ .

Тиғнинг ўткири бўғимларни, тилнинг ўткири умрларни қирқади. Шунинг учун тилнинг сенга қиладиган ёмонлигидан қўрқ, сенга қарши амалга ошириладиган жиноятидан сақлан.

قَوْمَ لِسَانِكَ تَسْلَمُ وَقَدِّمَ إِحْسَانِكَ تَعْنَمُ. لَا تَقُلْ مَا يُزِرِي بِكَ وَلَا تَفْعَلْ مَا يَضَعُ مِنْكَ. قُلْ مَا يُرْجِحُ زَيْنَتَكَ وَافْعَلْ مَا يُجِلُّ قِيَمَتَكَ.

Тилингни тўғри қил, саломат бўласан, яхшилигингни илдам қил, ўлжали бўласан. Айбингни юзага чиқарадиган гапни айтма, мартабангни туширадиган ишни қилма. Тарозунгни оғир қиладиган сўзни айт, баҳонгни оширадиган ишни қил.

مَنْ قَوْمَ لِسَانَهُ زَادَ عَقْلُهُ وَمَنْ سَدَّدَ كَلَامَهُ بَانَ فَضْلُهُ. مَنْ مَنَّ بِمَعْرُوفِهِ سَقَطَ شُكْرُهُ وَمَنْ أَعْجَبَ بِحِلْمِهِ حَبِطَ أَجْرُهُ. مَنْ صَدَقَ فِي مَقَالِهِ زَادَ فِي جَمَالِهِ.

Ким тилини тўғри қилса, ақли ўсади, ким гапини тузатса, фазилати равшанлашади. Кимки ўз яхшилигини миннат қилса, шукрини йўқотади, кимки ўз мулойимлиги билан мағрурланса, савобидан маҳрум бўлади. Кимнинг гапи рост бўлса, чиройи зиёда бўлади.

الْزِمِ الصَّمْتَ تَعَدَّ فِي نَفْسِكَ فَاضْلاً وَفِي جَهْلِكَ عَاقِلاً وَفِي أَمْرِكَ حَكِيماً وَفِي عَجْزِكَ حَلِيماً.

Жим туришга одатлан. Шунда фазилатли кўринадан, билмаслигинг ёпилиб, оқил саналасан, қилаётган ишингда донишмандга айланасан, ожизлигинг ҳалим деб эътибор этилади.

إِحْذَرْ سَقَطَ الْأَلْفَاظِ فَإِنَّهَا تُظْهِرُ مِنْ عُيُوبِكَ مَا بَطَنَ وَتُحَرِّكُ مِنْ عَدُوِّكَ مَا سَكَنَ.

Пишиб етилмаган сўзлардан сақлан. Чунки улар яширин айбларингни юзага чиқаради, тинч турган душманингни ҳаракатга солиб қўяди.

كَلَامُ الْمَرْءِ بَيَانُ فَضْلِهِ وَتَرْجِمَانُ عَقْلِهِ. أَكْثَرُ مِنَ الْجَمِيلِ وَاقْتَصَرُ مِنْهُ عَلَى الْقَلِيلِ. الْفَضْلُ مِلْكُ اللِّسَانِ وَبَذْلُ الْإِحْسَانِ. الْزِمِ الصَّمْتَ تَكْتَسِبْ صَفْوَ الْمَوَدَّةِ وَتَأْمِنْ سُوءَ الْمَغِيبَةِ وَتَلْبَسْ ثَوْبَ الْوَقَارِ وَتَكُفَّ مَوْنَةَ الْإِعْتِدَارِ.

Эр кишининг гапи унинг фазилатини баён қилувчи ва ақлининг таржимонидир. Чиройли ишларни кўпайтиргин ва уларни оз-оздан кўпчиликка тақсимла. Фазилат — тилга эга бўлиш ва эҳсон беришдир. Жим туришга одатлан, шунда чин дўстликни касб қиласан, ёмон оқибатлардан омон бўласан, виқор либосини киясан ва узр сўраш заҳматидадан тўсиласан.

الصَّمْتُ آيَةُ الْفَضْلِ وَثَمَرَةُ الْعَقْلِ وَزَيْنُ الْعِلْمِ وَعَيْنُ الْحِلْمِ. فَالْزِمُهُ تَلْزِمَكَ السَّلَامَةَ وَاصْحَبْهُ تَصْحَبَكَ الْكَرَامَةَ.

Жим туриш – фазилат белгиси, ақл самараси, илм зийнати ва айни ҳалимликдир. Бас, жимликни маҳкам тут, шунда саломатлик сени маҳкам тутади, унга ҳамроҳ бўл, шунда ҳурмат-эътибор сенга ҳамроҳ бўлади.

كَثْرَةُ الْمَقَالِ تَمْلُ السَّمْعَ وَكَثْرَةُ السُّؤَالِ تُوجِبُ الْمَنْعَ.

Кўп гап – кулоққа малол, кўп сўрайвериш – рад жавобини олишга сабаб.

إِذَا حَاجَجْتَ فَلَا تَقْصُرْ وَإِذَا لَاجَجْتَ فَلَا تُكْثِرْ. فَمَنْ قَصُرَ فِي حِجَاجِهِ خُصِمَ وَمَنْ أَكْثَرَ فِي لَجَاجِهِ سُمِمَ.

Ҳужжатлашмоқчи, яъни ҳақлигингга ишонтирмоқчи экансан, гапинг чала қолмасин, қайсарлигинг тутиб қолганида, гапинг чўзилиб кетмасин. Чунки, ҳужжатлашаётганингда гапинг қисқа бўлиб қолса, рақибнинг қўли баланд келади, қайсарлигинг ошиб кетса, суҳбатдошлар сендан безор бўлади.

اعْقِلْ لِسَانَكَ إِلَّا عَنْ عِظَةٍ شَافِيَةٍ يُكْتَبُ لَكَ أَجْرُهَا أَوْ حِكْمَةٍ بَالِغَةٍ يُحْمَدُ عَنْكَ نَشْرُهَا. إِيَّاكَ وَقَبِيحَ الْكَلَامِ فَإِنَّهُ يُفَرُّ عَنْكَ الْكَرَامُ وَيُعْرِي عَلَيْكَ اللَّئَامَ.

Тилингни тий, магар, сенга ажри етадиган шифобахш насихат ёхуд сен сабаб омма ичра тарқалиши мақтовга муносиб кўрилган етук бир ҳикматли гап бўлса, тилингга эрк беришинг мумкин. Қўпол сўзлардан сақлан, чунки қўполлик улуғларни сендан қочиради, пасткашларни сенга “ғиж-ғиж”лайди.

شعر:

لَقَدْ صَدَقَ الْبَاقِرُ الْمُرتَضَى   سَلِيلُ الْإِمَامِ عَلَيْهِ السَّلَامُ
بِمَا قَالَ فِي بَعْضِ أَلْفَاظِهِ   فَيَبِيحُ الْكَلَامُ سِلَاحُ اللِّئَامِ

Шеър (насрий баён): “Пайғамбар алайҳиссалом наслидан бўлган Боқир Муртазо ўзининг айтган гапларидан бирида ҳақ эди: “Хунук сўз пасткашларнинг курули”.

الْحَذَرُ خَيْرٌ مِنَ الْهَذَرِ لِأَنَّ الْحَذَرَ يَقِي الْمَهْجَةَ وَالْهَذَرَ يُضَعِّفُ الْحُجَّةَ. مَنْ أَفْرَطَ فِي الْمَقَالِ
زَلَّ وَمَنْ اسْتَحَفَّ بِالرِّجَالِ ذَلَّ. جَرَحَ الْكَلَامُ أَشَدُّ مِنْ جَرَحِ الْحُسَامِ.

“Хазар” яъни эҳтиёткорлик “ҳазар”дан яъни маҳмаданаликдан яхшироқ. Чунки эҳтиёткорлик жонни асрайди, маҳмаданалик далилнинг жонини суғиради. Кимки гапда ҳаддан ошса, тойилади. Кимки мард – эр кишини кичик санаса, хор бўлади. Сўз жароҳати қилич жароҳатидан қаттиғроқ.

شعر:

جَرَاحَاتُ السِّنَانِ لَهَا التَّامُ   وَلَا يَلْتَأَمُ مَا جَرَحَ اللِّسَانُ

Шеър: “Тиғдан етган жароҳатнинг давоси бор,

Тилдан етган жароҳатга қани бир кор?!”

اتَّقِ عَشْرَاتِ لِسَانِكَ تَأْمِنُ سَطَوَاتِ سُلْطَانِكَ. لَا تَقُولَنَّ مَا يُوَافِقُ هَوَاكَ وَيُغْضِبُ أَخَاكَ
وَإِنْ خِلْتَهُ هَوَاً وَقُلْتَهُ لَعَوْا. فَرُبَّ هَوٍ يُوحِشُ مِنْكَ حَرًّا وَلَعَوٍ يَجْلِبُ لَكَ شَرًّا.

Тилингни хатолардан сақласанг, султонинг(яъни, оламлар подшоҳи бўлмиш Зот) ғазабидан омон бўласан. Ҳавойи нафсингга мувофиқ келади-ю, аммо биродарингни ғазабга келтирадиган сўзни гапирма. Гарчи бу сўзни

шунчаки “ўйин-кулгу” деган хаёлга борсанг ҳам, гарчи бу сўзни шунчаки бекорчиликдан гапираётган бўлсанг ҳам. Чунки, шундай хазиллар борки, (табиати мусаффо ва ёмонликдан) озод инсонни сендан бездиради ва шундай бекорчи гаплар борки, сени ёмонлик томон тортади.

تَعَامَ عَمَّا تَسُوءُكَ رُؤْيُتُهُ وَ تَعَابَ عَمَّا تَضُرُّكَ مَعْرِفَتُهُ. لَا تَنْصَحَ مَنْ لَمْ يَنْتَقِ بِكَ وَلَا تُشِرْ عَلَى مَنْ لَا يَقْبَلُ مِنْكَ. لَا شَيْءَ أَنْفَعُ لِلْإِنْسَانِ مِنْ حِفْظِ اللِّسَانِ. إِذَا سَكَتَ عَنِ الْجَاهِلِ فَقَدْ أَوْسَعَتْهُ جَوَابًا وَ أَوْجَعَتْهُ عِقَابًا.

Кўрсанг таъбингни хира қиладиган нарсадан ўзингни кўрликка сол(иб), билсанг сенга зарари етадиган нарсадан ўзингни жинниликка сол(иб четлан). Сенга ишонмайдиган кишига насихат қилма, йўриғингга юрмайдиган кишига маслаҳат берма. Инсонга тилни сақлашдан кўра фойдалироқ нарса йўқ. Нодонга сукут қилишинг – унга берилган энг батафсил жавобинг, унга етказган энг аламли азобингдир.

شعر:

وَطُولُ اخْتِبَارِي صَاحِبًا بَعْدَ صَاحِبٍ	وَزَهْدِي فِي النَّاسِ مَعْرِفَتِي بِهِمْ
مَبَادِيهِ إِلَّا أَسَاءَنِي فِي الْعَوَاقِبِ	فَلَمْ تُرِنِي الْإِيَّامُ خُلًّا تَسُرُّنِي
مِنَ الدَّهْرِ إِلَّا كَانَ إِحْدَى النَّوَائِبِ	وَلَا كُنْتُ أَرْجُوهُ لِدَفْعِ مُلِمَّةٍ

Шеър (насрий баён): “Одамлар орасида юриб, уларни таниб-билишим ва кетма-кет “дўст” кетидан “дўст”нинг синовдан ўтавериши мени тарки дунё қилиб қўйди. Бу кунлар бошиданок кўзни қувнатадиган дўстни менга йўлиқтирмади, агар йўлиқтирса ҳам, охирда улардан ёмонлик кўрдим. Замон туфайли етадиган мусибатни дафъ қилиш учун на бир дўст умид этдим. Магар,

қачон умид қилган бўлсам, айнаи ўша кўзланган дўст менга ёғилган талофатлардан бири бўлиб чиқди”.

قَالَ حَكِيمٌ: مَقْتُلُ الرَّجُلِ بَيْنَ فَكِّهِ يَغْنِي لِسَانَهُ.

Донишмандлардан бири деди: “Кишининг ҳалокати икки жағи орасида яъни тилидадир”.

رُبَّ قَوْلٍ أَشَدُّ مِنْ صَوْلٍ. عَيْبُ الْكَلَامِ تَطْوِيلُهُ وَجَمَالُهُ تَرْتِيلُهُ. لَيْزُ الْكَلَامِ قَيْدُ الْقُلُوبِ. مَجْلِسُ الْكِرَامِ أَنْفُسُ الْكَلَامِ. مَنْقَبَةُ الْمَرْءِ تَحْتَ لِسَانِهِ. نَضْرَةُ الْوَجْهِ فِي الصِّدْقِ. هَاتِ مَا عِنْدَكَ تُعْرِفْ بِهِ. وَلَا كَرَامَةَ لِلْكَاذِبِ.

Шундай сўзлар борки, ҳужумдан қаттиқроқ. Гапнинг айби — унинг чўзилиши, чиройи унинг дона-дона айтилишидир. Гапнинг юмшоғи — қалблар тузоғи. Улуғлар суҳбати — гапнинг энг нозиги. Эр кишининг мартабаси — тили остида, юзнинг кўркамлиги — тўғри сўзликда. Борингни кўрсат, у билан таниласан. Ёлғончига ҳурмат йўқ.

وَقَالَ الْمَهْلَبُ لِنَبِيِّهِ: اتَّقُوا زَلَّةَ اللِّسَانِ فَإِنِّي وَجَدْتُ الرَّجُلَ تَعَثَّرَ رِجْلُهُ فَيَقُومُ مِنْ عَثَرَتِهِ وَيَزِلُّ لِسَانُهُ فَيَكُونُ فِيهِ هَلَاكُهُ.

Михлаб ўғилларига деди: “Тилнинг тойилишидан сақланинг. Чунки мен оёғи тойиб йиқилган кишининг ўрнидан турганига, тили тойиб хатога кетган кишининг ҳалокатга учраганига гувоҳ бўлганман”.

إِيَّاكَ وَالْمَزَاحَ فَإِنَّ فِيهِ الذَّبَّاحَ. رَبِّ مُحَمَّدٍ يُقَالُ وَمَرْجُو لَا يُنَالُ. إِذَا لَمْ تَخْشَ فَصَلْ وَإِذَا لَمْ تَسْتَحْ فَقُلْ.

Ҳазл қилаверишдан сақлан, чунки унда сўйилиш бор. Айтишдан эҳтиёт бўлинадиган қанча гаплар бор, айтилиб кетади, умид қилинадиган қанча нарсалар бор, етиб бўлмайди. Қўрқмасанг, ташланиб хужум қилавер, уялмасанг, гапиравер.

شعر:

إِذَا لَمْ تَخْشَ عَاقِبَةَ اللَّيَالِي   وَلَمْ تَسْتَحْ فَافْعَلْ مَا تَشَاءُ
فَلَا وَاللَّهِ مَا فِي الدِّينِ خَيْرٌ   وَلَا الدُّنْيَا إِذَا ذَهَبَ الْحَيَاءُ

Шеър (насрий баён): “Агар кечаларнинг оқибатидан қўрқмасанг, ҳаё қилмасанг, ҳоҳлаганингни қилавер. Аллоҳга қасамки, ҳаё кетса на динда, на дунёда яхшилик қолади”.

مَنْ نَقَلَ لَكَ فَقَدْ نَقَلَ عَنْكَ، مَنْ شَهِدَ لَكَ فَقَدْ شَهِدَ عَلَيْكَ. وَمَنْ تَجَرَّى لَكَ فَقَدْ تَجَرَّى عَلَيْكَ.

Ким сенга гап олиб келса, сендан ҳам гап олиб кетади. Ким сенинг фойдангга гувоҳлик берса, зараринга ҳам гувоҳлик беради. Ким сенинг фойдангга жасорат қилса, зарарингга ҳам жасорат қилолади.

لَا تَقْبَلِ الْخَبَرَ مِنْ كَذَّابٍ وَلَوْ أَتَاكَ بِحَدِيثٍ عَجَابٍ. مَنْ أَكْثَرَ مَقَالَهُ سُئِمَ وَمَنْ أَكْثَرَ سُؤَالَهُ حُرِمَ. لَا تَقُولَنَّ مُرًّا وَلَا تَفْعَلَنَّ شَرًّا.

Ёлғончининг хабарини қабул қилма, гарчи у хайратланарли бир сўзни кўтариб келган бўлса ҳам. Гапини кўпайтирган киши зериктиради, сўрашни кўпайтирган киши маҳрум бўлади. Аччиқ сўз айтма, ёмонликка қайтма.

قَالَ حَكِيمٌ: تَعَلَّمُوا الْعِلْمَ لِلْأَدْيَانِ وَالنَّحْوِ لِللِّسَانِ وَالطِّبَّ لِلْأَبْدَانِ.

Донишманд деди: “Динни билиш учун илм ҳосил қилинглари, тилни билиш учун наҳв илмидан таълим олинглари, баданлар сихҳати учун табобатни ўрганинглари.

شعر:

الدَّهْرُ أَدَّبَنِي وَالصَّبْرُ رَبَّانِي
وَأَحْكَمَنِي مِنَ الْأَيَّامِ تَجَرِبَةً
وَالصَّمْتُ أَقْنَعَنِي وَالْيَأْسُ أَغْنَانِي
حَتَّى نَهَيْتُ الَّذِي قَدْ كَانَ يَنْهَانِي

Шеър (насрий баён): “Замон менга одоб берди, сабр мени тарбиялади, сукут менга қаноат бахш этди, тамаъсизлик мени бой қилди. Ўтган кунлардан йиғилган тажриба мени шу даражада мустаҳкам қилдики, ҳатто менга насихат қиладиганлар мендан насихат оладиган бўлди”.

ضَرْبُ مَثَلٍ

Зарбул масал

حُكِيَ أَنَّ بَعْضَ الْأَسْوَدِ مَرِضَ فَعَادَهُ جَمِيعُ الْوُحُوشِ إِلَّا الثَّعْلَبَ. فَقَالَ الذِّئْبُ لِلْأَسَدِ: أَيُّهَا الْمَلِكُ أَمَا تَنْظُرُ إِلَى فِعْلِ الثَّعْلَبِ وَقِلَّةِ اعْتِنَائِهِ بِخِدْمَتِكَ وَإِطْرَاحِهِ الْقِيَامَ بِوَأَجِبِكَ قَدْ عَادَكَ جَمِيعُ

الْوُحُوشِ فِي مَرَضِكَ هَذَا إِلَّا الثَّغْلَبَ وَلَئِنْ لَمْ تَعَاقِبْهُ عِقَابًا يَرْتَدِعُ بِهِ أَمْثَالُهُ لَيَتَحَرَّانَّ عَلَيْكَ بَاقِي
الْوُحُوشِ وَيَقْتَدِينَ بِهِ فِي سُوءِ أَدَبِهِ. فَلَمَّا سَمِعَ الْأَسَدُ كَلَامَ الذِّئْبِ أَثَّرَ ذَلِكَ فِي قَلْبِهِ وَقَالَ إِذَا
حَضَرَ الثَّغْلَبُ عِنْدِي فَذَكِّرْنِي بِمَا وَقَعَ مِنْهُ وَكَانَ الْأَرْنَبُ حَاضِرًا فِي ذَلِكَ الْمَجْلِسِ فَمَضَى إِلَى
الثَّغْلَبِ وَقَالَ لَهُ: يَا أَبَا الْخُصَيْنِ خُذْ حِذْرَكَ مِنَ الْأَسَدِ فَقَالَ وَلَمْ فَأَخْبِرْهُ بِمَا وَقَعَ مِنَ الذِّئْبِ فِي
حَقِّهِ عِنْدَ الْأَسَدِ وَمَا كَانَ مِنْ جَوَابِ الْأَسَدِ فَشَكَرَهُ الثَّغْلَبُ عَلَى ذَلِكَ. ثُمَّ أَنَّ الثَّغْلَبَ مَضَى
وَصَادَ كُرْكِيًّا وَتَرَقَّبَ خَلْوَةَ الْأَسَدِ وَدَخَلَ وَسَلَّمَ عَلَيْهِ. فَقَالَ لَهُ الْأَسَدُ: وَيْلَكَ أَمْرُضُ أَنَا وَيَعُودُنِي
كُلُّ الْوُحُوشِ إِلَّا أَنْتَ أَهَذَا مِنْكَ إِطْرَاحَ لِقَدْرِي فَقَالَ لَهُ الثَّغْلَبُ: مَعَاذَ اللَّهِ أَنَا أَقْلُ عَيْدِكَ. وَلَكِنْ
لَمَّا بَلَغَنِي مَرَضُ الْمَلِكِ عَافَاهُ اللَّهُ ذَهَبْتُ أَطْلُبُ لَهُ طَبِيبًا حَازِقًا كُنَّا مَعَاشِرَ الثَّغَالِبِ نَصِفُهُ بِجُودَةِ
الرَّأْيِ وَالْمَعْرِفَةِ فَقَصَدْتُ أَنْ أُحْضِرَهُ بَيْنَ يَدَيْكَ فَلَمَّا وَصَلْتُ إِلَيْهِ وَجَدْتُهُ مَشْغُولًا بِمَوْتِ وَلَدِهِ فَلَمْ
يُمْكِنْهُ الْمَجِيءُ إِلَى خِدْمَتِكَ غَيْرَ أَنَّنِي عَرَفْتُهُ بِمَرَضِكَ فَقَالَ: يُطْعَمُ لَحْمُ كُرْكِيٍّ وَتُؤْخَذُ مِرَارَتُهُ فَتُخْلَطُ
بِدَمِ سَاقِ ذِئْبٍ وَيُدْهَنُ بِهَا وَيُعَلَّقُ عَلَيْهِ رِجْلُ ذِئْبٍ فَإِنَّ فِي ذَلِكَ الشِّفَاءَ وَقَدْ أَحْضَرْتُ لَكَ كُرْكِيًّا
فَلَمَّا سَمِعَ الْأَسَدُ مَقَالََةَ الثَّغْلَبِ لَمْ يَشُكَّ فِي صِدْقِهِ ثُمَّ إِنَّهُ أَكَلَ الْكُرْكِيَّ فَلَدَّ لَهُ وَوَجَدَ حِقَّةً فِي
جِسْمِهِ وَأَخْرَجَ مِرَارَتَهُ حَتَّى ذَهَبَ الثَّغْلَبُ. وَلَمَّا جَاءَ الذِّئْبُ إِلَى الْأَسَدِ قَبَضَ عَلَى رِجْلِهِ فَقَطَعَهَا
وَأَخَذَ مِنْ دِمِهَا فَخَلَطَ بِهِ الْمِرَارَةَ وَادَّهَنَ بِذَلِكَ وَمَضَى الذِّئْبُ يَحْجَلُ وَهُوَ لَا يَصْدَقُ بِنَجَاةِ نَفْسِهِ
مِنَ الْأَسَدِ، فَلَمَّا بَعُدَ عَنْهُ أَلْقَى نَفْسَهُ عَلَى الْأَرْضِ مِنْ شِدَّةِ الْأَلَمِ فَمَرَّ بِهِ الثَّغْلَبُ وَهُوَ مُلْقَى
فَنَادَاهُ يَا صَاحِبَ الْخُفِّ الْأَحْمَرِ إِذَا حَضَرْتَ عِنْدَ الْمُلُوكِ فَاكْثُفْ لِسَانَكَ عَنِ الْقَدَحِ فِي إِعْرَاضِ
أَصْحَابِكَ فَإِنَّ لِسَانَكَ هُوَ الَّذِي أَوْقَعَكَ فِي هَذَا.

Ҳикоя қилинишича, шерлардан бири касал бўлиб қолди. Тулкидан бошқа барча ҳайвонлар хаста шернинг зиёратига келишди. Шунда бўри шерга: –Эй подшоҳ! Тулкининг бу феълига қарамайсанми, хизматингга бепарво, вазифаларингни бажаришга эътиборсиз?! Ахир тулкидан бошқа ҳамма ҳайвонлар сени бундай хаста ҳолингда йўқлаб келишди. Бас, бу тулкига унга ўхшаганларга ибрат бўладиган бир жазони бериб қўймасанг, бошқа ҳайвонлар

ҳам сенга қарши журъатли бўлиб қолади ва албатта тулкининг ёмон феълига эргашади, – деди.

Шер бўрининг бу гапini эшитиб, қаттиқ таъсирланди ва бўрига: –Тулки ҳузуримга келган пайт унинг бу қилмишини менга эслат, – деб уқтирди. Ўша йиғинда қуён ҳам бор эди. Йиғиндан сўнг қуён дарҳол тулкининг олдига чопиб: – Эй тулки! Шердан эҳтиётингни қилиб юр – деди. – Нима учун? – сўради тулки. Қуён шер ҳузурида бўлган воқеани гапириб, бўрининг тулки ҳақида айтганлари ва шернинг бунга жавобидан хабар берди.

Тулки қуёнга миннатдорчилик билдирганидан сўнг дарҳол шер ҳузурига отланди. Йўл-йўлакай бир турнани овлаб, шернинг ёлғиз қолишини кутиб турди. Кейин унинг ҳузурига кириб, салом берди. Шер ғазабнок ҳолда: – Ҳолингга вой сенинг, мен хаста бўлсам-у, сендан бошқа барча ҳайвонлар мени кўришга келса, бу нимаси, қадримни топташми?! – ўшқирди тулкига. Шунда тулки шерга: “Аллоҳ сақласин, мен бир ҳақир қулингман. Ҳақиқатан ҳам подшоҳнинг бетоблиги хабари менга етган эди, Аллоҳ шифосини берсин. Мен жамоамиз ичида ўз моҳирлиги билан танилган бир ҳозик табибни ҳузурингга олиб келиш учун кетган эдим. Аммо табибни боласининг ўлими билан машғул ҳолда топдим, бу аҳволда уни хизматингга олиб келишнинг иложи бўлмади. Бироқ унга бетоблигингни етказдим, табиб дардинг шифосини шундай билдирди: турна гўшти ейилиб, унинг ўти алоҳида олиб қўйилади, сўнгра уни бўри оёғининг қони билан аралаштирилиб, аралашма касал жойга суртилади, кейин бўри оёғи ўша жойга боғлаб қўйилади, шифо – мана шунда! Мана бу олиб келган турна ҳам сенга, – деди. Шер тулкининг гапи ростлигига заррача шубҳа қилмади. Сўнг маза қилиб турна гўштини еди ва жисмида бир енгиллик пайдо бўлгандай эди. Турнанинг ўтини алоҳида олиб қўйди. Тулки шернинг олдидан чиқиб кетди.

Қачонки, бўри шер ҳузурига келгач, шер унинг сонига панжа уриб, оёғини узиб олди. Сўнгра қонни турна ўтига аралаштириб, касал жойига суртди. Бўри чўлоқланиб қочар экан, ҳануз ўзининг шердан қутилганига

ишонмас эди. Шердан узоқлашгач, оғриқнинг зўрига чидолмасдан ўзини ерга отди. Ўша пайт – шўрлик бўри ерда ётган ҳолатда тулки унинг ёнидан ўтиб қолди ва бўрига: “ Эй, қизил пойабзал эгаси! Подшоҳлар ҳузурига кирганингда тилингни тий, дўстларинг обрўсини тўкишдан сақлан. Билиб қўй, сени бу аҳволга туширган нарсa тилингдир”– деди.

شعر:

إِذَا حَضَرْتَ الْمُلُوكَ فَالْبَسْ   مِنْ التَّوَقِّي أَجَلٍ مَلْبَسٍ
وَادْخُلْ إِذَا مَا دَخَلْتَ أَعْمَى   وَاخْرُجْ إِذَا مَا خَرَجْتَ أَخْرَصَ

Шеър (насрий баён): “Подшоҳлар ҳузурига кирганингда, либосларнинг энг улуғи – эҳтиёткорлик либосини кийиб ол. Бу даргоҳга кираётганингда кўр бўлиб кир, чиққанингда соқов бўл чиқ”.

الأسلوب الثالث
فِي وَصَايَا نَافِعَةٍ وَمَزَايَا رَافِعَةٍ

Учинчи услуб:

Фойдали насиҳатлар ва
улуғ хулқлар ҳақида

قَالَ حَكِيمٌ مَنْ وَعَظَكَ فَقَدْ أَيْقَظَكَ. وَمَنْ بَصَّرَكَ فَقَدْ نَصَّرَكَ. وَمَنْ أَوْضَحَ وَبَيَّنَ فَقَدْ نَصَحَ وَزَيَّنَ. وَمَنْ حَذَرَ وَبَصَّرَ فَمَا غَدَرَ وَمَا قَصُرَ.

Донишманд деди: “Ким насиҳат қилса, бас, у сени уйғотибди, ким кўзингни очса, шак йўкки, у сенга ёрдам берибди, ким изохласа ва очик-ойдин баён этса, самимият кўрсатибди ва зийнатлабди, ким эҳтиёт ва огоҳ бўлса, демак, у хиёнат қилмабди, эътиборсиз бўлмабди”.

وَقَالَ آخَرُ: نَقْلُ الصَّخْرِ عَلَى الْأَعْنَاقِ أَيْسَرُ مِنْ تَفْهِيمٍ مَنْ لَا يَفْهَمُ

Бошқа бир донишманд айтди: “Харсанг тошни елкада олиб юриш, фаҳмламайдиган кимсага тушунтиришга уринишдан осонроқдир”.

وَقَالَ آخَرُ: النَّصِيحَةُ بِشَعَةِ الْمَبَادِي خُلُوءُ الْعَوَاقِبِ.

Яна бири деди: “Насиҳатнинг боши ёқимсиз, охири тотлидир”.

النَّصِيحَةُ كَالدَّوَاءِ يَسُوءُ اسْتِعْمَالُهَا وَيَسُرُّ مَا لَهَا.

Насихат дориға ўхшайди: уни истёмол қилиш бездиради, оқибати қувонтиради.

النَّصِيحَةُ يُذَمُّ عِبَّهَا وَيُمدَّحُ غِبَّهَا. مَهْرُ النِّعَمِ الشُّكْرُ.

Насихатни қабул қилиш (аввал) қораланади, (кейин) унинг оқибати эса мақталади. Неъматларнинг маҳри шукрдир.

قِيلَ: أَوْصَى عَلِيُّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ ابْنَهُ مُحَمَّدَ بْنَ الْحَنَفِيَّةِ فَكَانَ مِنْ وَصِيَّتِهِ لَهُ يَا بَنِي أَوْصِيكَ بِتَقْوَى اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ فِي الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ. وَكَلِمَةِ الْحَقِّ فِي الرِّضَى وَالْعُضْبِ. وَالْقَصْدِ فِي الْفَقْرِ وَالْغِنَى. وَالْعَدْلِ عَلَى الصَّدِيقِ وَالْعَدُوِّ. وَالْعَمَلِ فِي النَّشَاطِ وَالْكَسَلِ. وَالرِّضَى عَنِ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ فِي السِّدَّةِ وَالرِّخَاءِ. يَا بَنِي! مَا شَرُّ بَعْدَهُ الْجَنَّةُ شَرُّ وَلَا خَيْرٌ بَعْدَهُ النَّارُ خَيْرٌ. وَكُلُّ نَعِيمٍ دُونَ الْجَنَّةِ حَقِيرٌ. وَكُلُّ بَلَاءٍ دُونَ النَّارِ عَافِيَةٌ. وَاعْلَمْ، يَا بَنِي أَنَّ مَنْ أَبْصَرَ عَيْبَ نَفْسِهِ شَغَلَ عَنْ عَيْبِ غَيْرِهِ. وَمَنْ رَضِيَ بِقِسْمِ اللَّهِ لَمْ يَحْزَنْ عَلَى مَا فَاتَهُ. وَمَنْ سَلَّ سَيْفَ الْبَغْيِ قُتِلَ بِهِ. وَمَنْ حَفَرَ لِأَخِيهِ بُئْرًا وَقَعَ فِيهَا. وَمَنْ هَتَكَ حِجَابَ أَخِيهِ انْكَشَفَتْ عَوْرَاتُ بَنِيهِ. وَمَنْ نَسِيَ خَطِيئَتَهُ اسْتَغْطَمَ خَطِيئَةَ غَيْرِهِ. وَمَنْ كَابَرَ الْأُمُورَ عُطِبَ. وَمَنْ اقْتَحَمَ الْبَحْرَ غُرِقَ. وَمَنْ أَعْجَبَ بِرَأْيِهِ ضَلَّ. وَمَنْ اسْتَعْنَى بِعَقْلِهِ زَلَّ. وَمَنْ تَكَبَّرَ عَلَى النَّاسِ ذَلَّ. وَمَنْ سَفِهَ عَلَيْهِمْ شَتِمَ. وَمَنْ سَلَكَ مَسَالِكَ الشُّؤْمِ اتَّهَمَ. وَمَنْ خَالَطَ الْأَنْدَالَ حُقِرَ. وَمَنْ جَالَسَ الْعُلَمَاءَ وَقِرَّ. وَمَنْ مَزَحَ اسْتُخِفَّ بِهِ. وَمَنْ أَكْثَرَ مِنْ شَيْءٍ عُرِفَ بِهِ. وَمَنْ كَثَرَ كَلَامُهُ كَثُرَ خَطَاؤُهُ. وَمَنْ كَثُرَ خَطَاؤُهُ قَلَّ حَيَاءُهُ. وَمَنْ قَلَّ حَيَاءُهُ قَلَّ وَرَعُهُ. وَمَنْ قَلَّ وَرَعُهُ مَاتَ قَلْبُهُ. وَمَنْ مَاتَ قَلْبُهُ دَخَلَ النَّارَ. يَا بَنِي! مَنْ نَظَرَ فِي عُيُوبِ النَّاسِ ثُمَّ رَضِيَهَا لِنَفْسِهِ فَذَاكَ هُوَ الْأَحْمَقُ. وَمَنْ تَفَكَّرَ اعْتَبَرَ وَمَنْ اعْتَبَرَ اعْتَزَلَ. وَمَنْ اعْتَزَلَ سَلِمَ. وَمَنْ تَرَكَ الشَّهَوَاتِ كَانَ حُرًّا. وَمَنْ تَرَكَ الْحَسَدَ كَانَتْ لَهُ الْمَحَبَّةُ عِنْدَ النَّاسِ. يَا بَنِي عِزُّ الْمُؤْمِنِ غِنَاؤُهُ عَنِ النَّاسِ. وَالْقَنَاعَةُ مَالٌ لَا يَنْفَدُ. وَمَنْ أَكْثَرَ مِنْ ذِكْرِ الْمَوْتِ رَضِيَ مِنَ الدُّنْيَا بِالْيَسِيرِ. وَمَنْ عَلِمَ أَنَّ كَلَامَهُ مِنْ عَمَلِهِ قَلَّ كَلَامُهُ إِلَّا فِيمَا يَعْنِيهِ.

Айтилишича, ҳазрати Алий розияллоҳу анҳу ўғли Муҳаммад ибн Ҳанафийяга шундай насиҳат қилган экан: “Эй ўғлим, ёлғиз қолганда ҳам, одамлар орасида бўлганда ҳам улуғ ва қудратли Аллоҳдан кўркишни, рози бўлган ҳолатингда ҳам, ғазабланганда ҳам ҳақни гапиришни, фақирликда ҳам, бойликда ҳам мўътадил ҳолатни сақлашни, дўстга ҳам, душманга ҳам адолат қилишни, ғайратинг тошганда ҳам, дангасалик тутганда ҳам амалдан тўхтамасликни, оғир дамларда ҳам, тўкин-сочинликда ҳам улуғ ва қудратли Зотдан рози бўлишингни сенга васият қиламан.

Эй ўғлим! Ортида жаннат турган ёмонлик – ёмонлик эмас, ортида дўзах турган яхшилик – яхшилик эмас. Барча неъматлар жаннат олдида арзимас ва ҳар қандай бало дўзах олдида саломатликдир.

Эй ўғлим, билгинки, ким ўз айбини кўрса, бошқаларнинг айбидан юз ўгиради. Кимки, Аллоҳнинг қисматиға рози бўлса, қўлдан кетганиға ғам чекмайди. Ким зулм қиличини яланғочласа, ҳалокати шу қиличдан бўлади. Ким биродарига чоҳ қазиса, унга ўзи йиқилади. Кимки дўстининг айбини очса, фарзандларининг айби очилиб қолади. Ўз хатосини унутган ўзганинг хатосини катта санайди. Кимки (барча) ишларға (лаёқатим бор деган ишонч билан) катта кетса, ҳалокатға йўлиқади. Ким денгизға ўзини отса, ғарқ бўлади. Ўз фикри билан мағрурланган киши адашади. Кимки ўз ақлидан бошқасига эҳтиёж сезмаса, тойилади. Одамларға такаббурлик қилган кимса хор, одамларға аҳмоқлик қилган сўкилишға сазовор. Ёмон йўлларға ўзини урган кимса тухматға дучор. Пасткашларға аралашган кимса паслатилади, олимларға ҳаммажлис бўлган киши улуғланади. Кимнинг ҳазили кўпайса, енгилтак саналади. Ким ниманики кўп қилса, шу нарса билан танилади. Гапи кўпнинг хатоси кўп, хатоси кўпнинг ҳаёси оз, ҳаёси ознинг тақвоси оз, тақвоси ознинг қалби ўлади. Кимнинг қалби ўлса, дўзахға киради.

Эй ўғлим! Кимки одамларда бир айбни кўриб, сўнгра ўзига шу айбни лойиқ кўрса (яъни ўзи шу айбни қилса), ана ўша одам ҳақиқий аҳмоқдир. Фикр юритган киши ибратланади, ибрат олган, (гуноҳдан) чекинади, (гуноҳдан)

чекинган киши саломат бўлади. Ким ҳою-ҳавасларни тарк этса, у озод кишига айланади, ҳасадни тарк этса, одамларда унга нисбатан муҳаббат уйғонади.

Эй ўғлим! Мўминнинг азизлиги – одамларга ҳожат сезмасликда, қаноат эса туганмас бойликдир. Ким ўлимни кўп эсласа, озгина дунёга ҳам рози бўлади. Кимки гапи ҳам амал эканини билса, сўзи камаяди, фақат керакли бўлган ўринда гапиради.

شعر:

إذا المرء عوفي في جسمه   وأعطاه مولاه قلباً قنوعاً
وأعرض عن كل ما لا يليق   فذاك المليك ولو مات جوعاً

Шеър (насрий баён): “Кимга Аллоҳ соғлом жисм, қаноатли қалб берса ва у нолойиқ нарсалардан юз ўгирса, ана ўша инсон подшоҳдир, гарчи очдан ўлган бўлса ҳам”.

العجب ممن خاف العقاب فلم يكف. ورجي الثواب فلم يعمل. الفكر نور. والغفلة ظلمة.
والجهالة ضلالة. والسعيد من وعظ بغيره. الأدب خير ميراث. وحسن الخلق خير قرين.

Ҳар бир қилган гуноҳига жазо бор эканидан қўрқиб, гуноҳдан тийилмаган кишига ажаб! Қилинган ҳар бир солиҳ амалга савоб бўлишини умид этиб, амал қилмаётган кишига ажаб! Фикр – нур, ғафлат – зулмат ва жаҳолат залолатдир. Ўзгалардан ибрат олган киши – ҳақиқий бахтли, мероснинг энг яхшиси – одоб, энг яхши дўст чиройли хулқдир.

يا بني، ليس مع القطيعة نما ولا مع الفجور غنا.

Эй ўғилчам! Қариндошлик алоқаларини узиш билан ўсиш, бузук ишларни қилиш билан бойиш йўқ.

يا بني، العافية عشرة أجزاء. تسعة منها الصمت إلا بذكر الله تعالى وواحدة في ترك مجالس السفهاء. ومن تزين بمعاصي الله تعالى في المجالس أورثه الله تعالى ذلاً. ومن طلب العلم علم.

Эй ўғилчам! Саломатлик ўн қисм, улардан тўққизтаси – жим туришда, фақат Аллоҳ таолони зикр қилиш бундан мустасно. Қолган биттаси аҳмоқлар мажлисини тарк қилишдадир. Ким йиғин-суҳбатларда Аллоҳга итоатсизлик билан зийнатланса, Аллоҳ унга ҳорликни мерос қилади, ким илм талаб қилса, илм берилади.

يا بني، رأس العلم الرفق. وآفته الحذق. ومن كنوز الإيمان الصبر على المصائب. العفاف زينة الفقراء. والشكر زينة الأغنياء.

Эй ўғилчам! Илмнинг боши – мулойимлик, офати – моҳирлик (яъни, кўп ҳолларда зехни ўткир, дарсни битта уринишда илиб оладиган талаба сабоқни секин оладиган талабага караганда унутувчироқ бўлади). Мусибатларга сабр қилиш иймон хазиналаридандир. Тамаъдан тийилиш камбағаллар зийнати, шукр қилиш эса бойлар зийнатидир.

يا بني، أغنى الغنى العقل. وأفقر الفقر الأحمق. وأوحش الوحشة العجب. وأكرم الحسب حسن الخلق.

Эй ўғилчам! Энг катта бойлик – ақл, энг катта қашшоқлик аҳмоқликдир. Энг даҳшатли кўрқинч – ўзига бино қўйиш, энг улуғ насаб чиройли хулқдир.

إياك ومصادقة الحمق. فإنه يريد أن ينفعل فيضرك. وإياك ومصادقة الكذاب فإنه يقرب إليك البعيد ويبعد عنك القريب. وإياك ومصادقة البخيل فإنه يبعد عنك أحوج ما تكون إليه. وإياك ومصادقة الفاجر فإنه يبيعك بالتافه.

(Эй ўғилчам!) Аҳмоқ билан дўстлашишдан сақлан, чунки у сенга фойда бераман деб, зарар етказади. Ёлғончи билан дўстлашишдан сақлан, чунки у сенга узоқни яқинлаштиради, яқинни сендан узоқлаштиради. Бахил билан дўстлашишдан сақлан, чунки унга муҳтож бўлганингда сендан йироқлашади. Фожир билан дўстлашишдан сақлан, чунки у сени арзимаган нарсага сотади.

يا بني كثرة الزيارة تورث الملل. والطمأنينة قبل الخبرة ضد الحزم.

Эй ўғилчам! Зиёратнинг кўпи малоллик туғдиради. Синовдан олдинги хотиржамлик эҳтиёткорликнинг зиддидир.

شعر: على كل حال فاجعل الحزم عدة لما أنت ترجوه وعونا على الدهر

Шеър (насрий баён): “Ҳар қандай ҳолатда, мақсад қилаётган ишингда эҳтиёткорлик куролинг ва замон-ла юзма-юз келадиган турли вазиятларда ёрдамчинг бўлсин.”

إعجاب المرء بنفسه دليل على ضعف عقله.

Кишининг ўз-ўзига бино қўйиши ақлининг заифлигига далил.

يا بني، كم نظرة جلبت حسرة. وكم كلمة سلبت نعمة. لا شرف أعلى من الإسلام. ولا كرم أعز من الزهد. ولا معقل أحرز من الورع. ولا لباس أجمل من العافية. ولا مال أذهب للفاقة من الرضى بالقوت. ومن اقتصر على بلغة الكفاف تعجل الراحة وتبوأ حفظ الدعة. الحرص مفتاح التعب ومطيئة النصب. وداع إلى اقتحام الذنوب والشره جامع لمساوي العيوب. وكفأك أدبا لنفسك ما كرهته لغيرك. وكفأك أدبا لنفسك ما كرهته لغيرك. لأخيك عليك مثل الذي لك عليه. ومن تورط في الأمور من غير تبصر في الصواب فقد تعرض لقدحات النوائب. التدبير قبل العمل يؤمنك الندم. من استقبل وجوه الآراء عرف مواقع الخطأ. الصبر جنة من الفاقة. البخل جلباب المسكنة. الحرص علامة الفقر. وصول معدم خير من جاف مكثر. لكل شئ قوت وابن آدم قوت الموت.

Эй ўғилчам! Қанча “бир қараб қўйиш” бор, ҳасрат келтиради, қанчадан-қанча “бир сўз” бор, неъматни суғуриб олади. Исломдан олийроқ

шараф йўқ, зухддан азизроқ улуғлик йўқ, тақводан мустаҳкам қалъа йўқ, саломатликдан чиройли либос йўқ, озгина емишга рози бўлишдан афзалроқ қашшоқликни кетказувчи мол йўқ. Ким кифоя қиладиган даражадаги нарс билан чекланса, демак унинг роҳати нақд ва хотиржамлигини сақлашга тайёргарлиги ҳам тахт. Ҳирс – машаққатлар калити, қийинчиликлар – араваси, гуноҳлар ичра ботишга чорловчидир. Очқўзлик энг ёмон айбларни тўпловчидир. Ўзгада ёмон деб топган нарсанг, сенга адаб беришга кифоя. Сенинг зиммангдаги биродарингнинг ҳақи унинг зиммасидаги сенинг ҳақинг мисличадир. Тўғрилигини англамасдан ишларга киришган киши, мусибатлар ўтига ўзини урган бўлади. Ишдан олдин тадбир қилиш сени афсус-надоматдан асрайди. Ким фикрларнинг юзига юзланса, хато ўринларни илғайди. Сабр – қашшоқликка қарши қалқон, бахиллик – камбағалликнинг чодраси. Ҳирс – қашшоқлик белгиси. Қариндошлик алоқаларига риоя қилувчи камбағал қариндошлик алоқаларинини узувчи бойдан яхшидир. Ҳар бир нарсанинг таоми бор, Одам боласи ўлимнинг таомидир.

يا بني، لا تيئس مذنباً على ذنبه فكم عاكف على ذنب ختم له بالخير. وكم مقبل على عمله أفسده في آخر عمره فصار إلى النار. في خلاف النفس رشدتها. الساعات تنقص الأعمار. لا تنال نعمة إلا بفراق أخرى.

Эй ўғилчам! Гуноҳкорнинг гуноҳига қараб, ноумид бўлма. Чунки қанча гуноҳга шўнғувчилар бор, охири яхшилик билан хотима топади. Қанча хайрли амалга астойдил киришувчилар бор, умри сўнгида шу амалини бузиб қўяди, оқибат, дўзахга равона бўлади. Нафсга қарши чиқиш нафсни тўғри йўлга йўллашдир. Соатлар умрларни қисқартиради. Сен бир неъматга фақат бошқасидан ажраш билан етишасан.

شعر:

إن الليالي في الزمان مراحل   تطوي وتنشر دونها الأعمار
فقصاهن مع الهموم طويلة   وطواهن مع السرور قصار

Шеър (насрий баён): “Дарҳақиқат, бу замонда кечаётган кечалар бир тўхтаб ўтадиган манзиллардир. Умрлар бу манзилларда ўралади ва ёйилади. Бас, қисқа кечалар ғамлар билан узун ва узун кечалар хурсандчилик билан қисқади”.

آخر:

ألا إنما الدنيا نضارة أيكة   إذا احضر جانب جف جانب
فلا تكتحل عينك يوماً بعبرة   على ذاهب منها فإنك ذاهب
وما الناس إلا خائضوا غمرة الردا   فطاف على ظهر التراب وراسب.

Бошқа шеър (насрий баён): “Огоҳ бўл, бу дунё – яшнаган бир боғча. Қачонки, бир тарафи кўкарса, бошқа тарафи қурийди. Бир куни бу боғчадан ўтган киши учун кўзларингни кўз ёш билан сурмалама, чунки сен ҳам ундан ўтгувчисан. Инсонлар фақат ўлим гирдобига шўнғийдилар. Бас, айримлари тупроқ устида айланыпти, айримлари тупроқ остида”.

وقال علي رضي الله عنه: ما أقرب الراحة من النصب والبؤس من النعيم والموت من الحياة. فطوبى لمن أخلص لله علمه وعمله وحبه وبغضه وأخذه وتركه وخاف البيان فاعد واستعد إن سئل أفصح وإن ترك صمت كلامه صواب وسكوته غير عي عن الجواب والويل كل الويل لمن بلي بجرمان وحذلان وعصيان واستحسن لنفسه ما يكرهه الله. وازرى الناس بمثل ما يأتي.

Алий розияллоҳу анҳу айтади: “Роҳат машаққатга, бахтсизлик неъматга, ўлим ҳаётга нақадар яқин! Бас, илми, амали, муҳаббати, ғазаби, олиши ва тарк қилиши Аллоҳ учун холис бўлган, гапиришдан қўрқадиган, шунинг учун тайёргарлик кўриб, ўзни сафарбар қилиб турадиган, сўралса, очиқ жавоб берадиган, сўралмаса, жим турадиган, гапи тўғри, сукути жавобга ожизликдан эмас – кишига жаннат бўлсин! (Неъматлардан) маҳрумликка, расволикка, Аллоҳга итоатсизликка, Аллоҳ хунук санаган нарсани ўзи учун чиройли деб билишга, одамларни ўзи ҳам қиладиган иш билан айблашга мубтало кимсага дўзах, бутун дўзах бўлсин!

من لم يكن له حياء ولا سخاء فالموت أولى به من الحياة. لا تتم مروءة الرجل حتى لا يبالي أي ثوبيه لبس ولا أي طعاميه أكل

Ҳаёси ва саховати бўлмаган киши ҳаётдан кўра ўлимга лойиқроқ. Токи (қимматроқ ва соддароқ) икки кийимдан қайси бирини кийиш ва (лазизроқ ва бемазароқ) икки хил таомдан қайси бирини ейиш эътиборсиз бўлмагунча, эр кишининг мардлиги мукаммал бўлмайди.

وأوصى لقمان ابنه فقال: يا بني لا عفة لمن لا عصمة له ولا مروءة لمن لا صداقة له ولا كنز أنفع من العلم ولا شيء أربح من الأدب ولا قرين أزين من العقل ولا غائب أقرب من الموت ولا شيء أنفع من الصدق ولا سيئة أسوء من الكذب. ولا عبادة أفضل من الصمت ولا عار أقبح من البخل.

Луқмони ҳаким ўғлига насиҳат қилиб, шундай деди: “Эй ўғлим! Поклиги йўқ кишининг иффати (ёмонликлардан сақланиш), садоқати йўқ кишининг мардлиги йўқ. Илмдан манфаатли хазина, одобдан фойдали нарса йўқ. Ақлдан зийнатли дўст, ўлимдан яқинроқ ғойиб йўқ. Ростгўйликдан нафлироқ ҳеч нарса, ёлғондан ёмонроқ ҳеч гуноҳ йўқ. Жим туришдан афзалроқ ибодат йўқ, бахилликдан хунуқроқ уят йўқ”.

يا بني من حمل ما لا يطيق عجز ومن أعجب بنفسه هلك ومن تكبر على الناس ذل ومن لم يشاور ندم ومن جالس العلماء علم ومن قل كلامه دامت عافيته.

Эй ўғилчам! Кучи етмайдиган нарсани кўтарган – ожиз, ўзига бино қўйган – ҳалокатга юзма-юз. Одамларга такаббурлик қилган – хор, маслаҳатлашмаган – пушаймонликка дучор. Олимлар билан мажлис қурган – билади. Кимнинг гапи оз – мудом саломат.

شعر:

تمتع بما أعطيت فالمال عارة وكله مع الدهر الذي هو آكله
فأيسر مفقود و أهون تالف على المرء ما لا يبلغ المرء نائله

Шеър (насрий баён): “Сенга ато қилинган нарсадан фойдалан. Бас, мол-дунё – бир муддат фойдаланишга берилган нарса. Замон уни (бир бошдан кемириб) ейяпти, сен ҳам уни ўша еювчи билан бирга егин. Кишига Йўқотилган, қўлдан кетган нарсанинг энг арзимаси – кишига фойдаси тегмайдиган нарса”.

قال حكيم: المرء من حيث يثبت لا من حيث ينبت ومن حيث يوجد لا من حيث يولد.

Донишманд деди: “Кишининг кишилиги – униб-ўсган жойи билан эмас, айна пайт собит турган ўрни билан ва қаерда туғилгани билан эмас, айна пайт қаерда топилгани билан белгиланади”.

شعر:

العلم أنفس ذخّر أنت ذاخره من يدرس العلم لم تدرس مفاخره
أقبل على العلم واستقبل مقاصده فأول العلم إقبال وآخره

Шеър (насрий баён): “Сен тўплаган захираларнинг энг қимматлиси –илм. Ким дарс қилиб, илм олган экан, унинг мақтовга муносиб фазилатлари ўчмайди. Илм сари юз бур, унинг мақсадларига қучоқ оч. Чунки илмнинг аввали ҳам, охири ҳам илмга юзланиш – илм талаб қилишдир”.

روضه رائقه

Гўзал боғча

اختارت الحكماء أربع كلمات من أربع كتب: من التوراة: من قنع شيع، ومن الزبور: من سكت سلم، ومن الإنجيل: من اعتزل نجى، ومن القرآن العظيم: من يعتصم بالله فقد هدي إلى صراط مستقيم.

Донишмандлар тўрт (илохий) китобдан тўрт гапни ажратиб айтган эканлар: “Таврот”дан: ким каноат қилса, тўқ бўлади; “Забур”дан: ким сукут қилса, саломат бўлади; “Инжил”дан: ким узлат қилса, нажот топади; “Қуръони азим”дан: ким Аллоҳга маҳкам боғланса, тўғри йўлга ҳидоят қилинади.

شعر:

لأصل علا وفضل أشيعا	تعلم ولا تستند يا فلان
وكم رفع العلم أصلا وضيعا	فكم وضع الجهل أصلا رفيعا

Шеър (насрий баён) : “Эй фалончи, илм ол! Олий наслингга ва машхур фазлингга суяниб қолмагил. Жаҳолат қанчадан-қанча асли баландларни пастлатди. Илм қанчадан-қанча асли пастларни юксакка кўтарди”.

وقال حكيم: المنفعة توجب المحبة والألفة. والمضرة يوجب البغض والعداوة. والصدق يوجب الثقة. والأمانة توجب الطمأنينة. والعدل يوجب اجتماع القلوب والجور يوجب الفرقة. وحسن الخلق يوجب المودة وسوء الخلق يوجب المباعدة والإنسباط يوجب المآنسة والإنقباض يوجب

الوحشة والكبر يوجب المقت. والتواضع يوجب الرفعة. والجلود يوجب الحمد. والبخل يوجب المذمة.

Донишманд деди: “Манфаат – муҳаббат ва ошноликни, зарар – нафрат ва душманликни, ростгўйлик – ишончни, омонатдорлик – хотиржамликни, адолат – қалблар жамланишини, зулм ажралишни, гўзал хулқ – дўстликни, ёмон хулқ – (бир-бировдан)узоқлашишни, кенгфеъллик – улфатчиликни, торфеъллик – одамовиликни, кибр – ғзабни, камтарлик – юксакликни, сахийлик – мақтовни, бахиллик – хорликни келтириб чиқаради.

شعر:

فذلك شيء ما إليه سبيل	وآمرة بالبخل قلت لها اقصري
بخيلا له في العالمين خليل	أرى الناس خلان الجواد ولا أرى
فأكرمت نفسي أن يقال بخيل	إني رأيت البخيل يزري بأهله
ومالي كما قد تعلمين قليل	عطائي عطاء المكثرين تكروما
إذا ما رأته عامر وسلول	وأنا أناس لا نرى القتل سبة
وتكرهه آجالهم فتطول	يقرب حب الموت آجالنا لنا
فقلت لها أن الكرام قليل	تعيرنا أنا قليل عديدنا
عزیز وجار الأكثرين ذليل	وما ضرنا أنا قليل وجارنا
فليس سواء عالم وجهول	سلي إن جهلت الناس عنا وعنهم

Шеър (насрий баён): “Нафс бахилликка буюрувчидир. Мен унга: гапни қисқа қил, чунки бахиллик шундай нарсаки, унга йўл йўқ,—дедим. Одамларнинг сахийга дўст эканларини кўряпман, бахилнинг эса оламларда бирорта дўсти борлигини кўрмайпман. Албатта мен бахил кимсанинг бахиллиги сабаб

айбланаётганига гувоҳман. Шундай экан, мен ўзимни “бахил” деб ном олишдан баландроқ тутаман. Саҳоват мақомидан тушмасдан бойлардек эҳсон қиламан, ҳолбуки, ўзинг билганингдек, молим кам. Биз шундай инсонлармизки, ўлимни ёмон, ҳақоратли бир нарса деб ҳисобламаймиз, худди Омир ва Салул қавмларидек. Ўлим бизни яхши кўргани учун ажалларимизни яқинлаштиради, уларни ёмон кўргани учун эса ажаллари чўзилиб кетади. Улар сонимиз озлигидан бизни айбситади. Шунда мен уларга: “Улуғлар доимо оз бўлган” – дейман. Сонимиз камлигининг бизга зиёни йўқ, ҳолбуки, бизнинг ҳимоячимиз Азиз Зот! Сони кўпларнинг ҳимоячиси эса хордир. (Эй нафсим,) агар билмасанг, биз ҳақимизда ва улар ҳақида одамлардан сўра. Бас, олим ва жоҳил баробар эмас!”.

والتعزير يوجب الندامة.

Айблаш пушаймонликни келтириб чиқаради”.

وبلين العشرة تدوم المودة. بخفض الجانب تأنس النفوس. وبكثرة الصمت تكون الهيبة. والفظاظة تخلع عن صاحبها ثوب القبول. من صغر الهمة حسد الصديق على النعمة. النظر في العواقب نجاة. مع العجلة الندامة. ومع التأني السلامة. شحيح غني أفقر من فقير سخي.

Ҳалим, мулойим яшаш билан дўстлик давомли бўлади. Ўзни паст тутиш (камтарлик) билан одамларга ошно бўлинади. Кўп жим туриш билан хайбат ошади. Кўполлик ўз эгасидан қабул кийимини ечиб олади (яъни кўпол гап қабул қилинмайди). Дўстига ато этилган неъматига ҳасад қилиш ҳимматнинг пастлигидандир. Оқибатларга қараш нажотдир. Пушаймонлик шошқалоқлик билан, саломатлик эҳтиёткорлик билан биргадир. Хасис бой сахий камбағалдан кўра қашшоқроқдир.

شعر:

قد يدرك المتأني بعض حاجته   وقد يكون مع المستعجل الزلل
وربما فات قوما جل أمرهم   من التأني وكان الحزم لو عجلوا

Шеър (насрий баён): “Шошмайдиган киши гоҳо баъзи ҳолатларини бажаришга улгуради, шошқалоқ кимса гоҳо тойилади. Кўпинча суғлиги сабаб улуғ ишлар қавмининг қўлидан кетади. Ҳолбуки, эҳтиёткорлик уларнинг шошишларида эди”.

إذا جهلت فاسأل. وإذا زللت فارجع. وإذا أسأت فاندّم وإذا غضبت فاحلم. من بدأك بيره فقد شغلك بشكره. المروآت كلها تبع للعقل. والعقل تبع للتجربة. العقل أصله التثبيت وثمرته السلامة. والتوفيق أصله العقل وثمرته النجاح. التوفيق والإجتهاد زوجان ينشأ عنهما الظفر.

Агар билмасанг – сўра, тойилсанг – қайт, ёмонлик қилсанг – пушаймон, ғазаблансанг – ҳалим бўл. Ким сенга яхшилик қила бошласа, энди сенинг машғулотинг унга миннатдорчиликдан иборатдир. Мардлик, олийжаноблик тўлалигича ақлга эргашади, ақл эса тажрибага. Ақлнинг илдизи – собитлик, меваси саломатликдир. Тавфиқнинг илдизи – ақл, меваси ғолибликдир. Тавфиқ ва ижтиҳод эр-хотин бўлиб, улардан ғалаба (деган фарзанд) пайдо бўлади.

قال الله تعالى: والذين جاهدوا فينا لنهدينهم سبلنا.

Аллоҳ таоло айтди: “Бизнинг йўлимизда жидду жаҳд этган зотларни албатта ўз йўлларимизга ҳидоят қиламиз” (Анкабут, 69-оят).

من نكد الدنيا أن لا تبقى على حالة ولا تخلو من استحاله. تصلح جانباً بإفساد جانب.
وتسر صاحباً بمسأة صاحب. الكون فيها خطر والثقة بها غرور.

Дунёнинг бир ҳолатда турмаслиги ва мудом айланиш – ўзгаришдан холи бўлмаслиги унинг бахтиқаролигидандир. Дунёнинг бир томонни ўнглаши бошқа томонни бузиш билан бўлади. У бир дўстни қувнатиб, бошқасини йиғлатади. Дунё ичра бўлиш – хатар, унга ишониш алданишдир.

شعر: ما استكمل المرء من لذاته طرفاً إلا وأعقبه النقصان من طرف

Шеър (насрий баён): “Киши ўз лаззатларидан бир тарафини тўла қилгунча, бошқа тарафдан унга чалалик эргашади”.

الدنيا عسل مشوب بسم وفرح موصول بغم. فلا يغرنك زهرتها ولا تفتينك زينتها فإنها
سلاية للنعم أكالة للأمم.

Дунё – захар қўшилган асал, ғам билан қорилган хурсандликдир. Дунёнинг гуллаб яшнаши сени алдамасин, зийнатлари фитнага солмасин. Чунки у неъматларни суғуриб олувчи, одамларни еювчи (юхо)дир.

شعر:

لعمرك ما الدنيا بدار إقامة
ولكنها دار انتقال لمن عقل
إذا أضحكت أبكت وإن هي أقبلت
تولت وإن أعطت فأياها دول

Шеър (насрий баён): “Умрингга қасамки, бу дунё доимий қўналға эмас, балки ақл юритувчи киши учун кўчиб кетиладиган жойдир. У бугун кулдирса, эрта йиғлатади, бугун юз очиб келса, эртага орқа ўгириб кетади. Агар дунё бир нарса берса, (билгилки,) унинг кунлари айланиб турувчидир”.

تعطي وترجع وتنقاد وتمتنع. تفر الجاهل بالإبتسام وتزخرف أضغاث أحلام. تسترد النوال
وتصد بعد الوصال.

Дунё беради, қайтиб олади, эргашади ва бўйин товлайди. Дунё жоҳилни жилмайиш билан алдайди ва алмойи-анжойи тушларни чиройли қилиб кўрсатади. Берганини қайтариб олади ва сен унинг эшигини “очдим” деганда, у эшигини ёпади.

وقال بعض الأدباء شعرا: أبدا يسترد ما وهب الدهر فياليت جوده كان بخلا

Адиблардан бири шундай шеър айтди (насрий баён): “Замон берган нарсаларини доимо қайтариб олади. Кошки, унинг сахийлиги бахиллик бўлганда эди!”

يعرض عنها السعداء ويرغب فيها الأشقياء لذاتها قليلة وحسراتها طويلة

Саодатманд кишилар дунёдан юз ўгиради, бадбахтлар унга рағбат қилади. Дунёнинг лаззатлари оз, хасратлари эса узундан узундир.

شعر:

ألم تر أن الدهر يهدم ما بنى   ويأخذ ما أعطى ويسلب ما أسدى
فمن سره أن لا يرى ما يسوءه   فلا تتخذ شئاً يخاف له فقدا

Шеър (насрий баён): “Замоннинг ўз курганларини бузаётганини, берганларини кайтиб, кийдирганларини ечиб олаётганини кўрмадингми? Кимки ўзини маъюс этадиган нарсани кўрмасликдан хурсанд бўлмоқчи экан, бас, йўқотишдан кўрқадиган нарсани олмасин (яъни, дунё ва ундаги барча матоларни кўлдан-кўлга ўтказиш мумкин, лекин зинҳор кўнгилга яқинлаштириб бўлмайди. Дунё меҳри кўнгилга кириши билан кўнгил кўнгилликдан чиқади)”.

إذا طلبت العز فاطلبه بالطاعة وإذا طلبت الغناء فاطلبه بالقناعة. لا تنصح من لا يثق بك ولا تشر على من لا يقبل منك. خير الأموال ما استرق حرا وخير الأعمال ما استحق شكرا. مجالسة الأحداث مفسدة الدين. نور المؤمن في قيام الليل. نيل المنى في الغناء.

Азизликни хоҳласанг, уни тоат билан, бойлик истасанг, уни қаноат билан талаб қил. Сенга ишонмайдиган кишига насиҳат қилма, сендан қабул этмайдиган кишига маслаҳат берма. Мол-дунёнинг яхшиси – озод кишини қул қилгани (яъни, ўрнига тушган эҳсон олувчини берувчига қулдек мойил қилиб қўяди), амалларнинг яхшиси – кимнидир миннатдор қилишга лойиқ бўлгани. Ёшлар билан улфатчилик қилиш динни бузувчи сабабдир. Мўминнинг нури – тунда ибодат билан бедор бўлишда. Орзуга эришиш – бойликда.

شعر:

ليس كل الدهر يوما واحدا	ربما ضاق الفضاء ثم اتسع
إنما الدنيا متاع زائل	فاقتصد فيه وخذ منه ودع
إن للخير لرسمنا بينا	طبع الله عليه من طبع
قد بلونا الناس في أخلاقهم	فرأيناهم لذي المال تبع
وحبيب الناس من أطعمهم	إنما الناس جميعا بالطمع

Шеър (насрий баён): “Замоннинг ҳаммаси бир хил эмас. Кўпинча осмонлар торайиб, сўнгра кенгаяди. Дунё албатта кетувчи, вақтинча фойдаланишга берилган бир нарсадир. Шундай экан, ундан фойдаланишда ўртача бўл, ҳалолини олиб, ҳаромини тарк эт. Ҳақиқатан ҳам яхшилиқнинг аниқ ва равшан суврати бор, Аллоҳ кимники яхшилардан қилган экан, уни ўша сувратда шакллантирган. Одамларнинг ахлоқларини синаб, кузатиб, уларнинг бой-бадавлат инсонларга тобеълигини кўрдик ва билдикки, одамларнинг суйган кишиси – уларни едириб-тўйдиргани. Албатта инсон борки, ҳаммаси тамаъга гирифтордир”.

وضع الإحسان في غير موضعه ظلم. ولاية الأحمق سريعة الزوال. وحدة المرء خير من جليس السوء. هرتك من نفسك خير من هربك من الأسد. لا وفاء للمرأة. ولا غنى لمن لا فضل له. يأتيك ما قدر لك. يطلبك الرزق كما تطلبه. يأمن الخائف إذا دخل ما خافه. يسود المرء بالإحسان إلى قومه. يأس القلب راحة النفس. يسعد الرجل بصاحبه السعيد. نشر الصنائع من أقوى الذرائع. من بسط يده بالإنعام صان نعمته عن الملام. من أمات شهوته أحيى مروءته. البشر أول البر. صلاح البدن في السكوت. صل الأرحام يكثر حشمك. من قرب بره بعد ذكره. من وجهه رغبته إليك أوجب معونته عليك. اذكر النعمة القديمة عليك وأنس النعمة الجديدة منك. وتفطن للرغبة الخفية إليك وتغافل عن الجناية العظيمة عليك. إذا أذنبت فاعتذر وإذا اعتذر إليك فاعتفر. علامة الكرم الجود وعلامة اللؤم الجحود. من غرس الحلم اجتنى السلم. أحسن إلى من كان له قدم أصل أو سابق فضل ولا يزهّدنك فيه سوء حالته ولا إدبار دولته فإن إحسانك إليه يفيدك إما نفس حر تسترقها أو مكرومة يرفعك نشرها. فإن الدنيا تجبر كما تكسر. والدولة تقبل كما تدبر. ومن زرع معروفا فلا بد أن ينتج زرعه ومن اصطنع الأحرار لم ينجب صنعه.

Яхшиликни ўз ўрнидан бошқа жойга ишлатиш зулмдир. Аҳмоқона бошқарувнинг заволи тез. Кишининг ёлғизлиги – ёмон билан ошно бўлишдан яхшироқ. Нафсингдан қочишинг шердан қочишингдан авлороқ. Аёл зотида вафо йўқ. Фазли бўлмаган киши бой эмас (яъни, ўзидан ошириб ўзгага бера олган киши бой. Қанча мол-дунёси бўлмасин, ўзидан ошмаётган экан, демак у ҳали камбағал, бой эмас). Сенга нима тақдир қилинган бўлса, шу келади. Ризқинг сени излайди, худди сен ризқингни излаганинг каби. Қўрққан киши, қўрққан нарсасига дуч келиши биланок, қўрқмай қолади. Киши қавмига яхшилик қилиш билан улуғ бўлади. Қалбнинг (Аллоҳдан бошқасидан) умид қилмаслиги – жоннинг роҳати. Киши – бахтли дўст билан бахтли. Яхшиликларни ёйиш воситаларнинг энг кучлисидир. Ким инъомлар билан қўлини очса, ўзига берилган неъматни маломатдан сақлаган бўлади. Ким дунё меҳрини ўлдирса, мурувватини тирилтирибди. Очiq юзли бўлиш яхшиликнинг аввалидир. Баданнинг яхшиликка яроқли бўлиши сукут қилишда. Қариндошлик алоқаларини боғла, ходимларинг кўпаяди. Кимнинг яхшилиги яқин бўлса, унинг зикри узун бўлади (яъни тез ва осон яхшилик қиладиган одамни узоқ вақт эслаб юришади). Ким сенга рағбатини қаратса, демак у сенинг ёрдамингга муҳтожлик мажбуриятини зиммангга юклабди. Қачонлардир ўзингга қилинган яхшиликларни доим эслаб юр, аммо бугун қилган яхшилигингни шу заҳоти унут. Сенга қаратилган яширин рағбатни хушёрлик билан илға, аммо сенга қарши қаратилган катта жиноятдан огоҳ бўлсанг-да, ўзни ғофил тут. Гуноҳ қилсанг, узр сўра, ҳузурингга узр сўраб келишса, кечир. Улуғлик аломати – сахийлик, пасткашлик аломати – ҳамма нарсани инкор қилавериш. Ҳалимликни эккан, саломатлик ҳосилини олади. Унинг ота онаси ёки олдинги фазилати бор кишига эҳсон қил. Асли насли тоза ёки олдин яхши ишлари бўлган одамга яхшилик қил. Унинг айни пайтдаги ёмон ҳолати, давлатининг орқага кетганлиги сени ундан четлаштириб қўймасин. Негаки, унга қилган яхшилигинг икки фойда келтиради: ё озод бир қалбни кулдек ўзингга мойил қиласан ёки мақтовга сазовор бу ишнинг овоза бўлиши даражангни кўтаради.

Чунки дунё, ниманики, синдирган бўлса, уни ямаб ҳам қўяди, давлат қандай орқа ўгирган бўлса, шундай юзланиб ҳам келади. Ким яхшилик уруғини экса, экини албатта ҳосил беради. Ким озод, ҳур инсонларга яхшилик қилса, яхшилиги бесамар кетмайди.

شعر:

لا تنتقم إن كنت ذا قدرة   فالصفح من ذي قدرة أصلح
وأصفح إذا أذنب خل عسى   تلقى إذا أذنب من يصفح

Шеър (насрий баён): “Ўч олмагин, гарчи қанчалик қудрат соҳиби бўлсанг-да! Чунки кечириш қудратли кишига ярашади. Бир дўст гуноҳ қилса, кечир. Шояд, сен ҳам қачон гуноҳ қилсанг, кечирадиган зотга йўлиқсанг”.

قيل للإسكندر: بم نلت ما نلت؟ قال باستمالة الأعداء والإحسان إلى الأصدقاء

Искандардан сўралди: “Бу даражага қандай эришдинг?” Искандар деди: “Душманларни ўзимга мойил қилиш ва дўстларга яхшилик қилиш билан”.

وقال بزرجمهر: سوسوا أحرار الناس بمحض المودة والعامة بالرغبة والرغبة والأسافل بالمنخافة

Бузругмеҳр айтди: “Озод инсонларга дўстликни холис қилиш, оммага рағбат ва ҳайбат, пасткашларга эса фақат қўрқитиш билан сиёсат қилинглр”.

وقال أبو العباس السفاح: لأعملن اللين حتى لا ينفع إلا الشدة ولأكرمن الخاصة ما أمنتهم
على العامة ولأغمدن سيفي حتى يسله الحق ولأعطين حتى لا أرى للعطية موضعا

Абу Аббос Саффоҳ айтади: “Токи, каттиқликгина фойда берадиган вазият келмагунча, мен фақат мулойимлик билан иш юритаман. Модомики, халқни хосларга ишонган эканман, хослар албатта ҳурматим остида бўлади. Қиличимни қинида сақлайман, токи ҳақ уни қинидан суғурмагунча. Токи, берадиган жой тополмай қолгунимча, мудом эҳсон қиламан”.

وقال حكيم: لا تترك قليل ما تقوى عليه لكثير ما لا تقوى عليه. بادر إلى الخير إذا أمكنك.

Бир донишманд деди: “Тоқатинг етмайдиган кўп нарсани деб, тоқатинг етадиган оз нарсани ташлаб қўйма. То имконинг бўлди дегунча, яхшиликка шошил”.

بالرسول يعرف قدر المرسل، رفق الرسول يلين القلب الصعب وخرقته يقسي القلب اللين

Юборган элчисига қараб, юбуровчининг даражаси маълум бўлади. Элчининг мулойимлиги қаттиқ қалбни юмшатади, аҳмоқлиги юмшоқ қалбни тош этади.

استصغر المشقة إذا أدت إلى منفعة. القلب أسرع تقلبا من الطرف.

Агар манфаатга элтса, бу йўлдаги машаққатни арзимас сана. Қалбнинг айланиб, ўзгариб туриши кўзнинг айланишидан тезроқдир.

لا صلاح لرعية فسد وإليها. أرفق الولاية من جمع اللين والشدة. من لاحى السلطان ندم.
فساد الوالي أضر بالرعية من جذب الزمان.

Волийси бузилган райият учун тузалиш йўқ. Волийларнинг энг яхшиси – юмшоқлик ва қаттиқликни жамлаган киши. Султон билан тортишган киши пушаймон бўлади. Волийнинг бузуқлиги райият учун қурғоқчилик замонидан ҳам зарарлироқдир.

الوفاء يثبت الإخاء. خير ما اكتسبته أخ ثقة.

Вафо дўстликни мустаҳкамлайди. Сен топган нарсаларингни энг яхшиси – ишончли биродар.

كن لمن فوقك موقرا . لا تدخلن في أمر لا تكون فيه ماهرا .

Ўзингдан юқориларни улуғловчи бўл. Ўзинг моҳир бўлмаган ишга киришма.

أكثر محادثة من يبصرك بعيوبك. لا تثق بالثناء الكاذب ولا بود النساء ولا بالمال الكثير

Айбларингни ўзингга кўрсатадиган одам билан суҳбатни кўпайтир.
Ёлғон мақтовга, хотинларнинг дўстлигига ва мол-дунёнинг кўплигига ишонма.

استصغر ما فعلت من المعروف ولو كان كثيرا. استعظم ما أتك منه وإن صغيرا. سلطان
الغضب أضعف سلطان. استعن بالصمت على إطفاء الغضب. كن في الحرص على معرفة
عيبك منزلة عدوك في معرفة ذلك منك.

Қилган яхши ишларингни, гарчи кўп бўлса ҳам — оз, ўзингга қилинган яхшиликни, гарчи кичик бўлса ҳам — катта, сана. Ғазабнинг подшоҳлиги энг ожиз подшоҳликдир. Ғазаб ўтини ўчиришга сукутдан ёрдам сўра. Душманинг сендан содир бўлган айбни билишни қай даражада хоҳласа, сен ҳам ўз айбингни таниб олишни шу даражада хоҳла.

من قنع لم يهتم. لا يكون الشحيح وصولا. أحق الناس بالفاقة البخيل. الحازم من كسب من حله وانفق في حقه. أشبه الناس بالبهايم من كانت همته بطنه.

Қаноат қилган, ғам чекмайди. Бахил — “кўришиб, бир-бировнинг ҳолидан хабар олиб туришдек одамгарчиликдан” йироқ кимсадир. Одамлар ичида қашшоқликка энг ҳақдори бахилдир. Ҳалолдан касб қилиб, ўрнига сарфлайдиган киши чин маънода мулоҳазали, оқил кишидир. Одамлар орасида энг ҳайвонсифат кимса — бор қайғу-ғами қоринни ўйлаш бўлган кимса.

شعر:

إذا ما الفتى لم يبع إلا طعامه وملبسه فالخير منه بعيد

Шеър (насрий баён): “Қачонки, йигит киши таоми ва кийимидан бошқасини ўйламас экан, бас, яхшилик ундан йироқдир”.

ربما كان وجهك مرآة ما في صدرك. أظهر لعدوك الصداقة إذا رجوت نفعه واضمر لصديقك العداوة إذا اخشيت ضره. قلب المكذب أكذب من لسانه. صحبة الأحمق عناء. الراحة من قرين السوء فراقه.

Кўпинча юзинг қалбинг яширган нарсага кўзгу бўлади. Душманингга садоқат изҳор қил, қачонки, ундан бирор фойда чиқишини умид этсанг, дўстингга қарши адоватни ичингга яшир, қачонки, унинг зарар беришидан қўрқсанг. Ёлғончининг дили тилидан ҳам ёлғончироқдир. Аҳмоқ билан ҳамсухбат бўлиш – оғир машаққат. Ёмон ошнодан роҳат топиш – ундан ажралиш билан ҳосил бўлади.

شعر:

لا تحمدن أمرا حتى تجربه   ولا تذمنه من غير تجريب
أن الرجال صناديق مقفلة   وما مفاتيحها غير تجارب

Шеър (насрий баён): “То синамаган экансан, кишини мақтама, синовсиз унга айб ҳам тақма. Чунки инсон кулфли сандик, бу кулфнинг очкичи эса фақат синов-имтиҳонлардир”.

مقارنة الأشرار تسيء الظن بالأخيار. من الحزم احتراس المرء من أصحابه. الضعيف المحترس من عدوه أقرب إلى السلامة من القوى المغتر. من كثر ابتهاجه بالمواهب اشتد انزعاجه بالمصائب. حسبك من عدوك البعد عنه والإحتراس منه. طاعة العدو هلاك وطاعة الله غنيمة.

Ёмонларга яқинлашиш, яхшилар ҳақида ҳам ёмон гумон пайдо қилади. Кишининг ўз дўстларидан эҳтиёт бўлиб туриши ҳам бир эҳтиёткорликдир. Ўзи кучли бўлатуриб, душманига эътиборсиз кишидан кўра, ўзи заиф бўлса ҳам душманидан эҳтиёткор одам саломатроқдир. Кимки ўзига ато этилган неъматлардан қанча кўп шодланса, мусибатлар сабабли туғилган безовталиги шунча кучаяди. Душмандан узоқ ва огоҳ бўлиб юришинг – ундан сақланишинг учун етарли чора. Душманга итоат – ҳалокат, Аллоҳга итоат тайёр ўлжадир.

ضاق صدر من ضاقت يده. ما ضاق مكان بمحتاجين. والدنيا لا تسع المتباعضين. ظمأ المال أشد من ظمأ الماء. علو الهمة من الإيمان. عسر المرء مقدم يسره. غلام عاقل خير من شيخ جاهل. غنيمة المرء من وجدان الحكمة. فخر بك بفضلك خير منه بأصلك.

Қўли қисқанинг қалби тор. Бир-бировга муҳаббат боғланган икки кишига битта ўрин торлик қилмайди, бир-бирини ёмон кўрган икки киши дунёга сиғмайди. Мол-дунёга чанқоқлик сувга чанқоқликдан кучлироқ. Ҳимматнинг баландлиги имондан. Кишининг камбағаллиги – бойликка қўйилган биринчи қадам. Оқил бола жоҳил кексадан яхшироқ. Кишининг ўлжани қўлга киритиши ҳикматни чақишдан бошланади. Фазлинг билан фахрланишинг аслинг билан фахрланишдан яхшироқ.

شعر:

إذا افتخرت بأعظم مقبورة   والناس بين مصدق ومكذب
فاقم لنفسك في انتسابك شاهدا   بدليل فضل للحديث محقق

Шеър (насрий баён): “Қачонки сен қабрнинг катталиги билан фахрланишга ўтсанг, одамлар буни ё тасдиқлайди ёки ёлғонга чиқаради. Бас, ўзингни ўша қабрга муносиб билиш йўлида сени тасдиқловчининг гапини ортиқча далил билан исбот қилиб, гувоҳ келтир”.

الفرع يدل إلى الأصل. فسدت نعمة من كفرها. قوة القلب من صحة الإيمان. قتل الحريس حرسه. قرب الشرار مضرة. ويل لمن وتر الأحرار وممن أخذ الثار.

Шох илдизга далолат қилади. Неъмат уни тан олмаслик билан фасод топади. Қалбнинг қуввати иймоннинг соғломлигидан. Очкўзни очкўзлиги

ўлдиради. Ёмонларга яқинлашиш кони зарар. Озод инсонларга озор етказган ва ўч олган кимсага дўзах бўлсин!

شعر:

إذا وترت أمرا فاحذر عداوته   من يزرع الشوك لا يجني به عنبا

Шеър (насрий баён): “Қачонки, бировни хафа қилган экансан, ундан етадиган душманликдан сақлан. Тикон эккан киши узум термайди”.

احذر صولة اللئيم إذا شبع والكريم إذا جاع. ربما تحولت المودة بغضا والبغضة مودة.

Хасиснинг тўйган, сахийнинг оч қолган пайтида ташланишидан огоҳ бўл. Адоват дўстликка, дўстлик адоватга айланиб қоладиган вақтлар ҳам бор.

شعر:

واحِب إذا أَحَبَّت حبا مقاربا   فإنك لا تدري متى الحب ينزع
وابغض إذا أَبْغَضَتْ بغضا مقاربا   فإنك لا تدري متى الحب يرجع

Шеър (насрий баён): “Яхши кўрсанг, муҳаббатинг ўртача бўлсин, чунки унинг қалбдан қачон суғурилиб чиқишини билмайсан. Ёмон кўрсанг, нафратинг ҳам ўртача бўлсин, чунки муҳаббатнинг қачон қайта келишини билмайсан”.

اطلب رضى الإخوان فإن رضى العامة غير موجود. ما يستحي من فعله لا يليق النطق به.

ما عملته يظهر وإن بالغت في إخفائه. المال ينفد والذكر يبقى. الأمل الطويل يسقم القلب

ويضر الفكر.

Сен дўстларни рози қилиш пайида бўл, ҳамманинг рози бўлиши йўқ нарса. Қилиш уят нарса, гапиришга ҳам лойиқ эмас. Қанчалар беркитсанг ҳам, қилинган иш ошкор бўлади. Мол-дунё тугайди, яхши сўз қолади. Узун орзу-ҳавас қалбга дард орттиради, фикрни бузади.

وقال جالنوس: الحكمة في الهند والكبر في الفرس. وقرى الأضياف في العرب. والصدق في الحبش. وقساوة القلب في الترك. والشجاعة في الأكراد. والخيانة في الأرمن. والجهل في الشام والعلم في العراق والحساب في قبط مصر. والحمق في الطويل صغير الرأس. والكذب في القصير. والتيه في المغاني. والظلم والزنا في ذي الشامات. والحفظ في العميان. وسوء الخلق في العرجان. وخفة الروح في الحولان. والحذق في الخدبان. وقلة العقل في الحصيان. والفجور في الزنج. والعجلة في الصبيان. والمراء في العلماء. والحرص في المشايخ. والذل في الأيتام. والشر في الشقر. والفصاحة في الحجاز واليمن. والبخل في الغرب. والحسد في الجيران. والسلامة في عزلة. والصحة في الحمية.

Жолинус айтади: “Ҳикмат хиндларда, кибр форсларда, меҳмондўстлик арабларда, ростгўйлик ҳабашларда, қалбнинг қаттиқлиги туркларда, шижоат курдларда, хиёнат арманларда, жаҳолат Шомда, илм Ироқда, ҳисобга усталик Миср қибтийларида, аҳмоқлик бўйи узун-у боши кичкина одамда, ёлғон паканада, олифталиқ ашулачиларда, зулм ва зино гердайганларда, кучли хотира кўрларда, хулқи бузуқлик чўлоқларда, қувноқлик ажойиботларда, усталик буқриларда, ақлнинг камлиги бичилганларда, бузуқликлар занжиларда, шошилиш болаларда, тортишув олимларда, ҳирс қарияларда, хорлик етимларда, ёмонлик маллаларда, фасоҳат Ҳижоз ва Яманда, бахиллик ғарбда, ҳасад қўшниларда, саломатлик узлатда, соғлиқ ҳамиятда бўлади”.

وقال آخر: بالإحسان يسترق الإنسان وبقهر النفس يكبت الشيطان ويرضى الرحمن.
وبإخلاص النيات تدرك الرغبات.

Бошқаси деди: “Эҳсон билан инсон қул қилинади, нафсни енгиш билан шайтон янчилади ва Аллоҳ розилиги топилади, ният холислиги билан истакларга етилади”.

من مدح شخصا بما ليس فيه فقد عابه.

Кимки, бировни йўқ фазилатини айтиб мақтаса, уни айблаган бўлади.

و اذا اراد الله أمرا هيا اسبابه .

Аллоҳ бир ишни ирода қилса, унинг сабабларини тайёрлаб қўяди.

شعر:

الله أكرم من ان تستعد له	بعده أو ترجى دونه سببا
إذا اصطفاك لأمر هيأتك له	يد العناية حتى تبالغ الاربا
ليس في كل حين ينجح الطلب	ولا كل وقت تبلغ الاربا

Шеър (насрий баён): “Мақсадинг амалга ошиши учун бир воситани тайёрлаб қўйишдан“Унга тайёргарлик қилишинг билан Аллоҳ улуғдир ёки уни муқобилида бирор нарсани сабаб қилишинг билан ҳам аллоҳ улуғ. (бесабабдан-

бесабб ҳам худо яратаверади). Қачонки Аллоҳ сени бир иш учун танлайдиган бўлса. Ҳаттоинки мақсадга еткунингча иноят қўли ўзи сени ўша ишга тайёрлаб қўяди. Ҳар-бир вақтда талаб ютиб чиқавермайди ва ҳар бир вақтда сен мақсадга етавермайсан.

لا فرح إلا بالحسنات ولا حزن إلا على السيئات. لا تتعبن جسدك إلا في كد على عيال
أو عبادة لذي الجلال.

Яхши амаллар туфайли ҳосил бўлган қувонч ҳақиқий қувончдир. Ёмон амаллар учун чекилган ғам ҳақиқий ғамдир. Жасадинг ё бола-чақанг учун машаққат чекиб ёки улуғ ва қудратли Зотнинг ибодати йўлидагина чарчасин.

شعر:

اتضع للناس إن رمت العلا	واكظم الغيظ ولا تبدي ضجر
واجعل المعروف زخرا أنه	للفتى أفضل شئ يدخر
وخيار البر ما عجلته	وخيار العفو في وقت الظفر
احمل الناس على أخلاقهم	فبه تملك أعناق البشر
وكل الأمر إلى خالقه	كل شي بقضاء وقدر

Шеър (насрий баён): “Агар юксак бўлишга интилсанг, одамлар учун ўзингни паст тут, ғазабингни тий, безовталигингни ошкор этма. Яхши ишларни захира қил, чунки йигит киши учун захиранинг энг афзали яхши ишлардир. Яхшиликнинг сараси – нақд бўлгани, кечиришнинг сараси ғолиб пайтда қилинган афвдир. Одамларнинг ахлоқига қараб муомала қил, шунда уларни ўзингга бўйсундирасан.

Ишни яратувчисига топшир, ҳар бир нарса қазои қадар билан амалга ошади”.

ضرب مثل

حكى أن عصفورا مر بفخ فقال العصفور: مالي أراك متباعدة عن الطريق؟ فقال الفخ: أردت العزلة عن الناس لآمن منهم ويأمنوا مني. فقال العصفور: فمالي أراك مقيما في التراب؟ فقال: تواضعا. فقال العصفور: فمالي أراك ناحل الجسم؟ فقال: نهكتني العبادة. فقال العصفور: فما هذا الحبل الذي على عاتقك؟ قال: هو ملبس النساك. فقال العصفور: فما هذه العصا؟ قال: أتوكأ عليها وأهش بها على غنمي. فقال العصفور: فما هذا القمح الذي عندك؟ قال: هو فضل قوتي أعددته لفقر جائع وابن سبيل منقطع. فقال العصفور: إني ابن سبيل وجائع. فهل لك أن تطعمني؟ قال: نعم، دونك. فلما ألقى منقاره أمسك الفخ بعنقه. فقال العصفور: بئس اخترت لنفسك من الغدر والخديعة والأخلاق الشنيعة. ولم يشعر العصفور إلا وصاحب الفخ قد قبض عليه. فقال العصفور في نفسه: بحق قالت الحكماء من تهوّر ندم ومن حذر سلم. وكيف لي بالخلاص ولات حين مناص ثم حدثته نفسه بالإحتيال فرمى نفع في مضيق الأحوال فالتفت إلى الصياد وقال له: أيها الرجل اسمع مني كلمات أرجو أن ينفعك الله بها ثم افعل بي ما تشاء. فعجب الصياد من كلام العصفور وقال له: قل، فقال له العصفور: لا يشك عاقل إني لا أضمن ولا أغنى من جوع فإن كانت ترغب في الحكمة فاسمع مني ثلاث حكم أنفع لك مني واطلقتني واحدة وأنا في يدك والثانية وأنا على أصل هذه الشجرة والثالثة إذا صرت في أعلاها. فرغب الصياد في إطلاقه وقال له: قل الأولى. فقال: حييت فلا تندم على فائت. فاعجبه مقالته وأطلقه. فلما صار في أسفل الشجرة قال والثانية. ما عشت فلا تصدق بشئ لا يكون أنه يكون ثم طار إلى أعلى الشجرة. فقال له الصياد: هات الثالثة. فقال العصفور: أيها الرجل لم أر أشقى منك ظفرت بغناك وغنا أهلك وولدك وذهب من يدك في أيسر وقت. فقال له الصياد: وما ذاك؟ فقال العصفور: لو أنك ذبحتني لو وجدت في حوصلي جوهرتين من الياقوت. زنة كل واحدة

منهما خمسون مثقالا. فلما سمع الصياد مقالة العصفور اعتراه الأسف وعض على إصبعه وقال: خدعتني أيها العصفور لكن هات الثالثة. فقال العصفور: كيف أقول الثالثة وأنت قد نسيت الإثنتين قبلها في لحظة. ألم اقل لك لا تندم على ما فات ولا تصدق بما لا يكون إنه يكون؟ وكيف صدقت إن في حوصلتي جوهرتين زنة كل واحدة منهما خمسون مثقالا؟ وأنت لو وزنتني بريشي ولحمي وعظمي وجميع ما في جوفي ما وفي ذلك بعشرة مثاقيل وقد ندمت على إطلاق الفأث وتلهفت عليه ثم طار وتركه وفارق بحيلته شركه.

Зарбул масал

Ҳикоя қилинишича, бир Чумчук Тузоқнинг ёнидан ўтаётиб ундан:

– Нима бўлди, сени йўл чеккасида кўряпман? – деб сўради.

– Мен одамлардан, одамлар мендан тинч бўлишини хоҳладим, – деди Тузоқ.

– Нега тупроққа беланиб ётибсан? – сўради Чумчук.

– Ўзимни паст тутганим учун, – жавоб қилди Тузоқ.

– Нима учун жисминг бунчалар ориқ?

– Ибодат мени озиб-тўздирди, – деди Тузоқ.

– Елкангдаги бу арқон нима? – сўради Чумчук.

– Зоҳидлар жандаси.

– Бу асо нима учун?

– Унга таянаман ва қўйларимга барг қоқиб бераман, – жавоб берди Тузоқ.

– Нега олдингда буғдойлар сочилиб ётибди? – сўради Чумчук.

– Улар емишимдан ортиб қолгани, оч қолган фақирлар ва йўлини йўқотган мусофирлар учун ҳозирлаб қўйганман.

– Ўша мусофир ва оч қолган фақир менман, мени тўйдирасанми? – деди Чумчук.

– Ҳа, емиш олдингда, еявер, – деди Тузоқ. Чумчук донларга тумшук уриши билан Тузоқ унинг бўйнидан илди.

– Бунчалар хиёнат, хийла, бузуқ хулқни ўзингга касб қилибсан, нақадар ёмонлик бу! – дебди Чумчук ва тузоқ эгасига ўлжа бўлганини англабди. Шунда Чумчук ўз-ўзига: – Ҳақиқатан ҳам донишмандлар “бепарво – пушаймонда, эҳтиёткор – омонда” дея бежиз айтмаган экан, энди бу ҳолатдан қандай қутуламан, фурсатни бой бердим, эссиз... – деб турганида нафси уни хийла ишлатишга чорлабди. Кўпинча танг аҳволда қолганда хийла ҳам наф беради. Кейин овчига қараб:

– Эй инсон, мендан бир неча сўзларни эшит, умид қиламанки, улар туфайли сенга Аллоҳдан манфаат етади, майли сўнгра мен билан хоҳлаганингни қилавер, – деди. Овчи чумчукнинг сўзларидан ажабланди ва

– Қани, айт-чи, – деди. Шунда Чумчук сўз бошлади:

– Албатта ҳар бир оқил киши биттагина чумчук ориқни семиртирмаслигини, очни тўйдирмаслигини билади. Агар доно сўзга рағбатинг бўлса, сенга мендан кўра фойдаси кўпроқ учта ҳикматни еткизаман, тингла ва мени қўйиб юбор. Ҳикматли гапнинг биринчисини – қўлингда туриб,

иккинчисини – дарахт шохига қўниб, учинчисини – дарахт учига етганимда айтаман. Чумчуқни қўйиб юборишга майли ортган Овчи:

– Биринчисини айт, – деди.

– Модомики, ҳаёт экансан, қўлдан кетган нарсага пушаймон бўлма, – деди Чумчуқ. Овчини Чумчуқнинг сўзлари ҳайратга солди ва уни озод қўйди.

Чумчуқ дарахтнинг пастки шохига етгач, Овчи:

– Иккинчиси айт, – деди.

– Модомики, яшаётган экансан, бўлмайдиган нарсани бўлади деб тасдиқлама, – дея Чумчуқ қанот қоқиб, дарахтнинг учига қўнди.

– Учинчисини айт, – деди Овчи.

– Эй инсон, ўзинг, аёлинг, бола-чақаларингга етадиган бойликни қўлга киритиб, озгина вақт ичида уни бой берган, сендек бахтсиз кишини кўрмадим!

– Нима экан у!? – таажжубланиб сўради Овчи.

– Агар мени сўйганингда, жиғилдонимдан ёқутдан бўлган иккита гавҳарни топардинг. Ҳар гавҳарнинг вазни эллик мисқол эди, – деди Чумчуқ.

Овчи Чумчуқнинг сўзини тинглар экан, пушаймонлик ичра қотди, афсус бармоғини тишлади ва:

– Эй Чумчуқ, майли, мени алдадинг, энди учинчи ҳикматни айт, – деди.

Шунда Чумчуқ:

– Учинчисини қандай айтай, олдинги икки ҳикматни бир лаҳзадаёқ унутдинг! Ахир, мен сенга қўлдан кетган нарсага афсус чекма, бўлмайдиган нарсани бўлади, деб тасдиқлама, демаганмидим!? Сен эса менинг миттигина жиғилдонимда ҳар бири эллик мисқол бўлган иккита гавҳар борлигига

ишоняпсан. Ҳолбуки, менинг патим, этим, суягим қорнимдаги барча нарсалар билан қўшиб тортилса, ўн мисқолга етмайди. Сен бўлсанг, қўлдан кетган нарсага пушаймон бўляпсан, у нарсани деб ғам чекаяпсан, — деди ва қанот қоқиб, овчидан узоқлашди, ҳийла билан тузоқдан қутулди.

الأسلوب الرابع
في الحض على الحزم والأخذ بالعزم

Тўртинчи услуб
Эҳтиёткорликка ундаш ва азму қарорда
мустаҳкам бўлиш ҳақида

قيل لبعض العرب: ما الحزم؟ قال حفظ ما استرعت ومجانبة ما كفيت. قيل: فما العجز؟ قال:

العجلة قبل الإمكان ومسالمة الزمان. قيل: فما المجد؟ قال: ابتناء المكارم وحمل المغارم والاطلاع

بالعظائم ومنع النفس عن ركوب المحارم. قيل: فما الشرف؟ قال: كرم الجوار وصيانة الأقدار وبذل

المطلوب في اليسر والأعسار. قيل: فما المروءة؟ قال: سمو الهمة وصيانة النفس عن المذمة. قيل: فما الحلم؟ قال: كظم الغيظ وضبط النفس عند الغضب وبذل العفو عند القدرة.

“Эҳтиёткорлик нима” деб сўралганида араблардан бири айтди: “Қўл остингдаги нарсани сақлаш ва сендан тўсилган нарсадан узоқроқ туриш”. “Ожизлик нима” деб сўралганида, айтди: “Ожизлик – имкондан олдин шошиш ва замон билан келишиш”. “Буюклик нима?”– дейилса: “Улуғ ишларни бино қилиш, зиёнларни кўтариш, улкан ишларга интилиш ва нафсни ҳаром ишлардан тўсиш” – деди. “Шараф нима?” деб сўралса, деди: “Қўшниларга саховат, ўзининг ва ўзганинг кадр-қимматни пок сақлаш, хоҳ бой, хоҳ камбағал ҳолатда сўралган нарсани бера олиш”. “Мурувват нима?” дейилса, айтди: “Юксак ҳиммат ва ўзни ёмон отлиқ бўлишдан сақлаш”. “Ҳилм нима?” деб сўралса, деди: “Нафрат ўтини ўчириш, ғазабланган пайтда нафсни тийиш ва жазолашга қодир бўлатуриб, кечириб юбориш”.

شعر:

فالعفو من ذي قدرة اصلح	لا تنتقم إن كنت ذا قدرة
تلقى إذا أذنب من يصفح	واصفح إذا أذنب خل عسى

Шеър (насрий баён): “Кучли бўлсанг, ўч олмагин, чунки кечириш кучли кишига ярашади. Дўстинг гуноҳ қилса, кечир, шояд, гуноҳ қилиб қўйганингда сен ҳам кечирадиган одамга йўлиқсанг”.

قيل لحكيم: أي الأمور أعجل عقوبة. فقال: ظلم من لا ناصر له إلا الله ومقابلة النعمة بالتقصير واستطالة الغنى على الفقير. قيل: فمن أظلم الناس لنفسه. قال: من تواضع لمن لا يكرمه ومدح من لا يعرفه.

Донишманддан сўралди: “Қайси ишларнинг азоби тезроқ?”. Донишманд деди: “Аллоҳдан ўзга ёрдамчиси йўқ одамга зулм қилганнинг, неъмат қаршисига неъматни камситишни қўйганнинг, камбағалга гердайган бойнинг азоби тезроқ келади”. Сўралди: “Одамлар орасида ўзига энг жабр қилувчиси ким?”. Деди: “Хурмат қилмайдиган киши олдида ўзини паст тутадиган, ўзи танимайдиган одамни мақтайдиган киши жонига энг жабр қилувчи инсондир”.

قيل: فمن أعظم الناس حلما. قال: من قمع غضبه بالصبر وجاهد هواه بالعزم. قيل: فبما يسلم الإنسان من العيوب. قال: إذا جعل الشكر رائدة والصبر قائدة والعقل أميرة والإعتصام بالتقوى ظهيره والمراقبة جليسه وذكر الزوال أنيسة.

“Одамларнинг энг ҳалими ким?”– сўралди. Деди: “Сабр билан ғазабини ўчирган ва қатъий азму қарори билан кибру ҳавосига қарши курашган киши”. Сўралди: “Инсон қай йўл билан айблардан холи бўлади?”. Деди: “Шукрни – йўлбошчи, сабрни – етакчи, ақлни – бошчи, тақвога боғланишни – ёрдамчи, ўзни кузатини – суҳбатдоши, қайтишни эслашни – улфати қилиб олган киши айблардан холи бўлади”.

وسئل حكيم: من أحزم الناس. قال: من ملك جده هزله وقهر لبه هواه وأعرب لسانه عن ضميره ولم يخدعه رضاه عن سخطه ولا غضبه عن صدقه

“Одамларнинг энг эҳтиёткори ким?” – сўралди. Айтди: “Жиддийлиги ҳазилини бошқарган, ақли ҳою-ҳавасини бўйсундирган, тили дилидагини гапирадиган, розилиги ғазабидан, ғазаби ростгўйлигидан чалғитиб, алдаб қўймаган киши ҳақиқий эҳтиёткордир”.

وسئل آخر عن الدليل الناصح. فقال حسن المنطق. وسئل عن العناء المتعب. فقال: تطبعك مع من لا طبع له.

Бошқа бир донишманддан холис йўл кўрсатувчи ҳақида сўралди. Дастлаб кўнгилга келган табиий сезги тўғри йўлга холис ишора қилувчидир, – деди. Меҳрибон етакчи ҳақида сўралди. Чиройли сўз, – деди. Чарчатувчи машаққат ҳақида сўралди. Табиатсиз кишига ҳамтабиат бўлиб қолишинг, яъни сенга тескари табиатли киши билан ҳамсуҳбат бўлишинг, – деди.

وقيل لبعض الملوك: ما أبلغ بك هذه المنزلة. فقال: بعفوي عند قدرتي وليني عند شدتي وبذل الإنصاف ولو من نفسي وابقائي في الحب والبغض محلا لموضع الاستبدال.

Шоҳлардан бирига: “Бу мартабага қандай эришдинг?” – савол берилди.

Деди: “Жазолашга қодир бўлган ҳолда афв қилганим, кескинлик пайтида ўзни мулойим тутганим, гарчи зиёнимга бўлса ҳам инсофдан чекинмаганим, муҳаббат ва ғазабда ўрин алмашинишига имкон қолдирганим сабабли бу мартабага етдим”.

وقيل لبعض الحكماء: ما الحزم؟ فقال: سوء الظن. قيل له: فما الصواب؟ قال: المشورة.
قيل له: فما يجمع القلوب؟ قال: المودة. قيل له: فما الإختياط؟ قال: الإقتصاد في الحب
والبغض.

Бир донишманддан сўралди:

- Эҳтиёткорлик нима?
- Ёмон гумон, – деди у.
- Тўғрилиқ нима?
- Маслаҳат.
- Қалбларни нима жамлайди?
- Дўстлик.
- Эҳтиёткорлик нима?
- Муҳаббат ва нафратда ўртача бўлиш, – деди

донишманд.

شعر:

من عاش مستيقظا قلت معائبه	اجعل يقينك سوء الظن تنج به
لانت ملامسه اعيت مضار به	ولن جوابا كن كالأفعوان إذا
واجعل له في الحشى جيشا يحاربه	والق العدو بوجه لا قطوب به

Шеър (насрий баён): “Ишончингни ёмон гумонга айлантир, шу йўл билан нажот топасан. Кимки уйғоқ яшаса, айблари кам бўлади. Жавобни мулойим қил, мисоли аждар илондек. Унинг тегиниши юмшоқ, аммо ичи тўла захар.

Душманга хўмрайиб эмас, очик юз билан юзлан. Ҳадиксирашинг ичига у билан урушадиган қўшинни жойлаб қўй”.

وقال حكم: بالحزم يتم الظفر وباجالة الرأي يظفر بالحزم. وقال آخر كما أن جلاء السيف
أهون من صنيعة كذلك صلح الصديق أهون من اكتسب غيره.

Донишманд деди: “Эҳтиёткорлик билан ғалаба мукаммал бўлади ва ҳар томонлама фикр юритиш билан эҳтиёткорликка эришилади. Бошқаси айтди: “Қилични ярақлатиш уни ясашдан осон бўлганидек, дўст билан ярашиш янги дўст топишдан енгилроқдир”.

شعر:

لما أنت باغيه وعونا على الدهر	على كل حال فاجعل الحزم عدة
وإن قصرت عنك الحظوظ فعن عذر	فإن نلت أمرا نلته عن عزيمة

Шеър (насрий баён): “Ўзинг истаган нарса учун ҳар қандай ҳолатда эҳтиёткорликни қурол ва замона (душманларига) қарши ёрдамчинг қил. Агар сен бир ҳолатга етишсанг, нияту қатъиятинг туфайли эришдинг. Агар насибалар йўли қисқариб, сенгача етиб келмаса, бу узрли сабабдир”

هموم المرء بقدر همته وأنفاسه نقص من مدته. واساك من تغافل عنك ووالاك من لم يعادك.
ليس لسلطان العلم زوال بخلاف سلطان المال. كثرة الوفاق نفاق وكثرة الخلاف شقاق. رب
رجاء يؤدي إلى حرمان ورب ربح يؤدي إلى خسران. الإحسان يقطع اللسان. الشرف بالفضل

والأدب لا بالأصل والنسب. أحسن الأدب حسن الخلق. أفقر الفقر الحمق أوحش الوحش العجب. الطامع لم يزل في وثاق الذل. احذروا نفاق النعم فما كل شارد مردود.

Кишининг ғамлари ҳиммати миқдорича бўлади. Олаётган нафаслари эса умри муддатининг камайишидир. Сени билиб туриб, билмасликка, кўриб туриб кўрмасликка олган киши сенга ёмонлик қилибди, сенга душманлик қилмаган киши дўстлик қилибди. Мол-дунё салтанатининг хилофи ўлароқ, илм салтанатининг заволи йўқ. Ортиқча мувофиқлик мунофиқликдир. Ихтилофнинг кўпайиши – оранинг бузилиши. Кўпинча умид маҳрумликка, фойда зиёнга элтади. Эҳсон тилни кесади. Шараф аслу насабда эмас, фазлу адабда. Энг гўзал одоб – чиройли ҳулқ. Аҳмоқлик – қашшоқликнинг қашшоқроғи, ўзига бино қўйиш ваҳшийликларнинг ваҳшийлигидир. Тамаъгир доим хорлик исканжасидадир. Неъматнинг узилиб қолишидан огоҳ бўлинглар, ҳар бир кетгувчи нарса, қайтиб келгувчи эмас.

شعر:

إذا كنت في نعمة فارعا
وداوم عليها بشكر الإله
فإن المعاصي تزيل النعم
فإن إله سريع النقم

Шеър (насрий баён): “Қачонки сенга бир неъмат берилса, унинг кадрига ет. Чунки гуноҳлар неъматларни йўқка чиқаради. Аллоҳга шукр этиш орқали неъматлар ҳаққини доимий адо қил. Чунки Аллоҳ тез ўч олувчи Зотдир”.

أكثر مصارع العقول تحت بروق الأطماع. من أبدى صفته للخلق هلك. إذا أملت فتاجر لله بالصدقة. إذا قدرت على عدوك فاجعل العفو عنه شكرا للقدرة عليه.

Ақл қатлгоҳининг аксари тамаълар чақмоғи остидадир. Сифатини халққа ошкор қилган киши ҳалок бўлади. **Қачонки, камбағал тортсанг, садақа бериб,**

Аллоҳ учун савдо қил. Қачонки, душманингни жазолашга қодир бўлсанг, берилган шу қудрат шукронасига уни афв қил.

شعر:

والحر يعفو المن بالذنب يعترف	إن الكرام إذا ما استعطفوا عطفوا
وفي الوفاء لاخلق الفتى شرف	والصفح عن مذنب قد تاب مكرمة
والهجر بعد اعتذار فعله سرف	فالعفو بعد اقتدار فعله كرم

Шеър (насрий баён): “Дарҳақиқат, улуғлар меҳр истаганларга ҳамдарддир. Гуноҳини бўйнига олганни кечириш ҳақиқий озод инсоннинг иши. Тавба қилган гуноҳкорнинг гуноҳидан ўтиш мақтовга муносиб феълдир. Эр йигит ахлоқидаги вафода шараф бор. Жазо беришга қодир бўлатуриб, афв қилиш олийжанобликдир. Қилган ишига узр сўраганидан сўнг айтилган қўпол сўз – ҳаддан ошиш, исрофдир”.

قال حكيم: من أطال النظر أكثر الفكر ومن أطاع الهوى ندم ومن عصاه عصم.

Донишманд деди: “Кимнинг кузатиши узоқ бўлса, фикри зиёдалашади, ким ҳою-ҳавасга эргашса – пушаймон, ким унга бўйсунмаса – омон”.

شعر:

قويما ويغشاه إذا ما التوى التوى	بني استقم فالعود تنمو عروقه
إلى الجو لما أن أطاع الهوى هوى	وعاص الهوى المردى فكم محلق

“Болажоним, тўғри бўл. Дарахтнинг томирлари тўғри ўсади, агар эгилса, ҳалокат уни ўраб олади. Ўлдирувчи ҳою-ҳавасларга бўйинсунма. Ҳавода ҳалқа ясаб учувчи қанча қушлар истакларга бўйсуниб, пастга қулади”.

من لم يقدمه حزم آخره عجز. من حبس الدراهم كان لها ومن أنفقها كانت له. من لم يعرف بالوثاقة في أرومته والكرم في طبيعته والدمائة في خلقه والنبيل في همته فلا ترجمه. من لم تؤدبه الكرامة قومته الإهانة.

Кимники эҳтиёткорлик пешқадам қилмаган экан, ожизлик уни орқага сурибди. Кимки дирҳамларни сақлаб қўйган экан, у киши дирҳамлар учун хизматкор, кимки уларни тарқатса, дирҳамлар унинг учун хизматида бўлади. Кимки аслу насли ишончли, табиати ҳурматга лойиқ, ҳулқи юмшоқ мулойим, ҳимматда олийжаноб бўлиб танилмаган экан, ундан умидингни узавер. қилмагин. Кимга улуғлик адаб бермаган экан, хорлик уни тўғирлайди.

شعر:

متى تضع الكرامة في لئيم
وقد ذهب الصنيع به ضياعا
فإنك قد أسأت إلى الكرامة
وكان جزاؤها طول الندامة

Шеър (насрий баён): “Агар пасткашни ҳурмат-иззатга лойиқ кўрсанг, демак сен ҳурмат-иззатга ёмонлик қилибсан ва унга кўрсатган бу “яхшилигинг” зое кетибди. Энди бунинг жазоси узоқ пушаймонлик бўлади”.

من استعاد الغنا ليوم الفقر فقد استعد لنائبة الدهر. من لم ينصت لحديثك فارفع عنه مؤنة استماعك.

Кимки бойликни қора кунлар учун тайёрлаб қўйса, у замон мусибатлари учун ўзини ҳозирлабди. Кимки сўзингни эшитмаса, сени тинглаш бойлигидан уни халос эт.

شعر:

ومن البلية عدل من لا يروعى
عن جهله وخطاب من لا يفهم

Шеър (насрий баён): “Нодонлигидан қайтмайдиган кимсани қойиш ва тушунмайдиган кишига гапириш кулфат келтиради”.

من طاب ريحه زاد عقله، من نظف ثوبه قل همه، من حذر شمر، من أمن تهاون من توقى
سلم، من زها حرم، من كسل أجذب، من لم يقنع لم يشبع، من أنعم على الكفور دام غيظه،
من لم ينتفع بتجاربه أوقع الدهر في نوائبه.

Хуш бўйи таралиб турган кишининг ақли ҳам зиёда, кийими озоданинг ғами оз, эҳтиёткорнинг енги шимарилган, хавфсизликда қўним топган кишининг эътибори суст, сақланган киши саломат, мағрур киши маҳрум, дангаса унумсиз ер мисоли, қаноатсиз очкўз, ношукрликни ўзига неъмат билган кишининг ғазаби давомли, тажрибаларини қўлламайдиган киши замон синовларига ғарқ бўлади.

من أخذ من العلوم نتفها ومن الآداب طرفها فقد أحرز عيونها وادخر مكنوناتها. من تواضع
للعلم نبهه ومن تعزز عليه ذل له. من قال لا أدري وهو يتعلم أفضل ممن يدري وهو يتعظم. من
انتحل من العلم الغاية لم يدرك لجهله نهاية.

Кимки суғуриб олинган (яъни, минг машаққат билан юзага чиққан) илмларни ва (шу илм тақозо қиладиган) одобларни атрофлича эгалласа, илм ва одобнинг булоқларига етибди, хазиналарини захира қилибди. Ким илм йўлида ўзни паст тутса, илм унинг мартабасини кўтаради, ким бу йўлда катта кетса, илм уни хорлайди. Сўрасангиз “билмайман” деб жавоб бериб, ўзи таълим олаётган киши – биладиган, аммо ўзини улуғ санайдиган кишидан афзал. “Илмнинг охирига етдим” деган киши, ҳали нодонлигининг охирига етмаган кимсадир.

من لم يستفرغ في العلم المجهود لم يبلغ منه المقصود. من اعتبر الأمور رأى مصارفها. من كشف مقالة الحكماء عرف خفائقها. من حلم ساد. من اعترف بالجريرة استحق الغفيرة. من رغب عن الإخوان خسر لذة الزمان.

Интилган илмига бор кучини сарфламаган одам, илмдан ҳосил бўладиган мақсадига эриша олмаган кишидир. Ишларга эътибор билан қараган киши, чиқиб кетадиган томонларни кўради. Донишмандлар айтганларининг мағзини чаққан киши, ҳикмат ҳақиқатларини танийди. Ҳалим киши улуғ бўлади. Айбини бўйнига олган киши кечирилишга ҳақли инсондир. Ким дўстларидан юз ўгирса, замоннинг мазасини йўқотади.

شعر:

فما في استقامة مطمع	تحمل أخاك على ما به
وفيه طبائعه الأربع	وأني له خلق واحد

Шеър (насрий баён): “Дўстингни бори́ча қабул қил, унинг тўғриланишига умид йўқ. Қачонки унда битта яхши хулқ бор экан, кифоя. Ахир инсон мижози тўрт хил табиатдан иборат-ку!”

من جهل النعم عرف النقم. من كانت له فكره كان له في كل شي عبرة. من ناهز الفرصة
أمن الغصة. من سكت فسلم كان كمن قال فغنم. من كره النطاح لم ينل النجاح. من كثرت
زلته دامت غيبته. من كان له من نفسه واعظ كان عليه من الله حافظ. من كساه الحياء ثوبه
حجب عن الناس عيبه. من خان هان. من شكر على الحرمان فهو جدير بالإحسان. من أدمن
قرع الباب ولج. و من صبر أتاه الفرج.

Неъматларни тан олмаган кимса, айб ахтаришнигина тан олади. Фикри бор одам учун ҳамма нарасада ибрат бор. Ким фурсатни қўлга киритса, ғам-ғуссадан қутулади. Сукут қилган саломат бўлади, худди гапириб ўлжали бўлган кишидек. Ким “сузишиш”ни ёмон кўрса, ғалаба қозонолмайди. Тойилиши кўпнинг йўқолиши кўп. Кимнинг қалбида бир насихатгўйи бўлса, Аллоҳ томонидан унга бир асровчи ато этилибди. Кимгаки, ҳаё ўз кўйлагини кийдирган экан, ҳаё унинг айбини одамлардан тўсибди. Хиёнат қилган хор бўлади. Маҳрумлик ҳолатига шукр қилган киши эҳсонга ҳақиқий лойиқ инсондир. Ким эшикни давомли қоқса, ичкарига киради. Ким сабрли бўлса, қувонч у томон келади.

شعر:

اخلق بذى الصبر ان يحظى و مدمن القرع للابواب ان يلجا

Шеър (насрий баён): “Сабр эгаси насибали бўлишига ва эшикни тинимсиз тақиллатувчи киши ичкари киришга нақадар лойиқ!”

من أخذ في أموره بالإختياط سلم من الإختلاط. من نشر صبره طوى عن الناس أمره. من بمعرفه أفسده. ومن أكرم حرا تعبدته. من تشجع وجهه جبن قلبه. من قل حياؤه كثر ذنبه. من أكثر الرقاد حرم المراد. من غرس ردى الطعام اجتنى ثمر الأسقام. من أطاع طرفه استدعى حتفه.

Ким ўз ишида эҳтиёткорликни маҳкам ушласа, турли чалкашликлардан кутулади. Кимнинг сабри эл аро машҳур бўлса, иши одамларга ошкор бўлмайди. Яхшилигини миннат қилган киши уни йўққа чиқаради. Киши ҳурмату саховат билан озод инсонни ўзига қул қилади. Ким юзини шижоатли қилиб кўрсатса, қалби кўрқокдир. Ҳаёси камнинг гуноҳи кўп. Ким уйқуни кўпайтирса, муродидан маҳрум. Ёмонлик таомини эккан, дардлар ҳосилини ўради. Кўзига бўйсунган кишини ўлими ўзига чорлаётган бўлади.

شعر:

ليس الشجاع الذى يحمي **فريسته** * * * عند القطار ونار الحرب تشتعل
لكن من كف طرفا أو ثنى قدما * * * عن الحرام فذاك الفارس البطل

Шеър (насрий баён): “Уруш олови алангаланиб турган жанг пайтида ўз **ўлжасини** ҳимоя қилган киши шижоатли эмас, ким ҳаромдан кўзини тўсса, қадамини бурса, ана ўша чавандоз ҳақиқий ботирдир”.

من غره السراب تقطعت به الأسباب. من عز بز. من عفا وفي من أحب نهي من أبغض أغرى. من ساء خلقه عذب نفسه. من أثقلتها الدنيا فالآخرة طيبه من أبغض الدنيا فالآخرة حبيبه.

Саробга алданган кишининг сабаблар йўли кесилади. Ғолиб кишининг кўли баланд. Кечирган вафо, яхши кўрган жафо, ёмон кўрган иғро (ғаламислик, фитна) қилибди. Кимнинг хулқи ёмон бўлса, ўзини-ўзи азоблабди. Кимни дунё бемор қилган бўлса, охират унинг табиби, ким дунёни ёмон кўрса, охират унинг ҳабиби.

من لم يتحمل بشاعة الدواء دام ألمه. من بهج بأمر لهج بذكره. من لم يصلحه الخير أصلحه الشر. من تعلل بالمنى أفلس. من تعلل بدار الفنا لها عن دار البقا. من صدق بنجى. من لم يرحم لم يرحم.

Дорининг ёқимсизлигига тоқат қилмаганнинг оғриғи давомли. Кимни бир иш қувонтирса, уни доим эслаб юради. Кимни яхшилик тузатмаган экан, уни ёмонлик тузатади. Орзу-истакларга овунган – сариқ чақаси қолмаган қашшоқ, ўткинчи дунёга овунган – боқий уйдан ғафлатда қолган. Тўғри гапирган нажот топади. Ким раҳм қилмаса, унга раҳм қилинмайди.

من يصمت يسلم. من كره الشر عصم. من لم يجد عليك برة بخل عليك بشره. من كف شره اصنع به ما يسره. من كف عنك ضيره فقد بذل لك خيره. من صفر لونه من النصيحة اسود وجهه من الفضيحة.

Жим турган – саломат бўлади. Ёмонликни ёмон кўрган – ёмонликдан сақланибди. Яхшилигини сендан қизғанган киши – табассумини сендан

қизғанибди. Ёмонлигини сендан тийган кишига, шундай бир иш қилки, хурсанд бўлсин. Кимки сенга зарар етказишдан тийилган экан, у сенга яхшилик қилибди. Насиҳатдан рангги сарғайган кишининг, уятдан юзи қораяди.

من فعل ما شاء لقي ما ساء. من بان عجزه زال عزه. من نام عن عدوه نبهته المكاييد.
من نصح قبل أن يستنصح فلا لوم على من اتهم بالخداع. من عني بكشف ما يستر عنه فلا لوم
على من اتهمه بخبث الطباع. من افراط كان كمن فرط. من احتفل في علوه استقل في غلوه. من
تطأطأ لقط رطبا ومن تعالى لقط عطب.

Хоҳлаганини қилган киши, ёмонликка йўлиқади. Ожизлиги юзага чиққан кишининг иззати кетади. Ким душманидан ғафлатда қолса, ҳийлалар уни ҳушига келтиради. Насиҳат сўралмасдан олдин насихатни бошлаган кишини қойимаса ҳам бўлади, худди ёлғонда айбланган кишига маломат ортиқча бўлгани каби. Бекитилган нарсани билишга қизиққан кишини ҳам қойимаса бўлади, худди бузуқ табиатли кишига маломат ортиқча бўлгани каби. Ҳаддан ошган киши гўё сустлик қилаётгандек бўлади. Баланд мартабаси атрофида ўралашиб қолган киши, ҳаддан ошишда довол ошибди. Эгилган – хурмо, гердайган – бало теради.

روضة رائقة

قال عامر بن المطرب: القلب يخلق كما يخلق الثوب. وقال آخر: لكل شي طرفان ووسط

وأعدل الأمور أوسطها وقال محمد بن الحنفية: من كرمته عليه نفسه هانت عليه الدنيا. وقال

الحكيم: من الجهل صحبة الجهال ومن المحال مجادلة ذوى المحال. وقال آخر: من ضيع أمره فقد

ضيع كل أمر، ومن جهل قدره جهل كل قدر. وفي حكم الهند: ذو المرأة يرتفع بها وتاركها يهبط. والإرتقاء صعب والإنحطاط هين كالبحر الثقيل، فان رفعه عسير وحطه يسير.

Гўзал боғча

Омир ибн Мутриб айтди: “Кийим тўзгани каби қалб ҳам тўзади”. Бошқа бири деди: “Ҳар бир нарсанинг икки томони ва ўртаси бор. Ишларнинг энг адолатлиси унинг ўртачасидир”. Муҳаммад ибн Ҳанафийя айтди: “Ўзини ҳурмат қилган кишига дунё арзимас нарсадир”. Донишманд деди: “Нодонлар билан ҳамсуҳбат бўлиш – нодонлик, куч-қувват эгалари билан тортишиш – натижасиз иш”. Бошқа бири айтди: “Ўз ишини зое қилган – барча ишни зое қилибди, ўз қадрини билмаган бошқалар қадрини не билсин!” Ҳинд ҳикматларидан: “Мурувват эгаси муруввати туфайли кўтарилади, мурувватдан кечган пасаяди. Кўтарилиш қийин, тушиш осон, мисоли, оғир тошни юқори кўтариш қийин, пастга қўйиш енгил бўлгани каби”.

شعر:

بقدر الصعود يكون الهبوط * * * فإياك والرتب العلية
وكن في مكان إذا ما سقطت * * * تقوم ورجلاك في عافية

Шеър (насрий баён): “Тушиш кўтарилиш микдорича бўлади. Бас, баланд мартабалардан сақлан. Шундай жойда бўлгилки, йиқилсанг, тура бил ва оёқларинг бутун қолсин!”.

احمل رعاية ذوي الحرمات، واقبل على أهل المروآت. فرعاية ذوي الحرمه من الشيمه.
والإقبال على ذوي المروءة من شرف الهمة. اقتصر من الإخوان على قدر الحاجة ولا تكثر منهم
لتكثر بهم. فلن يخلو الإستكثار من تنافر يقع به الخلل أو ارتفاق يضيق به العمل.

Ҳурматли зотларнинг ҳурматини сақлашни зиммангга ол ва мурувват аҳли томон юр. Ҳурмат эгаларининг ҳурматини жойига қўйиш фазилатдир. Мурувват эгаларига юзланиш – ҳимматнинг юксаклигидан. Дўст орттиришинг эҳтиёжинг даражасида бўлсин, уларнинг сонини кўпайтirma, кўплигидан фахрланиб юришинг учун. Бундай кўпайиш бир-бировдан қочишни пайдо қилади, оқибат, орада бузуқлик ёки солиҳ амалга йўлни тор қилиб қўядиган манфаатпараслик воқе бўлади.

شعر:

عدوك من صديقك مستفاد * * * فلا تستكثرن من الصحاب
فإن الداء أكثر ما تراه * * * يكون من الطعام أو الشراب
ودع عنك الكثير فكم كثير * * * يعاف وكم قليل مستطاب
وما اللجج الملاح بمرويات * * * وتلقي الري في النطف العذاب

Шеър (насрий баён): “Душманинг дўстингдан ҳосил бўлади. Бас, дўстларни зинҳор кўпайтirma. Кўраётган дардларингнинг аксари таом ёки шароб сабаблидир. Кўп дўст орттиришни тарк эт. Чунки бу “кўп”ларнинг қанчаси бор – бездиради, “оз”лардан қанчаси бор – дилни олади. Тўлиб-тошиб ётган денгизнинг шўр суви қондирмайди, ҳолбуки, чучук сув томчи бўлса ҳам чанқоғингни босади”.

وقال حكيم: لا تكل إلى غيرك ما يختص بمباشرتك طلبا للدعة فتعزل عنه نفسك وتوثر به غيرك فتكون من وفائه على غرر وفي أمرك على خطر والبطالة عطلة والعطلة عقله. والجواد إذا وقف سبقتة البراذين.

Донишманд деди: “Бироз тин олиш илинжида бевосита ўзингга тегишли ишни ўзгага топшириб қўйма. Акс ҳолда, ўзингни у ишдан ажратиб қўясан ва ўзингнинг ишингга ўзгани лойиқроқ деб топган бўласан. Натижада ўзганинг вафосига алданасан, ишинг хатар остида қолади. Ялқовлик – маҳрумлик, маҳрумлик кишандир. Тўхтаб қолган чопқир отдан, оғир юк ташийдиган отлар ҳам ўзиб кетади”.

والصديق الأصيل أوثق والصاحب القديم اشفق. وتدبير العقلاء أفضل. وقال بزرجمهر: إن لم يكن الشغل مجهدة فإن الفراغ مفسدة.

Асл дўст ишончли, эски дўст меҳрли. Оқилларнинг тадбири афзал. Бузружмеҳр деди: “Бир иш билан банд бўлиш машаққат эмас экан, демак бекорчилик бузғунчидир”.

شعر:

وليس فراغ القلب مجدا ورفعة * * * ولكن شغل القلب للمرء رافع
فذو الهم محمول على كل آلة * * * وكل قليل الهم في الناس ضائع

Шеър (насрий баён): “Қалбнинг ҳеч нарса билан банд бўлмаслиги на улуғлик, на шараф. Балки унинг нима биландир банд бўлиши кишини юксакка кўтарувчидир. Ҳимматли киши ҳар қандай воситанинг эгаси, одамларнинг ҳимматсизли зое бўлгувчидир”.

وقال آخر: ما زانك ما اضاع زمانك. ولا شأنك ما أصلح شأنك. الأمور إذا انقضت

كالكواكب إذا انقضت.

Бошқа бир донишманд деди: “Вақтингни зое қилган нарса сенга зийнат эмас, ишингнинг ислоҳига яраган нарса сенга айб эмас. Ишларнинг тугаши сўнган юлдузга ўхшайди”.

شعر:

ألم تعلم أن الملامة نفعها * * * قليل إذا ما الشيء ولى وادبرا

Шеър (насрий баён): “Қачонки бир иш орқа ўгириб кетса, маломатнинг фойдаси озлигини билмайсанми?!”

اخفض جناحك لمن علا ووطيء كنفك لمن دنا. وتجاف عن الكبر تملك من القلوب

مودتها ومن النفوس مساعدتها.

Кўтарилган кишига қанотингни паст тут, яқинлашган кишини пинжингга ол. Кибрдан узоқ турсанг, қалблар муҳаббатини ва одамлар ёрдамини қозонасан.

قيل لحكيم الروم: من أضيّق الناس طريقا. وأقلّهم صديقا. قال: من عاشر الناس بعبوس وجهه واستطال عليهم بنفسه. وآخر: التواضع في الشرف أشرف من الشرف.

Румлик донишманддан: “Одамлар ичида йўли энг тор ва дўсти энг оз ким?”– деб сўрашди. “Одамларга хўмрайиб муомала қиладиган ва улардан

Ўзини баланд тутадиган киши”– деди у. Бошқа бир донишманд айтди: “Юксакликда ўзни паст тутиш юксакликдан юксакроқдир”.

شعر:

ولا تقطع أخالك عند ذنب * * * فإن الذنب يغفره الكريم
ولا تعجل على أحد بظلم * * * فإن الظلم مرتعه وخيم
ولا تعنف عليه وكن رفيقا * * * فقد بالرفق تلتئم الكلام
ولا تفحش ولو ملئت غيظا * * * على أحد فإن الفحش لوم
وخير الوصل ما داومت فيه * * * وشر الوصل وصل لا يدوم

Шеър (насрий баён): “Дўстинг гуноҳ қилиб қўйса, уни тарк этиб кетма. Чунки унинг гуноҳини Карим Зот кечиради. Бирорта кишига зулм қилишга шошма, чунки зулм яйловлари ҳалокатли. Қўполлик ҳам қилма, ҳалим бўл, ахир жароҳатлар ҳам мулойимлик билан битади. Ғазабинг қайнаб тошса ҳам кишига беадаблик қилма, чунки беадаблик маломатдир. Висолнинг яхшиси – мудом васл ичра бўлганинг, висолнинг ёмони – давомсиз қолгани”.

كن شكورا على النعمة، وصبورا في الشدة. لا تبترك السراء، ولا تدهشك الضراء. لتكافأ أحوالك وتعتدل خصالك. فتسلم من طيش النظر وسكرة البطر. فإنها تنجلي عن ندم أو ضرر. وفي أمثال الهند: العاقل لا يبطر بمنزلة أصابها ولا ينزعج لنعمة يودعها كالجبل الذي لا يتزعزع وإن اشتد الريح والسخيف تبطره أدنى منزلة كالحشيش الذي يحركه أدنى ريح.

Сен неъматларга беҳад шукрли, қийинчиликка ўта сабрли бўл. Бойлик қувончи сени ношукрликка, қашшоқлик ғами сени даҳшатга солиб қўймасин. Аҳволинг ўртамиёна, хислатларинг мўътадил бўлсин. Шундагина сен – бемулоҳаза назардан, ношукр мастликдан саломат бўласан. Негаки, бу

ҳолатлар ё надомат ё етган зарар орқали кўринади. Ҳинд масалларидан бирида айтилишича, оқил ўзи эришган мартабадан ҳайратга тушмайди, кўлдан кетган неъмат учун довдираб қолмайди. У бамисоли, шиддатли бўрун довулларда ҳам қилт этмайдиган тоғдек. Аҳмоқни озгина мартаба ҳам ҳаяжонга солади. У енгил шабада учирган хашакка ўхшайди.

استدم مودة الصديق بالإحسان واستأصل سخيمة عدوك بالإحتراز وداهن من لم يجاهرک بالعداوة. قيل لبعض الحكماء: ما الحزم؟ قال: مداواة الأعداء ومواخاة الألفاء. وقال آخر: إذا اقنعتك الإغضاء من الإختبار فلا تتخطه فإن أكثر الأمور تمشي مع التغافل والإغضاء

Яхшиликлар қилиш билан дўст меҳрининг давомли бўлишини таъминла. Душманинг адоватини ундан сақланиш билан суғуриб ташла. Адоватини ичда тутадиган кимсага тилёғламалик қил. Бир донишманддан: “Эҳтиёткорлик нима?”– деб сўралди. “Душманларга хушомадгўйлик ва улфатлар билан дўстлашиш” – деди у. Бошқаси деди: “Қачонки, синаб-текширавериш сенга ёқмаса, бас, у томон юрма, чунки аксар ишлар – билиб туриб, билмаганга олиш ва кўз юмиш билан юришади”.

شعر:

مل عن النمام وازجره فما * * * بلغ المكروه إلا من نقل
وتغافل عن أمور أنه * * * ليس يحوي الجحد إلا من غفل

Шеър (насрий баён): “Чақимчидан юз ўгир ва ундан ўзингни торт. Ёмонлик етмайди, балки етказилади. Ишлардан ўзингни ғофилликка сол, чунки ғафлатда турган кишигина улуғликни касб қилади”.

من شدد نفر ومن تغاضى تألف. والشرف في التغافل. ولقل ما جوهر المغضي وقوطع المتغافل. ذكر نفسك بما فيها. فأنت أعلم بمحاسنها ومساوئها.

Ким қўпол бўлса, ундан қочишади, айбларни кўрса ҳам кўрмасликка олган киши томон шошишади. Шараф – билиб туриб, ўзни билмасликка олишда. Ўзгалар айбидан кўз юмувчининг – ошкор қилиниши, ўзини ғафлатга солиб юрган одамнинг – дўстлардан узилиб кетиши кам учрайдиган ҳолат. Нафсингга ичидаги бор нарсани эслатиб тур, чунки сен унинг яхшилигу ёмонликларини яхшироқ билгувчисан.

قيل: فيما أنزل الله من الكتب السالفة عجت لمن قيل فيه الخير وليس فيه كيف يفرح. وعجت لمن قيل فيه الشر وهو فيه كيف يغضب. وقال حكيم: فوض مدحك إلى أفعالك فإنها تمدحك بصدق إن أحسنت وتذمك بحق إن أسأت.

Аллоҳ таоло нозил қилган ўтган китобларда айтилган: “Бир кишига “сенда яхшилик бор”, дейилса, ҳолбуки, ўша яхшилик унда бўлмаса ҳам, бундан унинг қандай хурсанд бўлаётганига ажабланаман! “Бир кишига “сенда ёмонлик бор”, дейилса ва ўша ёмонлик унда бўлса, бундан унинг қандай ғазабланаётганига ажабланаман!” Донишманд деди: “Сенга айтилган мақтовни қилган ишларингга топшир. Чунки, қилганинг яхши бўлса, қилмишинг сени чиндан мақтайди, агар ёмон бўлса, ҳақиқатан қоралайди”.

شعر:

إذا هبت رياحك فاغتنمها * * * فإن لكل خافقة سكون
ولا تغفل عن الإحسان فيها * * * فما تدري السكون متى يكون

Шеър (насрий баён): “Шамолинг эсаётган экан, уни ғанимат бил. Чунки ҳар бир ҳаракатланувчининг тўхташи бор, аини пайтда яхшилик қилишдан ғофил қолма, ахир тўхташ қачон содир бўлишини билмайсан”.

لا تفرح بالعلو ولا تشمت بالذلة. فإن مع السفاهة الندامة والترك راحة. ما دل على الأحوال كالأقوال ما هتك قناع العقول كالمقول. من لم تعرفك غائباً أذناه لم تعرفك حاضراً عيناه.

Мартаба баландлигидан қувонма, бировнинг хорлигидан суюнма. Чунки пушаймонлик – аҳмоқлик билан бирга, аҳмоқликни тарк этиш эса роҳатдир. Ҳолатларга далолат қиладиган нарса худди сўзлар каби, ақллар пардасини йиртадиган нарса айтилган гап мисоли. Кимнингки қулоқлари сени йўғингда танимаган экан, унинг кўзлари ҳозир бўлган пайтингда ҳам сени танимайди.

من طلب شيئاً وجده وإن لم يجده يوشك أن يقع قريباً منه. صرفك النظر إلى عدوك أضاعه. وأصغاك السمع إلى حديثه ضياعه. إذا أمكنت عدوك من أذنك فقد تعرضت للغرق ببحره والحصول في ومق سحره. عجباً لمن يصغى إلى عدوه سمعاً وهو لا يرجو عنده نفعاً. إذا عجزت عن التحصن من كلام العدو فأنت عن التحصن من كيده أعجز.

Излаган топади, гарчи топмаса ҳам излагани томон яқинлашган бўлади. Душманингга назарингни буришинг – назарни зое қилиш, унга қулоқ тутишинг тинглашни зое қилишдир. Душманинг гапириб, сен уни тинглашга имкон бериб қўйсанг, демак, душман денгизига ғарқ бўлиш ва унинг мулойим сеҳрига асир бўлишга ўзингни рўбарў қилибсан. Бирор фойдани умид қилмаса-да, душманига қулоқ тутадиган кишига таажжуб! Қачонки, душманинг сўзларидан ҳимояланишга ожиз экансан, унинг макридан ҳимояланишга янада ожизроқсан.

وقال حكيم: عدوك ضدك وحكم الضدين التباعدا والتدابير لا تطأ أرضاً وطئها عدوك إلا على حذر واحتراس. ولا يغرنك خروجه منها وبعده عنها فربما رتب لك فيما شباكاً ونصب لك فيما اشراكاً. لا تغش عدوك إلا متسلحاً متحفظاً ولا يغرنك منه القاء السلاح فما كل سلاح يدرك بالبصر من تعرض لما لا يعنيه تورط فيما يعنيه وسمع مالا يرضيه.

Донишманд айтди: “Душманинг сенинг зиддингдир. Ўзаро зид икки нарсанинг ҳукми – бири иккинчисидан узоқлашиш ва тадбирли иш кўриш. Душманинг ўтган ерга эҳтиёткор бўлиб, огоҳлик билан қадам бос. У ердан чиққанинг, бироз узоқлашганинг сени алдаб қўймасин. Кўпинча айнан ўша ерларда сен учун тўрлар тўқилган, тузоқлар тикиб қўйилган бўлади. Душманинг олдига қуролланган, ҳимояланган ҳолда бор, унинг қуролини ташлаши сени алдаб қўймасин. Ҳар бир қурол-яроғ кўз билан идрок қилинавермайди. Ким кераксиз ишларга ўзини урса, кераклик ишларда қийинчиликларга йўлиқади ва ўзи хоҳламаган сўзларни эшитади”.

شعر:

قد شاب رأسي ورأس الحرص لم يشب	إن الحريص على الدنيا لفي تعب
قد يرزق المرء لم تتعب رواجه	ويحرم الرزق من قد جد في الطلب
بالله ربك كم بيت مررت به	قد كان ملآن باللذات والطرب
فأزجر فؤادك عن حرص وعن نصب	فما وحقك يأتي الرزق بالنصب
وكن على قدر ما عاينت من زمن	الرزق أروغ شيء عن ذوي الأدب

Шеър (насрий баён): “Сочим оқарди-ю, аммо ҳирсинг сочи оқармади.

Дунёга ҳирс қўйган одам албатта машаққатда. Гоҳо от-уловини чарчатмаганга

ҳам ризқ берилади, гоҳо ризқ талабида қаттиқ ҳаракат қилганлар ризқдан маҳрум қилинади. Сенинг ҳам Раббинг бўлган Аллоҳга қасам, қанча уйлар ёнидан ўтдим, лаззатлар ва қувонга тўла! Бас, қалбингни ҳирс ва машаққатлардан тий. Ҳаққингга қасамки, ризқнинг келишига машаққат сабаб эмас. **Умр давомида кўрган-билганларингдан ибрат олиб, шу ўлчовда бўл.** Ризқ кўпинча одоб эгаларидан юз ўгирувчиноқ бўлади”.

شهوة العاقل من وراء فكرته وفكرة الأحمق من وراء شهوة. عدو عاقل أسهل من صديق جاهل. العديم من احتاج إلى لئيم. أصل الدهاء حسن اللقاء.

Оқилнинг истаги фикридан сўнг, аҳмоқнинг фикри истагидан сўнг келади. Оқил душман билан мураса қилиш жоҳил дўст билан мураса қилишдан осонроқ. Пасткашга муҳтож бўлган киши ҳақиқий йўқсилдир. Юзма-юз бўлгандаги хушмуомала айёрликнинг аслидир.

شعر:

أسقهم الذل إن ظفرت بهم وامتزج لهم من لسانك العسلا

Шеър (насрий баён): “(Душман) устидан зафар қучсанг, уларни хорлик билан суғор. (Аммо бундан олдин) тилингга асал аралаштир”.

كمنون العداوة في الفؤاد ككمنون الجمره تحت الرماد. كتمان السر يورث السلامة. وإفشاؤه يورث الندامة.

Қалбдаги яширин адоват кул остига яширин чўғга ўхшайди. Сирни яшириш саломатликни, уни ошкор қилиш надоматни юзага чиқаради.

شعر:

ولا تفش سرك إلا إلي   ك فإن لكل نصيح نصيحا

Шеър (насрий баён): “Ўзингдан ўзгага сирни ошкор қилма, чунки ҳар насиҳатчининг бир насиҳатгўйи бор”.

احفظ ما في الوعاء بشد الوكاء. من ختم البضاعة أمن الإضاعة. من غره السراب أخطاه الصواب. لا تأمن الحقود وان خمد شره. واحذر العدو وإن دق خطره. ضمائر الجنان في فلتات اللسان.

Идишдаги нарсани оғзини боғлаб сақла. Ким молини муҳрлаб қўйса, уни йўқотиш хавфидан омон бўлади. Саробга алданган кишини тўғрилиқ адаштиради. Гарчи ёмонлиги сўнган бўлса ҳам, ичикора кимсадан хотиржам бўлма. Душмандан эҳтиёт бўл, гарчи унинг хатари кичкина бўлса ҳам. Қалбнинг яширганлари – тилнинг тойилишларида.

شعر:

لا تسأل المرء عن ضمائره   في وجهه شاهد من الخبر

Шеър (насрий баён): “Кишидан унинг ичидаги нарсани сўрама, унинг юзида сен истаган хабарга гувоҳ бор”.

ما كل فرصة تنال ولا عشرة تقال. ما خاب من استخار ولا ندم من استشار

Ҳар фурсатда (мақсадга) етилавермайди, ҳар қоқилишда дам олинавермайди. Истиҳора (иккиланиб қолган одам таҳорат қилиб икки ракат намоз ўқиб кейин ўша дуосини ўқиб ётади. Икки ишдан хайрлисини сўраган одамда ноумидлик, маслаҳатлашган одамда пушаймонлик йўқ.

شعر:

رب أمر يسوء ثم يسر وكذلك الزمان حلو ومر
وكذاك الخطوب تعثر بالنا س فخطب يأتي وخطب يفر

Шеър (насрий баён): “Кўп ишлар ёмонлик келтиради, кейин эса суюнтиради. Шунга ўхшаб замон ҳам бир ширин, бир аччиқ. Шунингдек, фалокатлар инсонга қоқилиб кетади, бир мусибат келади, бир мучибат кетади”.

إذا ظهر الغدر فقد حسن الهجر. إذا بلغت الشمس فتحول وإذا **كبابك** منزل فتبدل.

Хиёнат зоҳир бўлса, энг чиройли чора хиёнаткордан ажралишдир. Агар сенга қуёш нури тушса, ўгирилиб ол, агар бир жойда қоқилсанг, бошқа жойдан юр.

شعر:

لا تقعدن على ذل ومسغبة	لكي يقال عزيز النفس مصطبر
رحل قلوصك عن أرض تهمان بما	إلى الديار التي يهمني بها المطر
وانظر بعينك هل أرض معطلة	عن النبات كأرض حفها الشجر
واستنزل الري من دار السحاب فان	بليت يداك به فليكفك الظفر
وإن رددت فما في الرد منقصة	فان قبلك موسى رده الخضر
أما ترى البحر تعلو فوقه جيف	وتستقر باقصى قعره الدرر
وفي السماء نجوم لا عداد لها	وليس يكسف إلا الشمس والقمر

Шеър (насрий баён): “Ўрматталаб ва сабрли деган номни олиш учун хорлик ва очликда ўтириб қолма. Туянгни қақшаган ердан ёмғирлар ювадиган диёрларга кўчир ва назар сол: ўт-ўланлардан холи, ташландик ер дарахтлар билан ўралган ерга тенг бўлурми?! Булутлардан чанқоғингни қондиришни сўра, агар шундан қўлингга нам етса, мана шу сенга зафар учун кифоя. Агар рад қилинсанг, бунда ҳеч қандай нуқсон йўқ. Чунки сендан илгари Мусо алайҳиссаломни Хизр ҳам рад қилган. Кўрмайсанми, денгиз устида ўлимтиклар сузиб юрибди, унинг тубида эса дурлар яширин. Осмонда сонсиз юлдузлар бор, улар қуёш билан ойдан фарқли равишда ҳеч қачон тутилмайди”.

من أبرم الأمر بلا تدبير صيره الدهر إلى تدمير. من كتم سره عنك فقد اتهمك. ومن صافى عدوك فقد عداك. ومن عادى عدوك فقد والاك.

Ким бир ишга тадбирсиз киришса, замон у ишни вайроналикка элтади. Ким сендан сирини яширса, демак унинг сендан шубҳаси бор. Ким душманингга дўстлик қилса, сенга душманчилик қилибди. Ким душманингга душманлик қилса, сенга дўстлик қилибди.

شعر:

إذا صافى صديقك من تصافى   فقد صافاك ما حام الحمام
وإن صافى صديقك من تعادى   فقد عداك وانقطع الكلام

Шеър (насрий баён): “Агар дўстинг сенга дўст бўлган одам билан дўстлашса, демак у ўлим хабари етгунча сен билан дўстлик қилибди. Агар дўстинг сен душманликка борган одам билан дўстлик қилса, демак у сенга душманлик қилибди, энди ундан алоқани уз”.

من أقبل بحديثه على غيرك فقد طردك. ومن شكى لك سوءاً فقد سألك. ومن مدحك بما ليس فيك وهو راض عنك فقد ذمك بما ليس فيك وهو ساخط عليك. من كف لسانه عن الملام كفت عنه السنة الأنام.

Ким гапираётиб, сендан бошқага юзланса, демак у сени тарк этибди. Ким сенга бир ёмон ҳолатдан шикоят қилса, ниманидир сендан сўрабди. Сендан рози ҳолда ўзингда йўқ нарсалар билан сени мактаётган кимса, аслида, сендан ғазабнок ҳолда ўзингда йўқ айблар билан сени қоралабди. Ким тилини маломат қилишдан тийса, одамларнинг тили ундан тийилади.

شعر:

ومن يذم الناس في فعلهم   ذموه بالحق والباطل

Шеър (насрий баён): “Ким одамларни, уларнинг феъли сабаб, қораласа, одамлар уни хоҳ ҳақ, хоҳ ноҳақ айблайверади”.

القراءة تحتاج للمودة والمودة لا تحتاج لقراءة. القريب من قربته المحبة وإن بعد نسبه والبعيد من أبعدته البغضاء وإن قرب نسبه. الأشكال أقارب وإن تباعدت منهم المناسب.

Қардошлик дўстликка муҳтож, дўстлик қардошликка муҳтож эмас. Ҳақиқий яқин киши муҳаббат уни яқинлаштирган одамдир, гарчи насаби узоқ бўлса-да, ҳақиқий узоқ киши нафрат уни йироқлаштирган кимсадир, гарчи насаби яқин бўлса-да! Феъли, хулқи ўхшаш кишилар, гарчи насаби бир-биридан узоқ бўлса ҳам, ўзаро яқин инсонлардир.

شعر:

وما غربة في شقة النوى ولكنها والله من عدم الشكل

Шеър (насрий баён): “Ғариблик бир-бировдан узоқликда эмас, балки ғариблик, Аллоҳга қасамки, ўзаро ўхшашликнинг йўқлигидадир”.

لا تحتاج من يذهلك خوفه ويتلفك سيفه. فرب حجة تأتي على مَهجة وفرصة تؤدي إلى غصة. إياك واللجاج فإنه يوغر القلوب وينتج الحروب. لا تثق بالدولة فإنها ظل زائل. ولا تعتمد على النعمة فإنها ضيف راحل.

Хавфи довдиратадиган ва қиличи ҳалок қиладиган одам билан ҳужжат талашма. Баъзи далиллар жонга етади, баъзи фурсатлар ғуссага етаклайди. Саркашликдан сақлан, чунки у қалбларни нафрат билан тўлдиради, урушларни

келтириб чиқаради. Келган давлатга ишонма, чунки у кетувчи соя, келган неъматга ҳам суяниб қолма, чунки у кетувчи меҳмондир.

Шеър:

لا تأمن الدهر مُسَاه ومُصْبِحِه   فالدهر يقعد للإنسان بالرصد

Шеър (насрий баён): “На кечаси, на кундузи замондан хотиржам бўлма. Негаки, замон инсон учун мудом пистирмада ўтиради”.

قليل يغني خير من كثير يطغي.

Ҳожатни чиқарадиган оз, туғёнга соладиган кўпдан яхшироқдир.

Шеър:

أن الذي هو رزقي سوف يأتيني	لقد علمت وما الإسراف من خلقي
ولو قعدت أتاني لا يعييني	أسعى إليه فيعييني تطلبه
لا بد لا بد أن يحتازه دوني	وحظ غيري أمر سوف يدرکه
وبُلغة من قليل العيش تكفيني	لا خير في طبع يديني إلى طمع
ولا يصابن به عرضي ولا ديني	لا أركب الأمر تزري بي عواقبه
وأكثر الصمت عما ليس يعييني	أقوم بالأمر إذا ما كان من أربي
وكم غني فقير النفس مسكين	كم من فقير غني النفس تعرفه
ان انطواءك عني سوف يطويني	وكم صديق طوى كشحا فقلت له
ولا ألين لمن لا يبتغي ليني	لا أبتغي وصل من لا يبتغي صليتي

Шеър (насрий баён): “Ризқим яқинда олдимга келишини аниқ билдим, ҳолбуки, ҳаддан ошиш менинг хулқимга ёт. Ризқ томон юрсам, бас уни излаш

мени чарчатади. Агар тинч ўтирсам, у мени қийнамаган ҳолда мен томон келади. Ўзганинг ризқи шундай ҳолатдаки, эгаси унга тезда етади. Бас, ризқини менсиз қўлга киритмоғи унга лозим бўлади. Тамаъга яқинлаштириб қўядиган табиатда ҳеч қандай яхшилик йўқ. Яшашга кифоя қиладиган нарса менга етарли. Оқибати мени ерга урадиган, ҳурматим ва динимни ҳимоясиз ҳолга келтирадиган ишни қилмайман. Ҳожатим тушган ишни қиламан, аммо менга кераксиз ишларда жим туришни кўпайтираман. Қанча ўзи қашшоқ бўлса-да, қалби бой зотларни танийсан! Қанча ўзи бой бўлса-да, қалби қашшоқ мискинларни биласан! Дўстларнинг қанчаси менга орқа ўгириб кетган! Улардан бирига дедим: менга терс ўгирилганинг яқинда мени ҳам сендан юз ўгиртириб қўяди. Мен билан боғланишни хоҳламаган одамни мен ҳам хоҳламайман. Мулойимлигимни истамаган кишига мулойим бўлолмайман.”

من لم يكن له من عقله زاجرا لم تزجره الزواجر. من سالم الناس سلم ومن قدم الخير غنم.

Ёмон ишдан тўхтатишда ақлга тенг келадигани йўқ. Агар кишида шундай тўхтатувчи бўлмаса, бошқа тўхтатувчилардан фойда йўқ. Одамларга келишув билан муомала қилган – мудом саломат, яхшиликни олдиндан қилган – ўлжага эга бўлган кишидир.

شعر: الخير أبقي وإن طال الزمان به والشّر أخبث ما أوعيت من زاد

Шеър (насрий баён): “Яхшилик ўлмас, қанча замонлар ўтса ҳам, ёмонлик – тўплаган нарсангнинг энг жирканчидир”.

ما عز من ذل جيرانه ولا سعد من شقي إخوانه. المواساة أفضل والمداراة أكمل. خل من قل خيره لك في الناس غيره. آفة التدبير إضاعة الحزم وآفة العقل استضعاف الخصم. آفة المنعم قبح المن. آفة المذنب حسن الظن. الحزم أشد الآراء والغفلة أضّر الأعداء.

Қўшнилари хор киши азиз эмас, дўстлари бадбахт киши бахтли эмас. Ҳамдардликда фазл, ҳалимликда комиллик бор. **Холи қўй...** Эҳтиёткорликни йўқотиш – тадбирнинг офати, душманни заиф санаш – ақлнинг офати, қўпол миннат – мурувват қилувчининг офати, яхши гумон гуноҳкорнинг офатидир. Фикр-қарашларнинг энг кучлиси – мулоҳазакорлик, энг зарарли душман ғафлатдир.

من قعد عن حيلته أضعفته الشدائد. ومن نام عن عدوه أيقظته المكائد. الغرة ثمرة الجهل والتجربة مرآة العقل. من استرشد غويا ضل ومن استنجد ضعيفا ذل. من نام عن نصرة وليه انتبته بوطئة عدوه. ومن دام كسله خاب أملة. المتئد مصيب وإن هلك. والعجول مخطئ وإن ملك.

Ким ҳийла ишлатишдан тўхтаса, қийинчиликлар уни заифлаштиради. Ким душманидан ғафлатда қолса, макр ҳийлалар уни уйғотади. Мағрурлик жаҳл меваси, тажриба ақл ойнасидир. Адашгандан йўл сўраган – адашади, ожиздан ёрдам сўраган – хор бўлади. Дўстининг ёрдамидан ғафлатда қолган душманининг топташидан ўзига келади. Дангасалиги узоқ давом этадиган кишининг умиди пучга чиқади. Шошмаган киши мақсадга етгувчидир, гарчи ҳалок бўлса ҳам, шошқалоқ кимса хато қилгувчидир, гарчи кўп нарсага эга бўлса ҳам.

شعر:

تأُن في الشيء إذا رُمته	لتعرف الرشَد من الغي
لا تتبعن كل دخان ترى	فالنار توقد للكي
وقس على الشيء بأشكاله	يدلك الشيء على الشيء

Шеър (насрий баён): “Бир ишга қасд қилган экансан, шошма, тўғрини нотўғридан фарқлаб ол. Кўрганинг ҳар тутунга эргашиб кетаверма, ахир олов куйдириш учун ёкилади. Ҳар бир нарсага ўзининг ўхшашидан қиёс ол. Агар билсанг, нарса нарсага ишорат этади”.

الحزم صناعة والتوكل بضاعة. من أمارات الخذلان معادات الإخوان. من علامات الإقبال
اصطناع الرجال.

Эҳтиёткорлик — қасб, таваккул — мол. Ака-укалар хусумати —
ночорликнинг белгиси, кишиларга яхшилик қилиш — бахтиёрлик аломати.

شعر:

من الحزم ان تكون الأذلين   وأن تهيب الذي لا يهاب
فما أخرج الأسد من غابها   لتلقي المنية إلا الكلاب

Шеър (насрий баён): “Пастларнинг пасти бўлишинг, кўрқилмаса ҳам бўладиганлардан кўрқишинг айнаи эҳтиёткорликдир. Шерларни ўрнидан кўзгаб, ўрмондан ташқарига чиқарадиган, ўлимга рўбарў қиладиган махлуқ ҳам фақат итлардир”.

من كثرت مخافته قلت آفته. إقبال الدولة في احكام الحيلة. تجرع الغصة تظفر بالفرصة.
استفساد الصديق من عدم التوفيق. الرفق مفتاح الرزق. فضيلة السلطان عمارة البلدان.

Қўрқинчи кўпнинг офати оз. Давлатнинг юзланиши пухта ҳийлада.
Ғуссани ютасан, фурсатни қўлга киритасан. Дўстни айнитишга интилиш

тавфиқнинг йўқлигидандир. Мулойимлик – ризқ калити. Султоннинг фазилатли бўлиши – юртнинг обод бўлиши.

من قلت فكرته كثرت عثرته. من اشتخف بوليّه خف على عدوه. من استعان بالرأي ملك
من كابد الأهوال هلك. من أعمل الرفق غنم ومن سلك العنف ندم.

Фикрлаши камнинг тойилиши кўп. Дўст қадрини билмаган душманига ёрдам берибди. Фикрдан ёрдам сўраган хоҳлаганига эга бўлади, даҳшатларни бошдан кечирган ҳалок бўлади. Ким мулойимликни қўллади – ўлжани олди, кўполликка ўтган – пушаймон қолди.

من اقتحم اللجة اتلف المهجة. من قلت تجربته خدع ومن قلت مبالاته صرع. من قصرت
عن السياسة صغرت عن الرئاسة. من استعان بذوي الأبواب سلك سبيل الصواب. لا تثق
بالصديق قبل الخبرة ولا توقع بالعدو قبل تمام القدرة.

Уммонга ўзини отган – жонини қурбон қилибди. Тажрибаси кам алданади, эътибори кам мағлуб қилинади. Бошқарувда чала киши бошлиқ бўлишга ёшлиқ қилади. Ким ақл эгаларига мурожаат этибди, тўғри йўлга қадам урибди. Дўстга синамасдан ишонма, душманга тўла куч-қудратга эга бўлмасдан ташланма.

شعر:

ولا تفرح بأول ما تراه   فأول طالع فرج كذوب

Шеър (насрий баён): “Биринчи кўрган нарсанга қувонма. Чунки субҳи козиб – ёлғон тонг ҳам аввал чиқади”.

مكروهه تحلو ثمرته خير من محبوب تمر غبته. لا تجف أحدا يسوؤك فراقه ولا تحل عقدا يعينك
إيثاقه ولا تفتح بابا يعيبك سده ولا ترم سهما يعجزك رده ولا تفسد أمرا يغبنك إصلاحه ولا
تغلق بابا يعجزك افتتاحه.

Кўриниши хунук бўлса ҳам, меваси ширин нарса – кўриниши гўзал-у
охири аччиқ нарсадан яхшироқдир. Ундан ажраш сени ғамга соладиган кишига
жафо қилма, боғлаш сени қийнайдиган тугунни ечма, ёпиш сенга айб
саналадиган эшикни очма, қайтаришга кучинг етмайдиган ўқни отма, тузатиш
мартабангни туширадиган ишни бузма, очиш сени ташвишга соладиган эшикни
ёпма.

شعر:

إذا لم تستطع شيئا فدعه وجاوزه إلى ما تستطيع

Шеър (насрий баён): “Қачонки бир ишга кучинг етмаса, уни холи қўй ва
тоқатинг етадиганига ўтиб кет”.

انقياد الأخيار بحسن الرغبة وانقياد الأشرار بذكر الرهبة. فازرع الأخيار يصيب نعمتك
واحصد الأشرار بسيف نقمتك.

Яхшиларга эргашиш – чиройли хоҳиш-истак билан, ёмонларга эргашиш
– кўрқинчу даҳшатни эсга олиш билан бўлади. Яхшиликларни сенга берилган
неъмат ёмғирлари билан эк, ёмонликларни нафратинг қиличи билан ўр.

شعر:

فوضع الندى في موضع السيف بالعدا مضر كوضع السيف في موضع الندى

Шеър (насрий баён): “Хусумат сабаб саховатни қиличнинг ўрнига қўйиш – қилични саховат ўрнига қўйишдек зарарли”.

من استرشد العاقل فيما يأتيه واستشار العالم فيما ينويه. وضحت له الأمور وصلاح به الجمهور واستنار منه القلب وسهل عليه الصعب لأن تسأل وتسلم خير من أن تستبد وتندم.

Кимки ўз ишларида оқилдан йўл-йўриқ сўраса, ният қилган ишларида олимдан маслаҳат олса, ишлар унинг учун равшан тортади, ҳамма нарса унга муносиб бўлади, қалб ундан нурланади, оғирликлар енгил кечади. Сўраб саломат бўлишинг – ўзбошимчалик қилиб, пушаймон бўлишингдан яхшироқдир.

روضة رائقة

Гўзал боғча

حكى، أن رجلاً أتى إلى بعض الحكماء فشكى إليه صديقه وعزم على قطعه والانتقام منه، فقال له الحكيم: أتفهم ما أقول لك فأكلمك أو يكفيك ما عندك من فورة الغضب التي تشغلك عني؟ فقال: إني لما تقول لواع. قال: أسرورك بمودته كان أطول أم غمك بذنبه؟ قال: بل سروري. قال: فحسناته عندك أكثر أم سيئاته؟ قال: حسناته. قال: فاصفح بصالح أيامك معه عن ذنبه وهب لسرورك به جرمه واطرح مؤنة الغضب والانتقام للود الذي بينكما في سالف الأيام ولعلك لا تنال ما أملت. فتطول مصاحبة الغضب ويؤول أمرك إلى ما تكره.

Ҳикоя қилинишича, бир киши донишманд хузурига келиб, дўстидан шикоят қилди ва у билан алоқани узишга, ундан ўч олишга қасд этганини билдирди. Шунда донишманд ундан:

– Ҳозир сенга айтадиганларимни фаҳмлармикансан, тушунсанг айтаман ёки ичингда ёниб турган, сени мендан узоқлаштирадиган ғазаб шиддати сенга кифоя қиладими?! – сўради.

– Албатта айтганларингга риоя қиламан, – деди у.

– Дўстингнинг меҳр-муҳаббати туфайли топган қувончинг узоқроқ давом этганми ё гуноҳи сабабли етган хафагарчиликми?

– Меҳр-муҳаббати туфайли кўрган қувончим, – деди у.

– Унинг сенга қилган яхшиликлари кўп бўлганми ё ёмонликлари?

– Яхшиликлари кўп бўлган.

– У ҳолда, дўстинг билан ўтказган яхши кунларинг ҳаққи, гуноҳини кечир, у туфайли топган қувончинг баробарига хатосидан ўт, ўтган кунлар мобайнида орангизни боғлаган дўстлик учун ғазаб ва интиқом оловини ўчир.

Акс ҳолда, ўйлаганингга етолмайсан, ғазабга ошночилигинг чўзилиб кетади, ишинг ўзингга ёқмаган оқибатга элтади, – деди донишманд.

شعر:

سماحة النفس وترك اللجاج	من يصحب الإخوان فليلتزم
أي طريق ليس فيه اعوجاج	ويستر المعوج من أمرهم

Шеър (насрий баён): “Кимки дўстлар билан ҳамсуҳбат бўлар экан, қалб саховатини ва қайсарликдан кечишни, улардан содир бўлган эгриликларни ёпишни ўзига лозим тутсин. Ахир, эгри бўлмаган йўл борми ўзи?!”

وقال حكيم: من نصحك حسن إليك ومن وعظك أشفق عليك. من تقمعه بسياستك اطمعته في رياستك. عد أضعف أعدائك قويا واجبن اندادك جريا.

Донишманд деди: “Сенга насихат қилган – сенга эҳсон қилибди, сенга ваъз қилган – сенга меҳрибонлик қилибди. Кимники ўз сиёсатинг билан ўчириб қўймаган бўлсанг, то бошлиқ экансан, у сендан умидвор бўлади. Душманларингнинг энг заифини ҳам кучли бил, сен билан даражада баробарларнинг энг қўрқоғини ҳам журъатли санагин”.

شعر:

لا تحقرن عدوا في محاسبة   ولو يكون ضعيف البطش والجلد
فللبعوضة في الحرج المديد يد   تنال ما قصرت عنه يد الأسد

Шеър (насрий баён): “Гарчи тортишувда душманнинг қуввати ва қатъияти заиф бўлса-да, уни кичик санама. Чунки узоқ чўзилган жароҳатга чивиннинг қўли етади-ю, шернинг қўли етмайди”.

من أثر اللهو ضاعت رعيته ومن لازم الشر فسدت رويته. لا يكونن عفوك سببا للجرأة عليك والوصول بالمساءة إليك. فإن الناس رجلان عاقل يكتفي بالقول والتأنيث وجاهل يحتاج للتأديب.

Ким бекорчи ишни танласа, қўл остидагилар зое бўлибди, ким ёмонликни тутса, кўриниши бузилибди. Кечиришинг сенга қарши журъатга ва сенга ёмонлик етказишга сабаб бўлмасин. Чунки одамлар икки хил бўлади: сўз ва мулойимлик кифоя қиладиган оқил ва адаб бериб қўйишга муҳтож жоҳил.

شعر:

البعض يضرب بالعصا   والبعض يكتفي بالإشارة

Шеър (нарий баён): “Баъзи бировларни асо билан урилади, баъзи бировга ишора кифоя”.

عامل كلا بما يليق وخل الطريق لمن لا يفيق. إياك والنظرة فإنها تنتج الحسرة. طوبى لمن كان بصره في قلبه. والويل لمن كان قلبه في بصره. أفضل العمل أداء الفرض وأقرب الدعاء للإجابة دعاء الملهوف لمن اغاثه. أفضل العطاء ما خلا عن المن والأذى.

Сен ҳаммага ўзига лойиқ муомала қил ва ақл-ҳушини йўқотган кишининг йўлини холи қўй. Қарашдан сақлан, чунки у ҳасрат келтиради. Кўзи қалбида бўлган инсонга жаннат бўлсин! Қалби кўзида бўлган кимсага дўзах бўлсин! Амалнинг афзали – фарзни адо қилиш, дуонинг тез ижобат бўладигани – фалокатда қолган одамнинг ўзига ёрдам берган киши ҳаққига қилган дуоси. Эҳсоннинг афзали – миннату азиятдан холи бўлгани.

شعر:

إذا غرست جميلا فاسقه غدقا   من المكارم كي ينمو لك الثمر
ولا تشنه بمن أنهم ذكروا   من عادة المن أن يؤذي به الشجر

Шеър (нарий баён): “Эккан яхшилигинг вояга етиб ҳосилга кириши учун уни чиройли хулқлардан иборат мўл-кўл сув билан суғор, зинҳор миннат сувига бўқтирма. Ахир, айтишади-ку, ўсимлик ширасининг одати – дарахтга озор етказиш”.

أفضل القول كلمة الحق عند من تخافه. أعقل الناس من عمل بطاعة ودل عليها غيره. أجهل الناس من باع آخرته بدينه. أحق الناس من باع دينه بدينه غيره. من سكر من الدنيا أفاق في عسكر الموتى. الصيام منع الفكر من الآثام لا منع البطن من الطعام.

Сўзнинг энг афзали – ўзинг қўркадиган одам олдида айтилган ҳақ сўз. Инсонларнинг оқили – ўзи тоат-ибодат қилиб, ўзгаларни ҳам шунга бошлайдиган киши. Энг нодон кимса – дунёсини деб охиратини сотган кимса. Энг аҳмоқ киши – динини бошқаларнинг дунёси учун сотган киши. Дунёдан маст киши ўлим лашкари олдида хушига келади. Рўза қоринни таомдан тўсиш эмас, балки фикрни гуноҳлардан тўсишдир.

ضعف البصر لا يضر مع نور البصيرة. كثرة النوم تجلب الدمار و تسلب الأعمار. للعقل فضيلتان عقل يستفيد ونطق يفيد. من لان عوده أثمرت أغصانه ومن حسن خلقه كثرت إخوانه.

Қалбда нур бўлса, кўзнинг хиралигидан зарар йўқ. Кўп уйқу ҳалокатни келтиради ва умрларни емиради. Оқил кишида иккита фазилят бор: фойдани илғайдиган ақл ва фойда келтирадиган тил. Кимнинг танаси мулойим бўлса, шохлари мева тугади, кимнинг хулқи гўзал бўлса, дўстлари кўпаяди.

من أودع الوفاء صدره أمن الناس غدره. من ورد مناهل الوفاء شرب من منهل الصفا. ليكن غرضك في اتخاذ الأصدقاء تقوية العدة لا تكثير العدة.

Қалбига вафони омонат қилиб жойлаган кишидан хиёнат содир бўлмайди. Кимки вафо чашмасига келса, сафо булоғидан сув ичади. Дўст орттиришдан мақсадинг уларнинг сонини кўпайтириш эмас, балки (охират сафарига) тайёргарликни кучайтириш бўлсин.

شعر:

فرما قام إنسان مقام فئة

والدال أربعة والدال سبعمائة

لا تحمدن امراء من غير تجرية

الدال والدال في التصوير واحدة

Шеър (насрий баён): “Тажрибасиз одамни мақтама. Кўпинча битта инсон бутун бир жамоатнинг ўрнида туради. Дол (د) билан зол (ذ) харфлари кўринишда бир хил, лекин абжад ҳисобига кўра, дол – 400 га, зол – 700 га тенг”.

وتحصيل النفع لا مجرد الجمع فواحد يحصل به المراد خير من ألف تكثر الإعداد.

Манфаат – дўстлар сонини кўпайтиришда эмас. Мақсадни ҳосил қиладиган бир киши – сонни кўпайтирадиган минг кишидан яхшироқ.

شعر:

وما الناس إلا واحد بقبيلة   تعد وألف لا تعد بواحد

Шеър (насрий баён): “Кўпчилик эмас, магар битта киши жамоа ўрнида саналиши ва мингтаси битта киши ўрнида саналмаслиги мумкин”.

أجهل الناس من يمتنع البر ويطلب الشكر ويفعل الشر ويتوقع الخير. وربما أخطأ البصير قصده وأصاب الأعمى رشده. من قضيت واجبه أمنت جانبه. من عتب على الزمان طالت معتبته. ومن لم يعترض للنوائب تعرضت له. ضرب الحبيب أوجع والمعروف المبتدأ أوقع.

Яхшилиқни тўсиб, миннатдорчилик талаб қиладиган, ёмонлик қилиб, яхшилиқ кутадиган кимса одамларнинг энг жоҳилидир. Кўпинча кўзи очиқ одам мақсадида адашиши, кўр одам йўлини тўғри топиши мумкин. Биров олдидаги мажбуриятингни адо қилиб қўйсанг, ундан хотиржам бўласан. Ким замонни сўкса, сўкиши узоқ давом этади. Ким мусибатларга юзма-юз бўлмаса, мусибатлар унга юзма-юз бўлади. Дўстнинг зарбаси аламли бўлади. Биринчи қилинган яхшилиқ энг ўрнига тушгувчи яхшилиқдир.

شعر:

إنما الدنيا هبات وعوار مستردة
شدة بعد رخاء ورخاء بعد شدة

Шеър (насрий баён): “Албатта дунё – совға ва қайтариб олинадиган омонат. Тўкинликдан сўнг қашшоқлик, қашшоқликдан сўнг тўкинлик бордир”.

من قلت تجربته جذع ومن قل احترازه صرع. خذ بالأناة ما استقامت لك. واقبل العافية
ما وهبت لك. ولا تجاهر عدوك ما وجدت إلى الحيلة سبيلا. واجعل الخزم جنتك والعزم عدتك.
تفكر قبل أن تعزم وتبين قبل أن تهجم وشاور قبل أن تقدم.

Кимнинг тажрибаси оз – жазавага тушади, кимнинг эҳтиёткорлиги оз – енгилади. **Модомики, ҳалимлик ва виқор сени тўғри сақлар экан, ҳалиму виқорли бўл.** Модомики, саломатлик сенга берилган экан, уни қабул қил. Модомики, ҳийлага йўл топган экансан, ошкоро душманликка ўтма. Эҳтиёткорликни – қалқонинг, азму қарорни – қуролинг қилиб ол. Ишга киришишдан бурун фикр қил, ҳужумга ташланишдан илгари ойдинлаштир, қадам ташлашдан олдин маслаҳатлаш.

شعر:

اهجر من استغباك هجر القلا وهبه كالملاحود في رسمه
والبس لمن في وصله لبسة لباس من يرغب عن أنسه
ولا ترج الود من يرى أنك محتاج إلى فلسفة
ورب مذاق الهوى خالي أصدقه الود على لبسه
وما درى من جهله أنني أقضي غريمي الدين من جنسه

ولست بالموجب حقاً لمن
ولا يوجب الحق على نفسه
وكل من يطلب عندي جني
فما له إلا جناً غرسه

Шеър (насрий баён) : “Сени аҳмоқ санаган кишини нафрат-ла тарк эт ва уни гўрга кўмилган ҳисобла. У билан учрашиб юрган одам учун унинг ошночилигидан юз ўгирган кишининг либосини кийиб ол. Сени чақага муҳтож кўрган кишидан меҳр умид қилма. Ҳою-ҳаваслардан лаззатланиб юрганларнинг кўпи ўйлайдики, уст-бошига қараб, мен уларнинг меҳр-муҳаббатини тасдиқ этавераман. **Нодонлиги сабаб у билмайдики, мен қарзимни узяпман, холос.** Зиммасига мажбурият олмаган кишига мен мажбурият юклаб қўёлмайман. Қайси бир кишики, ҳузуримдан ҳосил олмоқчи экан, фақат ўз экканини ўради”.

ضرب مثل

حكى، أن ديكا وصقرا اصطحبا مدة. ففي بعض الأيام قال الصقر للديك: إني ما رأيت أقل وفاء ولا أضيع لحقوق الصحبة منكم معاشر الديوك. فقال الديك: وما الذي أنكرته منا؟ قال: إني أرى الناس يكرمونكم ويحسنون إليكم في المطعم والمشرب وأنتم تفرون منهم وتنفرون من قريهم. ويأخذون الواحد منا فيقيدون ويغطون عينيه ويمنعونه الطعام والشراب ثم يرسلونه فيذهب إلى حيث لا يبقى لهم إليه وصول البتة ولا لهم عليه قدرة ثم يدعونه إليهم فيأتي مسرعا ويقتنص الصيد والطير لهم. فلما سمع الديك كلام الصقر ضحك ضحكا عاليا. فقال: ما يضحكك أيها الديك؟ فقال: عجبت من شدة جهلك وغرورك أما أنك أيها الصقر لو عاينت من جنسك جماعة في كل يوم تلسخ جلودهم وتقطع أعناقهم ويقلون على النار ويطبخون في القدور لفررت منهم أشد الفرار ولم يستقر لك بصحبتهم قرار ولو قدرت لطرت إلى جو السماء عنهم وعلمت أنه لا فائدة في القرب منهم وأن السلامة في البعد عنهم، فعرف الصقر صدق كلامه وأقلع عن ملامه.

Зарбул масал

Ҳикоя қилинишича, Лочин ва Хўроз бир неча муддат ҳамроҳ бўлиб қолишибди. Кунларнинг бирида Лочин:

– Мен хўрозлардек вафоси кам, дўстлик ҳаққини зое қилувчироғини кўрмадим!– дебди Хўрозга. Шунда Хўроз:

– Биздан қандай иш содир бўлибдики, сен уни инкор қияпсан? – сўрабди.

– Мен одамлар томонидан сизларга яхшиликлар қилинаётганини, дон-дун ва сувлар билан сийланаётганингизни кўряпман, сизлар бўлса, одамлардан қочиб, уларнинг яқинига йўламаяпсизлар? Биз билан одамлар ўртасидаги муомала эса бошқача. Улар ичимиздан биттасини ушлаб, оёғидан боғлашади, кўзини ёпиб, оч-наҳор қўйишади. Сўнгра уни қўйиб юборишади. Кейин у одамлар мутлоқ етолмайдиган, зарар етказа олмайдиган жойларгача учиб кетади. Лекин одамлар уни чорлаши билан дарҳол уларнинг қошига қайтиб келади, улар учун ҳар хил ўлжа ва қушларни овлайди.

Хўроз Лочиннинг сўзларини эшитаркан, қаҳ-қаҳ отиб кулишдан ўзини тийолмади. Шунда Лочин унга:

– Нега куляпсан? – деди.

– Ўта нодонлигинг ва бу даражада алданишингдан ажабланыпман. Эй лочин, агар сен ҳам ўзингдек қушларнинг ҳар куни терилари шилинганини, бўйинларидан сўйилганини, оловда қоврилганини, қозонларда қайнатилганини кўрганингда, одамлардан бор кучинг билан қочган бўлардинг. Аҳвол шу экан, улар билан дўстлашишда сен учун қандай ҳаловат бўлсин?! Имконинг бўлганида осмонларга учиб кетардинг, уларга яқинлашишдан фойда йўқлигини, саломатлик улардан узоқлашишда эканини билган бўлардинг.

Лочин Хўрознинг гапи тўғри эканини англади ва уни маломат қилишдан тўхтади.

الأسلوب الخامس
في الحذر مما يورث الضرر

Бешинчи услуб
Зарарни келтириб чиқарадиган нарсалар ҳақида

قَالَ حَكِيمٌ: الْعَاقِلُ إِذَا قَدَّمَ لَطَوَارِقِهِ حَذَرَ حَذَرَ الْمُتَيَقِّظِ وَتَلَقَّاهَا بَعْدَهُ الْمُتَحَفِّظِ وَرَدَّ
بَادِرَتَهَا بِعَزْمٍ ذِي حَزْمٍ قَدْ جَلَبَ أَشْطَرَ دَهْرِهِ وَقَامَ بِوَاضِحِ عُدْرِهِ ثُمَّ هُوَ بَعْدَ حَذَرِهِ مُسْتَسْلِمٌ لِقَضَاءِ
لَا يُرَدُّ وَقَدَرٍ لَا يُصَدُّ مُسْتَظْهِرٌ لِنَفْسِهِ وَمُعْتَبِرٌ بِأَمْسِهِ.

Донишманд айтди: “Оқил киши кутилмаганда келадиган ишлар томон қадам ташлар экан, уйғоқ кишидек эҳтиёткор бўлади, сақланувчи кишидек уларни тайёргарлик билан қабул қилади, азму қарорли кишининг тайёргарлиги билан уларнинг аввал кўринган аломатини қайтаради, хушёр кишининг тайёргарлиги билан уларнинг келишига юзма-юз туради, тажрибасини орттиради ва очик-ойдин ўз узрини билдиради, кейин – ўз эҳтиёткорлигидан сўнг у қайтариб ва тўсиб бўлмайдиган қазою қадарга ўзни топширади, ўзини сақлайди, кечаги кунидан ибрат олади”.

وقال عثمان رضي الله تعالى عنه: يَكْفِيكَ مِنَ الْحَاسِدِ أَنَّهُ يَغْتَمُّ وَقْتَ سُورِكَ

Усмон розияллоху анху деди: “Ҳасадгўйнинг сен хурсанд бўлаётган пайтдаги ғам чекиши сенга кифоя”.

وقال يزيد بن المهلب: أَكْثَرُوا مِنَ الْمَحَامِدِ فَإِنَّ الْمَذَامَ قَلَّ مَنْ يَنْجُو مِنْهَا

Язид ибн Мулҳаб айтди: “Мақтовга сабаб бўладиган ишларни кўпайтиринглар, чунки мазамматга сабаб бўлган ишлардан нажот топганлар оз”.

وقال أبو مسلم الخراساني: مَا تَأَهَّ إِلَّا وَضِيعٌ وَلَا فَاحِرٌ إِلَّا لَقِيطٌ وَلَا تَعْصَبُ إِلَّا دَخِيلٌ

Абу Муслим Хуросоний айтди: “Фақат пасткаш кимсаларгина мактанчоқлик, фақат ташландиқ кимсаларгина фахрга берилувчи, фақат асли бегона кимсаларгина мутассиблик билан асликни даъво қилувчи бўлади”.

المنع الجميل خير من الوعد الطويل. الكلام المرغوب مصائب القلوب.

Чиройли рад қилиш чўзилган ваъдадан яхшироқ. Ёқимли гаплар қалбларнинг **тузоғидир**.

اياك و الافراط الممل و التفريط المخل. من دلائل العجز كثرة الاحالة على الاقدار. العاقل

من يصدق بالقضاء و يأخذ بالحزم. من لم يرب معروفة فكأنه لم يفعله. عليك بالجد و ان لم

يساعد الجد. من عمل ما لا يجب لقي ما يكره. ما أقبح الخضوع عند الحاجة و التيه عند الاستغناء. ثلاثة القليل منها كثير العداوة و النار و المرض.

Малол етказувчи ҳаддан ошишдан, ҳалал берувчи эътиборсизликдан сақлан. Ишни тақдирга кўп йўявериш ожизликнинг далиллариدير. Оқил киши қазою қадарни тасдиқлайди ва ҳушёрликни маҳкам ушлайди. Ким ўз яхшиликларини тарбияламаса, гўё у яхшиликларни қилмабди. Жидду жаҳдни ўзингга лозим тут, гарчи у фойда бермаса ҳам. Ким яхши кўрмаган нарсасини қилса, ёмон кўрган нарсасига йўлиқади. Эҳтиёж тушган пайтда бўйин эгиш, беҳожат пайтда гердайиш қандаям хунук иш! Учта нарсанинг ози ҳам кўп: душманлик, олов ва хасталик.

اضل الحرص اعناق الرجال	شعر: تعالى الله يا سلم بن عمرو
أليس مصير ذلك للزوال	هب الدنيا تساق اليك عفوا
تصرفهن حالا بعد حال	نعي نفسي الي مر الليالي
و مالي لا أخاف الموت مالي	فمالي لست مشغولا نفسي
و ما لا قوة لم يخطر ببالي	أما في السالفين لي اعتبار
و نعشي بين أربعة عجال	كأني بالمنية أزعجتني
كان قلوبهن على المقاتلي	و خلفي نسوة ييكون بعدي
و لا شئ يدوم مع الليالي	و حقك كل ذا يفني سريعا

خبرت الناس قرنا بعد قرن   فلم أر غير ختال و قال
 و ذقت مرارة الاشياء طرا   فما طعم أمر من السؤال
 ولم ار في الامور أشد وقعا   و أصعب من معادات الرجال
 و لم أر في عيوب الناس عيبا   كنقص القادرين على الكمال.

Шеър (насрий баён): “Аллоҳга қасамки, эй Амир ўғли Силм, хирс эрлар бўйнини эгади. Майли, дунё сенга кутилмаганда етди, деб ўйлайлик. Ахир бунинг сўнги заволга юз тутмайдими?! Кечаларнинг ўтиши, бир ҳолдан бошқа ҳолга алмашиб туриши нафсимга ўлим хабарини бермайдими? Нима бўлди менга, нафсим билан машғул эмасман, нима бўлди менга, ўлимдан кўркмаяпман?! Ахир менда ўтганларга эътибор бўлиши керак эмасми? Қувват йўқ, гўё – на ўлимнинг мени безовта қилиши, на тўртта шошилган одамнинг ўртасида тобутимнинг туриши, на мендан сўнг ортимда аёлларнинг йиғлаши, қалбларининг товада қоврилиши – хотиримга келмайди. Ҳаққингга қасамки, ҳаммаси, ўтаётган кечалар билан бирга тезда йўқликка юз тутди. Асрлардан асрлар оша инсонларни синаб кузатдим. Ёлғончилик ва бекорчиликдан бошқасини кўрмадим. Ҳамма нарсаларнинг аччиғини тотдим. Бировдан нарса сўрашдан аччикроғи йўқ экан. Ишларда кишиларга душманликдан кўра қаттиқроқ ва оғирроғини кўрмадим. Одамларнинг айблари ичида комилликка қодир бўлганларнинг нуқсонидек айбни кўрмадим”.

غَيْرُهُ:

فَمَا لَيْلُ مَجْرُوحِ الْفُؤَادِ بِنَائِمٍ   فَلَا تَأْمَنَنَّ الدَّهْرَ حُرًّا ظَلَمْتَهُ

Бошқа шеър (насрий баён): “Сендан зулм кўрган ҳур кишидан ҳеч қачон хотиржам бўлма. Чунки қалби яраланган киши кечалари ухламайди”.

و قال حكيم الشيخ لا يخاشن و النذل لا يحاسن و الاحمق لا يعاتب و مستحيل الود لا يقرب و القاضي لا يعاند و السلطان لا يرادد و الوالي لا يخاصم و الاب لا يحاكم و صاحب الحق لا يشاتم و الكذوب لا يعاشر و النمام لا يشاور و القبطي لا يؤمن و العجمي اليه لا يركن و الخان لا يسكن و الحان لا يدخل و المجالس لا تنقل و الحقير لا يهمل و الاعزب لا يساكن و الاحمق لا يقارن و الشرير لا يكلم و الغائب لا يشتم و الامرء لا يشاكل و المبتلى لا يؤاكل و المازح لا يحرّد من مقاله و الكافر لا تواله و العدو لا تغفل عنه و لا تنم و طالب الرزق من وجهه لا يلم و الشاعر لا يعادى و البخيل لا يهادى و الحبيب لا يجازي بالبعد و ما مضى من الزمان لا يعاد و الملك لا يوادد فان وده لا يدوم و البليد لا يشتغل بالعلوم و الكسلان لا يندب لحاجة و الملح لا يستدعى لحاجة و المغفل لا يستشهد و الالكان لا يستشند و العبد لا يمازح و الجار لا يقابح و الرفيق لا يشاحح و السيف لا يماري و التكبير لا يداري و الحقود لا يصافي و الحلیم لا يحافى و الاسد لا يصادم و العرييد لا ينادم و المرأة لا يحسن بها الظن و كل فن لا يؤخذ الا من اهل ذلك الفن و الجليل لا يصغر و الشرة لا يخير و القبيح لا يذكر و الجميل لا ينكر و الرسول لا يقتل و الهدية من كل احد لا تقبل و الدعاء لا يترك و بالله الواحد لا يشرك و الخلق لا تعامل الا بالاحسان فكما يدين الفتى يدان

Донишманд дейди: “Кекса одамга қўполлик, пасткашга яхши муомала қилинмайди, аҳмоққа танбех берилмайди, дўстлашиш маҳол кишига яқинлашилмайди, қозига қарши борилмайди, султоннинг гапи қайтарилмайди, ҳоким билан хусуматлашилмайди, отанинг сўзи муҳокама этилмайди, ҳақдор билан тортишилмайди, ёлғончи билан ошно бўлинмайди, чақимчи билан маслаҳатлашилмайди, суҳбат мажлисларидаги гап ташилмайди, қибтийга ишонилмайди, ажамларга суянилмайди, карвонсаройда маскан тутилмайди, майхонага кирилмайди, ночорга эътиборсизлик қилинмайди, бўйдоқ билан бирга турилмайди, аҳмоққа тенг бўлинмайди, ёмонга гапирилмайди, йўқ одамни сўқилмайди, кўсага ўхшашга ҳаракат қилинмайди, дардга чалинган киши билан овқат ейилмайди, ҳазилкашнинг гапидан ғазабланилмайди, кофирни дўст тутма, душмандан ғофил бўлма ва мудрама, ўз йўли билан ризқ ахтарган киши маломатланмайди, шоирга душманлик қилинмайди, бахил билан ўзаро совға улашилмайди, суюкли кишини ундан узоқлашиш билан жазоланмайди, ўтган замонлар қайтарилмайди, подшоҳ билан дўстлашилмайди, чунки унинг дўстлиги давомий эмас, бефаҳм, зеҳнсиз кишини илм билан машғул қилинмайди, дангасани бирор эҳтиёж учун чақирилмайди, ўзини ғофилликка солган кишидан гувоҳлик сўралмайди, дудуқ одамдан ифодали ўқиш сўралмайди, қул билан ҳазиллашилмайди, қўшни билан қўпол гаплашилмайди, ҳамроҳга зикналик қилинмайди, аҳмоқ билан баҳслашилмайди, такаббур билан мурасага борилмайди, кекчига самимий бўлинмайди, ҳалимга қўполлик ишлатилмайди, шерга тўқнашилмайди, инжиқ билан мажлис қурилмайди, хотин кишига яхши гумон қилинмайди, ҳар бир соҳа фақат ўша соҳа аҳлидан олинади, улуг кичик кўрилмайди, очкўзга ихтиёр берилмайди, ёмон нарса эсланмайди, чиройли нарса инкор этилмайди, элчи ўлдирилмайди, ҳадя ҳар кимдан олиnaverмайди, дуо тарк қилинмайди, ёлғиз Аллоҳга ширк келтирилмайди, халқ билан фақат яхшилик билан муомалага борилади, йигит қандай ҳукм этган бўлса, шундай ҳукмга тортилади”.

و قال حكيم يعيش البخيل في الدنيا عيش الفقراء و يحاسب في الاخرة حساب

الاغنياء.

Донишманд айтди: “Хасис киши дунёда қашшоқдек яшайди ва охиратда бойлардек ҳисоб беради”.

روضة رائقة

Гўзал боғча

قال حكيم اشقى الناس بالسلطان صاحبه كما أن أقرب الاشياء أسرعها احتراقا لا يورث

القرب من السلطان الا نفسا خائفة و جسما متعبا و دينا مثلما.

Донишманд айтди: “Султонга яқин бўлганларнинг энг бахтсизи – султоннинг дўстларидир, худди ўтга энг яқин нарсанинг куйиши тез бўлганидек. Султонга яқинлашиш фақат уч нарсани мерос қолдиради: кўрқоқ қалбни, қийналган жисмни ва дарз кетган динни”.

شعر:

و معاشر السلطان شبه سفينة في البحر ترعد دائما من خوفه

ان أدخلت من مائه في جوفها أدخلها و ماءها في جوفه

Шеър (насрий баён): “Султонга ошно киши денгиздаги кемага ўхшайди, кема доимо денгиз хавфидан титраб туради. Агар кема денгиз сувини ичига киритса, кемани ҳам, унинг ичидаги сувни ҳам денгиз ўз қаърига тортиб кетади”.

لَئِنْ كَانَ الْبَحْرُ كَثِيرَ الْمَاءِ فَهُوَ بَعِيدُ الْمَهْوَى. مَنْ شَارَكَ السُّلْطَانَ فِي عِزِّ الدُّنْيَا شَارَكَهُ فِي
ذُلِّ الْآخِرَةِ. إِذَا حَضَرْتَ مَجْلِسَ مَلِكٍ فَضَمَّ شَفَتَيْكَ وَغَضَّ عَيْنَيْكَ وَإِذَا حَدَّثَكَ فَأَصْغِ إِلَيْهِ وَأَقْبِلْ
بِوَجْهِكَ عَلَيْهِ وَلَا تُحَدِّثْهُ بَادِيًا وَلَا تُعِدْ لَهُ حَدِيثَكَ ثَانِيًا. وَلَا تُعْرِضْ عَنْهُ إِذَا أَكْثَرَ وَتُكْثِرْ عَلَيْهِ إِذَا
اسْتَخْبَرَ وَلَا تَصِلْ حَدِيثًا بِحَدِيثٍ وَلَا تُعَارِضْ أَحَدًا فِي تَحْدِيثٍ. رُضْ نَفْسَكَ فِي طَاعَةِ سُلْطَانِكَ
وَاحْفَظْ نَفْسَكَ مِنْ عَثْرَةِ لِسَانِكَ وَاجْعَلْ لِدِينِكَ مِنْ دُنْيَاكَ نَصِيبًا وَأَقِمْ مِنْ نَفْسِكَ لِنَفْسِكَ رَقِيبًا.
وَصَيِّرْ لِكُلِّ جَارِحَةٍ مِنْ جَوَارِحِكَ زِمَامًا وَلِكُلِّ حَرَكَةٍ مِنَ الْحَزْمِ لِحَامًا.

Денгизнинг суви канча кўп бўлса, шунча чуқур бўлади. Дунёни азиз билишда ким султонга шерик бўлса, охиратда хор бўлишда ҳам унга шерик бўлади. Подшоҳ мажлисида ҳозир экансан, оғзингни ёп ва кўзингни юм. Агар сенга гапирса, қулоқ тут ва у томон юзлан. Биринчи бўлиб гапирма, сўзингни унга икки бор қайтарма. Агар гапи чўзилса ҳам, ундан юзингни ўгирма. Сендан бирор нарса ҳақида сўраса, гапни чўзма. Бир гапни иккинчи гапга улама, сўзларкансан, ҳеч ким билан зиддиятга борма. Нафсингни султонга итоат этиш йўлида машқ қилдир. Тилинг тойилмаслиги учун нафсингни сақла. Дининг учун дунёнгдан бир улуш ажрат. Ўзинг учун ўзинг тарафингдан бир кузатувчини ҳозир эт. Аъзоларингнинг ҳар бири учун арқон ҳозирла. Ҳар бир ҳаракатни эҳтиёткорлик билан жиловла.

قَالَ حَكِيمٌ: أَظْلَمَ النَّاسُ لِنَفْسِهِ اللَّئِيمِ، إِذَا ارْتَفَعَ جَفَا أَقَارِبَهُ وَأَنْكَرَ مَعَارِفَهُ وَاسْتَحَفَّ
بِالْأَشْرَافِ وَتَكَبَّرَ عَلَى ذَوِي الْفَضْلِ.

Донишманд деди: “Ўзига зулм қиладиган кишининг пасткашлиги шу даражадаки, у бирор мавқега кўтарилса, яқинларига жафо етказди, танишларини бегонасирайди, улуғларни кичик санайди, фазилат эгаларини менсимасдан, улардан ўзини катта олади”.

قِيلَ لِمَلِكٍ بَعْدَ ذَهَابِ مُلْكِهِ: مَا الَّذِي أَذْهَبَ مُلْكَكَ؟ قَالَ: ثَقَّيْتُ بِدَوْلَتِي وَاسْتَبْدَادِي
بِمَعْرِفَتِي وَإِغْفَالِي عَنْ اسْتِشَارَتِي وَإِعْجَابِي بِشِدَّتِي وَإِضَاعَةُ الْحِيلَةِ وَقُتَّ حَاجَتِي وَالتَّأَنِّي عِنْدَ احْتِيَاجِي
إِلَى عَجَلَتِي.

Мулки қўлдан кетган бир подшоҳдан: “Салтанатинг қўлдан кетишига нима сабаб бўлди? – деб сўралди. “Давлатимга ишониб қолишим, билганимдан қолмаслигим, кенгашиб маслаҳат қилишдан ғофиллигим, кучимга бино қўйишим, эҳтиёжим бор ўринда ҳийлани унутишим, шошилиш керак пайтда сусткашлик қилишим сабабли мулкни бой бердим” – деди у.

وَقَالَ يَحْيَى بْنُ خَالِدٍ: آخِرُ مَا وَجَدْتُ فِي طِرَازِ الْحِكَمِ مِنَ الْبَلَاغَةِ: الْبُخْلُ وَالْجَهْلُ مَعَ
التَّوَاضُّعِ خَيْرٌ مِنَ الْعِلْمِ وَالسَّخَاءِ مِنَ الْكِبَرِ فَيَا هَذَا مِنْ حَسَنَةِ غُطَّتْ عَلَى سَيِّئَتَيْنِ وَيَا هَذَا مِنْ سَيِّئَةِ
غُطَّتْ عَلَى حَسَنَتَيْنِ.

Яҳё ибн Холид айтди: “Тирозул ҳикам” (“Ҳикматлардан намуна”) китобидан топганим энг таъсирли ўринлардан сўнггиси шу бўлди: “Ўзи бахил ва жоҳил бўлса ҳам камтар бўлган киши – ўзи олим ва сахий бўлишига қарамасдан такаббур бўлган кишидан яхшироқдир. Ажабо, буниси қандай

яхшиликки, иккита ёмонлик билан ўраб қўйилибди?! Ажабо, униси қандай ёмонликки, иккита яхшилик билан ўраб қўйилибди?!”

كَفَى بِالتَّجَارِبِ تَأْدِيبًا وَبِثَقَلِ الْأَيَّامِ عِظَةً. مَنْ قَرَّبَ السَّفَلَ وَأَذْنَاهُمْ وَبَاعَدَ ذَوِي الْفَضْلِ وَأَغْضَاهُمْ اسْتَحَقَّ الْحَذْلَانَ وَاسْتَوْجَبَ الْهَوَانَ. مَنْ مَنَعَ الْمَالَ مَنْ يَحْمَدُهُ وَرَثَتُهُ مَنْ لَا يَحْمَدُهُ.

Тажрибалар адаб беришга, кунларнинг ўзгариб туриши насихатланишга кифоя. Ким пасткашларга яқинлашиб, уларни ўзига яқин тутса ва фазилат эгаларидан узоқлашиб, улардан кўз юмса, бундай кимса кўмакчи тополмасдан чорасиз қолади, хорликка ўзини лойиқ кўрган бўлади. Молини миннатдорлик билан “рахмат” айтиб оладиган инсонлардан тўсган киши – берганни олиб “рахмат” айтмайдиган кимсаларга молини мерос қолдирган бўлади.

وَقَالَ حَكِيمٌ: مَا أَخْوَجَ ذَا الْقُدْرَةِ إِلَى دِينٍ يَحْجُزُهُ وَحَيَاءٍ يَكُفُّهُ وَعَقْلٍ يُعَدِّلُهُ وَتَجَرِبَةٍ طَوِيلَةٍ وَعَبَرٍ مَحْفُوظَةٍ وَأَعْرَاقٍ تَسْرِي إِلَيْهِ وَأَخْلَاقٍ تُسَهِّلُ الْأُمُورَ عَلَيْهِ وَجَلِيسٍ رَفِيقٍ وَرَأْدٍ شَفِيقٍ وَعَيْنٍ تُبْصِرُ الْعَوَاقِبَ وَفَكْرٍ تُنَالُ بِهَا الْمَرَاتِبُ.

Донишманд деди: “Куч-қудратга эга инсон ҳар қадамда адашишдан тўсадиган динга, ҳаддан ошишдан тийиб турадиган ҳаёга, тўғри йўлга буриб турадиган ақлга, билимини амалга айлантирадиган узоқ тажрибага, хотирада мустаҳкамланган ибратларга нақадар мухтож! Куч-қудратли инсон аждодларидан то ўзи қадар етиб келувчи томирларга, ишларни енгиллаштирувчи хулқларга, ҳамсухбат дўстга, меҳрибон етакчига, ишларнинг охирини кўрувчи кўзга, мартабаларга эриштирувчи ғояга қандаям мухтож!”

مَنْ لَمْ يَعْرِفْ ظَفَرَ الْأَيَّامِ لَمْ يَحْتَرِزْ مِنْ سَطَوَاتِهَا وَلَمْ يَتَحَفَّظْ مِنْ آفَاتِهَا وَلَمْ يَتَعَاطَمْهُ ذَنْبٌ وَإِنْ عَظُمَ.

Кимки кунларнинг ғолиб келишини билмаса, уларнинг босиб келишидан эҳтиёт бўлмаса, уларнинг офатларидан сақланмаса, катта гуноҳларни ҳам у катта деб ҳисобламаса, хушёрлик ва эҳтиёткорликдан юз ўгирса, ишларини асоссиз нарсалар устига курса, қувват ундан кетади ва ожизлик уни эгаллаб олади.

مَنْ أَعْرَضَ عَنِ الْخَذِرِ وَالْإِحْتِرَاسِ وَبَنَى أَمْرَهُ عَلَى غَيْرِ أَسَاسٍ زَالَ عَنْهُ الْعِزُّ وَاسْتَوَلَى عَلَيْهِ الْعَجْزُ.

Ким огоҳ бўлиш ва сақланишдан юз ўгирса ва ишларини асоссиз бажарса, ўша одамдан куч-қудрат кетиб, ожизлик унга эгалик қилиб олади.

قال حكيم: إذا رأيت من جليسك أمراً تكرهه أو صدرت منه كلمة عورة فلا تقطع حبله ولا تصرم وده ولكن دأو كلمته واستر عورته وأبقه وتبرأ من عمله. قال الله سبحانه تعالى: {فَإِنْ عَصَوْكَ فَقُلْ إِنِّي بَرِيءٌ مِمَّا تَعْمَلُونَ}. وَلَمْ يَأْمُرْ بِقَطْعِهِمْ وَإِنَّمَا أَمَرَ بِالْبَرَاءَةِ مِنْ عَمَلِهِمْ.

Донишманд деди: “Дўстингда ўзингга ёқмайдиган бир ишни кўрсанг ёки уят бир сўз унинг оғзидан чиқса, дарҳол дўстлик риштасини узма, унинг меҳрини кесиб қўйма, балки унинг сўзини давола, унинг уят ишини бекит, уни шу ҳолда қолдир ва ўзингни унинг бу ишларидан пок эканингни билдир. Аллоҳ субҳанаҳу ва таоло деди: “Бас, агар улар итоатсизлик қилсалар, у ҳолда айтинг: “Албатта мен сизларнинг амалингиздан покдирман” (Шуаро, 216-оят). Аллоҳ таоло улардан узилиб кетмасликка буюряпти, балки бу ҳолатда улар қилаётган ишдан норозилигингизни билдириб, вазиятдан пок ҳолда чиқишга буюряпти.

Шеър:

بَقِيتُ وَمَا فِي الْجِسْمِ مِنِّي مَفْصِلٌ إِذَا رَأَى مِنِّي مَفْصِلٌ فَقَطَعَتْهُ
وَلَكِنْ أَدَاوِيهِ فَإِنْ صَحَّ سَرِّي وَإِنْ هُوَ أَغْيَانِي فَلِلْعُذْرِ مُحْمَلٌ

Шеър (насрий баён): “Агар аъзоларимдан бири мени мушкил аҳволга солди, деб оғриган бўғинимни кесиб ташлайверсам, баданимда бирорта ҳам бўғиним қолмайди-ку?! Лекин мен оғриган аъзомни даволайман, агар шу билан у аъзом сихҳат топса, бу соғайиш мени хурсанд қилади. Агар сихҳат топмасам, дард мени чарчатса, ана ундан сўнг қаттиқроқ чора кўрсам, бундай йўл тутишимга асосим бўлади”.

خَيْرُ الْمُلُوكِ مَنْ كَفَى وَكَفَى، وَعَفَا وَعَفَى لِلرَّعِيَّةِ الْمَنَامُ وَعَلَى الْمَلِكِ الْقِيَامُ
ضَاعَ مَنْ نَامَ حُرَّاسُهُ وَسَقَطَ مَا ضَعُفَ أَسَاسُهُ. لَا سُلْطَانَ إِلَّا بِرِجَالٍ وَلَا رِجَالَ إِلَّا بِمَالٍ
وَلَا مَالَ إِلَّا بِعِمَارَةٍ وَلَا عِمَارَةَ إِلَّا بِعَدْلٍ

Подшоҳларнинг яхшиси — эли учун қайғурадигани ва ўзини ёмонликлардан тиядигани, ўзгаларга кечиримли ва ўзи пок бўлгани. Шунда қўл остидагилар тинч уйкуда, подшоҳ эса бедор бўлади. Қўриқчилари ухлаб ётган киши ҳалокатга учрайди, пойдевори заиф уй йиқилади. Салтанат мард кишилар билан, мардлар мол-дунё билан қад ростлайди, мол-дунё ободлик билан, ободлик адолат билан юзага чиқади.

وَصَفَ بَعْضُ الشُّعْرَاءِ وُلَاةَ بَنِي مَرْوَانَ فَقَالَ:

شعر: إِذَا مَا قَضَيْتُمْ لَيْلَكُمْ بِمَنَامِكُمْ   وَأَفْنَيْتُمْ أَيَّامَكُمْ بِمَلَامٍ
 فَمَنْ ذَا الَّذِي يَخْشَاكُمْ وَقَتَ ظِلْمَةٍ   وَمَنْ ذَا الَّذِي يَلْقَاكُمْ بِسَلَامٍ
 رَضِيتُمْ مِنَ الدُّنْيَا بِأَيْسَرِ بُلْغَةٍ   بَلَّيْتُمْ غُلَامٍ أَوْ بِشْرٍ مُدَامٍ
 أَلَمْ تَعْلَمُوا أَنَّ الزَّمَانَ مُوَكَّلٌ   بِمَدْحِ كِرَامٍ أَوْ بِذَمِّ لِقَامٍ

Шоирлардан бири Марвон қабиласи волийларини шундай “сифатлади”, шеър (насрий баён): “Қачон сиз тунларингизни уйку, кунларингизни маломат билан ўтказар экансиз, кун ботиб, қоронғу тушган пайтда биров сиздан қўрқадими, сизга “салом” билан юзма-юз бўладиган киши топиладими?! Сиз бола ўпиб “баччавозлик”ка, шароб ичиб “майхўрлик”ка берилган экансиз, дунёнинг арзимаган бир улушига рози бўлибсиз. Наҳот билмасангиз, бу замонга улуғларни макташ, пасткашларни ёмонлаш вазифаси топширилган (демак, замонингиз мактовига ҳақиқий муносиб бўлган улуғларнинг ишини қилинг, ёмонликка сазовор пасткашларнинг ишини эмас)!

وَقَالَ بُزْرَجِي: نَصَحَنِي النُّصَحَاءُ وَوَعَضَنِي الْوُعَاطُ فَلَمْ يَعِظْنِي مِثْلُ شَيْبَتِي وَلَمْ يَنْصَحْنِي مِثْلُ فِكْرَتِي وَعَادَتْنِي الْأَعْدَاءُ فَلَمْ أَرِ أَعْدَى إِلَيَّ مِنْ نَفْسِي إِذَا جَهِلْتُ. وَرَهْمَتِي الْمَضَائِقُ فَلَمْ يَزْهُمْنِي مِثْلُ سُوءِ الْخُلُقِ وَوَقَعْتُ مِنْ أَبْعَدِ الْبُعْدِ وَأَطْوَلَ الطُّولِ فَلَمْ أَقْعُ مِنْ شَيْءٍ أَضَرَّ عَلَيَّ مِنْ لِسَانِي وَمَشَيْتُ عَلَى الْجَمْرِ وَوَطِئْتُ عَلَى الرَّمْضَاءِ فَلَمْ أَرِ نَارًا أَحَرَّ عَلَيَّ مِنْ غَضَبِي إِذَا تَمَكَّنَ مِنِّي. وَالتَّمَسْتُ الرَّاحَةَ لِنَفْسِي فَلَمْ أَجِدْ لَهَا أَرْوَحَ مِنْ تَرَكٍ مَا لَا يَغْنِيهَا وَرَكِبْتُ الْبَحَارَ وَرَأَيْتُ الْأَهْوَالَ فَلَمْ أَرِ أَهْوَالَ مِنَ الْوُقُوفِ عَلَى السُّلْطَانِ الْجَائِرِ وَتَوَحَّشْتُ فِي الْبَرِّيَّةِ وَالْجِبَالِ فَلَمْ أَرِ أَوْحَشَ مِنَ الْقَرِينِ السُّوءِ وَعَاجَلْتُ السِّبَاعَ وَالذِّئَابَ وَعَاشَرْتُهَا وَعَالَبْتُهَا فَغَلَبَتْهَا وَعَلَبَنِي صَاحِبُ الْخُلُقِ السُّوءِ وَأَكَلْتُ الطَّيِّبَ وَشَرِبْتُ الشَّرَابَ وَعَانَقْتُ الْحِسَانَ فَلَمْ أَرِ أَلَدَّ مِنَ الْعَافِيَةِ وَالْأَمْنِ. وَأَكَلْتُ الصَّبْرَ وَشَرِبْتُ الْمُرَّ فَلَمْ أَرِ أَمَرَّ مِنَ الْفَقْرِ وَشَهِدْتُ الزُّحُوفَ وَلَقِيتُ الْخُتُوفَ وَبَاشَرْتُ السُّيُوفَ وَصَارَعْتُ الْأَقْرَانَ فَلَمْ أَرِ قَرِينًا أَصْعَبَ وَلَا أَغْلَبَ مِنَ الْمَرْأَةِ السُّوءِ. وَعَاجَلْتُ الْحَدِيدَ وَنَقَلْتُ

الصُّخُورَ فَلَمْ أَرِ حَمَلًا أَثْقَلَ مِنَ الدِّينِ. وَنَظَرْتُ فِيْمَا يُذِلُّ الْعَزِيزَ وَيُكْسِرُ الْقَوِيَّ وَيَضَعُ الشَّرِيفَ فَلَمْ أَرِ أَذَلَّ مِنْ ذِي حَاجَةٍ وَفَاقَةٍ. وَطَلَبْتُ الْغِنَا مِنْ وُجُوهِهِ فَلَمْ أَرِ أَغْنَى مِنَ الْقُنُوعِ وَتَصَدَّقْتُ بِالذَّخَائِرِ فَلَمْ أَرِ صَدَقَةً أَنْفَعَ مِنْ رَدِّ ضَلَالَةٍ إِلَى هُدًى. وَشَيْدْتُ الْبُنْيَانَ لِأَعِزِّ بِهِ وَأَشْرَفَ وَأُذْكَرَ فَلَمْ أَرِ شَرَفًا أَرْفَعَ مِنْ اصْطِنَاعِ الْمَعْرُوفِ وَلَيْسْتُ الْكِسْوَةَ الْفَاحِشَةَ فَلَمْ أَلْبَسْ مِثْلَ الصَّلَاحِ وَطَلَبْتُ أَحْسَنَ الْأَشْيَاءِ عِنْدَ النَّاسِ فَلَمْ أَجِدْ شَيْئًا أَحْسَنَ مِنْ حُسْنِ الْخُلُقِ، سُرِرْتُ بِعَطَايَا الْمُلُوكِ فَلَمْ أُسَرَّ بِشَيْءٍ أَكْثَرَ مِنَ الْخَلَاصِ مِنْهُمْ.

Бузружмехр деди: “Насихатгўйларнинг насихатини тингладим, воизларнинг ваъзини эшитдим. Лекин ҳеч бири менга битта оқарган сочимдек, ўйимга келган битта фикрдек панд-насихат беролмади. Душманлар адоватини кўрдим, лекин жоҳил нафсимдан душманроғини кўрмадим. Тангликлар мени сиқиб қийнади, лекин ҳеч бир танглик мени ёмон хулқдек қийноққа дучор этмади. Сурилиб-қоқилиб, узундан-узоқ чуқурларга куладим, аммо бу кулашлар ичида тилдан тойилиб йиқилишдан зарарлироғини туймадим. Чўғлар устидан юрдим, кун тиғида қумларга қадам босдим, лекин ғазаб мени эгаллаб олганда алангаланган оловдан иссиқроғини кўрмадим. Жонимга роҳат изладим, аммо кераксиз нарсани тарк қилишдан кўра роҳатлироқ нарсани топмадим. Денгизларга отланиб, турли-туман даҳшатларга гувоҳ бўлдим, аммо золим султоннинг олдида туришдан даҳшатлироғини кўрмадим. Чўл-сахроларда, тоғларда ёлғиз қолдим, лекин ёмон дўстдан ваҳшийроғини кўрмадим. Ширин нарсаларни еб, тотли ичимликларни ичдим, гўзалларни кучоғимга олдим, аммо соғлиқ ва хотиржамликдан кўра лаззатлироғини топмадим. Йиртқичлар, бўрилар билан тил топишдим, дўстлашдим, курашдим, улардан ғолиб келдим, лекин ёмон хулқли кишидан ғолиб келолмадим. Аччиғи тилдан ўтиб кетадиган сабир ўсимлигини едим, энг аччиқ дориларни ичдим, аммо қашшоқликдан аччиқроғини кўрмадим. Жангларга кирдим, ўлим билан юзма-юз бўлдим, қиличларни уриштирдим, тенгқур паҳлавонлар билан курашдим, лекин ёмон хотиндан оғирроғини, ғолиброғини кўрмадим. Темирларни букиб, тўғирлаб

ишлов бердим, харсанг тошларни жойидан кўчирдим, аммо қарздан оғирроқ юкни кўрмадим. Азиз кишини хор қиладиган, кучлини синдирадиган, улуғни пастлатадиган нарсалар ҳақида ўйладим ва муҳтож ва қашшоқ бўлишдан кўра хорловчироғини кўрмадим. Бойликни ҳамма жихатдан излаб, ўрганиб, билдимки, қаноатдан кўра катта бойлик йўқ экан. Тўплаган кўп бойликларимни садақа қилдим, аммо адашган бир кишини тўғри йўлга бошлашдан фойдалироқ садақани кўрмадим. Азизлик, шараф, машҳурликни топиш учун уйлар курдим, лекин солиҳ амал қилишдан юксакроқ шарафни кўрмадим. Дабдабали, энг қимматбаҳо кийимларни кийдим, аммо яхшилик деган кийимни кийолмадим. Инсондаги энг гўзал нарсани изладим, гўзал хулқдан чиройлироғини топмадим. Подшоҳларнинг ҳадялари мени хурсанд қилди, лекин улардан қутилишдан кўра хурсанд қилувчиروқ нарсани кўрмадим”.

قِيلَ لِحَكِيمٍ: هَلْ تَعْرِفُ نِعْمَةً لَا يُحْسَدُ عَلَيْهَا وَبَلِيَّةٌ لَا يُرْحَمُ صَاحِبُهَا؟ قَالَ: نَعَمْ، التَّوَاضُّعُ وَالْكِبَرُ. وَقَالَ حَكِيمٌ: مَنْ تَكَبَّرَ فَقَدْ أَخْبَرَ عَنْ مَذَلَّةٍ نَفْسِهِ وَمَنْ تَوَاضَعَ فَقَدْ أَظْهَرَ كَرَمَ طَبْعِهِ. لَنْ تَنَالَ مَا تُرِيدُ إِلَّا بِتَرْكِ مَا تَشْتَهِي. لَنْ تَبْلُغَ مَا تَأْمَلُ إِلَّا بِصَبْرِكَ عَلَى مَا تَكْرَهُ

Донишманддан сўралди: “Ҳасад қилинмайдиган неъматни ва шундай бир балони биласанми, унга йўлиққан кишига раҳм қилинмайди? –Ҳа, ҳасад қилинмайдиган неъмат – камтарлик, эгасига раҳм қилинмайдиган бало – кибр, – деди донишманд. Донишманд айтди: “Такаббурлик қилган киши ўзининг хорлигидан хабар берган, ўзини паст олган киши табиатининг улуғлигини юзага чиқарган бўлади”. Истаган нарсангни тарк қилмагунча истагингга эришолмайсан. Ёмон кўрган нарсаларингга сабр билан тоқат қилмагунча орзуингга етолмайсан.

شعر: مَا أَبْيَضَ وَجْهُ الْمَرْءِ فِي طَلَبِ الْعِلْمِ حَتَّى تَسْوَدَّ وَجْهُهُ فِي الْمَبْدَأِ

Шеър(насрий баён): “Олий мартабага етиш талабида кишининг юзи ёришиб оқармайди, токи аввал тўкилган терлардан юзи қорайиб кетмагунча”.

مَنْ انْتَقَمَ فَقَدْ شَفَى غَيْظَهُ وَمَنْ عَفَا اسْتَحَقَّ الشُّكْرَ مَنْ أَخَذَ حَقَّهُ لَمْ يُذْكَرْ لَهُ فَضْلٌ كَظْمِ الْغَيْظِ حِلْمٌ التَّشَفُّي طَرْفٌ مِنَ الْجَزَعِ الْمُعَاقِبُ مُسْتَوْدَعٌ أَوْلِيَاءِ الْمُذْنِبِ عِدَاوَةٌ، وَالصَّافِحُ مُسْتَرْعٍ لَشُكْرِهِمْ، آمِنٌ مِنْ مَكَا فَاتِهِمْ. لِأَنَّ تُوصَفَ بِاتِّسَاعِ الصَّدْرِ خَيْرٌ مِنْ أَنْ تُوصَفَ بِضَيِّقِهِ.

Кимки ўч олса, ғазабини шифолабди, кимки кечирса, шукрга ҳақли бўлибди. Ҳаққини ундириш киши учун фазилат эмас. Ғазабни ичга ютиш ҳалимликдир. Ўч олиш пайида бўлиш сабрсизликнинг бир кўриниши. Жазоловчи гуноҳкорнинг яқинларига душманликни омонат қўйувчи, гуноҳкорни кечирувчи эса унинг яқинларидан келадиган шукр-рахматни ўзига қаратувчи ва уларнинг кейинги “жавоб”ларидан омонлик топган кишидир. “Қалби кенг” деб сифатланишингиз “қалби тор” деб сифатланишдан яхшироқдир.

إِقَالَتِكَ عَشْرَاتِ الْعِبَادِ، مُوجِبٌ لِإِقَالَةِ عَشْرَاتِكَ فِي الْمَعَادِ الزُّهْدُ قَطْعُ الْعَلَائِقِ وَهَجْرُ الْخَلَائِقِ. الدُّنْيَا سَاعَةٌ فَاجْعَلْهَا طَاعَةً.

Бандаларнинг тойилишларини кечиришинг Қиёматда сенинг тойилишларингнинг кечирилишини вожиб қилади. Зоҳидлик – барча (дунёвий) алоқалардан узилиш ва яратикнинг ҳар қандайини тарк этиб, ёлғиз Яратувчига боғланиш. Дунё бир соат, шундай экан, уни тоатга сарфла.

Шеър:

إِذَا كُنْتُ أَعْلَمُ عِلْمًا يَقِينًا   بِأَنَّ جَمِيعَ حَيَاتِي كَسَاةٌ
فَلِمَ لَا أَكُونُ ضَنِينًا بِهَا   وَأَجْعُلُهَا فِي صَلَاحٍ وَطَاعَةٍ؟

Шеър (насрий баён): “Агар мен барча ҳаётим бир соат муддат каби эканини аниқ билсам, у ҳолда, нега бу муддатга хасислик қилмаяпман ва вақтимни солиҳ амаллар, тоат учун сарфлаяпман?!”.
 226

التَّصَوُّفُ تَرُكُ التَّكْلِيفِ. قِيلَ لِبَعْضِهِمْ: لِمَ لَا تَتَزَوَّجُ؟ فَقَالَ: لَوْ قَدَرْتُ أَنْ أُطَلِّقَ نَفْسِي
لَطَلَّقْتُهَا وَأَنْشَدَ:

شعر: بَجَرَّدُ مِنَ الدُّنْيَا فَإِنَّكَ إِيمًا   نَزَلْتَ إِلَى الدُّنْيَا وَأَنْتَ مُجَرَّدُ

Тасаввуф – такаллуфни тарк қилишдир. Сўфийлардан биридан: “Нимага уйланмайсан? – деб сўралса, – агар ўзимни талоқ қилишга қодир бўлганимда, албатта, талоқ қилган бўлардим” – деб ушбу шеърни айтган экан (шеърнинг насрий баёни): “Сен ўзингдан дунёни сидириб, яланғоч бўл, чунки дунёга яланғоч ҳолда келгансан”.

قِيلَ لِبَعْضِ الْعِبَادِ: مَا أَصْبَرَكَ عَلَى الْوَحْدَةِ! قَالَ: أَنَا جَلِيسُ الرَّبِّ إِنْ شِئْتُ أَنْ يُنَاجِيَنِي
قَرَأْتُ كِتَابَهُ وَإِنْ شِئْتُ أَنْ أُنَاجِيَهُ صَلَّيْتُ لَهُ. وَقَالَ ذُو النُّونِ الْمِصْرِيُّ: الْإِنْسُ بِاللَّهِ نُورٌ سَاطِعٌ
وَالْإِنْسُ بِالْخَلْقِ غَمٌّ وَاقِعٌ.

Обидлардан бирига: “Ёлғизликка бунчалар сабрлисан” – дейилса, у: “Йўк, мен доимо Парвардигор билан биргаман, агар Раббим менга гапиришини хоҳласам, У Зотнинг Китоби – Қуръонни ўқийман, агар Раббимга гапиришни хоҳласам, Унинг учун намоз ўқийман” – деди. Зуннун Мисрий айтган экан:

“Аллоҳга улфат бўлиш чарақлаган нурдир, халққа улфат бўлиш эса бошга тушган ғамдир”.

وَقَالَ الْعَتَابِيُّ: مَا رَأَيْتُ الرَّاحَةَ إِلَّا فِي الْخُلُوةِ وَلَا الْأُنْسَ إِلَّا مَعَ الْوَحْشَةِ. الدُّنْيَا نَوْمٌ وَالْآخِرَةُ يَقْظَةٌ وَالْوَاسِطَةُ بَيْنَهُمَا الْمَوْتُ وَنَحْنُ فِي أَضْغَاثِ أَحْلَامٍ.

Иътобий дейди: “Роҳатни фақат хилватда, Аллоҳ билан ошноликни фақат ёлғизликда топдим. Дунё – уйқу, охират – уйғоқлик, икковининг ўртасидаги восита – ўлим, яшаётганимиз бу ҳаёт, аслида, биз кўраётган алоқ-чалок тушлардир”.

شعر:

يَا رَاقِدَ اللَّيْلِ اإِنْتَبِهْ
ثِقَّةُ الْفَتَى بِرَمَانِهِ
إِنَّ الْخُطُوبَ لَهَا سُرَى
ثِقَّةُ مُحَلَّلَةِ الْعُرَى

Шеър (насрий баён): “Эй, кечани уйқу билан ўтказгувчи, уйғонгил, ҳалокатлар сен томон шошяпти! Замонига (яъни, айна дамдаги аҳволига) алданиб қолган йигитнинг ишончи, бамисоли тутса ечилиб кетадиган ҳалқага бўлган ишончдир”.

وَقَالَ ابْنُ الْمُبَارَكِ: مَنْ جَالَ طَرَفُهُ كَثُرَ أَسْفُهُ. مِنْ سُوءِ الْقَدَرِ التَّهَاقُوتُ فِي النَّظَرِ. مَنْ نَظَرَ بَعَيْنِ الْهَوَى حَارَ وَمَنْ حَكَّمَ الْهَوَى عَلَيْهِ جَارَ. مَنْ أَطَالَ النَّظَرَ لَمْ يُدْرِكِ الْعَايَةَ وَلَيْسَ لِلنَّاطِرِ نَهَايَةٌ. رُبَّمَا أَبْصَرَ الْأَعْمَى رُشْدَهُ وَأَضَلَّ الْبَصِيرُ قَصْدَهُ.

Ибн Муборак деди: “Кимнинг кўзи у ёқ бу ёққа югуриб “олма терса”, афсуси кўп бўлади”. У ёқ, бу ёққа аланглайверишни арзимас санаш – тақдирнинг шўрлиги, бахтиқароликдир. Ҳавойи нафснинг кўзи билан билан қараган кишининг кўзи қамашиб гангийди. Ҳавойи нафснинг ўзига ҳрким қилган киши зулм қилади. Қарашни кўпайтирган киши мақсадга етолмайди, чунки қарашнинг охири йўқ. Кўпинча кўзи кўрлар тўғри йўлни топади, кўзи очиклар эса адашади.

رُبَّ حَرْبٍ حَمَيْتَ مِنْ لَفْظَةٍ وَرُبَّ حُبٍّ غُرِسَ مِنْ لَحْظَةٍ. إِذْمَانُ النَّظَرِ يَكْشِفُ الْحَبَرَ
وَيَفْضَحُ الْبَشَرَ وَيُطِيلُ الْمَكْثَ فِي سَقَرٍ. إِنْ حَفِظْتَ عَيْنَيْكَ حَفِظْتَ كُلَّ الْجَوَارِحِ وَإِنْ أَطْلَقْتَهُمَا
أَوْقَعْتَكَ فِي الْفَضَائِحِ.

Битта сўз билан уруш олови алангаланади, битта қараб қўйиш билан муҳаббат уруғи экилади. Берилиб қараш хабардорликни ҳосил қилади, шу билан бирга инсонни бузади ва дўзахда узоқроқ қолишни вожиб этади. Агар иккала кўзининг (ёмонликларга тикишдан) сақласанг, барча аъзоларинг (ёмонликдан) сақлаган бўласан. Агар назаринг эркин қўйиб юборсанг, кўзларинг сени шармандаликка қулатади.

عَلَامَةُ الْقَطِيعَةِ مِنَ الصَّدِيقِ أَنْ يُؤَخَّرَ الْجَوَابَ وَلَا يَبْتَدِي بِكِتَابٍ. لَا يُفْسِدُ بِكَ الظَّنُّ عَلَى
الصَّدِيقِ قَدْ أَصْلَحَكَ الْيَقِينُ لَهُ. إِنْ كَثُرَتْ ذُنُوبُ الصَّدِيقِ ائْتَحَقَّ الشُّرُورُ بِهِ وَتَسَلَّطَتِ التُّهْمَةُ
عَلَيْهِ.

Дўстанд узилишнинг белгиси – унга жавоб кайтаришни кечиктириш ва унга мактуб ёзишни аввал бошламаслик. Аниқ ишонч туфайли ўнганган дўстликни гумон билан бузиб қўйма. Агар дўстнинг

гуноҳлари кўпайса, шу гуноҳлар сабаб хурсандчилик йўқолади, сени унга нисбатан ишончсизлик эгаллайди.

شعر:

وَمَا عَلَّقْتُ يَدِي بِصَدِيقٍ صَدَقٍ   أَخَافُ عَلَيْهِ إِلَّا خِفْتُ مِنْهُ
وَمَا تَرَكَ التَّجَارِبُ لِي صَدِيقًا   أَمِيلُ إِلَيْهِ إِلَّا مِلْتُ عَنْهُ

Шеър (насрий баён): “Қачонки бировга чинакам дўстлик билан боғланиб, у ҳақида росткам қайғулар эканман, ўша дўстнинг ўзидан зарар етиш хавфи туғилди, ундан кўрқдим. Бошимдан ўтган тажрибалар кўнглимга мойил бирорта дўстни қолдирмади, аксинча, кўнглимни улардан бездирди”.

مَنْ لَمْ يُقَدِّمِ الْإِمْتِحَانَ عَلَى الثِّقَةِ وَالْثِّقَةَ عَلَى الْإِنْسِ أَثْمَرَتْ مَوَدَّتُهُ نَدَمًا

Кимки имтиҳонни ишончдан, ишончни дўстликдан мукаддам қилмас экан, унинг муҳаббати фақат пушаймонлик мевасини беради.

شعر:

إِذَا شِئْتَ أَنْ تَسْتَقْرِضَ الْمَالَ مُنْفِقًا   عَلَى شَهَوَاتِ النَّفْسِ فِي زَمَنِ الْعُسْرِ
فَسَلِّ نَفْسَكَ الْإِقْرَاضَ مِنْ كَنْزِ صَبْرِهَا   عَلَيْكَ وَأَنْظِرْهَا إِلَى زَمَنِ الْيُسْرِ
فَإِنْ فَعَلْتَ كُنْتَ الْغَنِيِّ وَإِنْ أَبْتَ   فَكُلُّ مَنْوَعٍ بَعْدَهَا وَاسِعُ الْعُذْرِ

Шеър (насрий баён): “Сен инфоқ қилувчи бир бойдан қийинчилик вақтида нафс хоҳиши йўлида қарз сўрашдан аввал нафсингнинг сабр хазинасидан қарз сўра ва қийинчилик ўтиб, енгилликка етгунча кут. Агар нафсинг қарз берса, сен бойсан. Агар бош тортса, ўзгалардан гина

қилмасанг ҳам бўлади. Чунки ўз нафсинг сенга қарз бермаганидан кейин бошқалар сенга қандай қарз берсин?!”

نُصَحُ الْمُحِبِّ تَأْدِيبٌ وَنُصَحُ الْعَدُوِّ تَأْنِيبٌ. ظَاهِرُ الْعِتَابِ خَيْرٌ مِنْ بَاطِنِ الْحَقْدِ. مَا حُمِيَ
الْوُدُّ بِمِثْلِ الْعِتَابِ. الصَّدَاقَةُ حِفْظُ الْغَيْبِ. مَنْ أَكْثَرَ النَّوْمَ لَمْ يَجِدْ فِي عُمْرِهِ بَرَكََةً وَمَنْ أَكْثَرَ الْأَكْلَ
لَمْ يَجِدْ لَذَّةَ الْعِبَادَةِ.

Дўстнинг насиҳати — одоб бериш, душманнинг насиҳати — сўкишдир. Ошкора танбеҳ махфий гина-кудуратдан яхшироқдир. Дўстлик тўғри танбеҳ билан ҳимоя қилинади. Дўстингни ўзи йўғида ҳимоя қилишинг — дўстликдир. Уйқуни кўпайтирган кишининг умридан барака қочади, кўп таом еган киши ибодат лаззатидан бебаҳрадир.

لَيْسَ كُلُّ طَالِبٍ يُدْرِكُ وَكُلُّ هَارِبٍ يَنْجُو. إِدْخَارُ الرِّجَالِ أَوْلَى مِنْ ادِّخَارِ الْمَالِ، فَإِنَّ كُلَّ
دِرْهَمٍ يُغْنِي عَنْ غَيْرِهِ وَمَا كُلُّ رَجُلٍ يَسُدُّ مَسَدَهُ عَيْرُهُ.

Ҳар бир изловчи киши ҳам излаганига етавермайди, ҳар бир қочувчи киши ҳам нажот топавермайди. Мард кишиларнинг орттирилиши мол орттирилишидан (яъни, атрофингда мард кишиларнинг кўпайиши, молинг кўпайишидан) яхшироқдир. Чунки бир танга бошқа танганинг ўрнини босиши мумкин, аммо бир одам бошқа одамнинг ўрнини босолмайди.

شعر:

إِذَا رَافَقْتَ بِالْأَسْفَارِ قَوْمًا   فَكُنْ بِهِمْ كَذِي الرَّحِمِ الشَّقُوقِ
بَشُوشَ الْوَجْهِ ذَا عَفْوٍ وَصَفْحٍ   وَعَمَّ الْعَيْنَ عَنْ عَيْبِ الصَّدِيقِ

وَلَا تَأْخُذْ بِعَثْرَةٍ كُلِّ شَخْصٍ
فَإِنْ تَأْخُذْ بِعَثْرَتِهِمْ يَقْلُوا
وَلَكِنْ قُلْ هَلُمَّ إِلَى الطَّرِيقِ
وَتَبَقَى فِي الطَّرِيقِ بِلَا رَفِيقٍ

Шеър (насрий баён): “Сафарларда бирор кавм билан ҳамроҳ бўлсанг, уларга меҳрибон қариндошлардек юзинг очик, кечиримли бўл, кўзингни кўр қил, дўстнинг айбини кўрмасин. Ҳар бир кишининг қоқилишига дашном беравермасдан, аксинча, “келинг, мана бу йўлдан юринг” деб уларга хушмуомала қил. Агар ҳамроҳларингнинг ҳар тойилишига дашном бераверсанг, уларнинг сони камаяди ва охирида бу йўлда ўзинг ёлғиз, дўстсиз қоласан”.

إذا كانت الغاية الزوال فما الجزع من تصرف الأحوال. من أسرف في حب الدنيا مات فقيرا
و من قنع عاش غنيا. أعقل الناس من اعتبر بما رأى و اتعظ بما سمع. شر ما في الكريم أن يمنعك
خير ما في اللئيم أن يمنعك شره. حركة الاقبال بطيئة و حركة الادبار سريعة.

Ҳар бир нарсанинг заволи, яъни бир кун йўқликка юз тутиши бор экан, ҳолатларнинг ўзгариб туришидан нега жазавага тушиш керак?! Кимнинг дунёга муҳаббати ҳаддан ошса, қашшоқ ҳолда ўлади, бориға қаноат қиладиган киши бой яшайди. Одамларнинг ақллиси – кўрганидан ибрат оладигани ва эшитганидан насиҳатланадигани. Улуғ, саховатли кишидаги ёмон иллат – ўзидаги бир яхшиликдан сени тўсиши бўлса, маломатга лойиқ, пасткаш кишидаги яхшилик эса сени ўзидаги ёмонликдан тўсишидир. Сен кучоқ очиб кутадиган нарсаларнинг келиши мунча секин, кетиши эса мунча тез!

شعر:

لَا يُؤَيِّسُكَ مِنْ مَجْدٍ تَرْفَعُهُ
فَإِنَّ لِلْمَجْدِ أَوْقَاتًا وَتَرْتِيبًا

إِنَّ الْقَنَاءَ الَّتِي شَاهَدْتَ رَفَعَتْهَا
تَنْمُو وَتَنْبُتُ أَنْبُوبًا فَأَنْبُوبًا

Шеър (насрий баён): “Сен улуғликка кўтарилишдан ҳеч ноумид бўлма. Чунки улуғликка эришишнинг ўз вақти ва тартиблари бор. Юқорига ўрлаган сув йўлларига тикилсанг, сувнинг қувурлар оша аста-секин юксакликка кўтарилаётганини кўрасан.

الْبَطْنَةُ تُذْهِبُ الْفِطْنَةَ. عُصْفُورٌ فِي الْيَدِ خَيْرٌ مِنْ كُرْكَبٍ فِي الْهَوَاءِ. خَيْرُ الْوَعْظِ مَا رَدَعَ وَخَيْرُ الْمَالِ مَا نَفَعَ. إِنْ طَلَبْتَ السَّلَامَةَ فَلَا تُعَادِ الْأَشْرَارَ وَإِنْ طَلَبْتَ مِنْ صَدِيقِكَ الْكَرَامَةَ فَلَا تُودِّعْهُ الْأَسْرَارَ.

Очкўзлик билан тўлган қорин закийликни кеткизади. Қўлдаги чумчук осмондаги ўрдакдан яхши. Ваъз-насиҳатнинг яхшиси – ёмонликдан қайтаргани ва молнинг яхшиси – фойда бергани. Агар соғ-омон бўлишни хоҳласанг, ёмонлар билан ёвлашма, агар дўстингдан ҳурмат кўришни истасанг, унга сириггни айтма.

الْفَقْرُ هُوَ الْمَوْتُ الْأَحْمَرُ وَالْجُورُ إِنْ دَامَ دَمَّرَ وَالْأَعْمَى مَيِّتٌ وَإِنْ لَمْ يُقْبَرْ. الْمَنَامُ شُعْبَةٌ مِنَ الْحِمَامِ. أَقْلِلْ طَعَامَكَ تَحْمَدَ مَنَامَكَ. أَفْضَلُ مِنَ السُّؤَالِ رُكُوبُ الْأَهْوَالِ. مَنْ دَامَتْ سَخَطَاتُهُ دَامَتْ حَسْرَاتُهُ. مَنْ اسْتَوَلَى الْحِرْصُ عَلَيْهِ أَسْرَعَ الْمَقْتُ إِلَيْهِ.

Камбағаллик бу кип-қизил ўлим. Зулм давомли бўлса, ҳалок қилади. Кўр ўликдир, гарчи кўмилмаган бўлса ҳам. Уйку – ўлимнинг бир бўлаги. Таом ейишни камайтир, уйқунгни мақтаб юрасан. Меҳнату машаққатлар билан топиш бандадан тиланишдан афзалдир. Ғазаби

давомлининг ҳасрати давомли. Очкўзлик эгаллаган, ҳирсга кул киши нафратга тез йўликади, одамларга ёмон кўринадиган бўлиб қолади.

شعر:

إِيَّاكَ وَالْحِرْصَ إِنَّ الْحِرْصَ مَتَّعَةٌ   فَإِنْ فَعَلْتَ فَرَّاعَ الْقَصْدِ فِي الطَّلَبِ
قَدْ يُزْرَقُ الْمَرْءُ لَمْ تَتَّعَبْ رَوَاجِلُهُ   وَيُحْرَمُ الْمَرْءُ دُوَ الْأَسْفَارِ وَالتَّعَبِ

Шеър (насрий баён): “Очкўзликдан эҳтиёт бўл, чунки у машаққатга сабаб. Мабода ҳирс ғолиб келиб, очкўзлик талабида бўлсанг-да, ўртача йўл тут. Гоҳо киши уловлари чарчамасдан ризклантирилади, гоҳо сафарларга отланиб, машаққатлар тортиб ризқдан маҳрум ҳам қилинади”.

مَنْ صَبَا إِلَى الشَّهَوَاتِ أَوْرَثَتْهُ النَّكَبَاتِ. مَنْ أَمِنَ الزَّمَانَ لَقِيَ الْهَوَانَ. مَنْ كَتَمَ سِرَّهُ جَهِلَ
الْعَدُوَّ أَمْرُهُ. مَنْ تَزَيَّا بِغَيْرِ مَا هُوَ فِيهِ فَضَّحَ الْإِمْتِحَانُ مَا يَدَّعِيهِ. مَنْ تَكَلَّفَ مَا لَا يَعْنِيهِ فَاتَهُ مَا
يَعْنِيهِ. مَنْ أَرْسَلَ طَرْفَهُ اسْتَدْعَى حَتْفَهُ. مَنْ كَانَ قَوِيًّا كَانَ بَهِيًّا. مَنْ شَابَ رَأْسُهُ أَخْلَقَ لِبَاسُهُ. مَنْ
عَاتَبَ عَلَى كُلِّ ذَنْبٍ أَخَاهُ مَلَأَهُ وَقْلَاهُ.

Кимки нафс хоҳишларига берилса, бу хоҳишлар унга мусибатларни келтиради. Кимки замонга ишонса, хорликка йўликади. Кимки сирини беркитса, душман унинг ишидан ғофил қолади. Кимки ўзида йўқ нарса билан бурканса, яъни ўзида йўқ нарсани бор қилиб кўрсатса, унинг бу пуч даъвосини имтиҳон фош этади, расво қилади. Кимки беҳуда ишларга ортиқча чиранса, муҳим ишларни бой беради. Кўзини эркин қўйиб юборган киши ўлимини чақирган бўлади. Ким кучли бўлса, у чиройлидир. Сочни оқарган кишининг либоси ҳам тўзади – ташқи ҳолатида қарилик аломатлари кўринади: юзига

ажин тушади, териларидан таранглик кетиб, осилиб, буришади. Кимки ҳар бир гуноҳи учун дўстига танбеҳ бераверса, дўсти ундан зерикиб, уни ёмон кўриб қолади.

Шعر:

صَدِيقَكَ لَمْ تَلَقِ الَّذِي لَا تُعَاتِبُهُ	إِذَا كُنْتَ فِي كُلِّ الْأُمُورِ مُعَاتِبًا
مُفَارِقُ ذَنْبٍ مَرَّةً وَمُجَانِبُهُ	فَعِشْ وَاحِدًا أَوْ صِلْ أَخَاكَ فَإِنَّهُ
ظَمِئَتْ وَأَيُّ النَّاسِ تَصْنُفُو مَشَارِبُهُ	إِذَا أَنْتَ لَمْ تَشْرَبْ شَرَابًا عَلَى الْقَدَى
كَفَى الْمَرْءَ نَبَلًا أَنْ تُعَدَّ مَعَايِبُهُ	وَمَنْ ذَا الَّذِي تُرْضَى سَجَايَاهُ كُلُّهَا

Шеър (насрий баён): “Ҳар ишда дўстинга дашном бераверадиган бўлсанг, билгилки, дашном олмайдиган одамни тополмайсан. Бас, ё ёлғиз яша ёки дўстинг билан дўстлик риштасини боғла. Чунки у бир гал хато қилса, бир гал хатодан ўзини четга тортади. Қачонки, сен сувга хас тушган деган гумонда ҳар сафар оғзингни сувдан олиб қочсанг, чанқаб қоласан. Қани, қайси кишининг ичадиган ери тиниқ, мусаффо?! Барча ҳулқлари сени рози қиладиган ким бор? Кишининг санокли айблари бўлиши унинг олийжаноблигига кифоя қилади.

لَيْسَ لِمَمَازٍ مُرْوَةٍ وَلَا لِمَمَارٍ خُلَّةٌ. لَيْسَ مَعَ الْخِلَافِ ائْتِلَافٌ. رَبِّ إِغْبَابٍ خَيْرٌ مِنْ
إِكْبَابٍ.

Ҳазил-мазаҳга берилган кишининг одамгарчилиги йўқ, жанжалкаш кишининг дўсти йўқ. Доим ихтилоф қилаверадиган кишининг улфати бўлмайди. Вақти-вақти билан зиёратлашиш ҳар кун кўришишдан яхшидир.

شعر:

رُبَّ مَنْ تَرْجُو بِهِ دَفْعَ الْأَذَى عَنْكَ يَا تُيُوكَ الْأَذَى مِنْ قَبْلِهِ
رُبَّ مَأْمُولٍ لَهُ مِنْ رَجُلٍ قَدْ أَتَاهُ خَوْفُهُ مِنْ أَمَلِهِ

Шеър (насрий баён): “Мени азиятдан халос қилади, деб умид қилган кишингдан, ҳа, кўпинча айнан ўша кишингдан сенга озор етади. Ёрдамидан умидвор бўлиб, орзунгга айланган кишидан, ҳа, кўпинча ўша орзунгдан сенга хавф етади”.

أَجْهَلُ النَّاسِ مَنْ يَعْتَمِدُ فِي أُمُورِهِ عَلَى مَنْ لَا يَأْمَنُ غَائِلَتَهُ وَلَمْ يَرْجُ نَصِيحَتَهُ. مَنْ أَوْغَرَتْ صَدْرَهُ اسْتَدْعَيْتَ شَرَّهُ.

Кимки ўз ишларида ёмонлигидан сақланиб бўлмайдиган, холислиги умид қилинмайдиган кимсага суянса, билингки, у одамларнинг энг нодонидир. Бировнинг қалбида нафрат уйғотсанг, демак унинг ёмонлигини ўзинг сари чорлабсан.

شعر:

إِذَا وَتَرْتَ امْرَأً فَاحْذَرِ عِدَاوَتَهُ مَنْ يَزِرْعُ الشُّوكَ لَا يَجْنِي بِهِ عِنَبًا

Шеър (насрий баён): “Қачонки бир кишига зарар етказсанг, унинг адоватидан эҳтиёт бўл. Кимки тикан экса, у ердан узум териб олмайди”.

حَاسِبْ نَفْسَكَ تَسْلَمَ وَاحْفَظْ دِينَكَ تَغْنَمَ.
مَنْ فَعَلَ الْخَيْرَ فَنَفْسِهِ بَدَأَ وَمَنْ فَعَلَ الشَّرَّ فَعَلَى نَفْسِهِ اعْتَدَى

Нафсингни ҳисоб-китоб қилиб юр, саломат бўласан, динингни асра, ўлжани қўлга киритасан. Яхшилик қилган киши аввал ўзига яхшилик қилган, ёмонлик қилган ҳам аввал ўзига душманлик қилган бўлади.

شعر:

عَدَا تُؤَفِّي النُّفُوسُ مَا كَسَبَتْ   وَيَخْصُدُ الزَّارِعُونَ مَا زَرَعُوا
إِنْ أَحْسَنُوا أَحْسَنُوا لَأَنْفُسِهِمْ   وَإِنْ أَسَاءُوا فَبِئْسَ مَا صَنَعُوا

Шеър (насрий баён): “Ҳар бир жон эртага қилган ишининг мукофот – жазосини тўла олади. Нима эккан бўлсалар, шуни ўришади. Агар яхшилик қилган бўлсалар, бас, ўзлари учун қилишди, агар ёмонлик қилган бўлсалар, бу ишлари қандай ҳам ёмон!”

مَنْ أَطَاعَ هَوَاهُ بَاعَ دِينَهُ بِدُنْيَاهُ.   الْهَوَى أَشَامُ دَلِيلٍ وَالْأُمُّ خَلِيلٌ وَأَغْشَمُ وَاِلٍ وَأَغْشُ مُوَالٍ.
وَيُكَذِّبُ الْعِيَانَ وَيُقَلِّبُ الْأَعْيَانَ وَيَجْلِبُ الْهُوَانَ.

Ҳавою нафсга, яъни кўнглининг истаганига бўйсуниб қолган киши динини дунёсига сотган кишидир. Ҳавою нафс – йўл кўрсатувчининг энг ёмони, дўстнинг энг пасти, бошликнинг энг золими, дўст тутинганларнинг энг ёлғончисидир. У очик-ойдин нарсани ёлғонга чиқаради, асл нарсаларнинг оёғини осмондан қилади, хорликни ўзига чорлайди.

شعر:

إِذَا الْمَرْءُ لَمْ يَغْلِبْ هَوَاهُ أَقَامَهُ   بِمَنْزِلَةٍ فِيهَا الْعَزِيزُ ذَلِيلٌ

Шеър (насрий баён): “Агар киши ҳавою нафсига мағлуб бўлса, нафс ҳавоси унга азизлар хор бўладиган манзилни макон қилиб қўяди”.

فَخُذْ مِنْ نَفْسِكَ لِنَفْسِكَ وَقِسْ مِنْ يَوْمِكَ عَلَى أَمْسِكَ قَبْلَ أَنْ تَسْتَوِيَ الْأَجَلَ وَتَعْجِزَ عَنِ
الْعَمَلِ وَاخْتَلِسِ الدَّهْرَ اخْتِلَاسًا فَطَالَ مَا سَرَّ ثُمَّ أَسَاءَ.

Бас, муддат битишидан, амалга ожиз бўлиб қолишдан аввал нафсингнинг фойдасига нафсингдан улуш ол, бугунингни кечангга қиёсла. Бу замондан юлиб олиб охиратинг учун ишлат, чунки кўпинча бу дунё сенга сурур бағишлаб, кейин хафа қилади.

Шеър:

إِذَا كُنْتَ فِي أَمْرٍ فَكُنْ فِيهِ مُحْسِنًا   فَعَمَّا قَلِيلٍ أَنْتَ مَاضٍ وَتَارِكُهُ
وَكَمْ أَفْنَتِ الْأَيَّامُ أَصْحَابَ دَوْلَةٍ   وَقَدْ مَلَكَوا أَضْعَافَ مَا أَنْتَ مَالِكُهُ

Шеър (насрий баён): “Агар бир ишга киришсанг, уни чиройли бажар. Чунки озгинадан кейин сен ўтиб кетувчи, уни ташлаб кетувчисан. Мол-давлат эгаларининг қанчаларини кунлар йўқ қилди. Ҳолбуки, улар сен эга бўлган мол-мулкдан бир неча баробар кўп мол-давлатга эга эдилар”.

الْبَخِيلُ حَارِسُ نِعْمَتِهِ وَخَازِنُ وَرَثَتِهِ. الرِّضَى بِالْكَفَافِ خَيْرٌ مِنْ سُؤَالِ الْأَشْرَافِ.

Бахил ўзига берилган неъматнинг қоровули ва меросхўрлари ҳазинасини сақловчидир. Кифоя қиладиганига рози бўлиш улуғлардан сўрашдан яхшироқдир.

شعر:

تَعَفَّفَ عَنِ الْأَعْلَى مِنَ الْعَيْشِ وَاحْتَكِمَ
وَإِنَّ يَدَ الْحَرِّ الْكَرِيمِ مَذَلَّةٌ
عَلَى النَّفْسِ إِنْ تَرْضَى سُؤَالَ كَرِيمٍ
فَكَيْفَ إِذَا كَانَتْ يَدُ اللَّئِيمِ

Шеър (насрий баён): “Тўкин-сочин ҳаётдан тийил, сахий бойдан бирор нарса сўрамасликка нафсингни кўндир. Негаки, саховат эгасининг сахий кўллари ҳам (олувчининг) хорлигига сабаб бўлади. Энди берувчи лаъим – берганини пеш қилаверадиган пасткаш бўлса, унинг кўлидан олган шўрликнинг аҳволи нима бўлади?!”

مَنْ كَثُرَ اخْتِلَافُهُ طَالَتْ غَيْبَتُهُ وَمَنْ كَثُرَ مَزَاحُهُ زَالَتْ هَيْبَتُهُ. مَنْ اسْتَوَزَرَ غَيْرَ كَفٍّ خَاطَرَ
بِمُلْكِهِ، وَمَنْ اسْتَشَارَ غَيْرَ أَمِينٍ أَعَانَ عَلَى هُلْكِهِ. مَنْ أَسَرَ إِلَى غَيْرِ ثِقَةٍ ضَيَّعَ سِرَّهُ وَمَنْ اسْتَعَانَ
بِغَيْرِ مُسْتَقِيلٍ أَفْسَدَ أَمْرَهُ. وَمَنْ ضَيَّعَ أَمْرَهُ ضَيَّعَ كُلَّ أَمْرٍ. وَمَنْ جَهِلَ قَدْرَهُ جَهِلَ كُلَّ قَدْرٍ.

Кимда қаршилиқ, ихтилоф кўпайса, унинг орқасидан ғийбат қилиш ҳам кўпаяди. Кимнинг ҳазил-мазахи кўпайса, ҳайбати йўқолади. Кимки муносиб бўлмаган кишини ўзига вазир қилса, мулкани хатарга солибди, кимки ишончсиз одамдан маслаҳат сўраса, ўзининг ҳалокатига ёрдам қилибди. Ишончсиз кимсага сир айтган киши сирини зоеъ қилибди. Кимки мустақил бўлмаган кишидан кўмак сўраса, ўз ишини бузибди. Ўз ишини зоеъ қилган киши барча ишни зоеъ қилибди. Кимки ўзининг қадрини билмаса, ҳеч кимнинг қадрини билмайди.

شعر:

وَمَنْ جَهِلَتْ نَفْسُهُ قَدْرَهُ
رَأَى غَيْرَهُ [منه] مَا لَا يَرَى

Шеър (насрий баён): “Нафс ўз эгасининг кадрили билмаса, эгаси кўрмаган нарса (айб)ларни бошқалар кўради”.

أَفْضَلُ الرَّأْيِ مَا لَمْ يُفَوِّتْ فُرْصَةً وَلَمْ يُورِثْ غُصَّةً. اسْتِصْلَاحُ الْعَدُوِّ بِحُسْنِ الْمَقَالِ، أَصْلَحُ مِنْ اسْتِصْلَاحِهِ بِطُولِ الْقِتَالِ.

Фикр-қарашнинг афзали – фурсатни бой беришга сабаб бўлмайдигани ва ғам-ғуссани келтирмайдигани. Яхши сўз ишлатиб душман билан келишиш узундан-узоқ уруш билан эришилган сулҳдан осонроқдир.

شعر:

إِنَّ الْعَدَاوَةَ تَسْتَحِيلُ مَوَدَّةً   بَتَدَارُكِ الْهَفَوَاتِ بِالْحَسَنَاتِ

Шеър (насрий баён): “Тойилиш-қоқилишларни яхшиликлар билан ўнглаш орқали душманлик дўстликка айланиб қолади”.

مَنْ طَلَبَ مَا لَا يَكُونُ طَالَ تَعَبُهُ وَمَنْ فَعَلَ مَا لَا يَحْسُنُ كَانَ فِيهِ عَطْبُهُ. مَنْ قَصَرَ عَنْ سِيَاسَةِ نَفْسِهِ كَانَ عَنْ سِيَاسَةِ غَيْرِهِ أَقْصَرَ، وَمَنْ غَدَرَ بِأَهْلِ بَيْتِهِ كَانَ بِأَهْلِ وَدِّهِ أَغْدَرَ.

Бўлмайдиган нарсани талаб қилган кишининг машаққати узаяди, яхши бўлмаган ишни қилаверадиган кишининг ҳалокати ҳам шундай иш орқали келади. Ўзига сиёсат қилолмаган киши ўзгага қандай сиёсат қилсин?! Оиласига хиёнат қилувчи дўстларига янада хиёнаткорроқдир!

شعر:

إِذَا الْمَرْءُ ضَيَّعَ مَا أَمْكَنَهُ   وَمَالَ إِلَى التَّيِّهِ وَاسْتَحْسَنَهُ
فَدَعَهُ فَقَدْ سَاءَ تَذْيِيرُهُ   سَيِّضُحَكَ يَوْمًا وَيَبْكِي سَنَةً

Шеър (насрий баён): “Қачонки, қилиш мумкин бўлган ишни зое қилиб, хато йўлга мойил бўлса ва уни чиройли санаса, бундай кимсани тарк эт, чунки унинг бу тадбири – жуда ёмон тадбир! У бир кун кулса, бир йил йиғлайди”.

الشَّرْكَةُ فِي الرَّأْيِ تُؤَدِّي إِلَى صَوَابِهِ وَالشَّرْكَةُ فِي الْمُلْكِ تُؤَدِّي إِلَى خَرَابِهِ أَغْمَدُ سَيْفَكَ مَا نَابَ عَنْهُ لِسَانُكَ وَاسْتَمَلَ عَدُوُّكَ مَا وَسِعَهُ إِحْسَانُكَ مَنْ أَصْلَحَ نَفْسَهُ أَرْغَمَ أَعَادِيهِ، وَمَنْ أَعْمَلَ حَدَّهُ بَلَغَ أَمَانِيهِ

Фикрда шерик – ҳамфикр бўлиш фикрнинг тўғрилигига, мулкдаги шериклик ўша мулкни хароб қилишга олиб боради. Қиличингни қинида сақла, модомики, тилинг унинг ўринбосари экан, душманингни ўзингга мойил қил, модомики, эҳсонинг унга етаётган экан. Ким ўзини ўнгласа, душманларини мағлуб қилибди, ким ҳаддида турса, орзуларига етибди.

شعر:

إِذَا الْمَرْءُ غُوِيَ فِي جِسْمِهِ   وَأَعْطَاهُ مَوْلَاهُ قَلْبًا قَنُوعًا
وَأَعْرَضَ عَنْ كُلِّ مَا لَا يَلِيقُ   فَذَاكَ الْمَلِكُ وَإِنْ مَاتَ جُوعًا

Шеър (насрий баён): “Қачонки киши жисман соғлом бўлса, Хожаси – Аллоҳ таоло унга қаноатли қалб ато этган бўлса ва у ҳар бир нолайик нарсалардан юз ўгирса, ана шу инсон подшоҳдир, гарчи очликдан ўлар ҳолатда бўлса ҳам”.

كُلُّ امْرِئٍ يَمِيلُ إِلَى شَكْلِهِ لَيْسَ الْعَجَبُ مِنْ جَاهِلٍ صَحِبَ جَاهِلًا إِنَّمَا الْعَجَبُ مِنْ عَاقِلٍ
جَفَا عَاقِلًا كُلُّ شَيْءٍ يَنْفِرُ عَنْ ضِدِّهِ وَيَمِيلُ إِلَى نِدِّهِ.

Ҳар бир киши ўзининг ҳамшаклига, яъни хулқда ўзининг ўхшашига мойил. Нодон бошқа бир нодон билан дўстлашса, ажабланмаса ҳам бўлади. Аммо оқил кишининг яна бир оқил билан келишолмаслиги, бир-биридан қочиши ажабланарли! Ҳар бир нарса ўз зиддидан қочади ва ўзига ўхшаган нарсага мойилдир.

شعر:

وَلَا يُأَلَفُ الْإِنْسَانُ إِلَّا نَظِيرَهُ وَكُلُّ امْرِئٍ يَصْبُو إِلَى مَنْ يُشَاكِلُهُ

Шеър (насрий баён): “Инсон фақат ўзига ўхшаш инсон билан ошна тутинади, ҳар бир киши ўзига ўхшашига интилади”.

لَا يَعْزَنُكَ كِبَرُ الْجِسْمِ مِمَّنْ صَغُرَ فِي الْعِلْمِ وَلَا طُولُ الْقَامَةِ مِمَّنْ قَصُرَ فِي الْإِسْتِقَامَةِ فَإِنَّ الدَّرَّةَ
عَلَى صِغَرِهَا خَيْرٌ مِنَ الصَّخْرَةِ عَلَى كِبَرِهَا أَجْهَلُ النَّاسِ مَنْ يَغْتَرُّ بِقَوْلٍ غَرٍّ مِنْ مُتَمَلِّقٍ يُحَسِّنُ لَهُ
الْقَبِيحَ وَيُبَغِّضُ لَهُ النَّصِيحَ نَارُ الْجَفْوَةِ أَحْرَقَ مِنْ نَارِ الصَّبْوَةِ لَيْسَ لِضُجُورٍ رِيَاسَةٌ وَلَا لِمَلُولٍ إِدْرَاكُ
مَنِيٍّ وَلَا لِبَخِيلٍ صَدِيقٌ.

Модомики, илми кичик экан, унинг катта гавдасига алданиб қолма. Шунингдек, истиқомат, яъни тўғрилиқда қисқа экан, бўйининг узунлиги сени алдаб қўймасин. Чунки кичинагина дур улкан харсанг тошдан яхшироқдир. Одамларнинг энг нодони — хунукни чиройли, самимиятни нафратли қилиб кўрсатадиган хушомадшўй маддоҳнинг

ёлғон гапига алданган киши. Қўполлик олови ёшлик оловидан куйдирувчиروқдир. Юраги тор киши бошлиқ бўлолмайди, зерикувчан киши орзусига етолмайди, бахилда дўст бўлмайди.

شعر:

إِذَا أَنَا عَاتَبْتُ الْمُلُوكَ فَإِنِّي
أَخْطُ بِأَقْلَامِي عَلَى الْمَاءِ أَخْرَفًا
وَهَبْهُ ارْعَوَى بَعْدَ الْعِتَابِ أَلَمْ تَكُنْ
مَوَدَّتُهُ صَعْبًا فَصَارَتْ تَكَلُّفًا

Шеър (насрий баён): “Агар малолланиб турган (насиҳатдан зериккан) кишига танбеҳ берсам, қаламларим билан сувга ҳарфлар ёзган бўламан. Майли, у танбеҳингни олди ҳам дейлик. Унинг сенга муҳаббати йўқ эди, бу танбеҳингдан кейин баттарроқ бўлди: йўқ нарсани бор қилиб кўрсатишга ўтди”.

لَا تُحْمِلْ نَفْسَكَ مَا لَا تُطِيقُ وَلَا تَعْمَلْ عَمَلًا لَا يَنْفَعُكَ وَلَا تَعْتَرِ بِامْرَأَةٍ وَلَا تَتَّقِ بِالْمَالِ
وَإِنْ كَثُرَ إِصْنَعِ الْمَعْرُوفَ تَكْسِبِ الْحَمْدَ، وَأَكْرِمِ الْجَلِيسَ يُعَمِّرْ نَادِيكَ، وَأَنْصِفْ مِنْ نَفْسِكَ يُوثِقْ
بِكَ. وَإِيَّاكَ وَالْأَخْلَاقَ الدِّينِيَّةَ فَإِنَّهَا تُضِيعُ الشَّرْفَ وَتَهْدِمُ الْمَجْدَ.

Тоқати етмайдиган ишни нафсингга юклама ва фойдасиз ишни қилма. Хотинга алданма молингга ишонма, гарчи у кўп бўлса ҳам. Яхши ишларни қил, мақтовга сазовор бўлсан. Суҳбатдошларингга иззат-хурмат кўрсатсанг, суҳбатинг обод бўлади. Инсоф ўз тарафингдан бўлса, сенга ишонч пайдо бўлади. Паст ҳулқлардан сақлан, чунки у улуғликни кеткизади, буюкликни барбод қилади.

شعر:

أَرْوَمُ مِنَ الْمَعَالِي مُنْتَهَاهَا وَلَا أَرْضَى بِمَنْزِلَةِ دَنْيَاهُ
فَإِمَّا نِيلُ غَايَةِ مَا أُرْجَى وَإِمَّا أَنْ تُصَادِفَنِي مَنِيَاهُ

Шеър (насрий баён): “Мен юксакликларнинг чўққиси сари интиламан, паст (яъни, дунёвий) мартабага рози бўлмайман. Мен учун ё ният қилганим ўша мақсадга етиш ёки ўша мақсад йўлида ўлиш бор”.

وَأَعْلَمُ، أَنَّ رَئِيسَ الْعَشِيرَةِ يَحْمِلُ أَثْقَالَهَا وَرَئِيسَ الْقَبِيلَةِ يَنْتَجِعُ أَحْمَالَهَا

Билгилки, қавмнинг бошлиғи уларнинг юкини кўтаради, қабиланинг бошлиғи уларнинг юкини енгил қилиш чорасини қидиради.

شعر:

وَإِذَا أَنَا لَتَكُ اللَّيَالِي ثُرُوءَ فَأَنْلِ أَقَارِبَكَ الْأَقَاصِي فَضْلَهَا
وَأَعْلَمُ بِأَنَّكَ لَنْ تَسُودَ فِيهِمْ حَتَّى تُرَى دِمْتَ الْخَلَائِقِ سَهْلَهَا

Шеър (насрий баён): “Қачонки кечалар (яъни, ўтган кунлар) сенга бир бойликни етказса, энг узоқ қариндошларингга ҳам у бойликдан орттир. Билгилки, қариндошларинг ичида улуг бўлолмайсан, токи хулқларнинг энг юмшоғини уларга кўрсатмагунингча”.

صِحَّةُ الْجِسْمِ خَيْرٌ مِنْ شُرْبِ الدَّوَاءِ وَتَرْكُ الذَّنْبِ خَيْرٌ مِنَ الْإِسْتِغْفَارِ

Жисм соғломлиги дори ичишдан яхшироқ, гуноҳни тарк қилиш ўша гуноҳ учун истиғфор айтишдан яхшироқ.

شعر:

رَأَيْتُ الذُّنُوبَ تُمِيتُ الْقُلُوبَ   وَقَدْ يُورِثُ الذُّلَّ إِدْمَانُهَا
وَتَرَكْتُ الذُّنُوبَ حَيَاةَ الْقُلُوبِ   وَخَيْرٌ لِنَفْسِكَ عَصِيَانُهَا

Шеър (насрий баён): “Гуноҳлар қалбларни ўлдираётганини, гуноҳни доимий қилиш хорликни мерос қолдираётганини кўрдим. Гуноҳларни тарк этиш қалбларнинг ҳаётидир. Нафсингга бўйинсунмаслигинг нафсинг учун яхшидир”.

زَيْنَةُ الْعِلْمِ الصِّدْقُ وَزَيْنَةُ الْكَرَمِ الْبِشْرُ وَزَيْنَةُ الشَّجَاعَةِ الْعَفْوُ عِنْدَ الْقُدْرَةِ.

Илмнинг зийнати — ростгўйлик, саховатнинг зийнати — юзи очиқлик, шижоатнинг зийнати — янчиб ташлашга кудрати бўлатуриб, кечири олишдир.

شعر:

السَّبْعُ سَبْعٌ وَإِنْ كَلَّتْ مَخَالِبُهُ   وَالْكَلْبُ كَلْبٌ وَلَوْ بَيْنَ السِّبَاعِ رُبِّي
وَهَكَذَا الذَّهَبُ الْإِبْرِيْزُ خَالَطَهُ   صِفْرُ النُّحَاسِ وَكَانَ الْفَضْلُ لِلذَّهَبِ
لَا تَنْظُرَنَّ لِأَثْوَابٍ عَلَى رَجُلٍ   إِنْ رُمْتَ تَعْرِفَهُ وَانْظُرْ إِلَى الْأَدَبِ
فَالْعُودُ لَوْ لَمْ تَفْخَ مِنْهُ رَوَائِحُهُ   مَا فَرَّقَ النَّاسُ بَيْنَ الْعُودِ وَالْحَطْبِ

Шеър (насрий баён): “Йиртқич, гарчи тирноқлари ўтмас бўлиб қолган бўлса-да, йиртқичдир. Ит, гарчи йиртқичлар орасида тарбия топган бўлса-да, итдир. Шунингдек, соф тиллога миснинг сариклиги аралашса ҳам, афзаллик тиллога тегишлидир. Сен кишини танимоқчи

экансан, унинг устидаги кийимига боқма, одобига қара. Тутатилганида бўй таратадиган хушбўй ўсимлик – уд ҳид таратмаса, одамлар уд билан ўтиннинг фарқига бормаи қолади, яъни уд билан ўтин баробар бўлиб қолади”.

ضرب مثل

Зарбул масал

حُكِيَ أَنَّ فَرَسًا كَانَ لِرَجُلٍ مِنَ الشَّجْعَانِ وَكَانَ يُكْرِمُهُ وَيُحْسِنُ الْقِيَامَ بِهِ وَلَا يَصْبِرُ عَنْهُ سَاعَةً وَيُعِدُّهُ لِمِهْمَاتِهِ وَكَانَ يَخْرُجُ بِهِ فِي كُلِّ غَدَاةٍ إِلَى مَرْجٍ وَاسِعٍ فَيَزِيلُ عَنْهُ سَرَجَهُ وَلِجَامَهُ وَيُطِيلُ رَسَنَهُ فَيَتَمَرَّغُ وَيَرْعَى حَتَّى تَرْتَفِعَ الشَّمْسُ وَيُرْدُّهُ إِلَى مَنْزِلِهِ. وَإِنَّهُ خَرَجَ يَوْمًا عَلَى عَادَتِهِ إِلَى الْمَرْجِ. فَلَمَّا نَزَلَ عَنْهُ وَاسْتَقَرَّتْ قَدَمَاهُ عَلَى الْأَرْضِ نَفَرَ عَنْهُ الْفَرَسُ وَجَمَحَ وَمَرَّ يَعْدُو بِسَرَجِهِ وَلِجَامِهِ فَطَلَبَهُ الْفَارِسُ يَوْمَهُ كُلَّهُ فَأَعْجَزَهُ وَغَابَ عَنْ عَيْنَيْهِ عِنْدَ غُرُوبِ الشَّمْسِ فَرَجَعَ الْفَارِسُ إِلَى أَهْلِهِ وَقَدْ يَيْسَ مِنَ الْفَرَسِ. وَلَمَّا انْقَطَعَ الطَّلَبُ عَنِ الْفَرَسِ وَأَظْلَمَ عَلَيْهِ اللَّيْلُ جَاعَ وَفَرَامَ أَنْ يَرْعَى فَمَنَعَهُ اللَّجَامُ وَرَامَ أَنْ يَتَمَرَّغَ فَمَنَعَهُ السَّرَجُ وَرَامَ أَنْ يَسْتَقِرَّ عَلَى أَحَدِ جَنْبَيْهِ فَمَنَعَهُ الرُّكَابُ فَبَاتَ بِشَرِّ لَيْلَةٍ وَلَمَّا أَصْبَحَ ذَهَبَ يَبْتَغِي فَرَجًا مِمَّا هُوَ فِيهِ فَأَعْتَرَضَهُ نَهْرٌ فَدَخَلَهُ لِيَقْطَعَهُ إِلَى الْجَانِبِ الْآخِرِ فَإِذَا هُوَ بَعِيدُ الْقَعْرِ فَسَبَحَ فِيهِ إِلَى الْجَانِبِ الْآخِرِ وَكَانَ حَزَامُهُ وَلَبِيُهُ مِنْ جِلْدٍ لَمْ يُبَالِغْ فِي دَبْغِهِ. فَلَمَّا خَرَجَ مِنَ النَّهْرِ أَصَابَتْ الشَّمْسُ الْحَزَامَ وَاللَّبَّابَ فَيَيْسَا وَاشْتَدَّ عَلَيْهِ فَوَرَمَ عُنُقُهُ وَوَسَطُهُ وَاشْتَدَّ الضَّرَرُ عَلَيْهِ إِلَى مَا هُوَ مِنَ الْجُوعِ فَلَبِثَ بِذَلِكَ أَيَّامًا إِلَى أَنْ ضَعُفَ عَنِ الْمَشْيِ فَقَعَدَ فَمَرَّ بِهِ خِنْزِيرٌ وَهَمَّ بِقَتْلِهِ. ثُمَّ عَطَفَهُ عَلَيْهِ مَا رَأَى بِهِ مِنَ الضَّعْفِ فَسَأَلَهُ عَنْ حَالِهِ فَأَخْبَرَهُ بِمَا هُوَ فِيهِ مِنْ إِضْرَارِ اللَّجَامِ وَالسَّرَجِ وَاللَّبِّ وَالْحَزَامِ وَسَأَلَهُ أَنْ يَصْطَنِعَ مَعَهُ مَعْرُوفًا وَيُخْلِصَهُ مِمَّا ابْتُلِيَ بِهِ فَسَأَلَهُ الْخِنْزِيرُ عَنِ الذَّنْبِ الَّذِي اسْتَحَقَّ بِهِ تِلْكَ الْعُقُوبَةَ فَرَعَمَ الْفَرَسُ أَنَّهُ لَا ذَنْبَ لَهُ. فَقَالَ الْخِنْزِيرُ: كَلَّا بَلْ أَنْتَ كَاذِبٌ فِي زَعْمِكَ أَوْ جَاهِلٌ بِجُرْمِكَ فَإِنْ كُنْتَ يَا فَرَسُ كَاذِبًا فَمَا يَنْبَغِي لِي أَنْ أَنْفَسَ عَنْكَ خِنَاقًا وَلَا أَصْطَنِعَ عِنْدَكَ مَعْرُوفًا وَلَا أُخَذِّكَ وَلِيًّا وَلَا أَلْتَمِسَ عِنْدَكَ شُكْرًا وَلَا أَطْلُبَ فِيكَ أَجْرًا. فَإِنَّهُ كَانَ يُقَالُ:

أَخَذَ مُقَارَنَةً ذَوِي الطَّبَاعِ الْمَرْدُودَةِ لِئَلَّا يَسْرِقَ طَبْعُكَ مِنْ طَبَاعِهِمْ وَأَنْتَ لَا تَشْعُرُ وَكَانَ يُقَالُ: أَصْعَبُ مَا يُعَانِيهِ الْإِنْسَانُ مُمَارَسَةُ صَاحِبٍ لَا يَتَحَصَّلُ مِنْهُ عَلَى حَقِيقَةٍ وَكَانَ يُقَالُ: لَا تَطْمَعُ فِي اصْطِلَاحِ الرِّذَالِ وَالْحُصُولِ عَلَى مِصَافَاتِهِ فَإِنَّ طَبَاعَهُ أَصْدَقُ لَهُ مِنْكَ وَلَنْ يَتْرَكَ طَبَاعَهُ مِنْ أَجْلِكَ. ثُمَّ قَالَ لَهُ الْخِنْزِيرُ: وَإِنْ كُنْتَ أَثِيهَا الْفَرَسُ جَاهِلًا بِجُرْمِكَ الَّذِي اسْتَوْجَبْتَ بِهِ هَذِهِ الْعُقُوبَةَ فَجَهْلُكَ بِذَنْبِكَ أَعْظَمُ مِنْهُ فَإِنَّ مَنْ جَهَلَ ذُنُوبَهُ أَضَرَّ عَلَيْهَا فَلَمْ يُرْجَ فَلَاحُهُ وَكَانَ يُقَالُ: أَخَذَ الْجَاهِلُ فَإِنَّهُ يَنْجِي عَلَى نَفْسِهِ وَلَسْتَ أَحَبَّ إِلَيْهِ مِنْهَا. فَقَالَ الْفَرَسُ لِلْخِنْزِيرِ: يَنْبَغِي لَكَ أَنْ لَا تَزْهَدَ فِي اصْطِنَاعِ الْمَعْرُوفِ، فَإِنَّ الدَّهْرَ دُو صُرُوفٍ. فَقَالَ الْخِنْزِيرُ: إِنِّي لَسْتُ بِزَاهِدٍ فِي ذَلِكَ وَلَكِنَّهُ كَانَ يُقَالُ: الْعَاقِلُ يَتَخَيَّرُ لِمَعْرُوفِهِ كَمَا يَتَخَيَّرُ الْبَاذِرُ لِيَذِرَ مَا زَكَ مِنَ الْأَرْضِ فَحَدِّثْنِي يَا فَرَسُ عَنِ ابْتِدَاءِ أَمْرِكَ فِيمَا نَزَلَ بِكَ وَعَنْ حَالِكَ قَبْلَ ذَلِكَ لِأَعْلَمَ مِنْ أَتَيْنَ ذُهَيْتَ. فَحَدَّثَهُ الْفَرَسُ عَنْ جَمِيعِ أَمْرِهِ وَكَيْفَ كَانَ عِنْدَ فَارِسِهِ وَكَيْفَ فَارَقَهُ وَمَا لَقِيَ فِي طَرِيقِهِ إِلَى حِينِ اجْتِمَاعِهِ بِالْخِنْزِيرِ. فَقَالَ لَهُ الْخِنْزِيرُ: قَدْ ظَهَرَ لِي الْآنَ أَنَّكَ جَاهِلٌ بِجُرْمِكَ وَأَنَّ لَكَ ذُنُوبًا سِتَّةً:

الأول: خَذْلَانُكَ فَارِسُكَ الَّذِي أَحْسَنَ إِلَيْكَ وَأَعَدَّكَ لِلْمُهْمَّاتِ.

والثاني: كُفْرُكَ لِإِحْسَانِهِ.

والثالث: إِضْرَارُكَ بِهِ فِي طَلَبِكَ.

والرابع: تَعَدْيُكَ عَلَى مَا لَيْسَ لَكَ مِنَ الْعُدَّةِ وَهِيَ السَّرْجُ وَاللِّجَامُ.

والخامس: إِسَاءَتُكَ عَلَى نَفْسِكَ بِتَعَاطِيكَ التَّوَحُّشِ الَّذِي لَسْتَ لَهُ أَهْلًا وَلَا لَكَ عَلَيْهِ

مقدرة.

والسادس: إِضْرَارُكَ عَلَى ذَنْبِكَ وَتَمَادِيكَ فِي غَوَايَيْكَ فَقَدْ كُنْتَ مُتَمَكِّنًا مِنَ الْعُودِ إِلَى

فَارِسِكَ وَالْإِسْتِقْبَالَ مِنْ فَرَطٍ جَهْلِكَ قَبْلَ أَنْ يُوهِنَكَ اللَّحَامُ بِالْجُوعِ وَاللَّبَبُ وَالْحَزَامُ بِالضَّغْطِ. فَقَالَ

الْفَرَسُ لِلْخِنْزِيرِ: أَمَّا إِذَا عَرَفْتَنِي ذُنُوبِي وَأَيَّقَظْتَنِي لِمَا كُنْتُ ذَاهِلًا عَنْهُ بِحِجَابِ الْجَهْلِ فَانْطَلِقِ الْآنَ

وَدَعْنِي فَإِنِّي مُسْتَحِقٌّ لِأَضْعَافِ مَا أَنَا فِيهِ. فَقَالَ لَهُ الْخِنْزِيرُ: أَمَّا إِذَا اعْتَرَفْتَ وَفَطَنْتَ لِهَذَا الْعُذْرِ

وَلُمْتَ نَفْسَكَ وَوَبَّخْتَهَا وَاخْتَرْتَ لِنَفْسِكَ الْعُقُوبَةَ عَلَى جَهْلِهَا فَإِنَّكَ مُسْتَحِقٌّ أَنْ يُفَرَّجَ عَنْكَ. ثُمَّ

إِنَّ الْخِنْزِيرَ قَطَعَ مِنْهُ اللَّحَامَ وَالْحَزَامَ فَسَقَطَ السَّرْجُ وَفَرَّجَ عَنْهُ وَتَرَكَهُ وَانْطَلَقَ.

Ҳикоя қилинишича, бир жўмард кишининг оти бор эди. У отини ювиб-тараб тарбия қилар, отини бир соат кўрмаса, тура олмас, уни муҳим ишлари учун тайёрлаб, парвариш қилар эди. У ҳар куни эрталаб отини кенг ўтлоққа олиб чиқар, эгар-юганидан озод этиб, арқонини узун кўйиб юборарди. От куёш кўтарилгунча ўтлаб, майсаларга ағанаб яйрар, кейин эгаси уни уйига қайтарарди. Бир куни одатига кўра отини яйловга олиб чиқди ва эгардан тушиб, ерга оёғи тегиши билан от эгар-жабдуғи билан қочиб кетди. Эгаси кун бўйи уни тутишга уриниб, ожиз қолди, куёш ботаётганида оти кўздан ғойиб бўлди.

Тонг отгач, от бу машаққатлардан кутулиш умидида юриб, дарёга рўбарў келди, дарёнинг у қирғоғига ўтиш учун ўзини сувга урди. Дарё чуқур эди, сузди, бир амаллаб нариги бетга ўтди. Танага ботмаслиги учун тўла ошланмаган теридан ясалган юганнинг бўйин ва қорин боғичлари сувга бўккач, куёш тиғида қуриб, сика бошлади. Боғичлар қуриб қотгани сайин от бўғилиб борар, хатто бўғилганидан бўйни ва қорни шишиб кетди. Камига очлик ҳам уни ҳолдан тойдирган эди. Бир неча кунни у шундай қийинчиликда ўтказди, хатто юришга мадори етмасдан ўтириб қолди.

Ўша пайт отнинг олдидан бир тўнғиз ўтиб, уни ўлдиришга хезланди, лекин отнинг чорасиз ётганини кўриб, раҳми келди. Тўнғиз ундан нималар бўлганини сўради. От юган, эгар, бўйинбоғ ва белбоғлардан етган озорларни бирма-бир айтиб берди ва ундан юзланган бу балолардан кутулишда ёрдам бериб, бир яхшилик қилишини ўтинди. Шунда тўнғиз: “Бунча азоб-укубатларга гирифтор бўлишининг сабаби нима?” – деб сўради. От ўзининг бу аҳволга тушишида ҳеч бир гуноҳи йўқлигини айтди. Шунда тўнғиз: “Йўқ, сен бу даъвонгда ёлғончисан ёки қилган жиноятингдан ғофил нодонсан! Эй от, агар ёлғон гапираётган бўлсанг, на сени бўғилишдан халос

қилиш, на сенга яхшилик қилиш, на сени дўст тутиш, на сендан раҳмат эшитиш ва на сендан мукофот кутиш менга лозим эмас. Чунки айтилганки, разил, пасткашлардан узоқ бўл, токи ўзинг билмаган ҳолда сенинг табиатинг уларнинг табиатидан разилликни ўғирлаб олмасин. Яна айтишадики, инсонни қийнайдиган нарсаларнинг энг оғири – кимлиги номаълум киши билан дўстлашиш. Яна айтилади, пасткашларни ўнглайман, улар билан дўстона муносабатни тиклайман, деб овора бўлма. Чунки улар сендан кўра ўзининг табиатига садоқатлироқ. Улар ҳеч қачон сени деб ўз табиатидан кечмайди”. Кейин тўнғиз яна деди: “Эй от! Агар мана шу азоб-уқубатларни тотилишга сабабчи бўлган гуноҳингдан ғофил бўлсанг, сенинг бу нодонлигинг қилган гуноҳингдан ҳам улканроқдир. Кимки гуноҳларидан ғофил бўлиб, яна шу ҳолатида барқарор турса, унинг учун нажотдан умид йўқ”. Яна айтиладики, жоҳилдан узоқ бўл. Жоҳил ўз нафсига жинойт қияпти, сен унга нафсидан суюклироқ эмассан.

Шунда от: “Қилишинг лозим бўлган яхшиликдан ўзингни тортма. Чунки замон айланиб туради, яъни бир куни сен ҳам менинг ҳолимга тушиб қолишинг мумкин” – деди. Тўнғиз деди: – Мен яхшиликдан юз ўгирувчи эмасман. Лекин шундай гап ҳам бор, худди деҳқон пок ер учун уруғ танлагани каби оқил киши ҳам яхшиликни танлайди. Эй от, қани бир бошидан ҳикоя қил-чи, сенинг бу аҳволга тушишингга нима сабаб бўлди, бу мусибатлардан олдин аҳволинг қандай эди, токи сенга бу бало қаердан юзланганини билай? От бошидан кечган ҳамма ишларни айтиб берди: эгаси қандай инсон бўлганини, ундан қандай ажралганини, то тўнғизга йўлиққунча йўлида учраган барча кўргуликларни ҳикоя қилди.

– Энди менга аён бўлди, деди тўнғиз, сен гуноҳингдан ғофил қолибсан. Сенинг олтита гуноҳинг бор экан. Биринчиси, зарур ишлар учун сени тайёрлаб, парваришлаб, сенга чиройли муомала қилган

эгангни ёрдамчисиз қолдирибсан. Иккинчиси, унинг яхшилигини қадрлаш ўрнига, таҳқирлабсан. Учинчиси, эганг сени излабди, сен эса қочиб, унга зарар берибсан. Тўртинчиси, ўзингники бўлмаган эгар ва юганларни олиб қочибсан. Бешинчиси, табиатингга ёт бўлган, тоқатингдан ташқари бўлган ёввойиликка уриниб, ўзингга ёмонлик қилибсан. Олтинчиси, шунча қилғилиқларни қилиб, яна гуноҳ, адашиш йўлида оёқ тираб турибсан. Мана бу юган очликка қўшилиб ҳолдан тойдиришидан олдин, бўйинбоғу қоринбоғлар бўғиб сиқишидан олдин сенда эгангга қайтиш, ҳаддан ошган нодонлигинг учун кечирим сўраш имкони бор эди.

От тўнғизга деди: – Менга гуноҳларимни танитдинг, жаҳолат пардаси қоплаган кўзимни очдинг, энди мени холи қолдир, аслида, бу аҳволимдан ортиқроғига лойиқ эканман. Шунда тўнғиз унга: – Модомики, узрли ҳолингни сезиб, тан олган, нафсингни маломат қилаётган, ўзингни маломат этаётган, қойиётган ва нодонлиги учун нафсингни азобга лойиқ кўраётган экансан, энди сен бу азоблардан халос бўлишга муносибсан, – деди. Кейин у отнинг югани, узангиларини маҳкам ушлаб турган боғичларни кесди, эгар ерга тушди, от азобдан қутилди ва у ерни тарк этди.

الأسلوب السادس

Олтинчи услуб

في التفويض للقضاء بالتسليم والرضى

Қазою қадарга бўйсуниш ва розилик билан қабул қилиш ҳақида

قَالَ تَعَالَى حِكَايَةً عَنْ مُؤْمِنٍ قَوْمٍ فِرْعَوْنَ:

{وَأُفَوِّضُ أَمْرِي إِلَى اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ بَصِيرٌ بِالْعِبَادِ}

وَلَمَّا صَدَقَ فِي الْاِتِّكَالِ وَفَوِّضَ لِذِي الْجَلَالِ كَانَ بِهِ بَصِيرًا وَلَهُ نَصِيرًا. فَقَالَ جَلَّ مِنْ قَائِلٍ:
{فَوَقَاهُ اللَّهُ سَيِّئَاتٍ مَّا مَكْرُوا}.

Фиравн қавмидан бўлиб, ўзининг иймонини яшириб юрадиган бир мўминнинг тилидан Аллоҳ таоло ҳикоя қилиб дейди: “Мен ўз ишимни Аллоҳга топширурман. Зеро, Аллоҳ бандаларини кўриб тургувчи Зотдир” (Ғофир, 44-оят). У мўмин Аллоҳга ҳаққи рост суяниб, ишларини Қудрат Эгасига топширгач, Аллоҳ уни кўрувчи ва унга ёрдамчи бўлди. Айтгувчиларнинг энг улуғи Аллоҳ деди: “Бас, Аллоҳ у (иймон келтирган киши)ни уларнинг ёмон макр-ҳийлаларидан сақлади” (Ғофир, 45-оят).

وَرُوي أَنَّ عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، كَتَبَ إِلَى أَبِي مُوسَى الْأَشْعَرِيِّ: أَمَّا بَعْدُ! فَإِنَّ
الْخَيْرَ كُلَّهُ فِي الرِّضَى، فَإِنْ اسْتَطَعْتَ أَنْ تَرْضَى وَإِلَّا فَاصْبِرْ حَقِيقَةُ التَّفْوِيزِ التَّسْلِيمُ لِأَحْكَامِ
الْحَكِيمِ وَجَزْمُ الْاِعْتِقَادِ بِأَنَّهُ لَا يَكُونُ إِلَّا مَا أَرَادَ.

Ривоят қилинадики, Умар ибн Хаттоб Абу Мусо Ашъарийга шундай мазмунда мактуб ёзган: “Албатта яхшиликнинг ҳаммаси розиликда. Агар кодир бўлсанг, рози бўл, акс ҳолда сабр қил. Ишларни Аллоҳ таолога топшириш дегани – Ҳаким Зотнинг ҳукмларига таслим бўлиш ва фақат Аллоҳ хоҳлаган нарса бўлишига қатъий эътиқод қилишдир”.

وَقَدْ أَوْضَحَهُ سَيِّدُ الْأَنَامِ لِقَوْلِهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ فِي كَلَامٍ قَالَهُ لِأَبِي هُرَيْرَةَ: "وَأِنْ أَصَابَكَ شَيْءٌ فَلَا تَقُلْ لَوْ أَنِّي فَعَلْتُ كَذَا وَكَذَا، وَلَكِنْ قُلْ قَدَرُ اللَّهِ وَلَوْ شَاءَ فَعَلَ، فَإِنَّ "لَوْ" تَفْتَحُ عَمَلَ الشَّيْطَانِ". رَوَاهُ مُسْلِمٌ.

Инсонларнинг улуғи Пайғамбар алайҳиссалом Абу Хурайрага айтган сўзлари билан буни шундай изоҳладилар: “Агар бошингга бир иш тушса: “агар мана бу ишни қилмаганимда ана у иш бўлмасди...” каби сўзлардан тийил. Балки: “Нимаки бўлса, бу – Аллоҳнинг қадари, Аллоҳ хоҳлади – бўлди” дегин. Негаки, “агар... агар” деган сўз шайтоннинг амалига йўл очади”.

قَالَ حَكِيمٌ: مُعَارَضَةُ الْعَلِيلِ طَبِيبُهُ تُوجِبُ تَعْذِيْبَهُ إِنَّمَا الْكَئِيسُ الْمَاهِرُ مَنْ اسْتَسْلَمَ لِقَبْضَةِ الْقَاهِرِ، إِذَا كَانَتْ مُعَالَبَةُ الْقَدَرِ مُسْتَحِيلَةً فَمَاذَا تَنْفَعُ الْحِيلَةُ.

Донишманд деди: “Хастанинг ўз табиби билан тортишиши азобланишига сабаб бўлади холос. “Оқилу моҳир” дегани ҳар нарсадан Ғолиб Зотнинг қадар билан ушлашига ўзини топширган кишидир. Тақдирдан ғолиб келиш имконсиз иш экан, бу бемаъни жангда ҳийла қандай фойда бериши мумкин?!”

Шеър:

وَقَدْ تَرْجُو فَيَعْسُرُ مَا تُرْجَى	عَلَيْكَ وَيَنْجَحُ الْأَمْرُ الْعَسِيرُ
وَمَا تَدْرِي أَفِي الْأَمْرِ الْمُرْجَى	أَمْ الْأَمْرُ الَّذِي تَخْشَى السُّرُورُ
لَوْ أَنَّ الْأَمْرَ مُقْبِلُهُ جَلِيٌّ	كُمُذْبِرِهِ لَمَا عَمِيَ الْبَصِيرُ
وَلَيْسَ الْفَقْرُ مِنْ إِفْلَالٍ مَالٍ	وَلَكِنْ أَحْمَقُ الْقَوْمِ الْفَقِيرُ
وَقَدْ يَقْوَى الْقَلِيلُ مَعَ التَّأْسَى	وَإِنْ قَلَّ الْأَسَى عَجَزَ الْكَثِيرُ
صَغِيرُ السِّنِّ فِي التَّأْدِيبِ يُرْجَى	وَلَا يُرْجَى لِتَأْدِيبٍ كَبِيرُ
تُصِيبُ الْخَيْرَ مَنْ تَزْدَرِيهِ	وَيُخْلِفُ ظَنَّاكَ الرَّجُلُ الطَّرِيرُ
مَتَى تُطْفِئُ كَبِيرَ الشَّرِّ يُطْفَأُ	وَإِنْ أَوْقَدْتَهُ كَبَرُ الصَّغِيرُ
كَمَالُ الْمَرْءِ حُسْنُ الدِّينِ مِنْهُ	وَيُفْسِدُهُ وَإِنْ كَبَرُ الْفُجُورُ
إِذَا لَمْ تَذَرِ مَا الْإِنْسَانُ فَاَنْظُرْ	مَنْ الصَّدِيقُ الْمُفَاوِضُ وَالْوَزِيرُ
وَمَا عِظَمَ الرِّجَالِ لَهُمْ بَرِّينِ	وَلَكِنْ زَيْنُهُمْ كَرَمٌ وَخَيْرُ

Шеър (насрий баён): “Тоҳо осон бўлишини умид қилган ишинг қийинлашади ва сен қийин деб ўйлаган иш осон битади. Хурсандчилик сен умид қилган ишдами ё кўрққан ишингдами, билмайсан. Агар ишнинг охири аввалидек равшан бўлганида, кўзи очик кишининг кўрларча адашиши бўлмас эди. Молнинг камлиги эмас, одамларнинг ақлсизи бўлиш, аҳмоқ бўлиш қашшоқликдир. Баъзан тасалли-ю тоқат билан озчилик қувватли, тасалли-ю тоқатдан бебаҳралар кўпчилик бўлса-да, заиф бўлади. Ёш боланинг тарбияни қабул қилишидан умид бор, ёши улуғлардан бу натижани кутиб бўлмайди. Сен назарга илмаган киши тарафидан яхшиликка эришасан ва билаги кучга тўла навжувон йигит деб ўйлаганинг ишончингни оқламайди. Ҳаддан ошган катта ёмонлик ўчади, сен ўт қўйган кичкина ёмонлик каттайиб кетади. Кишининг камоли унинг дини чиройилигидандир. Фожирлик кишини

бузади, гарчи унинг ёши улуғ бўлса ҳам. Агар инсоннинг кимлигини билмасанг, унинг маслаҳатчиси, ўринбосарига кара. Гавданинг катта, келишган бўлиши кишига зийнат эмас, балки саховатли ва яхши амалли бўлиши унинг учун зийнатдир”.

الصَّبْرُ عَلَى نُوبِ الْأَيَّامِ مِنْ أَخْلَاقِ الْكَرَامِ، الْعِلْمُ خَلِيلُ الْمُؤْمِنِ، وَالْحِلْمُ وَزِيرُهُ، وَالْعَقْلُ دَلِيلُهُ، وَالْعَمَلُ قَائِدُهُ، وَالرِّفْقُ وَالِدُهُ، وَالصَّبْرُ أَمِيرُ جُنُودِهِ، فَنَاهِيكَ بِخَصْلَةٍ تَتَأَمَّرُ عَلَى هَذِهِ الْخِصَالِ الشَّرِيفَةِ. الظَّفَرُ يَعْشِقُ الصَّبْرَ كَمَا يَعْشِقُ الْحَدِيدُ الْمِغْنَطِيسَ

Кунларнинг мусибат-балоларига сабр қилиш улуғларнинг ҳулқларидандир. Илм мўминнинг дўсти, хилм вазири, ақл йўлбошловчиси, амал етакчиси, мулойимлик отаси, сабр қўшинингнинг амири. Демак, бу хислатлардан биттаси бўлса, сенга етарли, у барча хислатларнинг амири бўлган – сабрдир. Ғалаба сабрнинг ошиғидир, худди темир оҳанрабо (магнит)нинг ошиғи бўлгани каби.

شعر:

الصَّبْرُ أَوَّلَى بِوَقَارِ الْفَتَى
مَنْ قَلِقَ يَهْتَكَ سَتَرُ الْوَقَارِ
مَنْ لَزِمَ الصَّبْرَ عَلَى حَالَةٍ
كَانَ عَلَى أَيَّامِهِ بِالْخِيَارِ

Шеър (насрий баён): “Йигитни виқорли кўрсатишга энг муносиб хислат сабрдир. Сабрсизлик виқор пардасини йиртади. Кимки ўрнида сабрли бўла олса, кунларига ихтиёрли бўлади, яъни кунлари унинг измида бўлади”.

ظِلُّ الصَّبْرِ ظَلِيلٌ وَمَطْلُهُ ذَلِيلٌ. الصَّبْرُ دَرَجٌ يُفْضِي بِمَنْ عَرَجَ إِلَى الْفَرْجِ . أَقَلُّ فَوَائِدِ الصَّبْرِ عَلَى الْبَلِيَّةِ أَنْ تُنْغِصَ بِهِ لَذَّةَ عَذُوكِ الشَّامِتِ بِكَ.

Сабрнинг сояси қуюқ ва уни бўш қўйган киши хордир. Сабр шундай нарвонки, ундан кўтарилган кишини кенгликка олиб чиқади. Балога сабр қилиш фойдаларининг энг ками – сенга етган мусибатдан хурсанд бўлаётган душманингнинг лаззатини йўқ қилади.

شعر:

كُنْ عَنْ هُمُومِكَ مُعْرِضًا   وَكِلِ الْأُمُورِ إِلَى الْقَضَاءِ
اللَّهُ عَوْدَكَ الْجَمِيلَ   فَلَا تَكُنْ مُتَعَرِّضًا

Шеър (насрий баён): “Ғамларингдан юз ўгир ва барча ишларни қазою қадарга топшир. Аллоҳ сени чиройли ишларга одатлантирди, шундай экан (одатингга кўра иш қил), ғамларга берилиб бу йўлда кўндаланг турувчи бўлма”.

الدُّنْيَا سَبِيلٌ يُعْبَرُ وَلَا يُعْمَرُ وَمَمَرٌ سَالِكٌ لَا مَقَرُّ مَالِكٍ تُقْبَلُ إِقْبَالَ الطَّالِبِ وَتُدْبَرُ إِدْبَارَ الْهَارِبِ.

Дунё обод қилинадиган эмас, ўтиб кетиладиган йўл. Дунё йўлчи бир қўниб ўтадиган қўнимгоҳ, муқим қолинадиган қароргоҳ эмас. Дунё келар экан, кучоқ очиб келади, кетар экан, орқа ўгириб қочади.

شعر:

وَمَنْ يَحْمَدِ الدُّنْيَا لِأَمْرِ يَسْرُهُ   فَعَمَّا قَلِيلٍ بَعْدَ ذَاكَ يَلُومُهَا
إِذَا أَدْبَرَتْ كَانَتْ عَلَى الْمَرْءِ حَسْرَةً   وَإِنْ أَقْبَلَتْ كَانَتْ كَثِيرًا هُمُومُهَا

Шеър (насрий баён): “Кимки дунёни кўзини қувнатган бир иши учун мақтаса, озгина ўтганидан сўнг уни маломат қилади. Чунки дунё кетар экан, (бой берилган имкониятларидан) киши ҳасрат чекади. Дунё келганида ҳам кўплаб ғам-ташвишлари билан келади”.

إِذَا التَّبَسَّتْ عَلَيْكَ الْمَصَادِرُ فَفَوِّضْ إِلَى الْقَادِرِ الْقَاهِرِ. اِرْجِعْ عَنْ تَذْيِيرِكَ لِنَفْسِكَ فَقَدْ أَرَاكَ مِنْهُ غَيْرُكَ. وَقَسْنِ يَوْمَكَ عَلَى أَمْسِكَ فَعَلَى حَذْوِهِ مَصِيرُكَ.

Қачонки, сен содир бўлган турли-туман воқеа-хабарлар ичра довдираб қолсанг, ҳар ишга Қодир ва ҳар нарсадан Ғолиб Зотга уларни топшир. Ўзинг учун ўйлашдан ҳам қайт, негаки, сендан бошқаси (яъни Аллоҳ таоло) ғамингнинг тадбирини қилиб қўйибди. Бугунингни кечангга қиёсла, натижа ўхшаш бўлади.

غیره، شعر:

سَلِّمْ لَهُ الْأَمْرَ عَلَّ تَسْلَمَ   وَاصْبِرْ عَلَى الدَّهْرِ إِنَّ تَمَادَى
كَمْ جَمْرَةٌ قَدْ ذَكَّتْ بِلَيْلٍ   وَأَصْبَحَتْ نَارُهَا رَمَادًا

Бошқа шеър (насрий баён): “Ишни Аллоҳга топшир, шояд шунда саломат қолсанг. Агар замон (истагингга тескари) туриб қолса, сабр қил. Кечаси ловиллаган қанча чўғлар тонг отганида кулга айланиб қолади”.

مَنْ صَبَرَ غَنِمَ وَمَنْ تَفَكَّرَ عِلِمَ. مِمَّا يَدُلُّ عَلَى أَنَّ الْإِنْسَانَ مُصَرَّفٌ مَغْلُوبٌ وَمُدَبَّرٌ مَرْبُوبٌ أَنْ
يَتَبَلَّدَ رَأْيُهُ فِي بَعْضِ الْخُطُوبِ وَيَعْمَى عَلَيْهِ الصَّوَابُ الْمَطْلُوبُ فَإِذَا كَانَ كَذَلِكَ فَتَذْمِيرُهُ فِي تَدْبِيرِهِ
وَإِغْتِيَالُهُ فِي اخْتِيَالِهِ وَهَلَكَتُهُ فِي حَرَكَتِهِ.

Сабр қилган киши ўлжа олади, фикрлаган киши илм ҳосил қилади. Баъзан мусибатларга йўлиққанда фикрнинг суствлашиб қолиши, тўғри йўлни кўрмай қолиш инсоннинг ихтиёрсиз ва мағлуб, тадбир ва тарбияга муҳтож хилқат эканига далолат қиладиган белгилардандир. Шундай экан, инсоннинг бу мусибатлар йўлидаги тадбири унинг фалокатига, хийлалари ўлимига, ҳаракати ҳалокатига сабаб бўлади.

شعر:

مَا يُرِيدُ الْقَضَاءُ بِالْإِنْسَانِ	لَسْتُ أَذْرِي وَلَا الْمُنْجِمُ يَذْرِي
وَأَرَى الظَّنَّ فِيهِ مِثْلَ الْعِيَانِ	غَيْرَ أَنِّي أَقُولُ قَوْلًا صَحِيحًا
حَرَكَاتُ الْأَفْلاكِ بِالْإِحْسَانِ	كُلُّ مَنْ كَانَ مُحْسِنًا قَابِلَتُهُ

Шеър (насрий баён): “Қазою қадар инсонга нимани ирода қилганини мен ҳам, мунажжим ҳам билмайди. Бироқ битта тўғри гап бор, айтаман ва унинг тўғрилиги ҳақидаги гумоним худди кўз билан кўргандек менга аён: кимки яхшилик қилар экан, бутун фалакларнинг ҳаракати унга яхшилик билан юзма-юз келади”.

شعر:

إِذَا سَرَّ مِنْهُ جَانِبٌ سَاءَ جَانِبُ	وَمِنْ عَادَةِ الْأَيَّامِ أَنَّ صُرُوفَهَا
--	---

Шеър (насрий баён): “Кунларнинг одати айланиб туриш, унинг бир тарафи хурсанд қилса, бошқа тарафи хафа қилади”.

اِخْتَرِسْ مِنْ تَدْبِيرِكَ عَلَى عَدُوِّكَ كَاخْتِرَاسِهِ مِنْ تَدْبِيرِهِ عَلَيْكَ قُرْبَ هَالِكٍ بِمَا دَبَّرَ وَمَكَرَ
وَسَاقِطٍ فِي الْبُئْرِ الَّذِي حَفَرَ وَجَرِيحٍ بِسِلَاحِ الَّذِي شَهَرَ. إِذَا كَانَ بِقِسْمَةِ اللَّهِ تَجْرِي الْأُمُورُ
فَالْاجْتِهَادُ مُحْظُورٌ وَتَارِكُهُ مَشْكُورٌ.

Душманингга қарши қилмоқчи тадбирингдан эҳтиёт бўл, худди душманинг сенга қарши қилмоқчи тадбиридан эҳтиёт бўлгани каби. Чунки кўпинча ҳалокатга учраганлар ўзи қилган тадбири ва макри сабабли ҳалок бўлган, ўзи кавлаган қудукқа йиқилган, ўзи ялонғочлаган қилич билан жароҳатланган. Ишлар Аллоҳнинг қисмати билан жорий бўлар экан, энди бу йўлдаги ҳаракат бекор, ҳаракатни тарк қилган киши раҳматга лойиқ.

شَعْرٌ:

دَعِينِي وَحَظِّي فَإِنَّ الْأُمُورَ إِذَا هَوَّنَ اللَّهُ مِنْهَا يَهُنُ
فَمَا شَاءَ كَانَ وَمَا لَمْ يَشَأْ وَإِنْ كُنْتَ قَدْ شِئْتَهُ لَمْ يَكُنْ

Шеър(насрий баён): “Эй нафс, мени насибам билан бирга тек қўй. Чунки ишлардан Аллоҳ осон қилгани енгил амалга ошади. Шундай экан, Аллоҳ ниманики хоҳласа, шу бўлади. Ниманики хоҳламаса, гарчи сен уни хоҳлаётган бўлсанг-да, бўлмайди”.

إِذَا لَمْ يَمْشِ الزَّمَانُ مَعَكَ عَلَى مَا تُرِيدُ فَامْشِ مَعَهُ عَلَى مَا يُرِيدُ. الْإِنْسَانُ عَبْدُ الزَّمَانِ
وَالزَّمَانُ عَدُوُّ الْإِنْسَانِ. ضَلَّ سَعْيِي مَنْ رَجَا غَيْرَ اللَّهِ.

Қачонки, замон сенинг хоҳишингга кўра юрмаса, сен замоннинг хоҳишига кўра юр. *(Аслида, замон ҳеч қачон инсоннинг истагига қараб турланмайди, балки аксинча, инсон замонга мослашади. Шунинг учун ҳам айтиляпти:)* Инсон замоннинг кули ва замон инсоннинг душмани. Аллохдан ўзгасидан умид қилган инсоннинг ҳаракати адашади.

شعر:

إِذَا طَالَبْتُكَ النَّفْسُ يَوْمًا بِشَهْوَةٍ   وَكَانَ إِلَيْهَا فِي الْخِلَافِ طَرِيقُ
فَخَالَفَ هَوَاهَا مَا اسْتَطَعَتْ فِيمَا   هَوَاهَا عَدُوٌّ وَالْخِلَافُ صَدِيقُ

Шеър (насрий баён): “Агар нафс бир куни сени шахватга – ўз истакларига чорласа ва унга қарши чиқишга ҳам бошқа йўл бўлса, кўлингдан келгунича шахватга хилоф йўл тут. Чунки нафс истаклари душман, унинг хилофи эса дўстдир”.

قَالَ حَكِيمٌ: يَنْبَغِي لِلْعَاقِلِ إِذَا ذَهَبَ مَا لَا قَبْلَ لَهُ بِهِ أَنْ يَلْزَمَ الصَّبْرَ وَالتَّسْلِيمَ الْحُكْمَ قَاسِمِ
الْحُظُوظِ وَلَا يُضَيِّعَ مَعَ ذَلِكَ نَصِيْبَهُ مِنَ الدِّفَاعِ بِحَسَبِ طَاقَتِهِ، فَإِنَّهُ إِنْ لَمْ يَخْصُلْ عَلَى الظَّفَرِ حَصَلَ
عَلَى الْعُذْرِ.

Донишманд деди: “Оқил тоқати етмайдиган ишлар унга ёприлганида сабр қилиши, насибаларни тақсимловчи Зотнинг ҳукмига таслим бўлиши ва шу билан бирга тоқати даражасида ўзини мудофаа этишдан иборат насибасини зое қилмаслиги керак. Шунда у гарчи ғалаба қозона олмаса ҳам узрни қозонади”.

شعر:

مَا لَا يَكُونُ فَلَا يَكُونُ بِحِيلَةٍ أَبَدًا وَمَا هُوَ كَائِنٌ سَيَكُونُ

Шеър (насрий баён): “Бўлмайдиган нарса ҳийла билан ҳам ҳеч қачон амалга ошмайди, бўладиган нарса албатта бўлажак”.

طَاعَةُ الْهَوَى مِنْ غَيْرِ تَبَصُّرَةٍ ضِدُّ الْحُزْمِ. أَوَّلُ الْهَوَى هَوْنٌ وَأَخْرُهُ هَوَانٌ. لِلْهَوَى طَاغِيَةٌ مِنْ مَلَكِهِ أَهْلَكَهُ.

Ўй-мулоҳазасиз нафс хоҳишига бўйсуниб эҳтиёткорликнинг зиддидир. Бу хоҳишининг аввали енгиллик, охири хорлик. Нафс хоҳиши зулм қилувчи, у кимни эгалласа, ҳалок қилади.

شعر:

إِذَا مَا تَحَيَّرْتَ فِي حَالَةٍ وَلَمْ تَدْرِ فِيهَا الْخَطَا وَالصَّوَابُ
فَخَالَفَ هَوَاكَ فَإِنَّ الْهَوَى يَقُودُ النَّفْسَ إِلَى مَا يُعَابُ

Шеър (насрий баён): “Бир ишни хатоми ё тўғрими деб иккиланиб қолганингда, нафс хоҳишига тескари йўл тут. Чунки хоҳишлар нафсларни айблар томон етаклайди”.

الْهَوَى كَالنَّارِ إِذَا اسْتُحْكِمَ إِيقَادُهَا عَسَرَ إِحْمَادُهَا الْهَوَى كَالسَّيْلِ إِذَا اتَّصَلَ مَدُّهُ تَعَدَّرَ صَدُّهُ, لَيْسَ الْأَسِيرُ مَنْ أَوْثَقَهُ عَدُوُّهُ أَسْرًا, إِنَّمَا الْأَسِيرُ مَنْ أَوْثَقَهُ هَوَاهُ قَسْرًا.

Нафс хоҳиши ўтга менгзайди. Қачонки, у аланга олиб, оловга айланса, ўчириш қийин бўлади. Нафс хоҳиши селга ўхшайди, агар

унинг оқимлари тутшиб кетса, тўсишнинг имкони қолмайди. Душман кишанбанд қилган киши асир эмас, балки зўрлик билан нафси кишанлаб ташлаган киши ҳақиқий асирдир”

شعر:

رُبَّ مَسْثُورٍ سَبَّهَتْهُ صَبُوءٌ   فَتَعَرَّى صَبْرُهُ وَأَنْتَهَكَ
صَاحِبُ الشَّهْوَةِ عَبْدٌ فَإِذَا   غَلَبَ الشَّهْوَةُ صَارَ الْمَلِكَا

Шеър (насрий баён): “Кўп мастур, яъни айбдан тўсилган кишилар борки, ишқ уни асир қилиб олар экан, сабр (либос)и ечилиб, шарманда бўлади. Шаҳват эгаси қулдир, агар у шаҳватни енгса, подшоҳга айланади”.

كُنْ مِنْ عَيْنَيْكَ عَلَى حِذْرِ قُرْبٍ جُنُوحٍ حِينَ جَنَاهُ جُمُوحٌ عَيْنٍ, مَنْ اتَّبَعَ لِحْظَةً هَوَاهُ
أَذْخَضَهُ وَأَهْوَاهُ , مَا أُخْرَى الْمُلُولَ أَنْ يُحْرَمَ الْمَأْمُولَ, مَنْ صَبَرَ فَمَا أَقَلَّ مَا يَصْبِرُ وَمَنْ جَزَعَ فَمَا
أَكْثَرَ مَا يُمْنَعُ, إِذَا حَلَّتِ الْمَقَادِيرُ بَطَلَتِ التَّدَابِيرُ, إِذَا نَزَلَ الْقَدَرُ بَطَلَ الْحَذَرُ.

Сен кўзларингдан эҳтиёт бўл. Кўпинча бир лаҳза қараш билан бу қараш эгаси кўз ўжарлигининг гуноҳи қурбони бўлади, яъни манъ қилинган нарсага бир лаҳза қараган кўз энди ўша тикилган нарсасидан кўзини ололмасдан гуноҳга ботади. Ким бир лаҳза нафс хоҳишига эргашса, ўша хоҳиши уни тойилтиради ва қулатади. Эринчоқ кишига ўз орзусидан маҳрум бўлиш нақадар муносиб! Сабр қилган киши учун сабр қийинчилиги бунчалар оз, сабрсизлик қилган киши учун тўсилган нарсалари бунчалар кўп! Қазои қадар келганида тадбирлар бекор, белгиланган тақдир юзага чиққанида эҳтиёткорлик ботил.

شعر:

إِذَا عَقَدَ الْقَضَاءُ عَلَيْكَ أَمْرًا فَلَيْسَ يَحُلُّهُ إِلَّا الْقَضَاءُ

Шеър (насрий баён): “Агар тақдирнинг ҳукми билан бир ишинг боғлаб қўйилса, фақат тақдирнинг ҳукми уни ечади”.

مَنْ غَرَسَ الصَّبْرَ اجْتَنَى الظُّفْرَ، وَمَنْ غَرَسَ الْعِلْمَ اجْتَنَى النَّبَاهَةَ، وَمَنْ غَرَسَ الزُّهْدَ اجْتَنَى الْعِزَّةَ، وَمَنْ غَرَسَ الْوَقَارَ اجْتَنَى الْمَهَابَةَ، وَمَنْ غَرَسَ الْمَدَارَةَ اجْتَنَى السَّلَامَةَ، وَمَنْ غَرَسَ الْكِبْرَ اجْتَنَى الْمَقْتَّ، وَمَنْ غَرَسَ الْإِحْسَانَ اجْتَنَى الْمَحَبَّةَ، وَمَنْ غَرَسَ الْفِكْرَةَ اجْتَنَى الْحِكْمَةَ. وَمَنْ غَرَسَ الْكِرَمَ اجْتَنَى الْأُلْفَةَ، وَمَنْ غَرَسَ الْحِرْصَ اجْتَنَى الدُّلَّ، وَمَنْ غَرَسَ الطَّمَعَ اجْتَنَى الْحُزْنَ، وَمَنْ غَرَسَ الْحَسَدَ اجْتَنَى الْكَمَدَ. وَمَنْ طَالَ صَبْرُهُ نَجَحَ أَمْرُهُ. مَنْ عَجَلَ عَثَرَ. مَنْ رَكِبَ الْعَجَلَةَ لَمْ يَأْمَنِ الْكَبُوءَ.

Ким сабр экса — ғалаба, ким илм экса — огоҳлик, ким дунё муҳаббатидан воз кечишни экса — азизлик, ким виқорни экса — салобат, ким мураса экса — саломатлик, ким кибр экса — ўзига нисбатан нафрат, ким яхшилик экса — муҳаббат, ким фикр экса — ҳикмат, ким саховат экса — ошнолик, ким очкўзлик экса — хорлик, ким тамаъ экса — шармандалик, ким ҳасад экса — ғам мевасини теради. Кимнинг сабри узун бўлса, иши муваффақият қозонади. Ким шошилса, қоқилади. Ким шошқалоқликни улов қилса, қулашдан эмин бўлолмайди.

شعر:

لَا تَعْجَلَنَّ فَرُبَّمَا عَجَلَ الْفَتَى فِيمَا تَضُرُّهُ

وَلَيْبَمَا كَرِهَ الْفَتَى
أَمْرًا عَوَاقِبُهُ تَسْرُهُ

Шеър (насрий баён): “Шошилма, кўпинча йигит ўзига зарар берадиган нарсага шошади. Кўп ҳолларда у натижалари хурсанд қиладиган ишни ёмон кўради”.

مَنْ قَرَعَ الْبَابَ وَلَجَ، وَمَنْ طَلَبَ الْحَقَّ بَلَغَ. مَنْ خَالَفَ الصَّبْرَ ظَفَرَ. مَنْ مَسَّهُ الْفَقْرُ حُقِرَ.
إِذَا لَمْ تَتَفَجَّعْ لَمْ تَتَمَتَّعْ. لَا يَنْفَعُ الْحِذْرُ مَعَ الْقَدْرِ. فَارَ بِالذُّرِّ الْغَائِصُ وَحَارَ الصَّيْدَ الْقَانِصُ. الْغَرَّةُ
ثَمَرَةُ الْجَهْلِ وَالتَّجَرِبَةُ مِرْآةُ الْعَقْلِ. وَالصَّبْرُ عَلَى الْغُصَّةِ يُؤَدِّي إِلَى الْفُرْصَةِ. فَوَضِ الْأَمْرَ لِمَوْلَاكَ
تُكْفَ مُؤْنَةً بَلْوَاكَ.

Эшик қоққан кишига эшик очилади ва у ичкари киради. Ҳақни истаган киши уни топади ва хурсанд бўлади. Сабр билан ошна тутинган киши зафар кучади, камбағалликка домига тушган киши таҳқирланади. Қийинчилик кўрмасанг, манфаат кўрмайсан. Тақдирнинг ёнида эҳтиёткорлик фойда бермайди. Дурни ғаввос қўлга киритади, ўлжани овчи овлайди. Мағрурлик – нодонлик меваси, тажриба ақл ойинаси. Ғам-ғуссага сабр қилиш қулай фурсатга етаклайди. Ишингни хожанга топшир, сенинг бу таслимиятинг сенга юзланмакчи балоларга қарши заҳира бўлишга кифоя қиладди.

شعر:

إِذَا كَانَ بَيْنَ الْمَرْءِ وَالشَّرِّ لَيْلَةٌ
فَمَا عَلِمْنَا مَا اللَّهُ فِي الصُّبْحِ صَانِعٌ

Шеър (насрий баён): “Қачонки, киши билан ёмонлик ўртасида бир кеча бўлса, Аллоҳ эрталаб нима қилишини билмаймиз”. (Балки Аллоҳ таоло у ёмонликни эрталабгача яхшиликка айлантириб қўяр?!)

مَنْ شَكَرَ دَامَتْ نِعْمَتُهُ وَمَنْ صَبَرَ خَفَّتْ مُحَنَّتُهُ. مَنْ عَوَّلَ عَلَى الْقَضَاءِ حَصَلَ عَلَى الرَّجَاءِ.

Шукур қилган кишининг неъматидавомли, сабр қилган кишининг, меҳнати енгил, тақдирга суянган кишининг умиди ҳосил бўлади.

شعر:

قَالُوا تَنَامُ وَقَدْ أَحَا
فَأَجَبْتُهُ وَالْمَرْءُ مَا
طَبَّكَ الْعَدُوُّ وَلَا تَغُرْ
لَمْ يَنْتَفِعْ بِالْعِلْمِ غُرٌّ

Шеър (насрий баён): “Айтишдики, душман сени ўраб олган-у, қочмасдан ухлаб ётибсан. Мен дедим: илм билан манфаатланмаган киши алданади”. Яъни, тақдир Аллоҳдан эканини билмаган киши бўлмайдиган ишни бўлдиarmoқчи бўлиб тўхтовсиз тиришади, натижа тескари бўлиб чиқаверади. Мана шу илмдан бебаҳралиги сабаб у ҳар сафар алданишига маҳкум.

غيره:

لَا بَلَغَتْ نَفْسِي الْمُرَا
إِنْ كُنْتُ أَعْلَمُ أَنَّ غَا
دَ وَلَا رَأَتْ أَمْرًا يَسُرُّ
يَرِ اللَّهُ يَنْفَعُ أَوْ يَضُرُّ

Бошқа шеър (насрий баён): “Агар Аллоҳдан бошқаси фойда ё зарар беради деб билсам, нафсим муродига етмасин ва қувонтирадиган ишни кўрмасин”.

مَنْ تَجَرَّعَ مُرَّاتِ الصَّبْرِ فَازَ بِحَلَاوَاتِ الظَّفَرِ كَمْ رَاجٍ خَابَ وَآيِسٍ أَصَابَ عَدَمُ الرِّضَاءِ مِنْ
مُعَادَاتِ الْقَضَاءِ

Ким сабрнинг ачкиқларини ютса, зафарнинг ширинликлари билан ғалаба қозонади. Қанча умид қилувчилар ноумид бўлди, қанча ноумидлар мақсадига етди. Розиликнинг йўқлиги қазою қадарга душманликнинг белгиларидандир.

شعر:

الدَّهْرُ لَا يَبْقَى عَلَى حَالَةٍ   لَا بُدَّ مَا يُقْبَلُ وَيُذْبَرُ
فَإِنْ تَلَقَّاكَ بِمَكْرُوهِهِ   فَاصْبِرْ فَإِنَّ الدَّهْرَ لَا يَصْبِرُ

Шеър (насрий баён): “Замон доим битта ҳолатда турмайди, унинг иқболи (юзланиши) ёки идбори (юз ўғириши) бор. Агар замон ёқмайдиган бир иш билан сенга юзма-юз келса, сабр қил, чунки замон сабр қилмайди”.

إِذَا اشْتَدَّتِ الْأَزْمَةُ انْخَلَّتِ الْحَزْمَةُ أَوَّلُ الْفَرْجِ آخِرُ الضِّيقِ وَأَشَدُّ الْأَعْدَاءِ أَقْرَبُ صَدِيقٍ لِكُلِّ
بَاطِنٍ ظَاهِرٌ وَلِكُلِّ أَوَّلٍ آخِرٌ.

Қачон муваффақиятсизлик кучайса, тугун ечилади. Кенгликнинг бошланиши – торликнинг охири, яъни тугаш жойидир. Душманларнинг энг ашаддийси – дўстнинг энг яқинидир. Ҳар бир ичкарининг ташқариси, ҳар бир бошланишнинг охири бор.

شعر:

إِذَا تَضَاقَقَ أَمْرٌ فَانْتَظِرْ فَرْجًا   فَأَضِيقُ الْأَمْرَ أَذْنَاهُ إِلَى الْفَرْجِ

Шеър (насрий баён): “Қачон иш кескинлашиб, торайиб кетса, кенгайишини кут, ишнинг энг торайгани кенгликка энг яқинидир”.

لا تَمْدَحَنَّ الدَّهْرَ فِي الإِقْبَالِ وَلَا تَذُمَّنَّهُ فِي الإِدْبَارِ، فَهُوَ لِذَوِي الْعِزَّةِ مِثَالٌ، وَلِذِي الْفِكْرَةِ
إِعْتِبَارٌ، لَا تَضْجُرْ إِذَا أَدْبَرَ، وَاصْبِرْ عَلَيْهِ تَظْفَرٌ.

Замон сенга юзланса, уни мақтама, тескари ўғирилса, уни сўкма. Замоннинг гоҳ ундай, гоҳ бундай ҳолати иззат эгалари учун бир мисол, фикр эгалари учун бир ибратдир. Замон тескари ўғрилар экан, сиқилма, сабр қил, зафар кучасан.

شعر:

إِصْبِرْ لِدَّهْرِ نَالَ مِنْكَ   فَهَكَذَا مَضَتْ الدُّهُورُ
فَرَحًا وَحُزْنًا مَرَّةً   لَا الْحُزْنَ دَامَ وَلَا الشُّرُورُ

Шеър (насрий баён): “Сенга мусибат келтирган замонга сабр қил. Бир гал қувонч, бири гал ғам келтириб замонлар шундай ўтаверади. Замоннинг қувончи ҳам, ғами доимий эмас”.

إِذَا لَمْ يَكُنِ الْمُرَادُ بِيَدِكَ فَالْحُزْمُ أَنْ تُسَلِّمَ لِسَيِّدِكَ، مَنْ أَلْقَى السِّلَاحَ فَازَ بِالنَّجَاحِ، الْيَأْسُ يُعِزُّ
الْفَقِيرَ وَالطَّمَعُ يُذِلُّ الْأَمِيرَ مَنْ طَالَ أَمَلُهُ سَاءَ عَمَلُهُ، مَنْ فَوَّضَ لِمَوْلَاهُ وَقَاهُ وَنَجَّاهُ، مَنْ أَخْلَصَ
التَّوَكُّلَ تَرَكَ التَّعَلُّلَ.

Модомики, мақсад қўлингда эмас экан, ўзингни хўжайинингга – Аллоҳга топшириб қўйишинг тадбирдир. Қуролни ташлаган киши

муваффақият қозонади. Яъни, ҳақиқий золиб қурол ишлатмасдан енгган кишидир. Одамларнинг кўлидаги нарсдан умидлик қилмаслик фақирни азиз қилади, тамаъ амирни хор қилади. Кимнинг орзуси узун бўлса, амали бузилади. Ким ўзини хожаси – Аллоҳга топширса, Ўзи уни сақлайди ва нажот беради. Ким Аллоҳга ҳақиқий суянса, баҳонани тарк қилади. Яъни, суянган суянчи ишончли бўлгани учун иккиланишларини оқлайдиган баҳоналарга ҳожат қолмайди.

شعر:

وَالْجُهْدُ وَالْكَدُ وَالْإِثْعَابُ وَالْخَطَرُ	الْحَزْمُ وَالْعَزْمُ وَالْإِذْلَاجُ وَالْبُكْرُ
وَالْعِلْمُ وَالْحِلْمُ وَالتَّذْكَارُ وَالنَّظَرُ	وَالْهَمُّ وَالْعَمُّ وَالْأَفْكَارُ وَالسَّهْرُ
وَلَا يَسُوقُونَ شَيْئًا عَاقَهُ الْقَدَرُ	لَا يَرْزُقُونَكَ شَيْئًا أَنْتَ مُحْرَمُهُ
وَإِنْ تَسَخَطَ فَلَيْسَ إِلَيْكَ الدَّهْرُ يَعْتَذِرُ	فَإِنْ قَنَعَتْ بِمَا أُوتِيَتْ عِشْتَ

Шеър (насрий баён): “Тадбиркорлик, азму қатъият, кечаси юриш, эрта билан уйғониш, жидду жаҳд қилиш, машаққатга кўмилиш, ҳориб-чарчаш, хатарга ўзни уриш, қайғу, ғам чекиш, фикрни ишлатиш, саҳарларни ухламай ўтказиш, ишни билиш, шу йўлда ҳалим бўлиш, билганларни такрор ёдлаш ва уларга чуқурроқ назар қаратиш сени бирорта нарса билан ризқлантирмайди, агар ундан маҳрум қилинган бўлсанг. Шунингдек, бу ҳаракатларинг бирорта нарсани сенга яқинлаштирамайди, агар сен билан ўша нарса ўртасини тақдирнинг ҳукми тўсган бўлса. Демак ўзингга берилганига қаноат қилдинг, яхши яшадинг. Акс ҳолда, замондан норози бўлиб, нафратга берилсанг, замон сенга узр сўраб ўтирмайди”.

الْقَنَاعَةُ عِزُّ الْمُعْسِرِ وَالصَّدَقَةُ حِزُّ الْمُوسِرِ مَا مَضَتْ سَاعَةٌ مِنْ نَفْسِكَ إِلَّا بِبِضْعَةٍ مِنْ
نَفْسِكَ مَا مَضَتْ سَاعَةٌ مِنْ دَهْرِكَ إِلَّا بِقِطْعَةٍ مِنْ عُمرِكَ مَنْ رَضِيَ الْقَدَرَ اسْتَخَفَّ بِالْعَبْرِ مَنْ
رَضِيَ بِقَضَاءِ اللَّهِ لَمْ يُسْخِطْهُ أَحَدٌ وَمَنْ قَنَعَ بِعَطَائِهِ لَمْ يَدْخُلْهُ حَسَدٌ.

Қаноат камбағалнинг азизлиги, садақа бойнинг кўргони. Ҳар олаётган нафасинг жонингдан бир қисмини, яшаётган замонингдан ўтаётган ҳар фурсат умрингнинг бир бўлагини олиб кетяпти. Аллоҳнинг тақдирига рози бўлган киши ибратларга аҳамият бермайди. Яъни, ибратлардан хулоса чиқариш лозим эканини тан олган ҳолда у “сўнгги натижа Аллоҳнинг ҳукмига боғлиқ” деган қарашни устун қўяди. Кимки Аллоҳнинг казою қадарига рози бўлса, ҳеч ким уни ғазаблантиролмайди. Аллоҳнинг берганига қаноат қилган кишининг қалбига ҳасад кирмайди.

شعر:

هِيَ الْأَيَّامُ وَالْعَبْرُ وَأَمْرُ اللَّهِ مُنْتَظَرُ
أَتَيْئَسُ أَنْ تَرَى فَرَجًا فَأَيْنَ اللَّهُ وَالْقَدَرُ

Шеър (насрий баён): “ У кунлар, ибратлар, Аллоҳнинг ишлари кутилган нарсадир. Шундай экан, сен (шунча торликлардан сўнг) кенглик келишидан ноумид бўласанми, у ҳолда Аллоҳ ва тақдирга келтирган иймонинг қаерда қолди?!”.

مَنْ تَعَزَّرَ بِاللَّهِ لَمْ يُذَلِّهِ سُلْطَانٌ وَمَنْ تَوَكَّلَ عَلَيْهِ لَمْ يُضِرَّهُ إِنْسَانٌ الصَّبْرُ عِنْدَ الْمَصَائِبِ مِنْ
أَعْظَمِ الْمَوَاهِبِ.

Ким Аллоҳга иймон келтириш билан азиз бўлган бўлса, уни ҳеч бир султон хор қилолмайди, ким Аллоҳга суянса, унга ҳеч бир инсон зарар етказолмайди. Мусибатлар келганида сабр қилиш Аллоҳ ато этган ҳадяларнинг энг улуғидир.

شعر:

وَإِذَا مَسَّكَ الزَّمَانُ بِضُرٍّ	عَظُمَتْ دُونَهُ الْخُطُوبُ وَجَلَّتْ
وَأَتَتْ بَعْدَهُ نَوَائِبُ أُخْرَى	سَمِعْتَ نَفْسُكَ الْحَيَاةَ وَمَلَّتْ
فَاصْطَبِرْ وَانْتَظِرْ بُلُوغَ الْأَمَانِي	فَالرَّزَايَا إِذَا تَاوَلَتْ تَوَلَّتْ
وَإِذَا أَوْهَنْتَ فُؤَاكَ وَحَلَّتْ	كُشِفَتْ عَنْكَ جُمْلَةُ وَتَخَلَّتْ

Шеър (насрий баён): “Қачонки, сенга замондан бир зарар етиб, фалокатлар каттариб, кучайиб кетса, ундан сўнг яна бошқа мусибатлар ёприлса ва нафсинг ҳаётдан ноумид бўлиб, безовталанса, сабр қил, орзулар ушалишига кўз тик! Чунки мусибатлар изма-из келар экан, унинг орқа ўгириб кетиши яқин. Қачонки, қувватинг кетиб, мадорсиз қолган пайтингда мусибатлар ариб, барча чигалларинг ечилади, ғамдан озод бўласан”.

الدُّنْيَا لَا تَصْفُو لِشَارِبٍ وَلَا يَخْلُو لِصَاحِبٍ إِنْ أَقْبَلَتْ فَهِيَ فِتْنَةٌ أَوْ أَدْبَرَتْ فَهِيَ مِحْنَةٌ فَأَعْرِضْ عَنْهَا قَبْلَ أَنْ تُعْرِضَ عَنْكَ وَاسْتَبْدِلْ بِهَا قَبْلَ أَنْ يَسْتَبْدِلَ بِكَ أَحْوَالُهَا لَا تَزَالُ تَنْتَقِلُ وَأَطْوَارُهَا لَا تَبْرَحُ تَتَبَدَّلُ.

Дунё ҳеч бир ичувчи учун соф эмас, бирорта дўст учун унинг қалбида жой йўқ. Унинг сенга кучоқ очиб келиши фитна, юз ўгириши ранжу меҳнат. Дунё сендан юз ўгиришидан олдин ундан юз ўгир, дунё

сени алмаштириб юборишидан олдин уни алмаштир. Дунё доим бир ҳолатдан бошқа ҳолатга кўчиб туради ва унинг атвори доим ўзгаришда.

Шеър:

وَمَا هِيَ إِلَّا سَاعَةٌ ثُمَّ تَنْقَضِي وَيَذْهَبُ هَذَا كُلُّهُ وَيَزُولُ

Шеър (насрий баён): “Бу дунё ҳеч нима эмас, магар бир соат холос, кейин у тугаб, ҳаммаси кетади, йўқ бўлади”.

لَدَاتُهَا فَانِيَةٌ وَتَبَعَاتُهَا بَاقِيَةٌ فَأَغْتَنِمِ صَفْوَ الزَّمَانِ وَأَنْتَهِزْ فُرْصَةَ الْإِمْكَانِ

Дунёнинг лаззатлари ўткинчи, машаққатлари қолғувчи. Шундай экан, замоннинг тозалигини ғанимат бил ва қулай имкониятдан фойдаланиб қол.

Шеър:

وَمَنْ يَطْلُبُ الْأَعْلَى مِنَ الْعَيْشِ لَمْ يَزَلْ إِذَا شِئْتَ أَنْ تَحْيِيَ سَعِيدًا فَلَا تَكُنْ حَزِينًا عَلَى الدُّنْيَا رَهِيْنٌ غُبُوْهَا عَلَى حَالَةٍ إِلَّا رَضِيْتَ بِدُوْنِهَا

Шеър (насрий баён): “Кимки ҳаётнинг энг олий айшини суриб ўтаман деган истак билан яшаса, хиёнатлари гаровга кўйилган дунё учун чекадиган ғам-ташвиши доимий бўлади. Агар сен бахтли яшашни хоҳласанг, фақат мавжуд ҳолатингдан пастроғига рози бўлган ҳолда бўл”.

الْجَهْلُ سَفَهٌ وَالْأَيَّامُ دُوْلٌ وَالذَّهْرُ عَبْرٌ. الْمَرْءُ مَنْسُوبٌ إِلَى فِعْلِهِ وَمَأْخُوذٌ بِعَمَلِهِ. رَبِّ عَطِّ تَحْتَ طَلَبِ رَبِّ مَنِيَّةٍ تَحْتَ أُمْنِيَّةٍ. كُلُّ مِحْنَةٍ إِلَى زَوَالٍ. وَكُلُّ نِعْمَةٍ إِلَى انْتِقَالٍ.

Жоҳиллик ақлсизликдир, кунлар айланиб турувчидир, замонлар ибратларга тўладир. Киши қилган ишига мансуб ва амали билан ушлангувчидир. *Яъни, инсоннинг қилган иши унинг кимлигини белгилайди ва ҳар қилган амалига жавоб беради.* Ҳалокатнинг кўпи истак-хоҳиш сабабли, ўлимнинг кўпи орзу-ҳавас сабабдир. Ҳар бир машаққат йўқ бўлишга, ҳар бир неъмат кўчиб туришга юзланади.

شعر:

فَلَا الْغَابُ مُحْرُسٌ وَلَا اللَّيْثُ وَاثِبٌ	هُوَ الْقَدَرُ الْمَخْتُومُ إِنْ جَاءَ مُقْبِلًا
إِذَا اخْضَرَ مِنْهَا جَانِبٌ جَفَّ جَانِبٌ	أَلَا إِنَّمَا الدُّنْيَا نَضَارَةٌ أَيْكَةٌ
عَلَى ذَاهِبٍ مِنْهَا فَإِنَّكَ ذَاهِبٌ	فَلَا تَكْتَحِلْ عَيْنَاكَ مِنْهَا بِعَبْرَةٍ
فَطَافٍ عَلَى ظَهْرِ التُّرَابِ وَرَاسِبٌ	وَمَا النَّاسُ إِلَّا خَائِضُوا غَمْرَةِ الرَّدَى

Шеър (насрий баён): “Бу “қадарул махтум”, яъни “белгиланган тақдир”га рўбарў келган киши учун ўрмон асрайдиган жой эмас, шер ҳам унга ташланолмайди. Огоҳ бўл, дунё яшнаган боғчадир, бир томони кўкарса, бошқа томони қурийди. Шундай экан, дунёдан кетувчига ғам чекиб, кўзларингни ёшлар билан сурмалама, чунки сен ҳам ундан кетувчисан. Инсон ҳеч нарса эмас, магар ҳалокат гирдобига шўнғигувчидир. Бас, у тупроқ устида кезади ва тупроқ остига кетади”.

لَا يَبْقَى أَحَدٌ عَلَى حَالَةٍ وَلَا تَخْلُو سَاعَةٌ مِنْ اسْتِحَالَةٍ، رَبِّ مَأْمُولٍ يَضُرُّ وَمَحْدُورٌ يَسُرُّ، مَنْ عَاتَبَ الدَّهْرَ طَالَ عِتَابُهُ وَمَنْ سَأَلَهُ خَابَ طَلَابُهُ، كُنْ مِنْ دَهْرِكَ حَذُورًا وَعَلَى دِينِكَ غُيُورًا، كَمْ خَطَبٍ طَالَ ثُمَّ زَالَ، كَمْ حَالٍ مَضَى وَآتٍ انْقَضَى.

Ҳеч ким доимий бир ҳолатда турмайди ва бирор дақиқа ўзгаришдан холи бўлмайди. Орзу қилинган нарсаларнинг кўпи зарар етказди, кўрқиладиган нарсаларнинг кўпи хурсанд қилади. Замонни сўккан кишининг сўкиши чўзилади, замонасозлик қилган кишининг истаклари юзага чиқмайди. Замонангдан эҳтиёт бўл ва динингнинг устида ғайратли бўл. Қанча ҳалокатлар бор, узундан-узоқ чўзилди ва йўқолди, қанча ҳолат ўтди ва келувчилари тугади.

Шعر:

وَالْأَمْرُ يَصْرِفُهُ الْقَضَاءُ الْغَائِبُ	يَسْعَى إِمْرُؤُ لَيْنَالٍ مَا يَسْعَى لَهُ
وَالْحَالُ يَغْلِبُهَا الزَّمَانُ الْغَالِبُ	وَالدَّهْرُ مُخْتَلِفٌ عَلَى حَالَتِهِ
وَيُخَيِّبُ بِالطَّلَبِ الْمَلِيحَ الطَّالِبُ	يَأْتِي بِأَلَا طَلِبٍ أَنْاسًا حَظُّهُمْ
جَرَّ الْقَطِيعَةَ بِالْمَزَاحِ اللَّاعِبُ	لَا تَرْضَى بِاللَّعِبِ الصَّدِيقُ قُرْبَمَا
فَلِكُلِّ وَرْدٍ مَصْدَرٌ وَعَوَاقِبُ	وَإِذَا عَوَاقِبُ وَرْدٍ أَمْرِكَ صَادِرًا
إِنْ كُنْتَ تَجْهَلُ أَمْرَهُ مَا الصَّائِبُ	لَا تَسْأَلَنَّ عَنِ أَمْرِي وَاسْأَلْ بِهِ

Шеър (насрий баён): “Киши ҳаракат қилган нарсасига етиш учун тинмайди. Ҳолбуки, ишни кўздан ғойиб тақдир айлантериб туради. Замон ўз ҳолатига кўра фарқланувчи бўлгани учун ҳам ғойиб замон ҳолатдан устун бўлади. Баъзи инсонларга истамасалар ҳам насибалари келади, баъзилари истаклари йўлида тиришиб бенасиб қолади. Дўстингга ҳазил-хузул қилишдан тийил, чунки бундай “ўйин”лар сабаб ора узилади, муносабат бузилади. Ишингни бошлаётганда унинг оқибатидан эҳтиёт бўл, чунки ҳар бир ишнинг боши ва охири бор. Биров хақида кимлигини сўрама, балки унинг ишидан беҳабар экансан, дўсти ким деб сўра”.

إِذَا حَضَرْتَ مَجَالِسَ الْمُلُوكِ فَعُضَّ عَيْنَيْكَ وَضَمَّ شَفَتَيْكَ وَلَا تَقُلْ فِي غَيْبِهِمْ مَا لَا تَقُولُهُ فِي حَضَرَتِهِمْ، فَإِنَّكَ لَا تَأْمَنُ مِنْ أَنْ يَكُونَ لَهُمْ عَلَيْكَ عَيْنٌ تَرْفَعُ لَهُمْ أَخْبَارَكَ وَتَوْصِلُ لَهُمْ أَسْرَارَكَ. وَإِذَا جَلَسْتَ عَلَى مَوَائِدِهِمْ فَصُمِّ عَنِ الْكَلَامِ وَلَا تَشْرَهْ إِلَى الطَّعَامِ، وَإِذَا حَدَّثَكَ مَلِكٌ فَاصْغِرْ إِلَيْهِ وَأَقْبِلْ بَوَجْهِكَ عَلَيْهِ، وَإِذَا أَهْلَكَ الْمَلِكُ لِمُنَادِمَتِهِ وَجَعَلَكَ مِنْ خَاصَّتِهِ فَلَا تُؤْمِنُ عَلَى دَعْوَتِهِ وَلَا تُشَمِّتُهُ عَلَى عَطَسَتِهِ.

وَلَا تَسْأَلُهُ عَنْ حَالَتِهِ وَلَا تُفَاتِحُهُ فِي الْكَلَامِ وَلَا تُزَاحِمُهُ الْاسْتِئْذَانِ وَلَا تُشَارِكْ فِي التَّدْبِيرِ وَلَا تُعَاتِبُهُ عَلَى التَّفْصِيرِ، وَإِذَا لَاعَبَكَ فَأَحْسِنِ الْأَدَبَ وَاخْشَ مِنْهُ سُورَةَ الْعُضْبِ ثُمَّ لَا يَخْرُجَنَّكَ مَا تَرَاهُ مِنْ أَنْسِهِ بِكَ إِلَى الصَّبَاحِ عَنْ مَكْرُوهِهِ بِكَ فِي حَالَةِ الْمُرَاحِ، وَإِيَّاكَ وَالْقَدَحَ فِي الْمُلُوكِ وَإِنْ مَضَى زَمَانُهُمْ وَانْقَضَى سُلْطَانُهُمْ، فَإِنَّ ذَلِكَ مِمَّا يَضَعُ بِقَدْرِكَ وَيَنْطِقُ بِعُذْرِكَ وَيَشْهَدُ بِلَوْمِ سَجِيَّتِكَ وَيَدُلُّ عَلَى سُوءِ طَوْبِيَّتِكَ، لِأَنَّ مَنْ أَنْكَرَ حَقَّ الْمَاضِي كَانَ لِحَقِّ الْبَاقِي أَنْكَرَ وَمَنْ كَفَرَ سَالَفَ الْمَعْرُوفِ كَانَ لِأَنفِهِ أَكْفَرَ. لَا تُحَدِّثِ الْمَلِكَ بَادِيًا وَلَا تُعِدُّ لَهُ حَدِيثَكَ ثَانِيًا وَلَا تُعْرِضْ عَنْهُ إِذَا أَكْثَرَ وَلَا تُكْثِرْ عَلَيْهِ إِذَا اسْتَحْبَرَ وَلَا تَصِلْ حَدِيثًا بِحَدِيثٍ وَلَا تُعَارِضْ أَحَدًا فِي تَحْدِيثٍ وَلَا تَغِيظَنَّ أَحَدًا فِي مَجْلِسِهِ وَإِنْ كَثُرَتْ عُيُوبُهُ وَزَادَتْ ذُنُوبُهُ. رَضِ نَفْسَكَ بِطَاعَةِ سُلْطَانِكَ وَاحْفَظْ رَأْسَكَ مِنْ عَثْرَةِ لِسَانِكَ وَاجْعَلْ لِدِينِكَ مِنْ دُنْيَاكَ نَصِيبًا وَاجْعَلْ مِنْ نَفْسِكَ رَقِيبًا وَصَيِّرْ لِكُلِّ جَارِحَةٍ مِنْ جَوَارِحِكَ زِمَامًا وَلِكُلِّ حَرَكَةٍ مِنَ الْحَزْمِ لِحَامًا. لَا تَرْفَعْ لَهُ حَاجَةً إِلَّا إِنْ رَأَيْتَ وَجْهَكَ بِسَيْطَانٍ وَبَشْرَهُ بَادِيًا وَقَلْبَهُ نَشِيطًا وَلِتَكُنِ الْحَاجَةُ عَلَى مِقْدَارِ حَقِّكَ وَحُرْمَتِكَ وَكَدِّكَ وَهَيْبَتِكَ وَقَصِّرْ عَلَيْهِ السُّؤَالَ وَتَوَقَّ الْإِمْلَالَ وَلَا يَحْمِلَنَّكَ فَرْطُ مَيْلِهِ إِلَيْكَ وَشِدَّةُ إِقْبَالِهِ عَلَيْكَ عَلَى كَثْرَةِ الْمَقَالِ وَقُوَّةِ الْإِسْتِرْسَالِ. وَإِذَا نَادَمْتَهُ فَتَوَقَّ الْاِفْتِحَامَ وَتَوَخَّ الْاِحْتِرَامَ وَلَا تَبْتَدِئْهُ بِمَقَالٍ وَاجْعَلْ جَوَابَكَ عَلَى قَدْرِ السُّؤَالِ فَوَكِّلْ بِشَفَتَيْهِ نَاطِرَكَ وَبِحَدِيثِهِ خَاطِرَكَ وَاسْتَمِعْهُ اسْتِمَاعَ مُسْتَعْرِبٍ لَهُ مُسْتَظَرِّفٍ وَإِنْ أَحْكَمْتَهُ عِلْمًا وَاتَّقَنْتَهُ فَهَمًّا. وَلَا يَحْلِمَنَّكَ هَزْلُهُ مَعَكَ عَلَى ابْتِدَائِكَ بِالْهَزْلِ، فَإِنَّ قَلْبَهُ يَتَقَلَّبُ وَمَا خَفِيَ عَنْكَ أَعْجَبُ وَالزَّمُ عِنْدَهُ الْوَقَارُ وَكُنْ مِنَ الْأَسْرَارِ.

Қачонки, подшоҳлар мажлисида ҳозир бўлсанг, кўзингни юм, оғзингни бекит. Уларнинг ёнида айтмайдиган гапингни уларнинг

йўғида ҳам айтма. Чунки сен айтган гапларингни, сирларингни уларга етказадиган кўздан сақланган эмассан. Агар уларнинг дастурхони атрофида ўтирсанг, сўздан тийил, таомга мулозамат қилма. Подшоҳ сенга гапирса, тингла ва унга юзланиб тур. Агар у сени ўзининг яқини санаб, хос муомалада бўлса, яхши кўриниш учун унинг дуосига бақриб “амин” дема, акса урса, жавобига “ярҳамакаллоҳ” ҳам дема. Унинг ҳолини сўрама, гапни аввал бошлама, ҳар қандай ҳолатда подшоҳга танглик туғдирма, тадбирда унга шериклик қилма. Ундан қусурли бир иш содир бўлса ҳам, тузатма. Агар сенга ҳазил қилса, одобни чиройли қил, ғазаб ҳолатида ундан ҳайиқиб тур. Шоҳнинг сени ўзига ошно тутишини кўриб, ўзингдан кетиб қолма. Подшоҳларни сўкма, гарчи уларнинг замони ўтиб, салтанати тугаган бўлса ҳам. Чунки бундай қилишинг қадрингни кеткизади, узрингни, яъни ожизлигингни намоён этади, табиатинг ёмонлигига гувоҳлик беради, ичинг қоралигига далолат қилади. Негаки, ким ўтмишни инкор этса, келажакни янада кўпроқ инкор этгувчироқ бўлади. Кимки, ўтган яхшиликка ношукр бўлса, келадиган яхшиликка янада ношукрроқ бўлади. Подшоҳга аввал сўз бошлама, гапингни икки марта қайтарма, агар сўзи чўзилиб кетса ҳам, ундан юзингни ўгирма. Агар сендан бирор нарсани сўраса, гапни чўзма, сўзга сўзни улама, ҳеч ким билан тортишма. Подшоҳ мажлисида бировнинг аччиғини чиқарма, гарчи унинг айби кўп, гуноҳи зиёда бўлса ҳам. Нафсингни подшоҳга итоатда чиниқтир, бошингни тилингни қоқилишидан сақла. Дининг учун дунёнгдан улуш ол. Ўзингга ўзингдан рақиб ҳозирла, токи у сени кузатиб, тергаб турсин. Ҳар бир аъзонг учун жилов, ҳар бир ҳаракатинг учун юган ҳозирла. Кайфияти чоғ, юзи очик, қалби қувнаган пайтдагина подшоҳга ҳожатингни айт ва сўраётган ҳожатинг сенинг подшоҳ олдидаги ҳаққи-ҳурматинг, меҳнатинг ва ҳимматинг миқдорида бўлсин. Сўрашни қисқа қил, уни бездириб қўйма.

Подшоҳнинг сенга бўлган зиёда майли, кучли иштиёқи сенда кўп гапиришга, сўзомолликка рағбат уйғотмасин. Подшоҳга яқин бўлар экансан, келиб ўч олинишидан эҳтиёт бўл, доим хурматини сақла. Гапни сен бошлама, жавобинг саволга баробар бўлсин, кўзингни унинг лабларига, ақлингни унинг сўзларига вакил қил. Ундан ноўринроқ гапни эшитсанг, худди ўткир фикр каби тингла, гарчи унинг илми сен туфайли мустаҳкамланган, фаҳми сен туфайли камолга етган бўлса ҳам. У сенга ҳазиллашгани учун ҳазилни аввал бошлаб қолма, чунки унинг қалби ўзгариб туради ва қалбида сенга яширин нарсалар бўлиши мумкин. Подшоҳнинг олдида ўзингни виқорли тут ва сирларингни бекит.

شعر:

إِذَا صَحِبْتَ الْمُلُوكَ فَالْبَسْ
وَإِذَا خُلَّ إِذَا مَا دَخَلْتَ أَعْمَى
مِنَ التَّقْوَى أَعَزَّ مَلْبَسٍ
وَإِذَا مَا خَرَجْتَ أَخْرَسَ

Шеър(насрий баён): “Подшоҳ билан яқин бўлсанг, эҳтиёткорлик либосининг энг улуғини кий. Подшоҳнинг ҳузурига кираётганингда кўр бўлиб кир, чиқаётганингда соқов бўлиб чиқ”.

ضرب مثل

Зарбулмасал

حُكِيَ أَنَّ ثَعْلَبًا كَانَ يُسَمِّي ظَالِمًا، وَكَانَ لَهُ جُحْرٌ يَأْوِي إِلَيْهِ وَكَانَ مَسْرُورًا بِهِ وَلَا يَبْتَغِي عَنْهُ بَدَلًا فَخَرَجَ مِنْهُ يَوْمًا يَبْتَغِي مَا يَأْكُلُ ثُمَّ رَجَعَ فَوَجَدَ فِيهِ حَيَّةً فَانْتَظَرَ خُرُوجَهَا فَلَمْ تَخْرُجْ وَعَلِمَ أَنَّهَا قَدْ أَوْطَنَتْهُ فَعَلِمَ أَنَّهُ لَا سَبِيلَ إِلَى السُّكُونِ مَعَهَا فَذَهَبَ يَبْتَغِي لِنَفْسِهِ جُحْرًا غَيْرَهُ فَانْتَهَى بِهِ النَّظَرُ إِلَى جُحْرِ حَسَنِ الظَّاهِرِ حَصِينِ الْمَوْضِعِ فِي مَكَانٍ خَصَبٍ ذِي أَشْجَارٍ مُلْتَفَّةٍ وَمَاءٍ مَعِينٍ فَأَعْجَبَهُ

وَسَأَلَ عَنْهُ فَأَخْبَرَ أَنَّهُ لَشَعْلَبٍ يُسَمَّى مُفَوِّضًا وَأَنَّهُ وَرِثَهُ عَنْ أَبِيهِ فَنَادَاهُ ظَالِمٌ فَخَرَجَ إِلَيْهِ وَرَحَّبَ بِهِ وَأَدْخَلَهُ الْجُحْرَ وَسَأَلَهُ عَمَّا قَصَدَهُ لَهُ فَقَصَّ عَلَيْهِ خَبْرَهُ وَشَكَا إِلَيْهِ مَا نَالَهُ فَرَّقَ لَهُ مُفَوِّضٌ ثُمَّ قَالَ لَهُ: إِنَّ مِنْ الِهْمَةِ أَنْ لَا تَقْصُرَ عَنْ مُطَالَبَةِ عَدُوِّكَ وَأَنْ تَسْتَفْرِغَ جُهِدَكَ فِي ابْتِغَاءِ دَفْعِهِ قَرُبَ حِيلَةٍ أَنْفَعُ مِنْ قَبِيلَةٍ وَالرَّأْيُ عِنْدِي أَنْ تَنْطَلِقَ مَعِيَ إِلَى مَاوَاكَ الَّذِي انْتَزَعَ مِنْكَ غَضَبًا حَتَّى أَطْلَعَ عَلَيْهِ فَلَعَلِّي أَهْتَدِي إِلَى وَجْهِ الْحِيلَةِ إِلَيْهِ وَإِلَى تَمْكِينِكَ مِنْهُ، فَإِنَّ صَوَابَ الرَّأْيِ مَا أُسِّسَ عَلَى الرُّؤْيَةِ.

فَانْطَلَقَا مَعًا إِلَى ذَلِكَ الْجُحْرِ فَتَأَمَّلَهُ مُفَوِّضٌ وَأَدْرَكَ غَرَضَهُ مِنْهُ ثُمَّ أَقْبَلَ عَلَى ظَالِمٍ فَقَالَ لَهُ: قَدْ شَاهَدْتُ مِنْ مَسْكِنِكَ مَا فَتَحَ لِي بَابَ الْحِيلَةِ فِي خَلَاصِهِ فَقَالَ لَهُ ظَالِمٌ: أَطْلَعْنِي عَلَى مَا ظَهَرَ لَكَ فَقَالَ مُفَوِّضٌ: إِنَّ أَضْعَفَ الرَّأْيِ مَا سَنَحَ فِي الْبَدِيهَةِ وَلَكِنْ انْطَلِقْ مَعِيَ لِتَبَيَّنَ عِنْدِي لَيْلَتِي هَذِهِ لِأَنْظُرَ رَأْيِي فِيمَا ظَهَرَ لِي فَقَعَلَا بَاتَ مُفَوِّضٌ مُفَكِّرًا فِي ذَلِكَ وَجَعَلَ ظَالِمٌ يَتَأَمَّلُ مَسْكَنَ مُفَوِّضٍ فَرَأَى مِنْ سَعْتِهِ وَطِيبِ ثُرَيْتِهِ وَحَصَانَتِهِ وَكَثْرَةِ مَرَافِقِهِ مَا اشْتَدَّ إِعْجَابُهُ وَحِرْصُهُ عَلَيْهِ وَشَرَعَ يُدَبِّرُ فِي غَضَبِهِ وَطَرْدَ مُفَوِّضٍ مِنْهُ

وَفِي الْحِكْمِ: اللَّيْمُ كَالنَّارِ إِكْرَامُهَا إِضْرَامُهَا وَكَالْخَمْرِ حَبِيبُهَا سَلِيبُهَا وَتَبِيعُهَا صَرِيعُهَا فَلَمَّا أَصْبَحَا قَالَ مُفَوِّضٌ لِظَالِمٍ: إِنِّي رَأَيْتُ ذَلِكَ الْجُحْرَ بِمَوْضِعٍ بَعِيدٍ مِنَ الشَّجَرِ وَالْخَيْرِ فَاصْرِفْ نَفْسَكَ عَنْهُ وَهَلِّمْ أُعَيْنُكَ عَلَى حَفْرِ مَسْكَنٍ قَرِيبٍ مِنْ جُحْرِي هَذَا فَإِنَّ هَذِهِ الْأَرْضَ حِصْبَةً مُتَيَسِّرَةً الْمَرَافِقِ فَقَالَ لَهُ ظَالِمٌ: إِنَّ ذَلِكَ لَا يُمَكِّنُنِي لِأَنَّ نَفْسِي تَهْلِكُ لِإِعْدِ الْوَطَنِ حَنِينًا وَلَا تَمْلِكُ لِفُقْدِ الْمَسْكَنِ سُكُونًا

فَلَمَّا سَمِعَ مُفَوِّضٌ مَقَالَهَ ظَالِمٍ وَمَا تَظَاهَرَ بِهِ مِنَ الرَّغْبَةِ فِي وَطَنِهِ، قَالَ لَهُ: إِنِّي أَرَى أَنْ نَذْهَبَ يَوْمَنَا هَذَا فَنَحْتَطِبَ حَطْبًا وَنَرْبِطَ مِنْهُ حُزْمَتَيْنِ فَإِذَا أَقْبَلَ اللَّيْلُ انْطَلَقْتُ أَنَا إِلَى بَعْضِ هَذِهِ الْخِيَامِ فَأَتَيْتُ بِقَبَسِ نَارٍ وَاحْتَمَلْنَا الْحَطَبَ وَالْقَبَسَ وَقَصَدْنَا إِلَى مَسْكِنِكَ فَجَعَلْنَا الْحُزْمَتَيْنِ عَلَى بَابِهِ وَأَضْرَمْنَاهُمَا نَارًا فَإِنْ خَرَجَتِ الْحَيَّةُ اخْتَرَقَتْ وَإِنْ لَزِمَتِ الْجُحْرَ أَهْلَكَهَا الدُّخَانُ، فَقَالَ ظَالِمٌ: نَعَمْ الرَّأْيُ هَذَا

فَانْطَلَقَا فَاخْتَطَبَا وَرَبَطَا مِنْ الْحَطَبِ حُزْمَتَيْنِ بِقَدَرِ مَا يُطِيقَانِ حَمْلَهُ، وَلَمَّا جَاءَ اللَّيْلُ وَأَقْبَلَ
وَأَوْقَدَ أَهْلُ الْخِيَامِ النَّارَ انْطَلَقَ مُفَوِّضٌ لِيَأْخُذَ قَبْسًا فَعَمِدَ ظَالِمٌ إِلَى إِحْدَى الْحُزْمَتَيْنِ فَأَزَالَهَا إِلَى
مَوْضِعٍ غَيْبِهَا فِيهِ ثُمَّ جَرَّ الْحُزْمَةَ الْأُخْرَى إِلَى بَابِ مَسْكَنِ مُفَوِّضٍ وَدَخَلَهُ وَجَذَبَهَا إِلَيْهِ فَأَدْخَلَهَا فِي
الْبَابِ فَسَدَّهُ بِهَا وَقَدَّرَ فِي نَفْسِهِ أَنْ مُفَوِّضًا إِذَا أَتَى الْجُحْرَ لَمْ يُمْكِنَهُ الدُّخُولُ إِلَيْهِ لِحِصَانَتِهِ وَلَأَنَّ
بَابَهُ مَسْدُودٌ بِالْحَطَبِ سَدًّا مُحْكَمًا وَأَكْثَرَ مَا يَقْدِرُ عَلَيْهِ أَنْ يُحَاصِرَهُ فَإِذَا يَبْسُ مِنْهُ ذَهَبَ فَنَظَرَ
لِنَفْسِهِ مَأْوَى

وَقَدْ كَانَ ظَالِمٌ رَأَى فِي مَنْزِلِ مُفَوِّضٍ أَطْعَمَةً كَثِيرَةً إِدْخَرَهَا مُفَوِّضٌ لِنَفْسِهِ، فَعَوَّلَ ظَالِمٌ عَلَى
الْاِفْتِيَاتِ مِنْهَا فِي مُدَّةِ الْحِصَارِ وَذَهَلَهُ الشَّرُّ وَالْحِرْصُ عَلَى الْبَغْيِ عَنْ فَسَادِ هَذَا الرَّأْيِ وَأَنَّهُ مُتَعَرِّضٌ
لِمِثْلِ مَا عَزَمَا عَلَيْهِ أَنْ يَفْعَلَاهُ بِالْحَيَّةِ

ثُمَّ إِنَّ مُفَوِّضًا جَاءَ بِالْقَبْسِ فَلَمْ يَجِدْ ظَالِمًا وَلَا وَجَدَ الْحَطَبَ، فَظَنَّ أَنَّ ظَالِمًا قَدْ احْتَمَلَ
الْحُزْمَتَيْنِ مَعًا تَخْفِيفًا عَنْهُ وَأَنَّهُ ذَهَبَ إِلَى الْجُحْرِ الَّذِي فِيهِ الْحَيَّةُ فَظَهَرَ لَهُ مِنَ الرَّأْيِ أَنْ يَتْرَكَ النَّارَ
وَيَسْرِعَ فِي الْمَشْيِ لِيُذَكِّرَهُ وَيُسَاعِدَهُ فِي حَمْلِ الْحَطَبِ فَأَلْقَى النَّارَ مِنْ يَدِهِ ثُمَّ خَشِيَ أَنْ يُطْفِئَهَا
الرِّيحُ فَيَحْتَاجُ إِلَى نَارٍ أُخْرَى فَأَدْخَلَهَا فِي بَابِ الْجُحْرِ لِيَسْتُرَهَا مِنَ الرِّيحِ فَأَصَابَتْ الْحَطَبَ فَأَضْرَمَتْهُ
نَارًا وَاحْتَرَقَ ظَالِمٌ فِي الْجُحْرِ وَحَاقَ بِهِ مَكْرُهُ

فَلَمَّا اطَّلَعَ مُفَوِّضٌ عَلَى ظَالِمٍ قَالَ: مَا رَأَيْتُ كَالْبَغْيِ سِلَاحًا أَكْثَرَ عَمَلَهُ فِي مُحْتَمِلِهِ
ثُمَّ تَمَهَّلَ حَتَّى طَفِئَتِ النَّارُ وَدَخَلَ فِي جُحْرِهِ وَاسْتَخْرَجَ حَيْفَةَ ظَالِمٍ فَأَلْقَاهَا وَاسْتَقَرَّ فِي مَأْوَاهُ وَفَوِّضَ
أَمْرَهُ إِلَى مَوْلَاهُ.

Ҳикоя қилинишича, Золим исмли бир тулки бўлган экан. У ўз
уясига эга ва уясидан жуда хурсанд, уни бошқасига алиштиргиси
келмас эди. Бир куни у озиқ истаб инидан чикди. Қайтиб келганида
уяда илон ётганини кўриб, унинг кетишини кутди, аммо илон уяни тарк
этмади. Золим англадики, илон бу жойда маскан тутган ва у билан
яшашнинг ҳеч иложи йўқ. Кейин тулки бошқа уя излаб кетди. Ниҳоят,
дарахтлари кўп, серўт, булоқлари сувга тўла маконда жойлашган,

атрофи қўрғонланган, кўриниши чиройли бир уяга кўзи тушди. Бу уя унинг эътиборини тортди. Кейин у суриштириб, бу уянинг Муфаввиз деган тулкига тегишли эканидан хабар топди. Уя Муфаввизга отасидан мерос экан. Золим уни чақирди, Муфаввиз унинг олдида чиқиб, саломлашди ва Золимни уясига чорлади. Муфаввиз унинг нима мақсадда келганини сўрагач, Золим унга бўлган воқеанинг хабарини берди ва ўзига етган мусибатдан шикоят қилди. Муфаввиз унга раҳми келиб, деди: “Душманингдан уянгни талаб қилишда чекинмасдан ҳиммат кўрсатишинг, илонни инингдан ҳайдаб чиқаришга бор кучингни сарфлашинг лозим. Менинг раъйим шуки, сендан тортиб олинган уянгга бирга борайлик, у ерни бир кўрай, балки бир ҳийлага йўл очилар, уянгни қайтариб олиш имкони туғилар. Чунки тўғри фикр вазиятни кўз билан кўрганда юзага чиқади”. Сўнгра улар биргаликда ўша уя томон кетишди. Муфаввиз бир ҳийла ўйлаб топди ва Золимга юзланиб деди: “Масканингни кузатиб, уни илондан халос қилишнинг ҳийласи менга аён бўлди”. Шунда Золим унга: “Қани, аён бўлган ишни менга ҳам билдир-чи”, – деди. “Фикрларнинг энг заифи бадихатан келган, яъни энг аввал хаёлга келган фикрдир. Сен бу кеча мен билан уямда тунаб қол, хаёлимга келган фикрни обдон ўйлаб кўрай” – айтди Муфаввиз. Улар шундай қилишди. Муфаввиз тунни хаёлига келган ҳийлани фикрлаш билан ўтказди. Золим эса Муфаввизнинг масканини ўзлаштириш ҳақида ўй сурарди. Кўрдик, уя анча кенг ва мустаҳкам, тупроқлари майин. Хуллас, бу жойда Золимнинг ҳайратини ва ҳирсини оширадиган қулайликлар кўп эди. Золим бу уяни эгаллаб, Муфаввиздан уни тортиб олиш ҳақида ўйлай бошлади. Ҳикматларда келганки, пасткаш худди оловга ўхшайди: оловга йўл берсанг, куйдиради. Шунингдек, пасткаш маст қилувчи ичкиликка ўхшайди: унга меҳр берсанг, бор-будингни тортиб олади, унга эргашсанг, охир мағлуб бўласан. Иккала тулки тонгни оттиргач, Муфаввиз Золимга айтди:

“Мен уянгнинг дарахтлардан ва бошқа қулайликлардан узоқлигини кўряпман. Яхшиси, ўша уядан кечиб қўяқол, кел, менинг уямга яқин жойдан сенга ин қуришга ёрдам берай, бу ер серҳосил, қулайликлар бисёр”. Шунда Золим: “Бу мумкин эмас, чунки мен ўз масканимдан узоқда жоним ачишиб, сиқилиб қоламан, ўрганиб қолган ердан ажралишимнинг иложи йўқ” – деди. Муфаввиз Золимнинг бу гапини эшитгач, ва унинг ўз уясига рағбати борлиги зоҳир бўлгач, деди: “У ҳолда, менинг фикрим шуки, бугун уянгга борамиз, ўтин териб, уларни икки боғ қилиб боғлаймиз. Кеч кирганда мен тикилган чодирларнинг биридан чўғ олиб келаман. Сўнгра икки боғ ўтин билан йўлга тушиб, уларни уянинг эшиги олдига тахлаб, ўт қўйиб юборамиз. Агар илон чиқса, куяди, уяда қолса, тутундан бўғилиб ўлади”. Шунда Золим: “Қандай яхши фикр!” – дея Муфаввизни маъқуллаган бўлди. Кейин улар ўтин теришиб, ўзлари кўтарадиган даражада ўтинларни икки боғ қилиб боғлашди. Кеч кириб, чодирларда ўт ёқилгач, Муфаввиз чўғ олиб келиш учун кетди. Золим эса икки боғ ўтиндан бирини бошқа жойга беркитиб қўйди. Қолган бир боғ ўтинни Муфаввизнинг уяси эшиги олдига тортиб олиб келди. Кейин ўзи уяга кириб, боғлам ўтинларни ичкари тортиб киргазди ва у билан гўё кирадиган эшикни маҳкам ёпди. У ўзича ўйладики, энди Муфаввиз уяга киролмайди, чунки ўтинлар эшикни ичкаридан маҳкам тамбалаб, бекитиб турибди. Муфаввизнинг фақат уя атрофини вақтинча ўраб қўйишгагина кучи етиши мумкин. Кейин барибир ноумид бўлиб, уяни тарк этади. Золим уяга қараб ўйлади, қамал муддати қанчага чўзилса ҳам, Муфаввиз ўзи учун ғамлаган озиқлар унга бемалол этади. У Муфаввизникида тунаган кечаси бу озиқларга кўзи тушган эди. Очкўзлик ва адолатсизлик Золимни бу бузук фикрдан ғофил қолдирди. Шундай қилиб, илонга ишлатмоқчи ҳийла тузоғига Золимнинг ўзи рўпара келди. Кейин Муфаввиз чўғни олиб келди, лекин келишилган жойда на Золим бор

эди, на ўтинлар?! Шунда у: Золим менга енгиллик бўлсин деб икки боғ ўтинни ўзи кўтариб кетганмикан, деб ўйлаб илон эгаллаб олган уя томон кетди. Тезроқ Золимга етиб олиб, унга кўмаклашиш учун чўғни қолдириб кетмоқчи бўлди-ю, аммо ўйлаб қолди, шамол уни ўчириб қўйса-чи?! Қайтадан оловга бориб келишдан хавфсираб, чўғни шамолдан пана қилиб, уя эшиги олдида қолдирди. Чўғ алангаланиб, эшик ичкарисиди турган ўтинга олов тегди ва уяда бекинган Золим куйиб кул бўлди. Муфаввизга Золимнинг макри аён бўлди. Кейин олов ўчгунча кутди ва уясига кириб, Золимнинг жасадини чиқариб ташлади. Сўнгра ўз уясида ўрнашиб, ишини Аллоҳга топширди.

الأسلوب السابع

Еттинчи услуб

فِيمَا يَتَخَلَّقُ بِهِ الْإِنْسَانُ مِنَ الْبَغْيِ وَالْعُدْوَانِ

**Зулм ва душманликда фарқланадиган инсонлар
хақида**

قَالَ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:

{أَعْتَى النَّاسِ عَلَى اللَّهِ، وَأَبْغَضُ النَّاسِ إِلَى اللَّهِ، وَأَبْعَدُ النَّاسِ مِنَ اللَّهِ رَجُلٌ وَلَاَهُ اللَّهُ تَعَالَى مِنْ أُمَّةٍ مُحَمَّدٍ شَيْئًا وَلَمْ يَعْدِلْ فِيهِمْ}.

(لم أجد فيما وقفت عليه من مصادر كتب الحديث)

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам деди: “Аллоҳ учун одамларнинг энг ҳаддан ошгани, одамларнинг Аллоҳга энг ёмон кўринадигани, одамларнинг Аллоҳдан энг узоғи шундай кишики, Аллоҳ уни Муҳаммад умматидан қилиб, унга бир нарсани топширди (яъни, уни бошчи қилиб қўйди), лекин у одамлар ичида адолат билан ҳукм юритмади”.

وَأَوْصَى عَلِيُّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ ابْنَهُ مُحَمَّدًا فَكَانَ مِنْ وَصِيَّتِهِ لَهُ: يَا بُنَيَّ، بِئْسَ الرَّأْدُ لِلْمَعَادِ ظُلْمٌ الْعِبَادِ رَبُّكَ لِلْبَاغِينَ مِنْ أَحْكَمِ الْحَاكِمِينَ فِي كُلِّ جُرْعَةٍ شَرْقَةٌ وَفِي كُلِّ أَكْلَةٍ غُصَّةٌ.

Алий розияллоҳу анҳу ўғли Муҳаммадга васият қилди. Унинг васиятлардан бири шундай эди: “Эй ўғилчам, Охират учун ғамланган озиқнинг энг ёмони бандаларга зулм қилишдир. Раббинг зулм қилувчилар устидан ҳукм қилувчиларнинг энг одилидир. Ҳар бир қултумда тикилиш, ҳар ейишда бир қусиш бор”.

وقال عامرُ بْنُ الظَّرْبِ: إِيَّاكُمْ وَالشَّرَّ فَإِنَّ لَهُ بَاقِيَةً وادفعوا الشرَّ بِالْخَيْرِ يَغْلِبُهُ، فَمَنْ دَفَعَ الشَّرَّ بِالشَّرِّ رَجَعَ عَلَيْهِ، وَإِيَّاكُمْ وَالْحَسَدَ فَإِنَّهُ شَوْمٌ وَنَكَدٌ.

Омир ибн Мутриб айтди: “Ёмонликдан сақланинглار, чунки ёмонликнинг қолдиғи бор (яъни, ёмонлик ҳар қандай ҳолда ўзидан асорат қолдираверади). Ёмонликни яхшилик билан кеткизинглар,

яхшилиқ ёмонлиқдан ғолиб келади. Кимки ёмонлиқни ёмонлиқ билан кеткизар экан, ёмонлиқ унга қайтиб келади. Ҳасаддан сақланинглари, чунки у бадбахтлик ва балодир”.

وقال حكيم: وَالِي الْعَدْرِ مَعْرُوءٌ، وَسَمِيحُ الْغَضَبِ مَهْزُوءٌ، وَحَيْشُ الْعُدْوَانِ مَغْلُوءٌ، وَعَرْشُ الطُّغْيَانِ مَثْلُوءٌ مَنْ طَالَ عُدْوَانُهُ زَالَ سُلْطَانُهُ.

Донишманд деди: “Хиёнаткор бошлиқ – (аслида) мансабдан тушган, ғазаби семирган (аслида) озиб-тўзган, тажовузкорнинг қўшини ичи ғилли-ғашга тўла, зулм устига қурилган тахт емирилгандир. Кимнинг золимлиги чўзилса, султонлиги тугаб битади”.

شعر:

أَحْسَنْتَ ظَنَّاكَ بِالْأَيَّامِ إِذْ حَسَنْتَ   وَلَمْ تَخَفْ سُوءَ مَا يَأْتِي بِهِ الْقَدَرُ
وَسَأَلَمْتُكَ اللَّيَالِي فَاعْثُرْتِ بِهَا   وَعِنْدَ صَفْوِ اللَّيَالِي يَحْدُثُ الْكَدَرُ

Шеър (насрий баён): “Кунлар яхши ўтаётганида доим шундай бўлади деган гумонда бўлдинг ва Аллоҳнинг тақдирдан келадиган ёмонлиқдан кўркмадинг. Тунлар сен билан келишиб дўстлашганида унга алдандинг, ҳолбуки, тун (осмони) роса тиниқ тортиб, (сўнг) хиралашади”.

إِذَا كَانَتْ الْإِسَاءَةُ طَبَعًا لَمْ يَمْلِكْ لَهَا الْإِنْسَانُ دَفْعًا الْعَاقِلُ يُقَدِّمُ التَّحْرِيْبَ عَلَى التَّقْرِيْبِ، وَالِاخْتِبَارَ عَلَى الْاِخْتِيَارِ وَالثِّقَةَ عَلَى الْمَقَّةِ، الْعَاقِلُ لَا يَرْكَبُ مَطِيَّةَ قَوَاهَا الْعُدْوَانُ وَلَا يَتَبَوَّأُ مَنْزِلًا عَمَّرَهُ الطُّغْيَانُ وَقَالَ حَكِيمٌ: الْبَاغِي بَاخْتُ عَنْ حَتْفِهِ بِظُلْفِهِ، يَرِدُ مَهَاوِي التَّدْمِيرِ بِمَسَاوِي التَّدْبِيرِ.

Агар ёмонлик табиатга айланса, инсон уни даф қилишга қодир эмас. Оқил киши тажрибани – тахминдан, аввал синаб кўришни – ўйламасдан қилиб кўйишдан, ишончни – нафратдан муқаддам тутати. Оқил киши зулмдан қувват олган маркабга минмайди, адолатсизлик барпо қилган манзилга ўрнашмайди. Донишманд деди: “Золим тирноқлари билан ўзининг ўлимини ахтарувчидир. У ёмон тadbирлари билан ҳалокат чоҳига қараб боряпти”.

شعر:

وَلَا تَحْتَفِرْ بِئْرًا تُرِيدُ أَخَا بَهَا   فَإِنَّكَ فِيهَا دُونَهُ سَوْفَ تُصْرَعُ

Шеър (насрий баён): “Биродарингнинг учун чуқур ковлама. Чунки ўша чуқурга у эмас, ўзинг тушасан”.

ما اجتمع مُلْكٌ وَبَغْيٌ عَلَى سَرِيرِ الْأَخْلَاءِ. لِكُلِّ مَصَابٍ رَاحِمٌ إِلَّا الْبَاغِي، مَا أَعْطَى الْبَغْيُ شَيْئًا لِأَحَدٍ إِلَّا أَخَذَهُ مِنْهُ مَضَاعِفًا، الْشَّرُّ شَرٌّ يُنْتَجِحُهَا طَبَعٌ، وَيُهَيِّجُهَا طَمَعٌ؛ الْحِرْصُ أَبْوَهُ، وَالْبَغْيُ ابْنُهُ، وَالطَّمَعُ شَقِيقُهُ، وَالذُّلُّ رَفِيقُهُ، مَنْ شَرَهُ وَقَعَ فِيمَا كَرَهُ.

Шоҳлик билан зулм битта тахтда жамланмайди, магар бири келса, бошқаси кетади. Ҳар бир мусибатланган кишига раҳм қилгувчи бор, магар золимга раҳм қилгувчи йўқ. Зулм ҳеч кимга бир нарса бермайди, (гарчи золим олдим деб ўйласа ҳам, аслида) зулм ундан бир неча баробар қилиб олади. Ўткирлик инсон табиатининг маҳсули, тамаъ уни кўзгайди. Ҳирс ўткирликнинг отаси, зулм унинг ўғли, тамаъ унинг туғишган акаси, хорлик унинг дўстидир. Очкўз кимса ўзи ёмон кўрган чуқурга тушади.

الظلمُ أَدْعَى شَيْئاً إِلَى تَغْيِيرِ النِّعْمَةِ، وَتَعْجِيلِ النِّقْمَةِ، يَوْمُ الْمَظْلُومِ عَلَى الظَّالِمِ أَشَدُّ مِنْ يَوْمِ الظَّالِمِ عَلَى الْمَظْلُومِ، لَا تَرْكَنْ لِلْأَوَّلِ مُخْبِرٍ وَلَا تَتَّقَنَّ الْبَاقِلَ مَجْلِسٍ، لِبَاسُ الظَّالِمِ فِي الدُّنْيَا مَلَامَةٌ وَفِي الْآخِرَةِ نَدَامَةٌ، يَنْدَمِلُ مِنَ الْمَظْلُومِ جِرَاحُهُ إِذَا انْكَسَرَ مِنَ الظَّالِمِ جَنَاحُهُ.

Неъматни (кулфатга) ўзгартиришга ва ўчни тезлатишга сабаб бўлгувчи нарсаларнинг энг кучлиси зулмдир. Мазлумнинг золим устидан ҳукм юритадиган куни золимнинг мазлум устидан ҳукм юритган кунидан шиддатлироқдир. Биринчи эшитилган хабарга суяниб қолма, бир марта қилган суҳбатингга ишонма. Бугунингнинг экини эртангнинг ҳосилидир. Золимнинг либоси бу дуёда маломат, Охиратда пушаймонликдир. Мазлумнинг жароҳати золимнинг қаноти синган кун тузалади.

شعر:

لَا تَظْلِمَنَّ إِذَا مَا كُنْتَ مُقْتَدِرًا   فَالظُّلْمُ آخِرُهُ يَأْتِيكَ بِالنَّدَمِ
نَامَتْ عُيُونُكَ وَالْمَظْلُومُ مُنْتَبِهٌ   يَدْعُو عَلَيْكَ وَعَيْنُ اللَّهِ لَمْ تَنْمِ

Шеър (насрий баён): “Бировга зуғум қилишга қувватинг етса ҳам, зулм қилма. Чунки зулмнинг охири сенга пушаймонлик келтиради. Сенинг кўзларинг уйкуга кетади, мазлум эса уйғоқ, сени дуоибад қилади ва айни пайтда Аллоҳ ҳам ухламайди, балки у хамиша уйғоқ Зотдир”.

مَنْ جَارَ حُكْمُهُ أَهْلَكَهُ ظُلْمُهُ. مَنْ أَحْسَنَ فَبِنَفْسِهِ عُنِيَ، وَمَنْ أَسَاءَ فَعَلَيْهَا جَنَى.
مَنْ كَثُرَ تَعَدِّيهِ كَثُرَتْ أَعَادِيهِ. اظْلُمُ سَالِبٌ لِلنِّعَمِ وَالْبَغْيُ جَالِبٌ لِلنِّقَمِ.

Кимнинг ҳукми жавру зулмдан иборат бўлса, зулми унинг ўзини ҳалок қилади. Кимки яхшилик қилса ҳам, ёмонлик қилса ҳам, ўзига қилган бўлади. Кимнинг ҳаддан ошиши кўпайса, душманлари ҳам кўпаяди. Зулм неъматни ечинтирувчи, адолатсизлик ўчни жалб қилувчидур.

شعر:

يَا أَيُّهَا الظَّالِمُ فِي فِعْلِهِ
إِلَى مَتَى أَنْتَ وَحَتَّى مَتَى
الظُّلْمُ مَرْدُودٌ عَلَى مَنْ ظَلَمَ
عَلَى الْمَصَائِبِ تَنْسَى النِّقَمَ

Шеър (насрий баён): “Эй, қилмиши зулм бўлган золим! Зулм уни қилган кишига қайтарилувчидир. Сен токай, қачонгача ўч олинисини унутиб, қийналганларни қийнайсан?!”

أَقْرَبُ الْأَشْيَاءِ صَرْعَةُ الظُّلْمِ، وَأَنْفَعُ الْأَشْيَاءِ دَعْوَةُ الْمَظْلُومِ، مَنْ أَكْثَرَ الْعُدْوَانَ لَمْ يَأْمَنْ أَبَدًا، وَمَنْ سَلَكَ الْعَدْلَ لَمْ يَخْشَ أَحَدًا، مَنْ أَسَاءَ اسْتَعْجَلَ الْوَجَلَ، وَمَنْ أَحْسَنَ اسْتَقْبَلَ الْأَمَلَ مَنْ تَعَدَّى فِي سُلْطَانِهِ عُدَّ مِنْ عَوَادِي زَمَانِهِ.

Нарсаларнинг энг яқини – золимнинг қулаши ва нарсаларнинг энг ўткири – мазлумнинг дуоси. Кимда тажовузкорлик кўпайса, ҳеч хотиржам бўлолмайди. Ким адолат йўлини тутса, ҳеч кимдан қўрқмайди. Ким ёмонлик қилса, хавф-хатарни (ўзи томон) тезлатган бўлади. Ким яхшилик қилса, орзусига рўбарў бўлади. Ким ўз султонлигида ҳаддан ошса, у замонасининг кулфатларидан саналади.

شعر:

الْشَّرُّ مَصَارِعٌ لَهُ شَكْوَةٌ
تَسْتَنْزِلُ الْجَبَّارَ عَنْ عَرْشِهِ

وَأَنْتَ إِنْ لَمْ تَرْجُ لَوْ تَتَّقِي   كَالْمَيِّتِ مَحْمُولاً عَلَى نَعْشِهِ
لَا تَنْجُسِ الشَّرَّ فَيُتْبَلَى بِهِ   فَقَلَّ مَنْ يَسْلَمُ مِنْ نَجْسِهِ
إِذَا طَغَا بِالْكَبْشِ لَحْمُ الْكَلَا   أَدْخَلَ رَأْسَ الْكَبْشِ فِي كَرْشِهِ

Шеър (насрий баён): “Ёмонлик тиканларга тўла йикитадиган жойдир, у золимни тахтидан туширади. Агар сен тақволи бўлишни умид қилмасанг, бамисоли тобутга юкланган ўликсан. Ёмонликни оширма, сабаби ўзинг унга мубтало бўласан. Негаки, ёмонликни кўпайтиришдан саломат қолган киши кам. Қачонки, кўчқорнинг буйраги ёғ боғлаб, ҳаддидан ошса, бу семириш кўчқорнинг калласини ичагига тикиб қўяди (яъни, у хасипга айланади)”.

شَرُّ النَّاسِ مَنْ يَنْصُرُ الظَّالِمَ، وَيَخْذُلُ الْمَظْلُومَ. مَنْ رَكِبَ الْحَقَّ، غَلَبَ الْخُلُقَ. مِنْ أَسْوَأِ
الْإِخْتِيَارِ إِسَاءَتُهُ الْجَوَارِ. مَنْ سَاءَ إِخْتِيَارُهُ قُبِحَتْ آثَارُهُ. مَنْ تَبَاهَى عَلَى ذَوِيهِ، تَنَاهَى فِي تَعَدِّيهِ .

Одамларнинг ёмони золимга ёрдам бериб, мазлумни чорасиз қолдирадиганлари. Ҳақиқатни маркаб қилган киши халқ устидан ғолиб бўлади. Танланган ишларнинг энг ёмони – қўшничиликни ёмон қилиш. Кимнинг танлайдигани ёмон бўлса, ундан хунук излар қолади. Ўзидан улуғларга мактанчоқлик қилган кимса ҳаддидан ошишни энг чекка чегарасигача етказибди. Ким етимга зулм этса, у ўз болаларига зулм қилибди. Ишнинг бошини бузган киши ишнинг охирини ҳам бузган бўлади.

مَنْ ظَلَمَ يَتِيْمًا ظَلَمَ اَوْلَادَهُ. مَنْ اَفْسَدَ مَبْدَاَهُ اَفْسَدَ مَعَادَهُ. مَنْ طَلَبَ رَاحَةً نَفْسِهِ اجْتَنَى
الْآثَامَ، وَمَنْ طَلَبَ رَاحَةً بَنِيهِ رَحِمَ الْاَيْتَامَ. مَنْ رَكِبَ الْبَغْيَ لَمْ يَنْلِ بُغْيَتَهُ، وَمَنْ اَسَسَ الظُّلْمَ هَدَمَ
بُنْيَتَهُ. اَوْحَشُ النَّاسِ مَنْ اَخَذَ بِغَيْرِ حَقٍّ وَاَخْسُهُمْ مَنْ لَوَالِدِيهِ عَقٌّ

Нафсининг роҳатини излаган гуноҳлар ҳосилини теради,
фарзандларининг роҳатини излаган етимларга меҳрибонлик қилади.
Ким тажовуз отига минса, мақсадига етолмайди. Ким зулмни пойдевор
қилса, вужуд биносини бузади. Одамларнинг энг ваҳшийи бировнинг
мулкини ноҳақ оладигани, одамларнинг энг пасткаши ота-онасига оқ
бўлгани.

مَنْ عَدَرَ شَانَهُ غَدْرُهُ. وَمَنْ مَكَرَ حَاقَ بِهِ مَكْرُهُ. الْحَقُّ اَقْوَى اَمِيْنٍ وَالصِّدْقُ اَفْضَلُ قَرِيْنٍ.
مَنْ اسْتَعْمَلَ الْعَدْلَ حَصَّنَ مُلْكَهُ وَمَنْ ظَلَمَ عَجَلَ هُلْكُهُ. اِيَّاكَ وَالْبَغْيَ، فَاِنَّهُ يُزِيلُ النِّعَمَ وَيُطِيلُ
النِّقَمَ. اَلْبَغْيُ يَصْرِعُ الرِّجَالَ وَيَقْطَعُ الْاَجَالَ.

Ким хиёнаткор бўлса, хиёнати уни айбли қилади, ким маккор
бўлса, макри унинг ўзини ўраб олади. Ҳақиқат – ишонилиши керак
нарсанинг энг кучлиси, ростгўйлик – дўстнинг энг афзали. Ким
адолатни касб этса, мулкини кўрғонлаб олибди, ким зулмни касб этса,
ҳалокатини тезлаштирибди. Тажовузкорликдан сақлан, чунки у
неъматларни йўққа чиқаради ва ўч-кекнинг умрини узайтиради. Ҳаддан
ошиш инсонни кулатади, умр муддатини кесиб қисқартиради.

شعر:

فَلَا تَأْمَنِ الدَّهْرَ حُرًّا ظَلَمْتَهُ   فَمَا لَيْلٌ مَجْرُوحِ الْفُؤَادِ بِنَائِمٍ

Шеър (насрий баён): “Озод бир инсонга зулм қилар экансан, умр бўйи ундан хотиржам бўлолмайсан, чунки унинг жароҳатланган қалби туни билан ухламасдан сенга қарши Аллоҳга нола қилади”.

مَنْ أُولِعَ بِقُبْحِ الْمَعَامِلَةِ أَوْجَعَ بِسُوءِ الْمَقَابِلَةِ. مَنْ أَضْعَفَ الْحَقَّ وَخَذَلَهُ أَهْلَكَهُ الْبَاطِلُ وَجَنَدَلُهُ. مَنْ سَأَلَ النَّاسَ رِيحَ السَّلَامَةِ، وَمَنْ تَعَدَّى عَلَيْهِمْ اكْتَسَبَ النَّدَامَةَ.

Қўпол муомалага мойил кимсага ёмонликка юзма-юз бўлишдек дард берилади. Кимки ҳақни заифлаштириб, уни кўмаксиз қолдирса, ботиллик уни ҳалокатга судраб йикитади. Одамлар билан келишувни одат қилган киши саломатликни қўлга киритади, уларга тажовуз қиладиган киши, пушаймонликни топади.

مَنْ طَالَ كَلَامُهُ سُمِّمَ وَمَنْ كَثُرَ جَوْرُهُ شَتِمَ. مَنْ قَالَ بِلاَ إِحْتِرَامٍ، أُجِيبَ بِلاَ إِحْتِشَامٍ. مَنْ اغْتَرَّ بِمُسَالَمَةِ الزَّمَنِ، عَثَرَ بِمُصَادَفَةِ الْمَحَنِ. مَنْ اغْتَرَّ بِمُطَاوَعَةِ الْقَدَرِ، أُمْتُحِنَ بِمُسَارَعَةِ الْغَيْرِ.

Гапи чўзилган кишидан зерикилади, жавр-зулми кўпайган кимса қарғаб сўкилади. Беҳурматлик билан гапирган кишига беҳаёлик билан жавоб қайтарилади. Ким замоннинг тинчлигига алданса, қўққис келадиган бало-синовлар сабабли қоқилади. Ким тақдирнинг бир зайлда кетаётганига алданса, бир умрга ибрат бўладиган қийинчиликлар билан тез-тез имтиҳон қилинади.

شعر:

فَأَنْتُمْ فُتِنْتُمْ وَاعْتُرِزْتُمْ بِمُهْلَةٍ
وَلَمْ تَعْلَمُوا أَنَّ الزَّمَانَ يَخُونُ
خُذُوا حِذْرَكُمْ لِلنَّائِبَاتِ فَإِنَّهَا
إِذَا لَمْ تَكُنْ كَانَتْ فَسَوْفَ تَكُونُ

Шеър (насрий баён): “Сизлар замон хиёнат қилаётганини билмаган ҳолда ўзингизга берилган муҳлатга алданиб, фитна ичра қолдингиз. Мусибатлардан эҳтиёт бўлиш йўлини маҳкам ушланглар, агар ҳали мусибатларга йўлиқмаган бўлсангиз, энди келади, тайёр турунг”.

مَنْ وَفَى بِمَا عَلَيْهِ، وَصَلَ حَقَّهُ إِلَيْهِ. لَا تَظْلِمَ أَحَدًا تَلَقَّ فِي كُلِّ الْأُمُورِ رُشْدًا.

Ким зиммасидаги ишларни тўла адо этса, ҳаққи унга етиб келади. Бирор кишига зулм қилма, шунда ҳамма ишда тўғри йўлни топиб кетаверасан.

شعر:

لِكُلِّ وَلَايَةٍ لَا بُدَّ عَزْلٍ
وَأَحْسَنُ سِيرَةٍ تَبْقَى لِوَالٍ
وَصَرَفُ الدَّهْرِ عَقْدٌ ثُمَّ حَلٌّ
عَلَى الْأَيَّامِ إِحْسَانٌ وَعَدْلٌ

Шеър (насрий баён): Ҳар қандай подшоҳликнинг бир кун кетиши бор, замоннинг айланиши – тугулиш кейин ечилишдан иборат. Подшоҳ учун боқий турадиган энг яхши хулқ – яхшилик ва адолат қилиш”.

وَقَالَ حَكِيمٌ: أَرْبَعَةٌ تُرْفَعُ عَنْهُمْ الرَّحْمَةُ إِذَا نَزَلَ بِهِمُ الْمَكْرُوهُ: مَنْ كَذَبَ طَبِيبُهُ فِيمَا يَصِفُ لَهُ مِنْ دَائِهِ وَمَنْ تَعَاطَى مَا لَا يَسْتَقْفِلُ بِأَعْبَائِهِ وَمَنْ أَضَاعَ مَالَهُ فِي لَذَائِهِ وَمَنْ قَدِمَ عَلَى مَا حُدِّرَ مِنْ آفَاتِهِ.

Донишманд деди: “Тўрт тоифа одам борки, уларнинг бошига бир ёмонлик тушса, раҳм қилинмайди: табибига ўзининг касалини сифатлар

экан, ёлғон гапирган киши; кўтаришга тоқати етмайдиган ишга уринган киши; молини ўз лаззатлари йўлида совурган киши; офатларидан огоҳлантирилган ишга қадам урган киши”.

وَقَالَ آخِرُ: الْحِلْمُ كَظْمِ الْغَيْظِ، وَالكَرْمُ التَّنَزُّهُ عَنِ الْغُيُوبِ، وَالْمَرْوَةُ تَرْكُ الظُّلْمِ.

Яна бир донишманд деди: “Ҳалимлик – ғазабни ютиш, улуғлик – айблардан пок бўлиш, мурувват – зулмни тарк қилиш”.

وَقَالَ آخِرُ: الْعَالِمُ يَعْرِفُ الْجَاهِلَ لِأَنَّهُ كَانَ قَبْلَ عِلْمِهِ جَاهِلًا وَالْجَاهِلُ لَا يَعْرِفُ الْعَالِمَ إِذْ لَمْ يَكُنْ قَبْلَ جَهْلِهِ عَالِمًا.

Бошқа донишманд айтди: “Олим киши жоҳилни танийди, чунки у олим бўлишидан аввал жоҳил эди. Жоҳил кимса олимни танимайди, чунки у жоҳиллигидан аввал олим бўлган эмас”.

وَقَالَ حُكَمَاءُ الْهِنْدِ: لَا ظَفَرَ مَعَ بَغْيٍ وَلَا صِحَّةَ مَعَ نَهَمٍ وَلَا ثَنَاءَ مَعَ كِبَرٍ وَلَا شَرَفَ مَعَ سُوءِ أَدَبٍ وَلَا بَرٍّ مَعَ شُحٍّ وَلَا اجْتِنَابَ مُحَرَّمَ مَعَ حِرْصٍ وَلَا وَلَايَةَ حَكَمَةٍ مَعَ عَدَمِ فِقْهِ وَلَا سُودَدَ مَعَ انْتِقَامٍ وَلَا ثَبَاتَ مُلْكٍ مَعَ تَهَاوُنٍ.

Ҳинд олимларидан бири деди: “Зулм билан ғалаба, очофатлик билан саломатлик, кибр билан бирга мақталиш, одобсизлик билан шараф, бахиллик билан яхшилик, очкўзлик билан ҳаромдан четланиш, билимсизлик билан ҳукм юритиш, интиқом билан улуғлик йўқ, сусткашлик билан салтанатнинг мустаҳкам туриши йўқ”.

Шеър:

فِي حَبْهَةِ الدَّهْرِ سَطَرٌ إِنْ نَظَرْتَ لَهُ   أَبْكَاكَ مَضْمُونُهُ مِنْ مُقْلَتَيْكَ دَمَا
إِخْذَرْ إِذَا كَانَتْ الْأَيَّامُ مُقْبِلَةً   مَنْ يَأْمَنِ الدَّهْرَ يَوْمًا فَطُّ مَا سَلِمَا

Шеър (насрий баён): “Замонанинг пешонасида бир битик бор, агар у битикка яхшилаб назар солсанг, унинг мазмуни иккала кўзингни қон йиғлатади: қачонки, кунлар сенга қучоқ очиб келса, эҳтиёт бўл, чунки қайси кундир замонга ишонган киши, ўша кундан бошлаб замоннинг телба-тескари эврилишларидан омон бўлолмайди”.

وَقَالَ حَكِيمٌ: رُمْ مَا شِئْتَ بِالْإِنصَافِ وَأَنَا زَعِيمٌ لَكَ بِالظَّفْرِ بِهِ.

Донишманд дейди: “Хоҳлаган нарсангни инсоф билан иста, мен ўша истагингга эришишингга кафилман”.

يَنْبَغِي لِلْعَاقِلِ أَنْ يَكُونَ فِي الدُّنْيَا كَالْمَرِيضِ، لَا بُدَّ لَهُ مِنْ قُوْتٍ، وَلَا يُوَافِقُهُ كُلُّ طَعَامٍ لَيْسَ فِي الْجَنَّةِ نَعِيمٌ أَعْظَمُ مِنْ عِلْمِ أَنَّهَا لَا تَزُولُ. إِحْفَظْ مَا بَيْنَ فَكِّكَ إِلَّا مِنَ الصَّدِيقِ وَمَا بَيْنَ رِجْلَيْكَ إِلَّا مِنَ الْحَلَالِ.

Оқил инсон дунёда худди бир бемордек бўлиши лозим, бемор кишига озиқ керак, лекин ҳамма ейдиган нарса ҳам унга тўғри келмайди. Жаннат неъматлари ичида шу неъматларнинг мангу бўлишини билишдан ортиқ неъмат йўқ. Иккала жаҳинг орасидаги нарса — тилингни сақла, лекин дўстингга нисбатан эмас. Икки оёғинг ўртасидаги нарсани сақла, лекин сенга ҳалол бўлган аҳли аёлингга нисбатан эмас.

روضه رائقه Гўзал боғча

سُئِلَ أَنْوَشِرَوَانُ عَنِ السِّيَاسَةِ فَقَالَ: اسْتِجْلَابُ مَحَبَّةِ الْخَاصَّةِ بِإِكْرَامِهَا وَاسْتِعْبَادُ الْعَامَةِ بِإِنْصَافِهَا.

Ануширвондан сиёсат ҳақида сўралди. Шунда у: “Хос кишиларни ҳурмат-иззат қилиб муҳаббатини қозониш ва оммага инсоф қилиш билан уларни ўзингга қул қилиб олиш”, – деди.

وَقَالَ الْأَخْنَفُ بْنُ قَيْسٍ: السُّؤْدَدُ: تَرْكُ الظُّلْمِ، وَالْهَيْئَةُ: قَبْلُ السُّؤَالِ. وَقَالَ آخَرُ: لَا سِيَادَةَ مَعَ بَغْيٍ وَلَا مُلْكَ مَعَ انْتِقَامٍ. وَقَالَ آخَرُ: اتَّخَذَ النَّاسُ أَبَا وَأَخًا وَابْنًا ثُمَّ بَرَّ أَبَاكَ وَصَلَّ أَخَاكَ وَارْحَمَ ابْنَكَ. وَقَالَ ابْنُ الْمُعْتَزِ: عَظِمَ الْكَيْبَرُ فَإِنَّهُ عَرَفَ اللَّهَ قَبْلَكَ، وَارْحَمَ الصَّغِيرَ فَإِنَّهُ أَعْرَفَ بِالْدُّنْيَا مِنْكَ.

Ахнаф ибн Қайс айтган экан: “Улуғлик – зулмни тарк қилиш, ҳадя – сўрашидан олдин бериш”. Бошқа бир киши деди: “Улуғлик зулм билан бирга бўлолмайди, ўч олиш билан мулк боқий турмайди”. Яна бир донишманд айтди: “Одамларнинг бирини ота, бирини ака, бирини ўғил деб бил. Кейин отангга яхшилик қил, аканг билан борди-келди қил ва ўғлингга раҳм қил”. Ибн Муътоз дейди: “Ёши катталарни улуғла, чунки у Аллоҳни сендан олдин таниган, кичикларга раҳм қил, чунки у сендан кўра дунёга алдангувчироқ”.

شعر:

أَيُّهَا الشَّامِتُ الْمُعَيِّرُ شَيْئِي
ليس هذا الشبابُ منك افتخارًا

قَدْ لَيْسَنَا الْمَشِيبَ ثَوْبًا جَدِيدًا   فَرَأَيْنَا الشَّبَابَ ثَوْبًا مُعَارًا

Шеър (насрий баён): “Эй, менинг қарилгимни айблаб устимдан кулгувчи, сенинг бу ёшлигинг фахр эмас. Ҳа, биз қариликнинг янги либосини кийдик ва кўрдикки, ёшлик вақтинчага берилган либос экан”.

كُلُّ إِنْسَانٍ يُنْسَبُ إِلَى مَا كَانَ يَفْعَلُهُ، وَيُذَكَّرُ بِمَا كَانَ يَعْمَلُهُ، فَازْرَعْ بَذَرَ الْإِحْسَانِ وَأَنْفِ عَنِ
نَفْسِكَ عَيْبَ الْعُدْوَانِ. وَإِيَّاكَ وَالذِّكْرَ الْقَبِيحَ بَعْدَ حُلُولِكَ بِالضَّرِيحِ فَإِنَّمَا النَّاسُ أَخْبَارُ وَالْدُّنْيَا
أَسْمَارٌ.

Ҳар бир инсон нима қилганига қараб баҳоланади ва қилган амали билан эсланади. Шундай экан, яхшилик уруғини эк ва тажовузкорлик айбини ўзингдан кеткиз. Қабрга тушганингдан сўнг сен ҳақда ёмон сўзлар айтилишидан сақлан. Чунки одамлар хабарлардир (яъни, инсон ўлганидан кейин дунёда унинг ўзи эмас, у ҳақдаги хабарлар қолади), дунё кечкурунги суҳбатлардир (яъни, бу дунё худди турли-туман мавзулардан иборат кечкурунги суҳбатларга ўхшайди).

شعر:

لَا تَدْخُلَنَّكَ ضَجْرَةٌ مِنْ سَائِلٍ   فَخِيَارُ يَوْمِكَ أَنْ تُرَى مَسْنُؤُولًا
وَاعْلَمْ بِأَنَّكَ عَنْ قَرِيبٍ صَائِرٌ   خَبَرًا فَكُنْ خَبْرًا يَرُوقُ جَمِيلًا

Шеър (насрий баён): “Кимдир нимадир сўраса, бундай сўровчиларнинг борлигидан сиқилма. Кунларингнинг яхшиси – сўраладиган инсон бўлиб кўринишингдир! Билгилки, сен яқинда

хабарга айланиб қоласан. Демак, сен ёруғлик таратадиган гўзал хабар бўл (яъни, сендан яхши ном қолсин)!”

المدح بعد الموت حياة والمذمة في الحياة موت. وسئل ذو القرنين: أي شيء من مملكتك أنت فيه أكثر سرورًا؟ فقال شيطان: أحدهما العدل والثاني أن أكافئ من أحسن إليّ بأكثر من إحسانه

Ўлгандан кейинги мақтов тириклик, тирикликдаги мазаммат ўлимдир. Зулкарнаиндан: “Мамлакатингизда қайси нарса сизни кўпроқ хурсанд қилади?” – деб сўралди. “Иккита нарса мени қувонтиради: бири – адолат, иккинчиси – менга яхшилик қилган одамга унинг яхшилигидан кўра кўпроқ мукофотлантиришим” – деди у.

وقال آخر: ثمرة الحكمة الراحة وثمره المال التعب. وقال آخر: أي شيء أقرب؟ فقال: الأجل، فقال له: أي شيء أبعد؟ فقال: الأمل. ظلم الظالم يقوده إلى الهلاك وعقوبته سرعته الموت. كفى بالشيب داء. كفى بالحسود حسده. كفاك من عيوب الدنيا أن لا تبقى. كفاك همًا علمك بالموت.

Донишмандлардан бири айтди: “Роҳат – ҳикматнинг меваси, чарчоқ – мол-дунёнинг меваси”. Бошқаси сўради: – Қайси нарса яқинроқ? – Ажал, – деди у. Яна сўради: – Қайси нарса узоқроқ? Орзу-ҳавас, – жавоб берди у. Золимнинг зулми уни ҳалокатга етаклайди ва унинг жазоси ўлимнинг тез етишидир. Кексаликнинг ўзи етарли дард (яъни, бошқа дард ортиқча). Ҳасад қилувчига ҳасадининг ўзи кифоя (яъни, бошқа душман керак эмас). Дунёнинг абадий эмаслиги дунёнинг айб-нуқсонли эканига етарли сабаб. Бир кун ўлим келишини билишинг умрингни ғам-қайғу билан ўтказишинг учун кифоя.

Шер:

وَمَنْ يَأْمَنِ الدَّهْرَ الْخَوُونَ فَإِنِّي
بِرَأْيِ الَّذِي لَا يَأْمَنُ الدَّهْرَ مُقْتَدِي

Шеър (насрий баён): “Кимдир хиёнаткор замонга ишонади. Мен эса замонга ишонмайдиган кишининг қарашига эргашувчиман”

ليس للحسود راحة. لكلِّ عداوةٍ مصلحةٌ إلا عداوةَ الحسود. مهلكةُ المرءِ حدةُ طبعه. هلكَ الحريصُ وهو لا يعلم. لا فقرٌ للعَاقِلِ لا حُرمةٌ للفَاسِقِ.

Ҳасадгўйга роҳат йўқ. Ҳар бир душманликда бир манфаат бор, фақат ҳасадгўйнинг душманлигида фойда йўқ. Кишининг ҳалокати табиатининг ўткирлигидандир. Очкўз ўзи билмаган ҳолда ҳалок бўлади. Оқил учун қашшоқлик, фосиқ учун ҳурмат йўқ.

سُئِلَ حَكِيمٌ: أَيُّ شَيْءٍ يَفْبَحُ مِنَ الْعَاقِلِ؟ فَقَالَ: مَذْحُهُ نَفْسُهُ؛ لِأَنَّهُ مَعَ الصَّدَقِ يُسْنَأُ وَمَعَ الْكَذِبِ يُلَامُ. لَا تَجِدُ ذَا غَضَبٍ مَسْرُورًا، وَلَا عَاقِلًا حَرِيصًا، وَلَا كَرِيمًا حَاسِدًا، وَلَا قَنُوطًا غَنِيًّا.

Донишманддан сўралди: – Оқил кишидан содир бўладиган хунук иш қайси? Донишманд деди: – Ўзини мақташи, чунки айтгани рост бўлса, зериктиради, ёлғон бўлса, маломат қилинади. Сен ғазабнок кишини хурсанд, оқилни очкўз, сахийни ҳасадгўй, ноумид кишини бой ҳолда кўрмайсан.

مَنْ لَمْ يَنْصَفْ مِنْ نَفْسِهِ لَمْ يَخْلُصْ مِنْ حُزْنِهِ. مَنْ أَطْلَقَ يَدَهُ بِالْعَطَاءِ أَشْرَقَ وَجْهُهُ بِالضِيَاءِ. الشَّبَابُ رَضِيعُ الْجُنُونِ وَالشَّيْبُ قَرِينُ السُّكُونِ.

Ким ноинсоф бўлса, хафалиқдан қутулолмайди. Ким қўлини саховатга очса, чехраси нурга тўлиб, зиё сочади. Ёшлик –

жинниликнинг эмиқдош биродари, қарилик — тинчлик, хотиржамликнинг ўртоғи.

شعر:

أَيُّهَا الطَّالِبُ التَّلَذُّذُ بِالْعَيْشِ
لَذَّةُ الْعَيْشِ بِالشَّبَابِ فَإِنْ فَاءَ
زَمَانَ الْمَشِيبِ غَرَّتْكَ نَفْسُكَ
تَكَ يَوْمٌ فَمِثْلُ مَا فَاتَ أَمْسُكَ

Шеър (насрий баён): “Эй, қариган пайтида ҳам ҳаётдан лаззат олиш талабидаги инсон, билгилки, нафсинг сени алдабди. Ҳаётнинг лаззати ёшликда бўлади. Мисоли кечаги кунинг ўтганидек, бугунинг ҳам ўтиб кетади”.

وَقَالَ سُلَيْمَانُ بْنُ عَبْدِ الْمَلِكِ لِعُمَرَ بْنِ عَبْدِ الْعَزِيزِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ: كَيْفَ تَرَى مَا نَحْنُ فِيهِ؟
فَقَالَ عُمَرُ: سُرُورٌ لَوْلَا أَنَّهُ غُرُورٌ وَحُسْنٌ لَوْلَا أَنَّهُ حُزْنٌ وَمُلْكٌ لَوْلَا أَنَّهُ هُلْكٌ وَنَعِيمٌ لَوْلَا أَنَّهُ عَذِيبٌ
وَعَنَى لَوْلَا أَنَّهُ فَنَى وَمَحْمُودٌ لَوْلَا أَنَّهُ مَفْقُودٌ.

Умар ибн Абдулазиз розияллоху анхуга Сулаймон ибн Абдумалик деди: — Бизнинг ҳозирги мавқемизни қандай сифатлайсан? — Умар деди: —

Агар алданиш бўлмаганида эди, уни хурсандчилик, агар ғами бўлмаганида эди, уни яхшилик, агар ҳалокати бўлмаганида эди, уни подшоҳлик, агар маҳрумлиги бўлмаганида эди, уни неъматларга бурканиш, агар қўлдан кетиши бўлмаганида эди, уни бойлик, агар йўқолиши бўлмаганида эди, уни мақтовга сазовор мавқе деган бўлар эдим.

شعر:

قَدْ نَادَتِ الدُّنْيَا عَلَى نَفْسِهَا   لَوْ كَانَ فِي الْعَالَمِ مَنْ يَسْمَعُ
كَمْ وَاثِقٍ بِالْعَمْرِ وَارِثُهُ   وَجَامِعٍ فَرَّقَتْ مَا يَجْمَعُ

Шеър (насрий баён): “Дунё ўзига-ўзи нидо қияпти, қани энди уни эшитадиган бир киши бўлса: “Умрига ишонганларнинг қанчасини тупроғимга ўрадим. Қанча бойлик тўплаганларнинг мол-дунёсини тўзитдим!”

أَكْتُمُ عَيْبَ أَخِيكَ بِمَا تَعْلَمُ مِنْ نَفْسِكَ. أَشْرَفُ الْكَرَمِ غَفْلَتُكَ عَمَّا تَعْلَمُ. أَحْمَقُ النَّاسِ مَنْ
أَنْكَرَ مِنْ غَيْرِهِ مَا هُوَ مُقِيمٌ عَلَيْهِ.

Модомики, ўзингнинг айбингни билар экансан, биродарингнинг айбини бекит. Билган нарсангни билмасликка олишинг улуғликнинг энг шарафлисидир. Одамларнинг энг аҳмоғи ўзи қилиб турган хатони бошқа бировда кўриб, уни инкор қилган кишидир.

شعر:

إِذَا أَنْتَ لَمْ تَعْرِضْ عَنِ الْجَهْلِ وَلِخَنَاءٍ   أَصَبْتَ حَلِيمًا أَوْ أَصَابَكَ جَاهِلٌ
فَأَصْبَحْتَ لَمَّا نَالَ عِرْضَكَ جَاهِلٌ   سَفِيهًا وَإِمَّا نِلْتَ مَا لَا تُحَاوِلُ

Шеър (насрий баён): “Агар сен нодонлик ва кўполликдан юз ўгирмасанг, ё бир ҳалим кишига озор етказасан ёки бир жоҳилдан озор кўрасан. Натижада сен, ё нодон жоҳил сабабли обрўси тўкилган кишига ёки ўзинг хоҳламаган ишга йўлиққан кишига айланиб қоласан”.

وَقَالَ آخِر:

رَأَيْتَ الْمُبِرَّ الْمَوْفُورُ	أَيُّهَا الشَّامِتُ الْمُعَيَّرُ بِالْده
يَّامٍ أَوْ أَنْتَ جَاهِلٌ مَغْرُورُ	أَمْ لَدَيْكَ الْعَهْدُ الْوَثِيقُ مِنَ الْإِ
ذَا عَلَيْهِ أَنْ يُضَامَ خَفِيرُ	أَرَأَيْتَ الْمَنُونِ خَلَدَنَ أَمْ مَنْ
وَأَنْ أَمْ أَيْنَ قَبْلَهُ سَابُورُ	أَيْنَ كِسْرَى الْمُلُوكِ أَنْوَشِرُ
مَا إِلَى الصَّبْرِ فِي ذُرَاهُ وَكُورُ	شَادَهُ مَرَمَرًا وَحَلَاهُ كِلْسًا
طُهُ حَيٍّ إِلَى الْفَنَاءِ يَصِيرُ	فَارْعَوَى قَلْبَهُ وَقَالَ وَمَا غَب
رَفَ يَوْمًا وَلِلْهُدَى تَفَكِيرُ	تَأْمَلَنَّ رَبَّ الْخَوَزْنَقِ إِذْ أَشَدَّ
طُهُ حَيٍّ إِلَى الْفَنَاءِ يَصِيرُ؟	فَارْعَوَى قَلْبَهُ وَقَالَ وَمَا غَبَدُ
حَيْثُ لَمْ يَبْقَ مِنْهُمْ مَذْكُورُ	وَبَنُو الْأَصْفَرِ الْمُلُوكِ تَقْضُوا
حِينَ مَالَتْ بِهِ الصَّبَا وَالْذُّبُورُ	ثُمَّ أَمْسُوا كَأَنَّهُمْ وَرَقٌ غُصْنُ
دَ حِيلَةً تُجْبَى إِلَيْهِ حُبُورُ	وَأَخُو الْحِصْنِ إِذْ بَنَاهُ وَازْدَا

Бошқа шоир деди (насрий баён): “Эй замонни айблаб, унинг устидан кулувчи! Ўзинг беайб, мукамалмисан? Ё сен “ўтаётган кунларнинг менга ҳеч таъсири йўқ” деган ишончли аҳд-паймон олганмисан ёки алданган бир нодонмисан? Манун қабиласининг мангу қолганини кўрдингми, яъни улар ҳам йўқолиб битди-ку! Ёхуд кўриқчиси зулмдан сақланган бирор киши борми? Подшоҳлар подшоси Кисро, Ануширавон ёки ундан олдин ўтган Сабур қани? Машҳур Рум подшоҳлари қани, улардан хатто тилга олинадигани ҳам қолмади-ку? Улар Сабо (шарқдан эсадиган шамол) ва Дабур (ғарбдан эсадиган шамол) эгиб қўядиган шохдаги баргга ўхшаб қолдилар гўё. Анави қалъанинг эгаси қани? У қалъани курган эди, Дажла ва Хобур қабилалари унга солиқ тўлашарди, қалъа мрамарлар билан кўтарилган, ганжлар билан безалган эди. Қалъа қушлар унинг томига ин қўя

олмайдиган даражада баланд эди. Хаварнак деб аталмиш қаср эгаси бир куни қаср томига чиқиб ўйлаб қолди... аслида, тафаккур тўғрилиқка йўллайди... Кейин у ҳушига келиб деди: “Йўқлик кетаётган жонзотнинг қувончи нима ҳам бўларди?!”

أَعْقَلُ النَّاسِ مَنْ أَنْصَفَ عَقْلُهُ مِنْ هَوَاهُ وَمَنَعَ نَفْسَهُ مِمَّا يَكُونُ سَبَبًا لِّبُلُوَاهُ وَلَحَظَ الْأَشْيَاءَ بِعَيْنِ
فِكْرِهِ وَإِضْمَارِهِ فَعَلِمَ مِنْ وُرُودِ الْأَمْرِ عَاقِبَةَ إِصْدَارِهِ. الْوَضِيعُ إِذَا ارْتَفَعَ تَكَبَّرَ وَإِذَا حَكَمَ تَجَبَّرَ وَإِذَا
تَمَوَّلَ صَالَ وَإِذَا تَمَكَّنَ جَالَ.

Ақлини дунё муҳаббатидан ажратган, нафсини балога сабаб бўладиган ишлардан тўсган, нарсаларга фикр ва қалб кўзи билан қараган, натижада, ишнинг бошланишиданоқ охирини билган инсон одамларнинг энг оқилидир. Пасткаш кимса бирор мансабга кўтарилса, кибрили, ҳоким бўлса, золим, бойиб кетса, ҳужумкор, имкониятли бўлса, беқарор бўлиб қолади.

لَا يَكَادُ يُوجَدُ كَرِيمٌ حَتَّى يُخَاضَ إِلَيْهِ أَلْفُ لَيْثٍ. كَفَى بِالْكَبِيرِ شَيْمَةً مَشْوَمَةً وَخَلِيقَةً مَذْمُومَةً.
مَنْ نَقَضَ عَهْدَهُ وَمَنَعَ رِفْدَهُ فَلَا خَيْرَ عِنْدَهُ. لَيْسَ الْعَاقِلُ مَنْ تَخَلَّصَ مِنْ مَكْرُوهِ وَقَعَ فِيهِ بَلِ الْعَاقِلُ
مَنْ لَا يُوقِعُ فِي نَفْسِهِ فِي أَمْرٍ يَحْتَاجُ إِلَى الْخُلَاصِ مِنْهُ.

Улуғ инсон юзага чиқмайди, то мингта пасткаш унга ёприлмагунча, яъни улуғ инсон унга ёприлиб ташланган мингта пасткашнинг ичидан ёриб чиқади. Бадхулқ ва ёмон табиатли бўлиш кишининг такаббур деб саналишига кифоя. Аҳдини бузган ва ёрдамини аяган кишида яхшилик йўқ. Ёмонликка дуч келиб, ундан халос бўлган киши эмас, балки халос бўлишга муҳтож бўладиган ҳолатга тушмаган инсон оқилдир.

كَمَا تُحِبُّ أَنْ يَقْبَلَ النَّاسُ أَمْرَكَ يَنْبَغِي لَكَ أَنْ تَقْبَلَ أَمْرَ غَيْرِكَ. وَيَنْبَغِي لِلْعَاقِلِ أَنْ لَا يَرْفَعَ نَفْسَهُ فَوْقَ قَدْرِهِ وَلَا يَضَعَهَا عَنْ دَرَجَتِهِ. ارْتِفَاعُ الْجَاهِلِ فَضِيحَةٌ كَارِثَتِهَا الْمَصْلُوبُ. وَالْحُمُولُ خَيْرٌ لِلْجَاهِلِ مِنَ النَّبَاهَةِ لِأَنَّ الْحُمُولَ سِتْرٌ لِمَعَايِهِ وَالنَّبَاهَةَ نَشْرٌ لِمَثَالِيهِ.

Одамлар сенинг ишингни қабул қилишини яхши кўрганингдек, сен ҳам бошқаларнинг ишини қабул қилишинг лозим. Оқил киши қадрини ўзининг даражасидан кўтармаслиги ва туширмаслиги вожиб. Жоҳилнинг кўтарилиши шармандалиқ, худди дорга осилган одамнинг кўтарилгани каби. Жоҳил учун шуҳрат топиш эмас, машҳур бўлмаслик хайрлидир. Чунки у қанча кам танилса, шунча айблари ёпилади, қанча кўп танилса, шунча айблари очилади.

مَنْ اقْتَصَرَ عَلَى قَدْرِهِ كَانَ أَبْقَى لِحِمَالِ وَجْهِهِ. مَنْ قَابَلَ السَّيِّئَةَ مِنْ عَدُوِّهِ بِالْحَسَنَةِ فَقَدْ انْتَقَمَ مِنْهُ. إِذَا عَدَلَ السُّلْطَانُ فِيمَا قَرُبَ مِنْهُ صَلَحَ لَهُ أَمْرٌ مَا بَعْدَ عَنْهُ. إِذَا كَانَ إِمَامُكَ عَادِلًا كَانَ لَهُ الْأَجْرُ وَعَلَيْكَ الشُّكْرُ وَإِذَا كَانَ جَائِرًا كَانَ عَلَيْهِ الْوِزْرُ وَعَلَيْكَ الصَّبْرُ.

Ким ўз кадрига яраша иш қилса, юзининг чиройини сақлаган бўлади. Душмандан етган ёмонликка яхшилик билан юзланган киши душманидан ўч олибди. ҳақиқатда ундан ўч олибди. Агар подшоҳ ўзининг яқинларига адолат қилса, ундан узоқдагиларнинг иши ҳам яхши бўлади. Агар бошлиғинг одил бўлса, бунинг учун у ажр олади, сенга шукур лозим бўлади. Агар у золим бўлса, гуноҳкор бўлади, сенга эса сабр вожиб бўлади.

شعر:

لَا تَغْبِطَنَّ أَخَا الدُّنْيَا بِمَنْزِلَةٍ فِيهَا وَإِنْ كَانَ ذَا عِزٍّ وَسُلْطَانٍ
يَكْفِيكَ مِنْ عِبَرِ الْأَيَّامِ مَا فَعَلَتْ حَوَادِثُ الدَّهْرِ بِالْفَضْلِ بْنِ مَرْوَانَ

إِنِّ اللَّيَالِي لَمْ تُحْسِنْ إِلَى أَحَدٍ إِلَّا أَسَاءَتْ إِلَيْهِ بَعْدَ إِحْسَانٍ

Шеър (насрий баён): “Бу дунёда бирор ўринда бойнинг мартабасини орзу қилмагил, гарчи у ғалаба ва салтанат эгаси бўлса-да. Замоннинг Фазл ибн Марвонга кўрсатган хунарлари ўтаётган кунлардан ибратланишингга етарлидир. Бу кечалар ҳеч кимга яхшилик қилмаган, магар бировга яхшилик қилган бўлса, ўша яхшилигининг орқасида алабтга ёмонлик келган”.

لَا سُلْطَانَ إِلَّا بِجُنْدٍ وَلَا جُنْدٌ إِلَّا بِمَالٍ وَلَا مَالٌ إِلَّا بِجَبَايَةٍ وَلَا جَبَايَةٌ إِلَّا بِعِمَارَةٍ وَلَا عِمَارَةٌ إِلَّا بِعَدْلٍ فَالْعَدْلُ أَسَاسٌ لِّسَائِرِ الْأَسَاسَاتِ. مَنْ حُرِمَ الْعَدْلُ فَلَا خَيْرَ لَهُ وَلَا لِلنَّاسِ فِي سُلْطَانِهِ. شَرُّ الزَّادِ لِلْمَعَادِ: الذَّنْبُ بَعْدَ الذَّنْبِ، وَشَرُّ مَنْ هَذَا ظَلُمُ الْعِبَادِ.

Қўшинсиз подшолик, молсиз қўшин, солиқсиз мол йўқ. Ободлик бўлмаса, солиқ йиғилмайди, адолат бўлмаса, ободлик бўлмайди. Демак адолат бошқа барса асосларнинг асосидир. Адолатдан маҳрум кишининг на ўзига ва на салтанатида одамларга хайри йўқ. Охират озиғининг энг ёмони – гуноҳдан кейин гуноҳ қилиш, ундан ҳам ёмонроғи бандаларга зулм қилиш.

الْخِصْلَةُ الَّتِي يَخْلُدُ بِهَا ذِكْرُ الْمَلُوكِ عَلَى غَابِرِ الْأَزْمَانِ وَالذُّهُورِ: عَدْلٌ وَاضِحٌ أَوْ جَوْرٌ فَاضِحٌ هَذَا يُوجِبُ لَهُ الرَّحْمَةَ وَهَذَا يُوجِبُ لَهُ اللَّعْنَةَ، مَلِكُ اللَّهْوِ لَعْبٌ سَاعَةٌ وَدَمَارٌ دَهْرٌ، زَوَالُ الدُّوَلِ بِارْتِفَاعِ السُّقُلِ.

Замонлару даврлар ўтишига қарамасдан подшоҳлар зикрини боқий қолишига сабаб бўладиган хислат – очиқ-ойдин адолат ёки шармандали зулмдир. Адолат подшоҳнинг раҳмат қозонишига, зулм унинг лаънатланишига сабаб бўлади. Маишатга берилган подшоҳлик –

бир соатлик ўйин-кулгу ва мангу ҳалокатдир. Давлатларнинг заволи аҳмоқларнинг подшолиги сабаблидир.

الكِبَرُ يُوجِبُ الْمَقْتَّ وَمَنْ جَفَنَهُ الرِّجَالُ لَمْ يَسْتَقِمْ لَهُ حَالٌ وَمَنْ أَبْغَضْتُهُ بِطَانَتُهُ كَانَ كَمَنْ غُصَّ بِالْمَاءِ وَمَنْ كَرِهَتْهُ الْحَمَاءُ تَطَاوَلَتْ عَلَيْهِ الْعِدَاءُ

Мансаб эгаларидан жафо кўрган кишининг ҳолати бир текис бўлмайди. Кимни ёнидаги яқинлари ёмон кўрса, у томоғига сув тиқилган одамга ўхшайди. Кимни кўриқчилари ёмон кўрса, душманлари уни бемалол сўка бошлайди.

وَقَالَ يَحْيَى بْنُ خَالِدٍ: آخِرُ مَا وَجَدْتُ فِي طِرَازِ الْحِكَمِ مِنَ الْبَلَاغَةِ: الْبَخْلُ وَالْجَهْلُ مَعَ التَّوَاضُّعِ خَيْرٌ مِنَ الْعِلْمِ وَالسَّخَاءِ مَعَ الْكِبَرِ فَيَا لَهَا حَسَنَةٌ غُطَّتْ عَلَى سَيِّئَتَيْنِ وَيَا لَهَا سَيِّئَةٌ غُطَّتْ عَلَى حَسَنَتَيْنِ.

Яхё ибн Холид айтди: “Тирозул ҳикам” (“Ҳикматлардан намуна”) китобидан топганим энг таъсирли ўринлардан сўнггиси шу бўлди: “Ўзи бахил ва жоҳил бўлса ҳам камтар бўлган киши – ўзи олим ва саҳий бўлишига қарамасдан такаббур бўлган кишидан яхшироқдир. Ажабо, буниси қандай яхшилиқки, иккита ёмонлик билан ўраб қўйилибди?! Ажабо, униси қандай ёмонликки, иккита яхшилиқ билан ўраб қўйилибди?!” (такрор, 136-бетда келган!!!)

وَقَالَ أَنُوشِرَوَانُ: مَا اسْتُنْجَعَتِ الْأُمُورُ بِمَثَلِ الصَّبْرِ وَلَا اكْتُسِبَتِ الْبَغْضَاءُ بِمَثَلِ الْكِبَرِ. الْعَدْلُ يُوجِبُ اجْتِمَاعَ الْقُلُوبِ وَالْجَوْرُ يُوجِبُ الْفُرْقَةَ وَحُسْنُ الْخُلُقِ يُوجِبُ الْمَوَدَّةَ وَسُوءُ الْخُلُقِ يُوجِبُ الْمُبَاعَدَةَ وَالْإِنْبِسَاطُ يُوجِبُ الْمُؤَانَسَةَ وَالْإِنْقِبَاضُ يُوجِبُ الْوَحْشَةَ وَالْكِبَرُ يُوجِبُ الْمَقْتَّ وَالتَّوَاضُّعُ يُوجِبُ الْمَقَّةَ. الطَّاعَةُ تُؤَلِّفُ شَمْلَ الدِّينِ وَتُنْظِمُ أَمْرَ الْمُسْلِمِينَ.

Ануширвон айтди: “Ишларнинг яхшисини тополмайсан, мисоли сабрдек, нафратга энг лойиқ сифатни тополмайсан, мисоли кибрдек. Адолат қалбларни жамлашга, жавру ситам фироққа, яхши ҳулқ дўстликка, ёмон ҳулқ узоқлашишга, кенг феъллик улфат бўлишга, тор феъллик ёлғизланишга, кибр адоватга, тавозуъ муҳаббатга сабаб бўлади. Тоат-ибодат динни тарқоқ ҳолатдан бир бутун ҳолатга жамлайди ва мусулмонларнинг ишини тартибга солади”.

عَصِيَانُ الْأَئِمَّةِ هَذَا أَرْكَانُ الْمَلَّةِ. عَلَى الرِّعْيَةِ الْإِنْقِيَادُ وَعَلَى الْأَئِمَّةِ الْاجْتِهَادُ. أَفْضَلُ الْمُلُوكِ مَنْ كَانَ شَرَكَةً بَيْنَ الرَّعَايَا لِكُلِّ وَاحِدٍ مِنْهُمْ قِسْطُهُ لَيْسَ أَحَدٌ أَحَقُّ بِهِ مِنْ أَحَدٍ. لَا يَطْمَعُ الْقَوِيُّ فِي حَيْفِهِ وَلَا يَنْتَسِ الضَّعِيفُ مِنْ عَدْلِهِ.

Бошлиқларга итоатсиз бўлиш миллатнинг устунларини вайрон қилишдир. Халқнинг зиммасидаги мажбурият – бўйсунуш, бошлиқларнинг зиммасидаги мажбурият – халқ ғамида жидду жаҳд қилишдир. Подшоҳларнинг афзали халқи билан шерикликдаги подшоҳки, у бошқарадиган халқнинг ҳар бир вакилида подшоҳлик улуши бор, бирортаси бу улушда бошқасидан ҳақлироқ эмас. Кучлилар унга адолатсизлик қилишга ботинолмайди, заифлар унинг адолатидан ноумид бўлмайди.

وَفِي حَكْمِ الْهِنْدِ: أَفْضَلُ السُّلْطَانِ مَنْ أَمِنَهُ الْبَرِيءُ وَخَافَهُ الْمَجْرُمُ، وَشَرُّ السُّلْطَانِ مَنْ خَافَهُ الْبَرِيءُ وَأَمِنَهُ الْمَجْرُمُ. إِنَّ أَحَقَّ النَّاسِ أَنْ يُحْذَرَ: الْعَدُوُّ الْفَاجِرُ وَالصَّدِيقُ الْغَادِرُ وَالسُّلْطَانُ الْجَائِرُ.

Ҳиндларнинг ҳикматида келади: “Подшоҳларнинг афзали – яхшилар ундан хотиржам бўлиб, жиноятчилар ундан қўрқиб турадигани. Подшоҳларнинг ёмони – яхшилар ундан қўрқиб, жиноятчилар ундан хотиржам бўладиганидир”. Ундан энг эҳтиёт бўлиниши керак бўлган кимса: фожир (яъни шариатнинг риоясини қилмайдиган) душман, хиёнаткор дўст ва золим султон.

أَلْعَدْلُ فِي الرَّعِيَّةِ خَيْرٌ مِنْ كَثَرَةِ الْجُنُودِ. وَلَمَّا غَزَا سَابُورُ ذُو الْأَكْنَافِ مَلِكَ الرُّومِ وَأَخْرَبَ بِلَادَهُ وَقَتَلَ جُنْدَهُ وَأَفْنَى بَطَارِقَتَهُ، قَالَ لَهُ مَلِكُ الرُّومِ: إِنَّكَ قَدْ قَتَلْتَ وَأَخْرَبْتَ فَأَخْبِرْنِي مَا الْأَمْرُ الَّذِي تَشَبَّثْتَ بِهِ حَتَّى قَوَيْتَ عَلَى مَا أَرَى وَبَلَغْتَ السِّيَاسَةَ مَا لَمْ يَبْلُغْهُ مَلِكٌ فَإِنْ كَانَ مِمَّا يُضْبَطُ الْأَمْرُ بِمِثْلِهِ أَدَّيْتُ لَكَ الْخَرَاجَ وَصَرْتُ كَبْعُضِ الرَّعِيَّةِ بِالطَّاعَةِ لَكَ. فَقَالَ سَابُورُ: إِنِّي لَمْ أَرِدْ فِي السِّيَاسَةِ عَلَى ثَمَانٍ خِصَالٍ: لَمْ أَهْزَمْ فِي أَمْرٍ وَنَهَيْ لَمْ أُخْلِفْ فِي وَعْدٍ وَلَا وَعِيدَ وَوَلَّيْتُ أَهْلَ الْكِفَايَةِ وَأَثَبْتُ عَلَى الْغِنَى لَا عَلَى الْهَوَى وَضَرَبْتُ لِلْأَدَبِ لَا لِلْغَضَبِ وَأَوْدَعْتُ قُلُوبَ الرَّعِيَّةِ الْمَحَبَّةَ مِنْ غَيْرِ جَرَاءَةٍ وَالْهَيْبَةَ مِنْ غَيْرِ ضَعْفٍ وَعَمَّمْتُ بِالْقُوتِ وَمَنَعْتُ بِالْفُضُولِ فَأَذْعَنَ لَهُ مَلِكُ الرُّومِ وَأَدَّى لَهُ الْخَرَاجَ

Халққа адолат қилиш қўшиннинг кўплигидан яхшироқдир. Дунёнинг кўп тарафларини эгаллаган Сабур Рум подшосига қарши уришиб, унинг шаҳарларини хароб қилди, лашкарларини ўлдирди, роҳибларини қириб йўқотди. Шунда Рум подшоси унга: “Одамларни қирдинг, шаҳарларни вайрон қилдинг, энди менга айт-чи, қайси ишни маҳкам тутиб, бунчалар кучайдинг, ҳозир мен кўриб турган ҳолатга етдинг, сиёсатда ҳеч бир подшоҳ етолмаган даражага кўтарилдинг?! Агар ҳар бир ишда муваффақиятга эришиш сен айтгандек бўладиган бўлса, ўлпон тўлайман ва бир оддий фуқоранг каби сенга итоат қиламан” – деди. Сабур унга айтди: “Мен сиёсатда саккизта хислатни маҳкам тутдим, ундан ортиқ иш қилмадим: бир ишга буюрганимда ва бир ишдан қайтарганимда енгилмадим, яъни орқага қайтмадим, айтганим эшитувчига хоҳ ёқсин, хоҳ ёқмасин, ваъдамга хилоф қилмадим, муносиб кишиларни иш бошига қўйдим, ҳою-ҳавасдан эмас, ҳазинадаги бойликдан келиб чиқиб мукофотладим, ғазабдан эмас, адаб бериш учун жазоладим, халқнинг қалбига дағалликдан холи муҳаббатни ва нафратдан холи ҳайбатни омонот қўйдим, барчани

кифоя қиладиган даражадаги озиқ билан таъминладим, ортиқчасидан қайтардим”. Шунда Рум подшоси унга бўйсуниб, хирожини тўлади.

تاج الملك عفاؤه وحسنه إنصافه وسلاحه كفاؤه وماله رعيته.

Подшоҳнинг тожи – унинг поклиги, хусни – унинг инсофи, куроли – унинг бағрига олиши, мол-давлати – унинг халқидир.

وَقَالَ حُكَمَاءُ الْهِنْدِ: لَا ظَفَرَ مَعَ بَغْيٍ وَلَا صِحَّةَ مَعَ نَحْمٍ وَلَا ثَنَاءَ مَعَ كِبَرٍ وَلَا شَرَفَ مَعَ سُوءٍ
أَدَبٍ وَلَا بَرٍّ مَعَ شُحٍّ وَلَا سُودَدَ مَعَ انْتِقَامٍ وَلَا ثَبَاتَ مُلْكٍ مَعَ تَهَاوُنٍ.

Ҳинд донишмандлари айтади: “Зулм билан ғалаба, очофатлик билан саломатлик, такаббурлик билан мактовга сазовор бўлиш, одобсизлик билан шараф, бахиллик билан яхшилик, интиқом билан улуғлик, сусткашлик билан салтанатнинг мустаҳкам туриши йўқ”.
(такрор, 185-бетда келган, сал фарқ билан!!!)

وَقَالَ حَكِيمٌ: لَا يَطْمَعَنَّ ذُو الْكِبَرِ فِي الثَّنَاءِ وَلَا الْحَسُودُ فِي كَثْرَةِ الصَّدِيقِ وَلَا السَّيِّئُ الْأَدَبِ
فِي الشَّرَفِ وَلَا الْحَرِيصُ فِي قَلَةِ الذَّنْبِ وَلَا الْمَلِكُ الْجَائِرُ فِي بَقَاءِ الْمُلْكِ.

Бир донишманд айтди: “Кибр эгаси мактовни, ҳасадгўй дўсти кўп бўлишини, одобсиз киши шарафни, очкўз гуноҳи кам бўлишини, золим подшоҳ салтанати мустаҳкам туришини умид қилмасин”.

شعر:

وَمَنْ ظَنَّ مِمَّنْ يُظْهَرُ السُّوءَ أَنَّهُ يُجَازَى بِلَا سُوءٍ فَقَدْ ظَنَّ مُنْكَرًا

Шеър (насрий баён): “Ёмонлик қилган киши ёмонликдан бошқа нарса билан мукофатланади, деган ўйдаги кимсанинг гумони шариатга хилофдир”.

الْعَدْلُ اسْتِثْمَارٌ دَائِمٌ وَالْجَوْرُ اسْتِثْصَالٌ مُنْقَطِعٌ. الْعَدْلُ فِي الْأَقْوَالِ أَنْ لَا تُخَاطَبَ الْفَاضِلُ بِخِطَابِ الْمَفْضُولِ وَلَا الْعَالَمُ بِخِطَابِ الْجُهُولِ وَأَنْ تَجْعَلَ لِسَانَكَ فِي مِيزَانٍ فَتَحْفَظَهُ مِنْ رُجْحَانٍ أَوْ نُقْصَانٍ.

Адолат доимий ҳосил берувчи, жавру зулм таг-томири билан узиб олгувчидир. Гапдаги адолат – фазилатли инсонга фазилатсиз кимсага мурожаат қилгандек, олимга жоҳилга муомала қилгандек хитоб этмасликдир. Тилингни тарозидек адл ушлашинг лозим. Шундагина тарозини палланинг бири оғир ё енгил келиб қолишидан сақлайсан.

شعر:

اِحْفَظْ لِسَانَكَ إِنْ حَصَلَتْ بِمَجْلِسٍ   وَزِنِ الْكَلَامَ وَلَا تَكُنْ مِهْزَارًا
مَا إِنْ نَدِمْتُ عَلَى سُكُوتِي مَرَّةً   وَلَكِنْ نَدِمْتُ عَلَى الْكَلَامِ مَرَارًا

Шеър (насрий баён): “Агар бир мажлисда ҳозир бўлсанг, тилингни сақла, ўлчов билан гапир, ҳазил-ҳузул қилиб, кўп вайсама. Сукут қилганимга ҳеч афсус емадим, лекин гапириб қўйганимга кўп пушаймон бўлганман”.

حُكِّيَ عَنْ سُلَيْمَانَ ابْنِ دَاوُدَ أَنَّهُ قَالَ: أُعْطِيتُ مَا أُعْطِيَ النَّاسُ وَمَا لَمْ يُعْطَوْا وَعَلِمْتُ مَا عَلِمَ النَّاسُ وَمَا لَمْ يَعْلَمُوا، فَلَمْ أُعْطَ شَيْئًا أَفْضَلَ مِنَ الْحَقِّ فِي الرِّضَى وَالْغَضَبِ، وَالْقَصْدِ فِي الْغِنَى وَالْفَقْرِ وَخَشْيَةِ اللَّهِ فِي السِّرِّ وَالْعَلَانِيَةِ.

Сулаймон ибн Довуд алайҳимассаломдан ҳикоя қилинади: “Инсонларга берилган ва берилмаган нарсалар менга ато этилди, мен одамларнинг билган нарсаларини ва билмаган нарсаларини ҳам билдим. Лекин рози бўлган пайтда ҳам, ғазабланган пайтда ҳам – ҳақни айта олиш, бойликда ҳам, қашшоқликда ҳам – ўртача ҳолни сақлаш, ботинда ҳам, зоҳирда ҳам – Аллоҳдан кўрқишдан афзалроғи менга берилмади (яъни, менга берилган нарсалар ичида энг афзали мана шулар эди).

أَخْبَثُ النَّاسَ: الْمُسَاوِي بَيْنَ الْمَحَاسِنِ وَالْمَسَاوِي.

Одамларнинг энг пасткаши яхшилик билан ёмонликни баравар кўрадиганларидир.

اجْتَذِبْ بِأَفْعَالِكَ مَا نَسَبَهَا، وَقَابِلْ بِمَجَازَاتِكَ مَا أُوجِبَهَا.

Қилган ишларинг сабабли ўша ишларга лойиғини тортиб олавер ва берган жазоларинг сабабли ўша жазоларни вожиб қилган нарсаларга йўлиққин.

وَقَالَ الْحَسَنُ الْبَصْرِيُّ: الْمُؤْمِنُ لَا يَحِيفُ عَلَى مَنْ يُبْغِضُ وَلَا يَأْتُمُّ فِيمَنْ أَحَبَّ.

Ҳасан Басрий дейди: “Мўмин киши ёмон кўрган кимсасига зулм қилмайди ва яхши кўрган кишиси учун гуноҳга бормайди.

لَا تَصْطَنِعْ مَنْ خَانَهُ الْأَصْلُ وَلَا تَصْحَبْ مَنْ فَاتَهُ الْعَقْلُ.

Асли хиёнат қилган, яъни асли номаълум кимсага яхшилик қилма, ақли тарк этган кимсага дўст бўлма.

سُئِلَ حَكِيمٌ عَنِ الْمَسِيءِ فَقَالَ: هُوَ مَنْ لَا يُبَالِي أَنْ يَرَاهُ النَّاسُ مُسِيئًا. الدَّهْرُ حَسُودٌ لَا يَأْتِي عَلَى شَيْءٍ إِلَّا غَيَّرَهُ. أَصَابَ الدُّنْيَا مَنْ حَذَرَهَا وَأَصَابَتِ الدُّنْيَا مَنْ أَمْنَهَا. إِحْذَرِ الْجَدِيدَيْنِ: فَلِلْأَقْدَارِ أَوْقَاتٌ تَعْجِزُ عَنْ إِدْرَاكِهَا الْأَفْكَارُ.

Бир донишманддан ёмон кимса ҳақида сўралди, шунда у деди: “Ёмон киши одамлар уни ёмон дейишига парво қилмайдиган кимсадир”. Замон ҳасад қилувчидир, у бирор нарсанинг устига келар экан, албатта уни ўзгартириб, бузиб ўтади. Дунёдан ҳазар қилган киши дунёга етишади, дунёга ишониб қолган кишини дунё эгаллаб олади. Иккита янгидан (кеча ва кундуздан) эҳтиёт бўл, чунки тақдирларда шундай вақтлар борки, фикрлар уни идрок қилишдан ожиз.

شعر:

إِنَّ لِلدَّهْرِ سَطْوَةً فَاحْذَرْنَهَا لَا تَبَيِّنَنَّ قَدْ أَمِنْتَ الدُّهُورَا

Шеър (насрий баён): “Албатта бу замоннинг бир ҳамласи бор, бас, ундан эҳтиёт бўл. Бирорта кечангни унга ишонган ҳолда ўтказма”.

مَنْ مَنَّ بِعَرَضِهِ لَمْ يَدَعْ الْمِرَاءَ, مِنْ عَلَامَةِ الدَّوْلَةِ قِلَّةُ الْعُقْلَةِ. مَنْ قَلَّتْ تَجَرِبَتُهُ خُدِعَ وَمَنْ قَلَّتْ مُبَالَأَتُهُ صُرِعَ. الْعَاقِلُ مَنْ كَانَ الْحِذْرُ جُنَّتَهُ وَالْإِسْتِظْهَارُ عُذَّتَهُ. الْمَرْءُ بِسَاعَاتِهِ وَالِدَّهْرُ فِي مُسَاعَاتِهِ.

Ким ўз обрўсини миннат қилса, боши чиқмайди. Давлати борлигининг белгиси ғафлатнинг камлигидир. Тажрибаси оз киши алданади, бепарво киши енгилади. Эҳтиёткорлик – қалқони ва маслаҳат

сўраш – қуроли бўлган киши ҳақиқий оқилдир. Кишининг соатлари белгиланган, замон у билан рақобатда.

المضطرُّ جَسُورٌ وَالْقَادِرُ غَيُورٌ. إِصْنَعِ الْخَيْرَ عِنْدَ إِمْكَانِهِ، يَبْقَى لَكَ حَمْدُهُ بَعْدَ زَوَالِ زَمَانِهِ.
الدُّنْيَا إِنْ بَقِيََتْ لَكَ لَمْ تَبْقَ لَهَا، وَلَمْ مَنْ يَتَعَرَّضْ لِلنَّوَائِبِ تَعَرَّضَتْ لَهُ.

Ночор киши ботир, қодир киши ҳамиятли бўлади. Имкони пайтда яхшилик қил, шунда яхшиликнинг замони ўтгандан кейин ҳам унинг мақтови сен билан қолади. Топган дунёнг сен учун туриб берса ҳам, сен дунё учун боқий туrolмайсан. Ким мусибатларга рўбарў бўлмаса, мусибатлар унга рўбарў келади.

شعر:

أَرَى طَالِبَ الدُّنْيَا وَإِنْ طَالَ عُمُرُهُ   وَنَالَ مِنَ الدُّنْيَا سُورًا وَأَنْعَمًا
كَبَانِ بَنِي بُنْيَانِهِ وَأَتَمَّهُ   فَلَمَّا اسْتَوَى مَا قَدْ بَنَاهُ تَهَدَّمَ

Шеър (насрий баён): “Мен дунё истаган кишини, гарчи унинг умри узун бўлиб, дунёнинг хурсандчилик ва неъматларига етган бўлса ҳам, уни шундай қурувчига ўхшатаман: у бино қурилишини бошлаб, иморатни тўла битказиб, уй тикка бўлгач, ўзи ҳам, уйи ҳам вайрон бўлади”.

الزَّمَانُ يَتَقَلَّبُ بِأَلْوَانِهِ وَيَخْشَنُ بَعْدَ لِيَانِهِ فَيَسْلُبُ مَا أَعْطَى وَيَفْرُقُ مَا جَمَعَ إِنَّ لَهُ صُرُوفًا لَسْتَ عَنْهَا مَصْرُوفًا.

Замон турли-туман ранглари билан айланиб туради, мулойимлигидан сўнг дағаллашади, оқибатда, берганини қайтиб олади,

жамлаганини тарқатади. Ҳақиқатда замоннинг шундай тескари айланишлари бор, сен уни айланиб ўтолмайсан.

شعر:

إِنَّ الزَّمَانَ وَإِنْ إِلَّا
وَبَاتُهُ الْمُتَحَرِّكَ
نَ لِأَهْلِهِ لَمُخَاشِنُ
ثُ كَأَنَّهُنَّ سَوَاكِ

Шеър (насрий баён): “Албатта замон гарчи ўз аҳлига мулойим бўлса ҳам, ҳақиқатда у дағал, кўполдир. Унинг ҳаракатлардан иборат ҳамлалари гўё ҳаракатсиз, тинч турганга ўхшайди”.

إِنْتَهَزَ فُرْصَةً مُكْتَنِكَ بِعَرَضِ الصَّنَائِعِ لِتَكُونَ لَكَ دُخْرًا فِي النَّوَائِبِ وَخَلَفَا فِي الْعَوَاقِبِ وَلَا
يُلْهَكَ اسْتِكْفَاؤُكَ عَنِ الاسْتِظْهَارِ وَلَا يَمْنَعُكَ اسْتِغْنَاؤُكَ عَنِ الاسْتِكْثَارِ الْمَرْءُ ابْنُ يَوْمِهِ فَلْيَنْتَبِهْ مِنْ
نَوْمِهِ.

Яхшиликларни мақсад қилиш билан имконингда бор фурсатни ғанимат бил, шунда у яхшиликлар мусибат етган кунларда заҳира ва ишларингнинг сўнгида сенга ўринбосар бўлади. Қаноатли бўлганинг сени маслаҳат сўрашдан чалғитиб қўймасин, беҳожатлигинг маслаҳат сўрашни кўпайтиришдан тўсмасин. Киши шу кунининг фарзанди, бас, у уйқусидан уйғонсин.

شعر:

تَنَفَّلْكَ تَسْمَعُ مَا حَيَّيْتَ
وَالْمَرْءُ قَدْ يَرْجُو الرَّجَا
بِهَالِكَ حَتَّى تَكُونَهُ
ءَ مُؤَمَّلًا وَالْمَوْتُ دُونَهُ

Шеър (насрий баён): “Модомики, ҳаёт экансан, “фалончи дунёдан ўтибди, ҳалок бўлибди” деган гапларни то ўзинг билан ҳам шу воқеа содир бўлгунча, яъни ўлгунингча эшитаверасан. Киши орзу-ҳавасга берилиб умид қилаверади, ҳолбуки ўлим унинг олдида турибди”.

مَنْ كَفَّ نَفْسَهُ عَنِ الْقَبِيحِ أَمِنَ مِنْ وَجَلِهِ، وَمَنْ قَبَضَ يَدَهُ عَنِ الْإِسَاءَةِ سَلِمَ مِنْ زَلَلِهِ وَمَنْ
تَطَاوَلَ بِالْقُدْرَةِ غَفَلَ وَهُوَ مَطْلُوبٌ، وَأَمِنَ وَهُوَ مَسْلُوبٌ. بِاعْتِزَالِكَ لِلشَّرِّ يَعْتَرِلُكَ الضَّالُّونَ
وَبِالنَّصْفَةِ يَكْثُرُ الْوَاصِلُونَ. لَا تَغْتَرَّ بِالْأَمَلِ وَلَا تَسْتَكْثِرِ الْعَمَلَ وَلَا تُلْهِكِ الدُّنْيَا بِغُرُورِهَا تَقَعُ فِي
هَفَوَاتٍ شُرُورِهَا.

Ким ўзини хунук ишдан тийса, ўша ишнинг хавфидан сақланган бўлади, ким қўлини гуноҳдан тийса, гуноҳнинг тойилтиришидан саломат бўлади. Ким куч-қудрати билан катта кетса, ҳали куч-қудрат талаб қилинаётган ҳолида ғофил қолган ва куч-қудратдан маҳрум қилинаётган ҳолида хотиржам турган кишидир. Ёмонликдан узоқлашишинг сабабли адашганлар сендан узоқлашади, инсофли бўлишинг сабабли сен томон келувчилар кўпаяди. Орзуга алданма ва қилаётган ишингни кўп санама. Дунё ўзининг алдовлари билан сени чалғитмасин, акс ҳолда унинг ёмонликлари чоҳига қулайсан.

شعر:

أَنْتَ نِعَمَ الْمَتَاعِ لَوْ كُنْتَ تَبْقَى   غَيْرَ أَنْ لَا بَقَاءَ لِلْإِنْسَانِ
لَيْسَ فِيمَا بَدَأَ لَنَا مِنْكَ عَيْبٌ   عَابَهُ النَّاسُ غَيْرَ أَنَّكَ فَانَ

Шеър (насрий баён): “Сен қандаям яхши бир ҳолдасан, кошки бу ҳолатинг боқий турса, бироқ инсон учун боқийлик йўқ! Сенда одамлар айтса бўладиган, бизга кўринган бирор айб йўқ, фонийлигингдан бўлак!”

مُخَالَطَةُ الْجَاهِلِ أَضَرُّ مِنَ السِّمِّ وَأَنْفَدُ مِنَ السَّهَمِ. يَضْعُفُ الْجَاهِلُ إِنْ تُورِكَ وَيَقْوَى إِنْ شُورِكَ.

Нодон билан ошночилик захардан кўра зарарлироқ, ўқдан кўра ўткирроқдир. Нодонни эътиборсиз ташлаб қўйилса – заифлашади, агар унга шерик бўлинса – кучаяди.

قِيلَ: فِي بَعْضِ كُتُبٍ عَنْ بَنِي إِسْرَائِيلَ: أَبْعُدْ عَنِ الْجَاهِلِ إِنْ طَلَبْتَ الرَّاحَةَ، فَإِنَّ حَمَلَ الرَّمْلِ وَالْحَدِيدِ أَسْهَلُ مِنَ الْمَشْوَى مَعَ الرَّجُلِ الْجَاهِلِ، وَضَرَرُ الْجَاهِلِ أَعَمُّ مِنْ ضَرَرِ الشَّرِّ لِأَنَّ قَانُونَ الشَّرِّ مَعْلُومٌ وَقَانُونَ الْجَاهِلِ غَيْرُ مَعْلُومٍ.

Бани Исроил китобларидан бирида айтилган: “Агар роҳат истасанг, жоҳилдан узоқ бўл. Чунки кум ва темирни кўтариш жоҳил билан бирга бўлишдан осонроқ. Жоҳилнинг зарари ёмонликнинг зараридан кўра умумийроқ (хар томонламадир). Чунки ёмонликнинг қонун-қоидаси маълум, жоҳилнинг қонун-қоидаси эса номаълумдир”.

لِكُلِّ شَيْءٍ لُبَابٌ، وَلُبَابُ النُّفُوسِ الْأَلْبَابُ وَقَالَ حَكِيمٌ: مُخَالَطَةُ الْأَشْرَارِ مِنْ أَعْظَمِ الْأَخْطَارِ مَنْ قَضَيْتَ وَاجِبَهُ أَمِنْتَ جَانِبَهُ. لَيْسَ يَكْفِيكَ مَنْ لَمْ تَكْفِهِ. لَيْسَ جَزَاءُ مَنْ سَرَّكَ أَنْ تَسُوَّهُ مَنْ حَسَنَ وَدَادُهُ قَبْحَ اسْتِفْسَادِهِ. مَنْ يَحْنُ يَهُنْ.

Ҳар бир нарсанинг мағзи бор, жонларнинг мағзи ақллардир. Донишманд деди: “Ёмонлар билан ошно бўлишнинг ўзи хатарларнинг энг улканидир”. Кимнинг мажбуриятини адо қилсанг, у томондан энди хотиржамсан. Сенинг фойданг тегмаган кишидан сенга ҳам фойда етмайди. Сени хурсанд қилган кишининг мукофоти унга ёмонлик

килишинг эмас. Ким дўстлигини чиройли қилса, уни бузиш хунук бўлади. Ким хиёнат қилса, хорланади.

الْعَجْزُ نَائِمٌ وَالْحَزْمُ يَقْظَانُ. مَنْ لَمْ يَلْزَمْ نَفْسَهُ حَقَّكَ لَا تُلْزِمَ نَفْسَكَ حَقَّهُ. لِكُلِّ بِنَاءٍ أُسٌّ وَلِكُلِّ تَرَابٍ غَرْسٌ لَا خَيْرَ فِي مُعَيْنٍ مُهِينٍ وَلَا فِي صَدِيقٍ ضَنِينٍ كَثْرَةُ النُّصَحِ تَحْمِلُ عَلَى سُوءِ الظَّنِّ. مَنْ ضَعَفَ الْأَمْرَ إِعْلَانُهُ قَبْلَ إِحْكَامِهِ. الْوَاقِيَةُ خَيْرٌ مِنَ الرَّاقِيَةِ. مَنْ بَسَطَهُ الْإِذْلَالُ قَبَضَهُ الْإِذْلَالُ إِذَا زَادَكَ الصَّدِيقُ إِقْبَالًا زَدَهُ إِجْلَالًا.

Ожизлик — мудроқлик, эҳтиёткорлик — уйғоқликдир. Сенинг ҳурматингни ўрнига қўймаган кишининг ҳурматини сен ҳам ўрнига қўймайсан. Ҳар бир бинонинг пойдевори ва ҳар бир тупроқнинг кўчати бор. Таъна қилаверадиған ёрдамчида ва бахил дўстда хайр йўқ. Холисликнинг кўпи ёмон гумон туғилишига сабаб бўлади (яъни, бировга холис яхшилиқни кўпайтирсангиз, унинг кўнглида сизга нисбатан шубҳа пайдо бўлади). Ишни пишиқ қилиб битирмасдан олдин эълон қилиш иш ҳали заифлигидан нишона. Сақланиш бетиним униб-ўсиб кетишдан яхшироқдир. Кимни эркалик ёйиб юборса, хорлик уни йиғиштириб олади. Дўстинг сен томон юзланишни зиёда қилса, сен унинг ҳурматини зиёда қил.

شعر:

فَرِّمَّا أَوْرَثَ الْإِذْلَالُ إِذْلَالًا	إِنْ قَرَّبُوكَ فَلَا تَأْمَنْ بَعَادَهُمْ
يُعَوِّضُونَكَ بِالْإِذْبَارِ إِقْبَالًا	وَإِنْ جَفَوَكَ فَلَا تَيَأْسُ لَعَلَّهُمْ
قَدْ يُحْدِثُ اللَّهُ بَعْدَ الْحَالِ أَحْوَالًا	وَالْأَمْنُ وَالْيَأْسُ لَا تَسْلُكَ طَرِيقَهُمَا
قَالَتْ لَكَ النَّفْسُ مَاتَ الْهَجْرُ قُلْ لَا لَا	وَإِنْ خَشَّ الصُّدُودَ إِذَا مَا وَاصَلُوكَ وَإِنْ

Шеър (насрий баён): “Агар сени ўзларига яқинлаштиришса, узоқлаштиришларидан ҳам хотиржам бўлма. Кўпинча эркаликлар хорликка сабаб бўлади. Агар сени ўзларидан айирсалар, ноумид бўлма, шояд сендан орқа ўгиришлар сенга юзланишга айланиб қолса. Хотиржамлик ва ноумидликнинг йўлига юрма, Аллоҳ гоҳо бир ҳолатдан сўнг яна қанча ҳолатларни пайдо қилади. Сен уларга қўшилиб юрганинга, ора тўсилиб қолишидан қўркиб тур. Агар нафсинг сенга: “айрилиқ ўлди” деса, сен: “йўк, йўк” деб тур”.

لا تَقْمِ بِرَبْعٍ مُنْتَقِمٍ أَتَعِبَ قَدَمَكَ فَكَمْ تَعِبَ قَدَمُكَ. مَنْ أَحَبَّ الشَّهَوَاتِ أَبْغَضَ نَفْسَهُ.
أَحَقُّ النَّاسِ بِالنَّفْعِ وَالصَّنِيعَةِ الشُّكُورُ وَالْمَنْعُ الْكُفُورُ.

Сендан ўч олиш қасди бўлган кишига тегишли ҳудудда яшама. Тўхтама, кадам босиб, кадамларинг чарчасин. Чунки қанча чарчоқлар бор, сени пешқадам қилади. Нафс хоҳишларини яхши кўрган кимса ўзини ёмон кўрган кимсадир. Манфаат ва яхшиликка одамлар ичида энг ҳақдори – шуқр қилувчи киши, манъ қилинишга энг лойиғи – яхшиликни билмайдиган кўрнамак кимсадир.

لَنْ يَنْصَحَكَ مَنْ غَشَّ نَفْسَهُ وَلَنْ يَنْفَعَكَ مَنْ ضَرَّهَا بَعِيدٌ مِمَّنْ أَسْقَطَ حَقَّ نَفْسِهِ أَنْ يَقُومَ
بِحَقِّ غَيْرِهِ وَصَعُبُ عَلَى مَنْ أَلْفَ إِسْقَاطِ الْحُقُوقِ التَّكْلِفُ أَنْ يُحَوَّلَ عَنْهُ.

Ўзига сохта муносабатда бўлган киши ҳеч қачон сенга холис муносабатда бўлолмади ва ўзига зарар берган киши ҳеч қачон сенга фойда бермади. Ўз ҳаққига эътиборсиз кишининг бошқа бировнинг ҳаққини адо қилиши ақлдан узоқ иш. Ўзининг ҳақларини эътиборсиз ташлаб қўйишга ўрганган кишининг бу одатни ўзгартиришга уриниши амри маҳол.

دُو الْمُرُوءَةِ يَرْتَفِعُ وَتَارِكُهَا يَهْبُطُ. الْارْتِقَاءُ صَعْبٌ وَالْانْحِطَاطُ هَيِّنٌ كَالْحَجْرِ الثَّقِيلِ رَفْعُهُ عَسِيرٌ وَحَطُّهُ يَسِيرٌ. هَذَّبَ نَفْسَكَ مِنَ الدَّنَسِ تَتَهَذَّبُ جَمِيعُ أَتْبَاعِكَ، وَنَزَّ نَفْسَكَ عَنِ الطَّمَعِ يَتَنَزَّ جَمِيعُ خُلَفَائِكَ. مَا زَانَكَ مَا أَضَاعَ زَمَانُكَ وَلَا شَانَكَ مَا أَصْلَحَ شَأْنُكَ.

Мард киши юксалади, номард эса кулайди. Юксалиш оғир, кулаш осон, худди оғир тошни юқорига қўтариш қийин, пастга қулатиш осон бўлгани каби. Нафсингни кирдан тозаласанг, сенга эргашувчилар ҳам тоза бўлади. Нафсингни тамаъдан покласанг, барча ўринбосарларинг ҳам тамаъдан пок бўлади. Вақтингни зое қилган нарса сенга зийнат эмас, шаънингни ўнглаган нарса сенга айб эмас.

الْأَقْدَارُ إِذَا انْفَضَّتْ، كَالْكَوَاكِبِ إِذَا انْقَضَتْ. اخْفِضْ جَنَاحَكَ لِمَنْ عَلَا، وَوَطِّئْ كَنَفَكَ لِمَنْ دَنَا، وَتَجَافَ الْكِبَرَ تَمْلِكُ مِنَ الْقُلُوبِ مَوَدَّتَهَا، وَمِنَ النُّفُوسِ مُسَاعَدَتَهَا.

Тақдир (ҳукмлари)нинг юзага чиқиши учиб тушган юлдузларга ўхшайди (яъни, уни изга қайтаришнинг иложи йўқ). Ўзини баланд олган кишига қанотингни паст тут, сенга яқин келган кишига ёнингдан жой бер. Кибрдан ўзингни узоқ тутсанг, қалбларнинг дўстлиги ва кўмагига молик бўласан.

كُنْ صَبُورًا فِي الشَّدَّةِ، شَكُورًا فِي النِّعَةِ. لَا تُبْطِرْكَ السَّرَّاءُ، وَلَا تُدْهِشَكَ الضَّرَّاءُ، لِتَكْفَأَ أَحْوَالُكَ وَتَعْتَدِلَ خِصَالُكَ فَتَسْلَمَ مِنْ طَيْشِ النَّظَرِ وَسَكْرَةِ الْبَطْرِ. كُنْ لِلشَّهَوَاتِ عَزُوفًا تَنْفِكَ مِنْ أَسْرِهَا، فَمَنْ قَهَرْتُهُ الشَّهْوَةُ كَانَ عَبْدًا لَهَا، وَمَنْ اسْتَعْبَدَتْهُ الشَّهْوَةُ ذُلٌّ بِهَا.

Қийинчилик кунларда ўта сабрли, неъматларга бурканган кунларда ўта шукрли бўл. Хурсандчилик сени маст қилмасин, мусибат сени даҳшатга солмасин. Ҳар қандай вазиятда ҳолатларинг бир хил,

хислатларинг мўътадил бўлсин. Шунда енгилтакликдан ва ҳаддан ошиш мастлигидан саломат бўласан. Нафс хоҳишларига нафратли бўл, шунда унга асир бўлишдан қутуласан. Ким нафс хоҳишига мағлуб бўлса, унинг қулига айланади. Хоҳишига қул бўлган киши ўша хоҳиши сабабли хор бўлади.

كُنْ بِالزَّمَانِ خَيْرًا تَسْلَمُ مِنْ عَثَرَتِهِ، فَإِنَّ الْعُرُورَ بِهِ مُرْدٌ، وَقَدِّمَ لِمَعَادِكَ مَا تُحِبُّ أَنْ تَرَاهُ هُنَاكَ
فَلَنْ تَجِدَ إِلَّا مَا قَدَّمْتَ وَلَنْ تُجَازِيَ إِلَّا بِمَا صَنَعْتَ وَاسْتَقِلَّ مِنَ الدُّنْيَا تَنْلَ عِزًّا فَلَنْ يَذُلَّ إِلَّا
صَاحِبُهَا وَلَنْ يَحْزَنَ إِلَّا طَالِبُهَا إِذَا كَانَتِ الدُّنْيَا غَدَاةً فَمَا مُوجِبُ الطَّمَأْنِينَةِ إِلَيْهَا، وَإِذَا كَانَتِ
الْأَشْيَاءُ غَيْرَ دَائِمَةٍ فَفَيْمَ الشُّرُورُ بِهَا.

Замондан хабардор бўлиб тур, шунда унинг тойилтиришларидан омон бўласан. Чунки замонга алданиш ҳалок қилувчидир. Қайтиб борадиган сўнгги манзилинг учун ўша манзилда кўришни истаган нарсангни олдинроқ жўнат, чунки у ерда фақат жўнатган нарсангнигина топасан ва қилмаганинг билан эмас, қилган ишинг билангина жазоланасан. Дунёдан озини сўра, азизликка эришасан. Чунки фақат дунё эгасигина хорланади, фақат дунёни талаб қилувчигина ғам-ташвишдан боши чикмайди. Агар дунё хиёнаткор экан, дунёга хотиржам бўлишга мажбур қилаётган нарсани нима?! Агар дунё доимий эмас экан, у билан хурсанд бўлиш нима ўзи?!

الْقَلْبُ الْعَلِيلُ يَمِيلُ إِلَى الْآبَاطِيلِ. مَنْ أَشْرَفَ الْأَخْلَاقِ صِيَانَةُ النَّفْسِ عَنِ الْفَقَاقِ. تَقْرِبُ
السُّفْلِ يُزِيلُ الدُّوْلَ. الْحَزْمُ أَسَدُ الْآرَاءِ وَالْعَفْلَةُ أَضَرُّ مِنَ الْأَعْدَاءِ. بِالْإِسَاءَةِ يَفُوتُ الْمُرَادُ وَبِالْعَدْلِ
تُعَمَّرُ الْبِلَادُ وَتُسْتَمَالُ الْعِبَادُ. بِالظُّلْمِ يَزُولُ الْمُلْكُ وَبِاللُّطْفِ تُقْتَنَصُ الْأُسُودُ وَيَحْصُلُ كُلُّ مَقْصُودٍ.

Носоғлом қалб ботил нарсаларга мойил бўлади. Ўзни мунофиқликдан сақлаш хулқларнинг энг улуғидир. Пасткашларни яқинлаштириш давлатларни

йўқ қилади. Эҳтиёткорлик фикрларнинг энг тўғриси, ғафлат душманнинг энг зарарлисидир. Ёмонлик сабабли мақсад бой берилади, адолат сабабли шаҳарлар обод бўлади ва бандалар ўзга мойил қилинади. Зулм сабабли подшоҳлик кетади, мулойимлик билан шерлар овланади ва ҳар бир мақсад ҳосил бўлади.

لَيْسَ الْوَهْمُ كَالْفَهْمِ وَلَا الْحَبْرُ كَالْعَيَانِ. طَهَّرْ نَفْسَكَ مِنَ الْبَغْيِ وَأَزْخِ مِنْ قَلْبِكَ الْكِبْرَ
وَاجْتَذِبِ الْقُلُوبَ بِالْإِسْتِعْطَافِ وَاسْتَمِلِ النُّفُوسَ بِالْإِنْصَافِ. إِحْذَرْ دَعْوَةَ الْمَظْلُومِ وَتَوَقَّهَا وَرَقَّ لَهَا
إِنْ وَاجَهَكَ بِهَا وَلَا تَبْعَثْكَ الْعِزَّةُ عَلَى الْبَطْشِ فَتَزْدَادَ بِبَطْشِكَ ظُلْمًا وَبِعِزَّتِكَ بَغْيًا وَحَسْبُكَ مَنْصُورًا
مَنْ كَانَ اللَّهُ نَاصِرَهُ .

Ваҳм (яъни, ўй-хаёл) фаҳм (яъни, фаҳм юритиш) эмас ва эшитилган хабар кўз билан кўргандек эмас. Нафсингни зулмдан покла, қалбингдан кибрни кеткиз. Қалбларни юмшоқлик билан ўзингга торт ва уларни инсоф билан ўзингга мойил қил. Мазлумнинг дуосидан эҳтиёт бўл, ундан қўрқ. Агар мазлум дуоси билан сенга рўбарў келса, унга юмшоқ муомалада бўл. Азизлигинг ҳамла қилишга сабаб бўлмасин, акс ҳолда бу ҳамланг билан зулмни, азизлигинг билан ҳаддан ошишни зиёда қилган бўласан. Аллоҳ ёрдамчиси бўлган кишининг ғолиблиги ибратланишингга кифоядир.

وَقَالَ أَحَدُ الْحُكَمَاءِ يَنْصَحُ صَدِيقًا لَهُ: اِعْلَمْ يَا أَخِي أَنَّ الدُّنْيَا دَارُ فَنَاءٍ وَزَوَالٍ وَبِهَذَا حَكَمَ
الْمَوْلَى عَزَّ اسْمُهُ عَلَى كُلِّ حَيٍّ وَأَذَّنَ بِالرَّحِيلِ مِنْهَا وَالْإِنْتِقَالَ وَقَضَى بِالْمَوْتِ عَلَى الْكَبِيرِ وَالصَّغِيرِ
وَقَدَّرَ بِالْمَوْتِ عَلَى الْمَأْمُورِ وَالْأَمِيرِ وَصَيَّرَهَا دَارَ هُمُومٍ وَأَكْذَارٍ وَمَتَاعِبٍ وَأَخْطَارٍ وَمَصَائِبَ وَأَحْزَانٍ
وَنَوَائِبَ مُتَوَالِيَةٍ عَلَى تَوَالِي الزَّمَانِ لَا تَبْقَى مَعَ وَاحِدٍ عَلَى حَالَةٍ وَلَا تَخْلُو دَائِمًا مِنَ الْإِسْتِحَالَةِ إِنْ
حَلَّتْ إِنْحَلَّتْ أَوْ هَنَتْ أَوْ هَنَتْ وَإِنْ كَسَتْ أَوْ كَسَتْ أَوْ جَلَّتْ أَوْ جَلَّتْ فَيَا لَهَا مِنْ دُنْيَا عَدَّارَةٍ غَرَّارَةٍ
خَوَّانَةٍ مَكَّارَةٍ تَغُرُّ الْأَمِيرَ حَتَّى يَظُنَّ أَنَّهَا تَدُومُ لَهُ وَتُخَادِعُهُ وَتَضْحَكُ عَلَيْهِ لِتُجْنِدِلَهُ وَتَبْلُغَهُ مَهْمَا
يَهْوَى وَيُرِيدُ وَمَا يَرُومُ وَمَا يَدْرِي أَنَّهَا عَلَى إِضْرَارِهِ عَازِمَةٌ وَأَنَّهَا حَوْلُهُ بِالْحَوَادِثِ حَائِمَةٌ وَأَنَّهَا فِي كُلِّ

يَوْمَ تُحَاوِلُ عَلَى هَلَاكِهِ فِي كُلِّ وَقْتٍ وَسَاعَةٍ تُسَاوِمُهُ الرَّدَى وَتَنْصِبُ لَهُ أَشْرَاكَهُ وَتُظْهِرُ لِلْمَعْرُورِ أَنَّهَا صَدِيقَةٌ لَهُ وَهِيَ فَتَانَةٌ فَتَاكَةٌ.

Донишмандлардан бири дўстига насиҳат қилди: “Билгил, эй биродар! Дунё ўткинчи ва йўқ бўлувчи бир уйдир. Исми буюк бўлган Хожамиз – Аллоҳ ҳар бир тирик жонзотга мана шу ўткинчилик ва йўқ бўлиш ҳукмини жорий этди, бу уйдан кетиш ва кўчиш борлигини билдирди, бошликка ҳам, хизматкорга ҳам кетишни тақдир этди, бу дунёни ғам, қайғу, машаққат, хатар, мусибат, хазинлик, кетма-кет келаётган замонларга мос турли-туман кулфатлар диёрига айлантди. Дунё бирорта кишига нисбатан бир ҳолатда қолмайди, доимо ўзгариб туради. Дунё келса – кетади, қондирса – заифлаштиради, кийинтирса – баҳони туширади, кўп бўлса – хатарга солади. Эҳ, бу дунё ғаддор, алдамчи, хиёнаткор, маккор! У мартаба эгаси бўлмиш амирни шундай аврайдик, ҳатто у амир бу дунёни ўзи учун доимий турадигандек гумон қилади, дунё эса уни жойидан кулатиш учун ҳийлага солиб, устидан кулади, амирни ўзи хоҳлаган, ўзи ихтиёр этган жойга етказди. Амир дунё унинг зарарига қасд қилувчи эканини, турли ҳодисалари билан уни гирдобга тортаётганини, ҳар куни уни ҳалок қилишга уринаётганини, ҳар соат, ҳар сония ўлим у билан олишаётганини ва тузоққа илинтириш учун тўрларини ёйиб кўйганини билмайди. Дунёга алданган кишига дунё ўзини дўст кўрсатади, аслида у ҳалокатга элтувчи фитнадир”

فَبَيْنَمَا الْأَمِيرُ فِي دَوْلَتِهِ وَالْعَزِيزُ فِي عِزَّتِهِ وَالْحَاكِمُ فِي سَطْوَةِ حُكْمِهِ وَالْمَلِكُ فِي قُوَّةِ عِزِّهِ إِذْ هِيَ هَجَمَتْ عَلَيْهِ بِالْحَوَادِثِ وَأَوْصَلَتْهُ الْمَصَائِبُ وَالنَّوَائِبُ وَلَا تُبَالِي مَنْ أَجْنَادُهُ وَلَا مِنْ عَشَرَاتِ الْمُحَدِّقِينَ بِهِ وَلَا تَسْتَحِي مِنْ أَحْبَابِهِ وَهُمْ حَوْلَهُ جُلُوسٌ وَلَا تُرَاعِي لِكَثْرَةِ الْخَادِمِينَ إِلَيْهِ وَعَصَبَةِ الْعَبِيدِ

الواقفين بين يديه ولا تكرم لأحد من أصحابه والذين يآلفونه من أحبائه وهم بها مسرورون فما تراها إلا هدمت جداره وأخرت بيته وفلقت نساءه وسلبت قراره ونزعت روحه من جسده وأخرجته فارغاً من كل شيء كان ماله في قبضة يده وأورثته الحسرة على ماله وأولاده فيبتهت ويندهش ويختار في عقله وفكرته ويذكرها وفاءها له فلا يرى منها غير الإعراض والإدبار يصيح ويستغيث فلا يجد من يغث وأعز أصحابه يسلمه للموت يسرع أهله وخدائمه وأولاده للموارة في متاعه، ولا ينفعه في هذا الحادث أعز أصحابه، ولا أحد يقدر يرُدُّ عنه مصابه الذي جرى له، والذي كان يظهر له أنه أعز من أبيه وأشفق من أمه فيندم عليه حد الندم ولا ينفعه شيء ويصير إلى المقابر رمة من الرمم وبعد ذلك يحاسب على النفي والقطمير وذلك الجمع لا ينفعه منه لا قليل ولا كثير ويفتسم أعداءه أمواله وعياله تتزوج وينساه جميع الناس والذين يأخذون أمواله لا يترحمون عليه.

Амир ўз давлатига эга, ғолиб ғалаба нашидасини сураётган, ҳоким ҳукмини юритаётган, подшоҳ ўз салтанатида пайтда дунё унга ўз ҳодисалари билан ҳужум қилади, мусибат ва фалокатлар етказди. Дунё унинг қўшинларига, унга кўз тикиб турган яқинларига парво қилмайди, унинг атрофида йиғилган дўстларидан тортиниб ўтирмайди, хизматкорларининг кўплигини, олдида турган тўп-тўп қулларни дунё эътиборга олмайди, унинг бирорта дўстига ҳурмат кўрсатмайди. Ҳолбуки, у дўстлар ўша мартаба эгаси билан улфат тутинган, унга берилган дунё билан хурсанд эдилар. Энди эса дунёни салтанат эгасининг деворини бузаётган, уйини вайрон қилаётган, хотинларини бесаранжомликка солган, қарорини ўғирлаган, жонини танасидан суғириб олаётган ҳолда кўрасан. Қўлга киритган барча нарсаларидан фориғ ҳолда дунё уни ҳайдаб чиқаради, мол-давлати, фарзандлари учун ҳасратни унга мерос қилади. Шунда у ҳайронлик ичра лол қотади, даҳшатга тушади, ақли, фикри довдираб қолади, “сен менга вафодор эинг-ку” деб дунёга эслатган бўлади, аммо дунёни ўзидан юз бурган,

орқа ўгирган ҳолда кўради. Бақиради, ёрдам сўрайди, лекин бирорта ёрдамчини тополмайди. Энг кучли дўстлари уни ўлимга топширади. Яқинлари, хизматкорлари, фарзандлари ундан қолган матоҳларни мерос қилиб олишга шошилишади. Бир пайтлар “сен менга отамдан азизроқ, онамдан меҳрибонроқсан” деб яқинлигини изҳор қилган энг ишончли дўстлардан ҳам бу ҳолатда манфаат йўқ, бирор киши унга етган бу мусибатни қайтаришга қодир эмас. Кейин у чексиз пушаймон чекади, ҳеч нарса фойда бермайди, қабрларда чириган суякка айланади. Ундан сўнг хурмо данаги устидаги юпка пардачалик нарса учун ҳисобга тортилади. Тўплаган моллари кўп бўлсин, оз бўлсин, фойда бермайди, душманлари уларни бўлиб олади. Аёллари эрга тегиб кетади, ҳамма одамлар уни эсдан чиқаради. Молини олаётганлар унга раҳм қилмайди.

وَلَا يَخْصُلُ بَعْدَ تِلْكَ الدَّوْلَةِ وَكَثْرَةِ الْأَمْوَالِ إِلَّا عَلَى الْوَبَالِ وَالْخُسْرَانِ وَعَلِمَ يَا أَخِي أَنَّ هَذَا
حَالُ الدُّنْيَا فِي كُلِّ الدُّهُورِ وَمَنْ يَظُنُّ أَنَّ الْحَوَادِثَ لَا تَأْتِي عَلَيْهِ فَهُوَ مَجْنُونٌ مَغْرُورٌ وَعَلِمَ أَيْضًا أَنَّ
النَّصِيحَةَ مِنَ الْإِيمَانِ وَكَمَا يَدِينُ الْفَتَى يُدَانُ فَارْجِعْ إِلَى نَفْسِكَ وَحَاسِبْهَا قَبْلَ أَنْ يَطُولَ عَلَيْكَ
الْحِسَابُ، وَتَيَقِّظِ الْيَوْمَ قَبْلَ تَعَذُّرِ الْمَتَابِ فَالَلَيْلَةُ حُبْلَى وَكَأَنَّكَ بِهَا وَقَدْ وَلَدَتِ الْعَجَائِبَ وَمَنْ لَمْ
يَتَفَكَّرْ بِالْعَوَاقِبِ مَا لَهُ فِي الدَّهْرِ صَاحِبٌ، وَعَمَّا قَرِيبٍ يَظْهَرُ الْأَمْرُ وَيَنْكَسِرُ الظُّهْرُ وَيُتَوَّنُ الدَّهْرُ
وَيَنْفَدُ الصَّبْرُ وَيَنْدُمُ الرَّجُلُ حَيْثُ لَا يَنْفَعُهُ النَّدَمُ وَيَعْمَى الْبَصَرُ مِنَ الْكَرْبِ وَزَلَّةِ الْقَدَمِ فَانْفَعْ
نَفْسَكَ وَأَنْقِذْهَا مِنَ الْمَهَالِكِ لِأَنَّكَ الْيَوْمَ لَذَلِكَ مَالِكٌ وَعِنْدَ هَجُومِ الْحَوَادِثِ مَا يُمَكِّنُكَ ذَلِكَ
فَلَعَلَّكَ تَعْتَبِرُ وَتَتَفَكَّرُ وَتَرْجِعُ إِلَى نَفْسِكَ وَتَتَدَبَّرُ

Шунча давлат ва кўп мол-дунёсидан сўнг у фақат зарар ва зиённи ҳосил қилади. Билгилки, эй дўстим, ҳамма даврларда дунёнинг холи шу экан, кимки, бу ҳодисалар менинг бошимга тушмайди, деб ўйласа, у алданган жиннидир. Яна билгилки, насиҳат иймондандир. Йигит

диёнатиға яраша жазо олади. Шундай экан, ўзингга қайт, узундан- узоқ ҳисобга тортилишингдан олдин ўзингни ҳисобга торт. Эртага тавба қилишинг кеч бўлиб қолишидан олдин – бугун уйғонгил. Чунки бу кеча ҳомиладор, гўё сен шу кеча ичидасан, у хали ажиб нарсаларни туғади. Ишларнинг охирини фикр қилмайдиган киши учун бу замонда бирорта дўст йўқ. Озгина вақт ўтиб, ишлар ошкор бўлади, бел синади, замон хиёнат қилади, сабр тугайди, киши афсус чекади, аммо афсуси фойда бермайдиган ўринда туради, ғам-қайғудан, қадамлар тойилишидан кўзлар кўр бўлади. Шундай экан, нафсингга манфаат етказ, уни ҳалокатдан қутқар. Чунки бугун сен шунга қодирсан, балолар ёприлган пайтда бунга имконинг бўлмайди. Шояд, бундан ибратлансанг, тафаккур қилсанг, ўзингга қайтсанг, тадаббур этсанг.

فَبَاعِدْ نَفْسَكَ مِنَ الضَّرْرِ وَتَأَمَّلْ إِشَارَاتٍ فِيهَا عِبْرَةٌ لِمَنِ اعْتَبَرَ، فَلَعَلَّكَ تَنْجُو مِنَ الْخَطَرِ وَإِذَا كَانَ لَا يَنْفَعُ حَذَرٌ مِنْ قَدَرٍ، إِذَا نَزَلَ الْقَضَاءُ عَمِّي الْبَصَرُ، فَانْكُفْ بِمَا أَنْعَمَ اللَّهُ بِهِ عَلَيْكَ، وَاقْنَعْ بِمَا وَصَلَ مِنَ النِّعَمِ إِلَيْكَ، الْقَنَاعَةُ كَنْزٌ لَا يَفْنَى وَالْحَرَصُ كَمْ أَنْبَتَ مِنَ الذِّلِّ غَصْنًا، وَلَا تَطْلُبِ الزِّيَادَةَ بِالْمَالِ لِأَنَّهُ كَالْمَاءِ الَّذِي فِي بَيْتٍ وَاحِدٍ سُدَّتْ مَسَارِيهَ، وَإِذْ لَمْ يَجِدْ لَهُ مَنَفَذًا يَخْرُجُ مِنْهُ غَرِقَ بِهِ صَاحِبُهُ.

Бас, нафсингни зарардан узоқлаштир, ибрат оладиган киши учун ичи ибратларга тўла ишораларни англа. Шунда шояд, хатардан нажот топсанг. Қачонки, тақдирдан эҳтиёт бўлиш фойда бермас, қазо-қадар келганида кўзлар кўр бўлар экан, Аллоҳ неъмат қилиб берган нарсалар билан кифоялан, сенга етган неъматга қаноатлан. Қаноат туганмас хазина, очкўзлик эса хорликнинг қанча шохларини ўстирган! Мол-дунёни кўпайтиришга қизиқма. Чунки у бир уйнинг ичида ҳамма томондан тўсилган сувга ўхшайди. Агар бу сув чиқадиган йўл тополмаса, уй билан бирга уйнинг эгасини ҳам ғарқ қилади.

أَمَّا تَعْلَمُ أَنَّ الدُّنْيَا قَلِيلَةٌ الْوَفَاءِ سَرِيعَةُ الْإِنْقِلَابِ وَالْجَفَاءِ، حَالُهَا حِسَابٌ وَحَرَامُهَا عِقَابٌ لَا تَخْلُو أَبَدًا مِنَ الْأَكْذَارِ، وَلَا تَحْصُلُ إِلَّا بِالْمَتَاعِ وَالْأَخْطَارِ، وَالْعَاقِلُ مَنْ قَدْ رَفَضَهَا وَأَقْبَلَ عَلَى صَالِحِ أَعْمَالِهِ، وَلَا يَغْتَرُّ بِمَنْصِبِهِ وَلَا بِمَالِهِ.

Дунёнинг вафоси оз, ўзгариши ва жафоси тез эканини нахот билмасанг?! Унинг ҳалолига ҳисоб, ҳаромига азоб бор. Дунё ҳеч қачон кирликдан холи эмас, унга фақат машаққат ва хатарлар орқали эришилади. Дунёдан кеча олган ва яхши амалларига юзланган, мансаби ва молига алданиб қолмаган киши оқилдир.

الْنَّعَمُ وَإِنْ كَانَتْ زَائِدَةً لَكِنَّهَا لَا مُحَالَةَ زَائِلَةٌ، وَالسُّرُورُ بِالنَّعَمِ إِذَا أَقْبَلْتَ يُعْقِبُهُ الْحُزْنُ عَلَيْهَا إِذَا أَذْبَرْتَ، وَعَلَى قَدَرِ السُّرُورِ تَكُونُ الْأَحْزَانُ، وَالْعَاقِلُ مَنْ رَاقَبَ حَوَادِثَ الزَّمَانِ، وَمَنْ بَلَغَ غَايَةَ مَا يُحِبُّ وَقَعَ فِي غَايَةِ مَا يَكْرَهُ، فَدَارَكَ نَفْسَكَ قَبْلَ أَنْ تَمُوتَ وَاعْتَنِمَ عُمْرَكَ قَبْلَ أَنْ يَفُوتَ، فَمَا كُلُّ حِينٍ يُدْرِكُ الْمَرْءَ مَا يَتَمَنَّاهُ، وَلَا كُلُّ نَجْمٍ يَسُرُّكَ مَسْرَاهُ.

Неъматлар гарчи келувчидир, лекин кетиши ҳам ҳеч маҳол эмас. Неъматлар келганидаги хурсандчиликка неъматлар кетганидаги ғамгинлик эргашади ва ғам-ташвишлар ўша хурсандчилик микдорида бўлади. Замон ҳодисаларини кузатиб, текшириб турган киши оқилдир. Кимки яхши кўрган нарсасининг энг чўққисига етса, ёмон кўрган нарсасининг энг тубига тушиб қолади. Шунинг учун ўлишингдан олдин нафсингни ўнгла, ўтиб кетишингдан илгари умрингни ғанимат бил. Вақтнинг ҳаммаси ҳам кишини орзусига эриштиравермайди, ҳамма юлдузнинг учиши ҳам сени хурсанд қилавермайди.

وَكَمْ خَدَعَتِ الدُّنْيَا إِمْرَاءَ قَبْلِكَ، وَكَمْ غَرَّتْ عَزِيزًا مِثْلَكَ، إِعْجَلْ بِالْخُلَاصِ مِنْهَا وَأَنْتَ
مَحْمُودٌ، فَقَلَّمَا يَفُوتُ أَمْرٌ وَيَعُودُ، وَلَا تَسْتَبِعِدْ مِنَ الدُّنْيَا غَدَرَهَا، وَلَا تَأْمَنْ لِمَكْرِهَا وَالْعُقْدَةَ الَّتِي
تَحُلُّهَا بِيَدِكَ خَيْرٌ مِنَ الَّتِي يَحُلُّهَا لَكَ النَّاسُ، وَأَوَّلُ ضَرِيَّةٍ تَقَعُ فِي الرَّأْسِ فَاقْبَلِ النَّصْحَ وَلَا تَلْتَفِتْ
لِمَنْ يُرْخِفُ لَكَ الْأَقْوَالَ، فَمَا كُلُّ الرِّجَالِ رِجَالٌ، وَلَا كُلُّ مَا يُعْلَمُ يُقَالُ، وَلَيْسَ لِلْأَيَّامِ أَمَانٌ،
وَاللَّيَالِي فِطْنَةٌ الْحَدَثَانِ.

Бу дунё сендан илгари қанча йигитларни авраган, сенга ўхшаш қанча азизларни алдаган. Бас, мақталган ҳолингда (яъни, ўз ихтиёринг билан) бу дунёдан халос бўлишга шошил. Кетган ишнинг қайтиши камдан-кам бўлади. Дунёнинг хиёнат қилишини узоқ санама ва унинг макридан хотиржам бўлма. Тугунни ўз қўлинг билан ечишинг одамлар сенга ечиб беришидан яхшироқ. Зарбанинг биринчиси бошга тушади, шундай экан, насиҳатларни қабул қил. Сенга сўзларини зийнатлаб гапираётган кишига боқма. Чунки ҳамма кишилар ҳам эркак эмас, ҳамма билинган нарса ҳам айтилавермайди, кунларда хотиржамлик йўқ, кечаларда янгиланиб турувчи фитналар бор.

شعر:

يا راقِدَ اللَّيْلِ انْتَبِهْ
ثِقَّةُ الْفَتَى بِزَمَانِهِ
إِنَّ الْخُطُوبَ لَهَا سُرَى
ثِقَّةُ مُحَلَّلَةِ الْعُرَى

Шеър (насрий баён): “Эй, кечаси ухлагувчи, уйғон! Бало-синовларнинг тунги сайри бор. Йигитнинг замонга ишониб қолиши — узилган ҳалқага ишонишдир”.

وَالدُّوْلُ لَا مُحَالَ تَزُولُ وَكُلُّ مُتَوَلٍّ مَعْرُودٌ

Давлатларнинг заволга юз тутиши ва ҳар бир иш бошқарувчининг ишдан четлаштирилиши бор.

شعر:

إِنَّ الْوِلَايَةَ لَا تَدُومُ لِوَاحِدٍ
وَإِنَّمَا مِنَ الْفَعْلِ الْجَمِيلِ صَنَائِعًا
إِنْ كُنْتَ مُنْكَرًا ذَا فَائِنِ الْأَوَّلُ
فَإِذَا عَزَلْتَ فَإِنَّهَا لَا تُعْزَلُ

Шеър (насрий баён): “Бошқарувчилик ҳеч бир киши учун доимий эмас. Агар бунинкор этувчи бўлсанг, сендан аввалги бошқарувчилар қани? Бас, чиройли ишлардан иборат шундай яхшиликлар қилгилки, гарчи сен ишдан олинсанг-да, қилган яхшиликларинг қолади”.

فَاطَرُحَ الدُّنْيَا خَلَفَ ظَهْرَكَ وَاشْتَغَلَ فِي صَلَاحِ أَمْرِكَ، فَمَا بَعْدَ الْخَبَرِ إِلَّا الْعِيَانُ، وَكَأَنَّكَ عَنْ قَرِيبٍ يُقَالُ فِي حَقِّكَ كَانَ فُلَانٌ وَقَابِلٌ إِحْسَانَ رَبِّكَ بِالْإِحْسَانِ، فَهَلْ جَزَاءُ الْإِحْسَانِ إِلَّا الْإِحْسَانُ، وَكَمَا يَدِينُ الْفَتَى يُدَانُ، وَالْكَفَّيْسُ مَنْ اتَّعَظَ بِغَيْرِهِ، وَالْحَازِمُ مَنْ كَفَّ عَنْ النَّاسِ شَرَّهُ وَعَامَلَهُمْ بِخَيْرِهِ.

Дунёни ортга улоқтир ва ишингни ўнглаш билан машғул бўл. Хабардан кейин фақат кўз билан кўриш бор (яъни, аввал “фалончи ўлибди” деган хабарни эшитасан, кейин ўз ўлимингни кўрасан). Гўёки озгинадан сўнг сен ҳақингда “фалончи ҳам бор эди” дейилади. Парвардигоринг қилган яхшиликка яхшилик билан юзлан. Яхшиликнинг мукофоти фақат фақат яхшиликдир. Йигит қандай ҳукм қилса, шундай ҳукм қилинади. Ўзгачадан ибрат олган киши — закий, одамларга ёмонлик қилишдан тийилган ва уларга яхши муомалада бўлган киши — ҳақиқий эҳтиёткордир.

وَالظُّلْمُ مَشْؤُومٌ وَصَاحِبُهُ مُلُومٌ، فَاحْذَرِ دَعْوَةَ الْمَظْلُومِ فَإِنَّهَا مَا بَيْنَهَا وَبَيْنَ اللَّهِ حِجَابٌ،
ودعوة المظلوم تفعل ما تفعله الأسنّة اللامعة والسيوف القاطعة ولا تغترّ بعدم عجلة الله
بالعقوبة، فما يعجل إلا الذي يخاف الفوت وقُدْرَةُ مَوْلَاكَ نَافِذَةٌ فَهُوَ يُمְهِلُ وَلَا يُهْمِلُ. وفي
الحديث يقول الله تعالى للمظلوم: وَعِزَّتِي وَجَلَالِي لِأَنْصُرَنَّكَ وَلَوْ بَعْدَ حِينٍ.

Зулм ёмонлик келтирадиган иш, золим эса ҳамма жиҳатдан маломатга лойиқ кимсадир. Мазлумнинг дуосидан сақлан, чунки бу дуо билан Аллоҳнинг ўртасида тўсиқ йўқ. Мазлумнинг дуоסי ялтироқ ўткир тиғлар ва кескир қиличларнинг ишини қилади. Аллоҳ жазосини тезлатмаганидан алданиб қолма. Чунки ҳозир жазоламаса, кейин бу имконни бой бериб қўйишдан қўрққан киши жазолашга шошилади. Хожанг бўлган Аллоҳнинг қудрати ҳеч қачон таъсир кучини йўқотмайди, у муҳлат беради, лекин эътиборсиз ташлаб қўймайди. Қудсий ҳадисда Аллоҳ таоло мазлумга айтади: “Улуғлигим ва буюклигимга қасамки, гарчи озгина вақт ўтса-да, албатта сенга ёрдам бераман”.

شعر:

أَتَهْزَأُ بِالِدَعَاءِ وَتَزِدْرِيهِ
وما تدري الذي فعل الدعاء
سهاًم الليل صائبة ولكن
لها أمد وللأمد انقضاء

Шеър (насрий баён): “Сен дуони мазах қилиб, уни енгил санайсанми? Ҳолбуки, бу дуонинг нималарга кодир эканини билмайсан. Кечалари қилинган дуо нишонга аниқ етувчи ўқдир. Лекин ўқ нишонга етиб боргунча бир муддат бор. Муддат бор экан, муддатнинг тугаши ҳам бор”.

وَلَكِنْ لَكَ فِي خِلَاصِكَ فِكْرَةٌ، وَلَا تَسْتَمِرَّ عَلَى هَذِهِ السَّكْرَةِ، فَكُمْ أَمِيرٌ تَهَاوَنَ فَقْهَرٌ، وَكَمْ كَبِيرٌ تَكَاثَلَ فَنَدِمَ وَغَدِرَ، وَالتَّقْوَى خَيْرٌ زَادٍ، وَلَا أَحَدَ خَالَفَ وَصِيَّةَ مُحِبِّهِ وَسَادَ، وَمَنْ اسْتَيْقَظَ سَلِمَ وَمَنْ تَهَاوَرَ نَدِمَ، وَاسْأَلْ نَفْسَكَ عَنْ لَذَّةِ الْحُكْمِ، فَإِنَّهَا حَلَاوَةٌ مَشُوبَةٌ بِسَمٍّ.

Сенда ўзингни (дўзахдан) қутқариш фикри бўлсин, (дунёнинг) бу мастлиги сенда давомли бўлмасин. Қанча амирлар сусткашлик қилиб енгилган, қанча улуғлар дангасалик қилиб пушаймон бўлган ва алданган. Тақво заҳиранинг энг яхшисидир. Бирорта инсон йўқки, ўзи суйган кишининг насиҳатига тескари иш қилиб бахтли бўлган бўлсин. Уйғоқ киши мудом саломат, ўйсиз, бемулоҳаза кимса ҳамиша пушаймондир. Ўзингдан ҳокимликнинг лаззати ҳақида сўрагил. Билгилки, у лаззатнинг ширинлигига заҳар аралаштирилган.

وَالدَّهْرُ دَوَّارٌ، وَلَيْسَ لِيَحْرِ الطَّمَعِ قَرَارٌ وَانْظُرْ حَالَ مَنْ مَضَى مِنَ الْأَمْزَاءِ، تَجِدُ دَوَّلَتَهُمْ قَدْ ذَهَبَتْ، وَمَحَاسِنُهُمْ قَدْ نَفَذَتْ، وَاسْتَوَلَى أَعْدَاؤُهُمْ عَلَى أَمْوَالِهِمْ وَتَزَوَّجُوا نِسَاءَهُمْ وَمَلَكَوا دِيَارَهُمْ وَمَنَاصِبَهُمْ تَلَدَّدُوا بِمَا جَمَعُوهُ لَهُمْ مِنَ الْمَالِ وَهُمْ مُعَدِّبُونَ بِهِ فِي غَايَةِ الْعِقَابِ وَالْوَبَالِ وَإِذَا اخْتَكَّتِ النَّصَالُ انْكَشَفَ الْمُغَطَّى وَبَانَ الْحَالُ

Бу замон айланиб турувчи, тамаъ денгизида эса қарор йўқ. Ўтган амирларнинг ҳолига боқ, уларнинг давлатини йўқ бўлиб кетган, яхши кўрган нарсалари тугаб битган, душманлари уларнинг мол-дунёсини эгаллаб олган, аёлларига уйланган, диёрлари, мансабларини қўлга киритган, улар ўзи учун тўплаган мол-мулкдан бошқалар лаззатланаётган ва аини тўплаган моллари учун уларни каттиқ жазо, зиён билан азобга тортилаётган ҳолда топасан. Тиғлар тўқнашганда пардалар очилади, аҳвол аён бўлади.

وَقَالَ الْأَمَامُ عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ: الْعَاجِزُ مَنْ عَجَزَ عَنْ سِيَاسَةِ نَفْسِهِ، وَالْعَاقِلُ مَنْ اعْتَبَرَ يَوْمَهُ بِأَمْسِهِ وَالْدُنْيَا { كَسْرَابٍ بِقِيَعَةٍ يَحْسِبُهُ الظَّمَانُ مَاءً حَتَّى إِذَا جَاءَهُ لَمْ يَجِدْهُ شَيْئًا } (النور-39) لَذَاتَهَا أَضْغَاثُ أَحْلَامٍ وَحَقِيقَتُهَا كَخَيَالٍ مَنَامٍ، وَعَادَتُهَا افْتِرَاسُ الرِّجَالِ، وَشَأْنُهَا التَّغْيِيرُ وَالتَّقَلُّبُ مِنْ حَالٍ إِلَى حَالٍ، تَسْعَى فِي إِعْمَارِهَا وَهِيَ تَسْعَى فِي خَرَابِ عُمْرِكَ، وَتَجْتَهِدُ فِي إِصْلَاحِهَا، وَهِيَ مَجْتَهِدَةٌ فِي فُسَادِ أَمْرِكَ، وَرُبَّمَا بَاتَ الْمَرْءُ مَسْرُورًا ضَاحِكًا، وَالْمَوْتُ عَلَى بَابِ دَارِهِ وَاقِفًا.

Умар ибн Хаттоб розияллоху анху деди: “Ўз нафсига сиёсат қилолмаган киши ҳақиқий ожиздир. Кечаги кунидан бугуни учун ибрат олган киши ҳақиқий оқилдир”. Дунё мисоли саҳродаги сароб. Ташна одам уни сув деб ўйлар, то қачон унинг олдида келгач, ҳеч нарса тополмайди. Дунё лаззатлари бир-бирига боғланмаган, алақ-жалақ тушга ўхшайди. Унинг ҳақиқати бамисоли уйқудаги хаёл. Одати – инсонни парчалаш, иши – ўзгартириш, бир ҳолдан бошқа ҳолга айлантериш. Сен уни обод қилиш илинжида юрасан, у эса умрингни хароб қилиш мақсадида ҳаракатланаверади. Сен дунёни тузатишга жидду жаҳд қиласан, у эса бу ишингни бузишга ҳаракат қилаверади. Кўпинча инсон қувноқ, ишларидан хурсанд ҳолатда уйқуга кетади, ўлим эса ўша пайтда унинг эшиги олдида турган бўлади.

وَرُبَّمَا أَمَلَ أَمَلًا وَالْأَقْدَارُ سَاعِيَةٌ فِي مَحْوِ آثَارِهِ، وَكَمْ عَزِيزٌ بَاتَ آمَنًا يَرْفُلُ فِي ثَوْبِ مَجْدِهِ أَصْبَحَ إِلَى الْقَبْرِ مَحْمُولًا بِالذِّلَّةِ وَالْإِهَانَةِ، وَقَدْ كَانَ قَبْلَ ذَلِكَ يَوْمٍ فِي غَايَةِ الْعِزِّ وَالصِّيَانَةِ.

Кўпинча киши орзуга берилади, тақдир эса унинг изларини ўчириш қасдида бўлади. Қанча азиз кишилар бор, улуғлик либосини ерга судратган кўйи осуда ҳолда кечасини ўтказиш умидида бошини ёстикқа кўяди. Эрталаб эса уни хор ва аянч аҳволда қабрга кўтариб кетишади. Ҳолбуки у бир кун олдин ғоят иззат-ҳурматда, ҳимояланган ҳолда эди.

شعر:

وما الدهرُ والأيامُ إلا كما تَرى   رَزِيَّةٌ مَالٍ أَوْ فِرَاقُ حَبِيبٍ

Шеър (насрий баён): “Бу замон ва кунлар кўриб турганингдек ҳеч нарса, магар талофотга учраган мол ё ёрнинг фироқи”.

قال بعضُ الحكماء: لم تر شيئاً يبقى مع بقاء الدهر كالذكر الجميل أو القبيح فانتَهزُ فرصةَ العمر، ونفَذَ الأمر، ومُسَاعَدَةَ الأيام، قَدِّمَ لنفسك خيراً تُذَكِّرُ به.

Донишмандлардан бири айтган: “Замон ўтиши билан ҳамма нарса йўқолади, лекин қоладигани: яхши ёки ёмон ном. Ундан бошқа қолган нарсани кўрмайсан. Шундай экан, умрнинг фурсатини, буйруғинг ўтиб турганини, кунларнинг ёрдам бериб турганини ғанимат бил, ўзинг учун яхшиликлар ҳозирла, токи у туфайли эсга олинсанг”.

شعر:

المَرءُ بعد الموت أُخْدُوَّةٌ   يَفْنَى وَتَبَقَى مِنْهُ آثَارُهُ
وَأَحْسَنُ الْأَحْوَالِ حَالُ امْرِئٍ   تَطِيبُ بعد الموتِ أَخْبَارُهُ

Шеър (насрий баён): “Киши ўлимдан сўнг сўзларга айланади. Ўзи тугаб битади, лекин ундан излар қолади. Кишидаги ҳолатларнинг энг яхшиси ўлимидан сўнг ундан қолган энг яхши хабарлардир”.

سُئِلَ بَعْضُ الْمُلُوكِ بَعْدَ زَوَالِ مُلْكِهِ: مَا الَّذِي سَلَبَكَ مَا كُنْتَ فِيهِ؟ فَقَالَ: شَهَوَاتُنَا شَغَلَتْنَا
عَنِ التَّفَرُّغِ لِمُهِّمَاتِنَا، وَوَثِقْنَا بِكَفَائَتِنَا فَاتَّرَوُا صِلَاحَهُمْ عَلَى صِلَاحِنَا وَظَلَمَ عُمَّالُنَا رَعِيَّتَنَا،
فَفَسَدَتْ نِيَّاتُهُمْ عَلَيْنَا وَتَمَنَّوُا الرَّاحَةَ هُنَا.

Салтанати заволга учраган подшоҳларнинг биридан сўралди: “Эга бўлган мулкингдан сени маҳрум этган нарса нима? У айтди: “Дунё истакларига берилганимиз бизни вазифаларимизни бажаришдан чалғитди ва уларни ён-веримиздагиларга ишониб топширдик, улар эса ўз манфаатини бизникидан устун қўйишди. Амалдорларимиз халқимизга зулм қилди. Одамларнинг бизга нисбатан нияти бузилди ва биздан қутилишни орзу қилиб қолишди.

رُوي عن النبي صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ قَالَ: اتَّقُوا دَعْوَةَ الْمَظْلُومِ فَإِنَّمَا يَسْأَلُ اللهُ حَقَّهُ وَأَنَّ
الله لا يَمْنَعُ ذَا حَقٍّ حَقَّهُ.

Пайғамбар алайҳиссаломдан ривоят қилинади: “Мазлумнинг дуосидан қўрқинг, чунки у Аллоҳдан ўз ҳаққини сўрайди. Албатта Аллоҳ ҳақ эгасини ўз ҳаққини олишдан тўсмайди”.

ضَرْبُ مَثَلٍ

Зарбулмасал

حُكِيَ أَنَّ لَبُوءَةً كَانَتْ سَاكِنَةً بِغَابَةِ، وَبِجَوَارِهَا غَزَالٌ وَقِرْدٌ قَدْ أَلْفَتْ جَوَارَهُمَا وَاسْتَحْسَنْتْ
عِشْرَتَهُمَا، وَكَانَ لِلْبُوءَةِ شِبْلٌ صَغِيرٌ قَدْ شَغَفَتْ بِهِ حُبًّا، وَقَرَّتْ بِهِ عَيْنًا، وَطَابَتْ بِهِ قَلْبًا،
وَكَانَ لِجَارِهَا الْغَزَالِ أَوْلَادٌ ضِعَاغٌ، وَكَانَتِ اللَّبُوءَةُ تَذْهَبُ كُلَّ يَوْمٍ تَبْتَغِي قُوَّتًا لِشِبْلِهَا مِنَ النَّبَاتِ
وَضِعَاغِ الْحَيَوَانِ، وَكَانَتْ تَمُرُّ فِي طَرِيقِهَا عَلَى أَوْلَادِ الْغَزَالِ وَهِنَّ يَلْعَبْنَ بِبَابِ جُحْرِهِنَّ، فَحَدَّثَتْ

نَفْسَهَا يَوْمًا بِاِقْتِنَاصٍ وَاحِدٍ فَتَجَعَلَهُ قُوتَ ذَلِكَ الْيَوْمِ وَتَسْتَرِيحَ فِيهِ مِنَ الدَّهَابِ ثُمَّ أَقْلَعَتْ عَنْ هَذَا الْعَزْمِ لِحُرْمَةِ الْجَوَارِ ثُمَّ عَاوَدَهَا الشَّرُّ ثَانِيًا مَعَ مَا تَجِدُ مِنَ الْقُوَّةِ وَالْعِظَمِ، وَأَكَّدَ ذَلِكَ ضَعْفُ الْغَزَالِ وَاسْتِسْلَامُهَا لِأَمْرِ اللَّبْوَةِ، فَأَخَذَتْ ظَبْيًا مِنْهُمْ وَمَضَتْ. فَلَمَّا عَلِمَتِ الْغَزَالُ دَاخِلَهَا الْحَزْنَ وَالْقَلْقُ وَلَمْ تَقْدِرْ عَلَى إِظْهَارِ ذَلِكَ وَشَكَتْ لِجَارِهَا الْقِرْدِ فَقَالَ لَهَا: هَوِّنِي عَلَيْكَ فَلَعَلَّهَا تُقْلِعُ عَنْ هَذَا، وَنَحْنُ لَا نَسْتَطِيعُ مُكَاشَفَتَهَا، وَلَعَلِّي أَنْ أُدَكِّرَهَا عَاقِبَةَ الْعُدْوَانِ وَحُرْمَةَ الْجَيْرَانِ. فَلَمَّا كَانَ الْغَدُ أَخَذَتْ ظَبْيًا ثَانِيًا، فَلَقِيَهَا الْقِرْدُ فِي طَرِيقِهَا فَسَلَّمَ عَلَيْهَا وَحَيَّاهَا وَقَالَ لَهَا: إِنِّي لَا أَمْنُ عَلَيْكَ عَاقِبَةَ الْبُعْيِ وَإِسَاءَةَ الْجَوَارِ، فَقَالَتْ لَهُ: وَهَلِ اقْتِنَاصِي لِأَوْلَادِ الْغَزَالِ إِلَّا كَاقْتِنَاصِي مِنْ أَطْرَافِ الْجِبَالِ وَمَا أَنَا تَارِكَةٌ قُوتِي قَدْ سَاقَهُ الْقَدَرُ إِلَى بَابِ بَيْتِي.

فَقَالَ لَهَا الْقِرْدُ: هَكَذَا اغْتَرَّ الْفِيلُ بِعُظْمِ جُشَّتِهِ وَوُفُورِ قُوَّتِهِ فَبَحَثَ عَنْ حَتِفِهِ بِظُلْفِهِ وَأَوْبَقَهُ الْبُعْيُ رَغَمَ أَنْفِهِ فَقَالَتْ اللَّبْوَةُ كَيْفَ كَانَ ذَلِكَ؟

قَالَ الْقِرْدُ: ذَكَرُوا أَنَّ قُنْبُرَةً كَانَ لَهَا عُشٌّ فَبَاضَتْ وَفَرَّخَتْ فِيهِ، وَكَانَ فِي نَوَاحِي تِلْكَ الْأَرْضِ فِيلٌ، وَكَانَ لَهُ مَشْرَبٌ يَتَرَدَّدُ إِلَيْهِ، وَكَانَ يَمُرُّ فِي بَعْضِ الْأَيَّامِ عَلَى عُشِّ الْقُنْبُرَةِ، فَفِي ذَاتِ يَوْمٍ أَرَادَ مَشْرَبَهُ فَعَمَدَ إِلَى ذَلِكَ الْعُشِّ وَوَطِئَهُ وَهَشَمَ رُكْنَهُ وَأَتْلَفَ بَيْضَهَا وَأَهْلَكَ فِرَاحَهَا. فَلَمَّا نَظَرَتِ الْقُنْبُرَةُ إِلَى مَا حَلَّ بِعُشِّهَا سَاءَهَا ذَلِكَ، وَعَلِمَتْ أَنَّهَا مِنَ الْفِيلِ، فَطَارَتْ حَتَّى وَقَعَتْ عَلَى رَأْسِهِ بَاكِئَةً وَقَالَتْ لَهُ: أَيُّهَا الْمَلِكُ، مَا الَّذِي حَمَلَكَ عَلَى أَنْ وَطِئْتَ عُشِّي، وَهَشَمْتَ بَيْضِي، وَقَتَلْتَ أَفْرَاحِي، وَإِنَّا فِي جَوَارِكِ؟ أَفَعَلْتَ ذَلِكَ اسْتِزْعَافًا بِحَالِي وَقِلَّةِ مُبَالَاةٍ بِأَمْرِي؟ قَالَ الْفِيلُ: هُوَ كَذَلِكَ.

فَإِنْصَرَفَتِ الْقُنْبُرَةُ إِلَى جَمَاعَةِ الطُّيُورِ فَكَشَفَتْ إِلَيْهِمْ مَا نَالَهَا مِنَ الْفِيلِ، فَقَالَتْ لَهَا الطُّيُورُ: وَمَا عَسَانَا أَنْ نَبْلُعَ مِنَ الْفِيلِ وَنَحْنُ طُيُورٌ؟ فَقَالَتْ لِلْعَقَاقِقِ وَالْغُرَبَانِ: إِنِّي أُرِيدُ مِنْكُمْ أَنْ تَسِيرُوا مَعِيَ إِلَيْهِ فَتَقْفُوهُ عَيْنِيهِ، فَأَنَا بَعْدَ ذَلِكَ أَحْتَالُ عَلَيْهِ بِحِيلَةٍ أُخْرَى

فَأَجَابُوهَا إِلَى ذَلِكَ وَمَضُوا إِلَى الْفِيلِ وَلَمْ يَزَالُوا بِهِ يَتَشَاوَرُونَ بَيْنَهُمْ وَيَنْقُرُونَ عَيْنِيهِ إِلَى أَنْ فَتَقَوْهُمَا وَبَقِيَ لَا يَهْتَدِي إِلَى طَرِيقِ مَطْعَمِهِ وَلَا مَشْرَبِهِ فَلَمَّا عَلِمَتْ ذَلِكَ جَاءَتْ إِلَى نَهْرٍ فِيهِ ضَفَادِعُ فَشَكَتْ مَا نَالَهَا مِنَ الْفِيلِ فَقَالَتِ الضَّفَادِعُ: مَا حِيلَتُنَا مَعَ الْفِيلِ وَلَسْنَا كُفُوهُ وَأَيْنَ نَبْلُعُ

منه قالت الْقُنْبُرَةُ: أَحَبُّ مِنْكَ أَنْ تَذْهَبَ مَعِيَ إِلَى وَهْدَةٍ بِالْقَرَبِ مِنْهُ فَتَقْفُوا وَتَصِيحُوا بِهَا فَإِذَا سَمِعَ أَصَوَاتَكُمْ لَمْ يَشْكُ أَنَّ بِهَا مَاءً فَيَكِبُّ نَفْسَهُ فِيهَا

فَأَجَابَهَا الضَّفَادُ إِلَى ذَلِكَ. فَلَمَّا سَمِعَ الْفِيلُ أَصَوَاتَهُنَّ فِي فَعْرِ الْحَفْرَةِ تَوَهَّمَ أَنَّ بِهَا مَاءً. وَكَانَ عَلَى جَهْدٍ مِنَ الْعَطَشِ فَجَاءَ مُكَبِّاً عَلَى طَلَبِ الْمَاءِ فَسَقَطَ فِي الْوَهْدَةِ وَلَمْ يَجِدْ مَخْرَجاً مِنْهَا، فَجَاءَتِ الْقُنْبُرَةُ تُزْفِرُ عَلَى رَأْسِهِ وَقَالَتْ لَهُ: أَيُّهَا الْمَغْتَرُّ بِقُوَّتِهِ الصَّائِلُ عَلَى ضِعْفِي، كَيْفَ رَأَيْتَ عَظِيمَ حِيلَتِي مَعَ صَغَرِ جُثَّتِي وَبِلَادَةٍ فَهَمِكَ مَعَ كِبَرِ جِسْمِكَ؟ وَكَيْفَ رَأَيْتَ عَاقِبَةَ الْبَغْيِ وَالْعُدْوَانِ وَمُسَالَمَةَ الزَّمَانِ؟ فَلَمْ يَجِدِ الْفِيلُ مَسْلَكاً لِحَوَائِجِهَا وَلَا طَرِيقاً لِحِطَائِجِهَا

فَلَمَّا انْتَهَى الْقَرْدُ فِي غَايَةِ مَا ضَرَبَهُ لِلْبُوءَةِ مِنَ الْمَثَلِ، أَوْسَعَتْهُ انْتِهَاراً وَأَعْرَضَتْ عَنْهُ اسْتِكْبَاراً. ثُمَّ إِنَّ الْغَزَالَ انْتَقَلَتْ بِمَا بَقِيَ مِنْ أَوْلَادِهَا تَبْتَغِي لَهَا جِوَاراً آخَرَ، وَإِنَّ اللَّبُوءَةَ خَرَجَتْ ذَاتَ يَوْمٍ تَطْلُبُ صَيْدًا وَتَرَكَتْ شِبْلَهَا فَمَرَّ بِهِ فَارِسٌ، فَلَمَّا رَأَى حَمَلَ عَلَيْهِ فَقَتَلَهُ وَسَلَخَ جِلْدَهُ وَأَخَذَهُ وَتَرَكَ لَحْمَهُ وَذَهَبَ. فَلَمَّا رَجَعَتِ اللَّبُوءَةُ وَرَأَتْ شِبْلَهَا مَقْتُولًا مَسْلُوحًا رَأَتْ أَمْرًا فَطِيعًا فَأَمْتَلَأَتْ غِيظًا وَنَاحَتْ نَوْحًا عَالِيًا، وَدَاخِلَهَا هَمٌّ شَدِيدٌ، فَلَمَّا سَمِعَ الْقَرْدُ صَوْتَهَا أَقْبَلَ عَلَيْهَا مُسْرِعًا فَقَالَ لَهَا: وَمَا دَهَاكَ؟ فَقَالَتِ اللَّبُوءَةُ: مَرَّ صَيَّادٌ بِشِبْلِي فَقَعَلَ بِهِ مَا تَرَى

فَقَالَ لَهَا: لَا تَجْزَعِي وَلَا تَحْزَنِي، وَأَنْصِفِي مِنْ نَفْسِكَ وَاصْبِرِي مِنْ غَيْرِكَ كَمَا صَبَرَ غَيْرُكَ مِنْكَ، فَكَمَا يَدِينُ الْفَتَى يُدَانُ، وَجَزَاءُ الدَّهْرِ بِمِيزَانٍ، وَمَنْ بَذَرَ حَبًّا فِي أَرْضٍ فَبَقْدَرٍ بَذَرَهُ يَكُونُ الثَّمَرُ، وَالْجَاهِلُ لَا يَبْصُرُ مِنْ أَيْنَ تَأْتِيهِ سَهَامُ الْقَدَرِ، وَإِنَّ حَقًّا عَلَيْكَ أَنْ لَا تَجْزَعِي مِنْ هَذَا الْأَمْرِ، وَأَنْ تَتَذَرَّعِي لَهُ بِالرَّضَى وَالصَّبْرِ

فَقَالَتِ اللَّبُوءَةُ: كَيْفَ لَا أَجْزَعُ وَهُوَ قُرَّةُ الْعَيْنِ وَوَاحِدُ الْقَلْبِ وَنَزْهَةُ الْفِكْرِ؟ وَأَيُّ حَيَاةٍ تَطِيبُ لِي بَعْدَهُ فَقَالَ لَهَا الْقَرْدُ: أَيَّتُهَا اللَّبُوءَةُ، مَا الَّذِي كَانَ يُغَدِّدُكَ وَيُعَشِّئُكَ؟

قَالَتْ: لِحُومِ الْوُحُوشِ

قَالَ الْقَرْدُ: أَمَا كَانَ لَتِلْكَ الْوُحُوشِ الَّتِي كُنْتَ تَأْكُلِيهَا آبَاءً وَأُمَّهَاتٍ

قَالَتْ: بَلَى

قال القردُ: فما بأننا لا نسمع لتلك الأبياء ولا الأمهات صياحا وصراخا كما سمع منك؟ ولقد أنزل بك هذا الأمر جهلك بالعواقب، وعَدَمُ تَفَكُّرِكَ فيها، وقد نصحْتُك حين حقرت حقَّ الجوار، وألحقت بنفسك العار وجاوزت بِقُوَّتِكَ حَدَّ الإنصاف، وَسَطَوْتَ على الطِّباء الضِّعَافِ، فكيف وَجَدْتَ طُعْمَ مُخَالَفَةِ الصديق الناصح؟

قال اللبوءة: وَجَدْتُهُ مُرَّ الْمَذَاقِ وَلَمَّا عَلِمْتَ اللبوءة أَنَّ ذلك بما كسبت يَدَاهَا مِنْ ظلم الوحوش رَجَعْتُ عن صيدها ورمت نفسها باللوم وصارت تَقْنَعُ بِأكل النبات وحشيش الفلوات.

Арслон, кийик ва маймун...

Ҳикоя қилинишича, ўрмонда бир урғочи шер яшарди. Кийик ва маймун унга қўшни эди. Шер бу қўшничиликдан мамнунлик туяр, ўзаро яқинликдан хурсанд бўларди. Она шернинг кичик шерbachчаси бўлиб, уни қаттиқ яхши кўрар, у кўзининг қувончи, қалбининг овунчи эди. Қўшниси кийикнинг ҳам ёш болалари бор эди. Она шер ҳар куни боласи учун ўт-ўлан ва кичкина ҳайвонлардан иборат егулик истаб чиқарди. У йўлда кетаётганида кийик болаларининг олдидан ўтар, улар ўз уяси атрофида ўйнаётган бўларди. Бир куни она шернинг нафси ўйнаб қолиб, ўзига-ўзи: шу кийик болаларидан бирини овласам, ўша кунги емишни ҳозирлаган ва озиқ излаш машаққатидан қутулган бўлардим, деб ўйлади. Кейин қўшничилик ҳурмати сақлаб бу фикридан қайтди. Лекин сўнг яна унинг очкўзлиги кўзиб қолди. Ўзининг куч-қувватига ишонди, кийикнинг шерга нисбатан ожизлиги, шернинг амрига бўйсунмасдан бошқа иложи йўқлиги бу ишончини янада орттирди.

Шер кийик болаларидан биттасини олиб кетди. Она кийик воқеадан хабар топгач, кўнгли ғамга тўлди, тинчини йўқотди. У ичидагини шерга билдиришга кучи етмасди. Шунинг учун қўшниси маймунга шикоятини оғриниб етказди. Маймун унга: “Ўзингни кўп қийнама, балки энди у бу ишидан тўхтар, биз у билан тенг келолмаймиз. Шояд мен унга душманликнинг оқибатини, қўшничилик ҳурмати эслатиб қўйсам”, – деди.

Шер эртасига кийикнинг иккинчи боласини ҳам олиб кетди. Кейинроқ шер ўз йўлидан кетаётганида унга маймун йўлиқиб қолди. Маймун она шерга салом бериб, унга саломатлик тилади ва:

–Сенинг бу душманчилигинг, ёмон қўшничилигинг бошингга бало бўлади, бунинг оқибатидан омон қолишингга кўзим етмаяпти, – деди. Шунда она шер:

–Менинг кийик болаларини овлашим билан тоғ атрофига чиқиб ов қилишим ўртасида қандай фарқ бор, ҳар иккаласи баробардир. Такдир эшигим олдига насибамни ҳайдаб келган экан, мен уни қандай тарк қиламан?! –деб жавоб қилди.

– Фил ҳам улкан жуссаси ва тўла қувватига алданиб, туёқлари билан ўз ўлимини ахтарганди. Албатта, фил бундай ҳолатга тушишни хоҳламасди, лекин қилган зулми уни ҳалок қилди”, – деди маймун. Шунда она шер:

–Бу қандай бўлган эди? – сўради.

–Айтишларича, деб сўзини бошлади маймун, – бир тўрғайнинг йўл ёқасида ини бор эди. Қуш шу ерга тухум қўйиб, жўжа очди. Ўша ернинг яна бир тарафида фил яшарди. Фил сув ичиш учун шу йўлдан ўтиб-қайтиб турар, баъзи кунлари тўрғайнинг уяси устидан ҳатлаб ўтарди. Кунлардан бир кун фил сув ичишга отланар экан, тўғри тўрғайнинг ини томон йўналди ва уни бузиб, тухумларни эзиб, жўжаларни босиб-янчиб ўтиб кетди. Тўрғай бу ҳолни кўриб ғамга ботди ва билдики, буларни фил қилган. Кейин кўкка кўтарилиб, фил томон учди, филни топиб бошига қўнди ва йиғлаб деди:

–Эй подишоҳ! Инимни тепкилаб, тухумларимни босиб-янчиб, полапонларимни ўлдиришга сени нима мажбур қилди? Ахир, қўшни эдик ёки мени ожиз санаб, ишимни арзимас деб билганинг, мени менсимаганинг учун шундай қилдингми?!

–Ҳа, шундай,– деди фил.

Сўнг тўрғай у ердан кетди ва тўғри бир тўп қушларнинг олдига бориб, уларга филнинг қилмишларидан шикоят этди. Қушлар унга:

–Филга бас келишга бизга йўл бўлсин, биз бор-йўғи бир қуш бўлсак, нима ҳам қила олардик? – дейишди. Шунда тўрғай ҳаққа ва қарғаларга айтди:

–Менинг сизлардан истагим шуки, мен билан бирга учиб, филнинг кўзини чўкиб ўясизлар. Ана ундан сўнг мен филга бошқа бир хийлани ишлатаман.

Қушлар тўрғайнинг бу таклифини қабул қилиб, барчаси фил томон учдилар, тинимсиз унга ташланиб, то ўйилгунча филнинг иккала кўзини чўкидилар. Фил на ейиш учун, на ичиш учун борадиган йўлини тополмайдиган бўлиб қолди. Тўрғай филнинг бу ҳолидан вокиф бўлгач, дарё томон йўл олди. У ерда бақаларга учраб, уларга филнинг қилмишидан шикоят қилди. Бақалар фил каби улкан махлуққа баробар эмасликларини, унга бас келолмасликларини билдиришди. Шунда тўрғай уларга айтди: “Сизлардан истагим шуки, мен билан бориб, филга яқин жойдаги жарликда тўхтайсизлар ва ўша ерда сайрайсизлар. Фил сизларнинг овозларингизни эшитиб, ҳеч шубҳаланмасдан у ерда сув бор деб ўйлайди ва ўзини чуқурга отади”.

Бақалар бу таклифга рози бўлишди. Ташналикдан қийналган фил чуқур қаъридан келаётган овозларни эшитиб, у ерда сув бор деган гумонда ўзини жарга отди ва юз тубан йиқилди. Лекин чуқурдан чиқиш имконини тополмади. Шунда тўрғай филнинг боши узра қанот қоқиб деди: “Эй, қувватига алданган, менинг заифлигим узра савлатини кўз-кўз қилган махлуқ! Жуссам кичик бўлса ҳам, хийлам қанча катталигига, жисминг катта бўлса ҳам, фаҳминг қанчалик пастлигига энди амин бўлдингми? Зулмнинг, тажовузкорликнинг, эгаллаган мавқесига ишониб қолишнинг оқибати қандай бўлишини энди кўрдингми?!” Фил тўрғайга жавоб беришга на бир сўз, бу аянч ҳолатдан чиқишга на бир йўл топа олмай қолди.

Маймун бу зарбулмасални ҳикоя қилиб бўлгач, “нималарни менга мисол қилиб келтиряпсан” деган маънода шер уни жеркиб юборди ва катта кетиб, маймундан юз ўгирди.

Кейин кийик қолган болаларини олиб, бошқа уя илинжида бу ердан кўчди. Бир куни она шер боласини ёлғиз қолдириб, ўлжа излаб чикди. Ўша ердан ўтаётган бир отлиқ киши ёлғиз юрган шербаччани кўриб, уни ўзи билан олди. Кейин уни ўлдириб, терисини шилди ва гўштини ташлаб кетди. Она шер овдан қайтгач, шербаччанинг ўлдирилиб, териси шилиниб олинганини кўрди ва даҳшатга тушди. Ғазабдан баланд овозда бўкириб юборди, ичи ғамга тўлган эди. Шернинг даҳшатли бўкиригини эшитган маймун шошиб унинг олдига келди ва:

–Нима фалокат? – сўради.

–Овчи шербаччам ёнидан ўтиб кетаётиб, уни тутиб олибди, мана унинг болам билан нима қилганини кўрмайсанми?! – Шунда маймун она шерга деди:

–Ўзингни бос, сиқилма, инсоф қил, бошқадан етган балога сабр қил, худди сендан етган балога бошқалар сабр қилгани каби. Киши қандай жазо берса, шундай жазо олади. Замоннинг жазоси ўлчовли. Ким бир ерга дон экса, эккани микдорида ҳосил олади. Нодон тақдир ўқининг қаердан келаётганини англамайди. Энди сенинг қилишинг керак бўлган иш – бу мусибат учун дод-вой солмаслик, розилик ва сабр совути билан ҳимояланмоғингдир.

–Қандай дод-вой солмай, ахир шербачча кўзимнинг қувончи, қалбимнинг яғонаси, хаёлимнинг ардоғи эди! Энди ундан сўнг менга ҳаёт татийди-ми?! – дея она шер зорланди. – Шунда маймун унга деди:

–Эй она шер! Сен эрталаб ва кечкурун нима билан озиқланардинг?

–Ҳайвонларнинг гўшти билан.

–Сен гўштини еган ўша ҳайвонларнинг отаси ва онаси бормиди?

–Ҳа, бор эди.

–Нега у ҳолда худди сенинг бўкирганингни эшитгандек ўша ота, ўша оналарнинг дод-вой солиб қичқираётганини эшитмаяпмиз? Сенга етган бу мусибат ишнинг оқибатини билмаганинг, бу ҳақда фикр юритмаганинг сабабли рўй берди. Қўшничилик ҳаққига риоя этмаганингда мен сенга насихат қилган эдим, сен эса ўшанда ўзингга уятли ҳолни лойиқ кўрдинг ва кучингга ишониб,

инсоф чегарасидан чиқдинг. Заиф кийикчаларга ҳамла қилдинг. Энди холис насихатгўй дўстга қарши йўл тутишнинг таъмини тотдингми, қандай экан?! – деди маймун. Шунда она шер:

–Таъми жуда аччиқ экан, – деди. Она шер ҳайвонларга ўз қўли билан ўтказган зулмини англагач, уларни овлашдан қайтди, нафсига маломатлар ёғдирди ва энди гиёҳлар, чўл ўт-ўланларини еб қаноатланадиган бўлди.

خَاتَمَةٌ

Хотима

فِي حِكْمٍ مِّنْ مَّتَشْرَعٍ إِلَى الْعَشْرَةِ

“Иккиталик”дан “ўнталик”гача тарқалган ҳикматлар ҳақида

“Иккиталик” ҳикматлар боғчаси

عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ: قَالَ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "خَصَلَتَانِ لَا يَجْتَمِعَانِ فِي مُؤْمِنٍ: الْبُخْلُ

(282) وَسُوءُ الْخُلُقِ". الْبُخَارِيُّ فِي الْأَدَبِ الْمَفْرُودِ

Абу Саъийд ал-Худрийдан ривоят қилинади:

“Расулulloҳ саллоллоҳу алайҳи васаллам:

“Икки хислат мўмин кишида жамъ бўлмайди. Биринчиси бахиллик, иккинчиси бадхулқлик”, дедилар”.

وَقَالَ أَيْضًا: "شَيْئَانِ لَا يَجْتَمِعَانِ فِي بَيْتٍ: الْغِنَى وَالزَّيْنِ".

Расулуллоҳ саллоллоҳу алайҳи васаллам: “Икки нарса бир уйда жам бўлмайди. Биринчиси бойлик, иккинчиси зино”, дедилар.

قال صلى الله عليه وسلم حصلتان لا يجتمعان في مؤمن البخل و سوء الخلق. و قال
ايضا شيئان لا يجتمعان في بيت الغنى و الزنى.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам дедилар: “Мўминда иккита хислат жамланмайди: бахиллик ва ёмон хулқ”. Яна айтдилар: “Бир уйда икки нарса жамланмайди: бойлик ва зино”.

وَقَالَ مُعَاذُ بْنُ جَبَلٍ: لَيْسَ فِي الدُّنْيَا خَيْرٌ مِنْ اثْنَيْنِ: رَغِيفٍ تُشْبِعُ بِهِ كَبِدًا جَائِعًا وَكَلِمَةٍ تُفَرِّجُ
بِهَا عَنْ مَلْهُوفٍ

Муоз ибн Жабал деди: “Дунёда икки нарсадан яхшироғи йўқ: оч қорнингни тўйдирган битта кулча нон ва ғамли кўнгилни кўтаришинг учун айтган битта сўз”.

وَقَالَ الْعَبَّاسُ بْنُ مُحَمَّدٍ لِلرَّشِيدِ: يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ إِنَّمَا هُوَ دِرْهَمُكَ وَسَيْفُكَ فَأَزْرَعُ بِذَلِكَ مَنْ
شَكَرَكَ وَاحْصُدْ بِهَذَا مَنْ كَفَرَكَ فَقَالَ الرَّشِيدُ: لَمْ أَجِدْ لِلْمَلِكِ غَيْرَ هَذَيْنِ.

Аббос ибн Муҳаммад Ҳорун ар-Рашидга айтди: “Эй мўминлар амири, сенинг бор мулкинг дирҳаминг ва қиличингдир. Дирҳаминг билан сенга “рахмат” айтадиган кишиларни экиб кўқартир. Сенга итоатсизлик қиладиган кимсаларни қиличинг билан ўр”. Ҳорун ар-Рашид деди: “Подшоликда шу икки нарсадан бошқа мулкни топмадим”.

شعر:

لَمْ أَرْ شَيْئًا صَادِقًا نَفَعُهُ   لِلْمَرْءِ كَالدِّرْهَمِ وَالسَّيْفِ
يَقْضِي لَهُ الدَّرْهَمُ حَاجَاتِهِ   وَالسَّيْفُ يَحْمِيهِ مِنَ الْحَيْفِ

Шеър (насрий баён): “Кишига танга билан қиличдек фойдаси аниқ тегадиган нарсани кўрмадим. Танга унинг ҳожатларини раво қилса, қилич уни зулмдан ҳимоя қилади”

شيئان إذا حفظتهما لا تُبالي بما صنعتَ بعدهما: دِرْهَمُكَ لِمَعَاشِكَ وَدَيْنُكَ لِمَعَادِكَ

Иккита нарса бор, агар уларни сақлай билсанг, кейин нима қилсанг ҳам зиёни йўқ: тирикчилигинг учун тангангни ва охиратинг учун динингни сақлаш.

شيئان، لا تَتِمُّ مَعَهُمَا حِيلَةٌ: إِقْبَالُ الْمَرْءِ وَإِدْبَارُهُ

Иккита нарсага нисбатан ҳийла кетмайди: омаднинг келиши ва омаднинг юз ўгириши (яъни, омад келаётганида унинг олдини тўсишнинг ва омад юз ўгираётганида уни тўхтатиб қолишнинг иложи йўқ).

قِيلَ لِعَبْدِ الْوَاحِدِ بْنِ سُلَيْمَانَ بْنِ عَبْدِ الْمَلِكِ: مَا الَّذِي أَذْهَبَ مُلْكَكُمْ؟ فَقَالَ: شَيْئَانِ تَحَاسَدُ الْأَكْفَاءُ وَانْقِطَاعُ الْأَخْبَارِ.

Абдулвоҳид ибн Сулаймон ибн Абдулмаликдан сўралди: “Подшоҳлигингиз қўлдан кетишига нима сабаб бўлди?” У деди: “Икки нарса – тенг-тўш (яқин)ларнинг ўзаро ҳасади ва (халқнинг аҳволи ҳақидаги) хабарларнинг узилиб қолиши”.

وقال رجلٌ للأخنفِ: دُلّني على مُؤنةٍ بلا تعبٍ. قالَ: عليكِ بالخلقِ السجّيحِ والكفِّ عن القبيحِ، وأَعْلَمْ أَنَّ الداءَ الذي أَعْيَا الأَطِبَّاءَ: اللِّسَانُ البَذِيءُ والعقلُ الرَّدِيءُ.

Бир киши Ахнаф ибн Қайсга деди: “Менга машаққатсиз қўлга кирадиган захирани кўрсатинг”. Ахнаф айтди: “Чиройли ҳулқни ўзингга лозим тут ва хунук ишлардан ўзингни тий. Билгил, табибларни ожиз қолдирадиган (яъни, улар даволай олмайдиган) касаллик – бузуқ тил ва паст ақлдор”.

وَقَالَ عَلِيُّ بْنُ عِيسَى: الْعَجْزُ شَيْئَانِ: التَّقْصِيرُ فِي طَلَبِ الشَّيْءِ وَقَدْ أُمِّكَنْ وَالْجِدُّ فِي طَلَبِهِ وَقَدْ فَاتَ.

Алий ибн Ийсо айтди: “Ожизлик бу иккита нарса: бир нарсани қўлга киритиш имкони бўлатуриб сусткашлик қилиш ва фурсати бой берилган нарса учун жидду жаҳд қилиш”.

قِيلَ لِأَبِي الْحَارِثِ: مَنْ يَحْضُرُ مَائِدَةَ مُحَمَّدِ بْنِ عِيسَى؟ فَقَالَ: أَكْرَمُ الْخَلْقِ وَالْأَمْهُمُ. قِيلَ مَنْ هُمَا؟ قَالَ: الْمَلَائِكَةُ وَالذُّبَابُ.

Абу Ҳорисдан сўралди: “Муҳаммад ибн Ийсонинг дартурхонига ким ҳозир бўлади? Абу Ҳорис деди: “Халқнинг энг улуғи ва пасткаши”. “Ким улар?” – сўрашди. “Фаришталар ва пашшалар”, – жавоб берди у.

قَالَ بَعْضُ الْخُلَفَاءِ: يُعْجِبُنِي شَيْئَانِ قَدْ غَفَلَ الظُّرَفَاءُ عَنْهُمَا: بُحُوحَةُ الْخَلْقِ الطَّيِّبِ وَيَسِيرُ الْحَوْلِ فِي الْعَيْنِ السَّاحِرَةِ.

Халифалардан бири айтган экан: “Ҳатто зийрак кишилар ҳам сезмайдиган иккита нарса бор, мени ажаблантиради: чиройли овозга эга ҳалқумдаги бир гириллаш ва сеҳрли кўздаги озгина сузуклик”.

وَقَالَ آخَرُ: لَيْسَ شَيْءٌ أَضَرَّ بِالشَّيْخِ مِنْ أَمْرَيْنِ: أَنْ يَكُونَ لَهُ طَبَاحٌ حَادِقٌ وَجَارِيَةٌ حَسَنَاءُ،
لَأَنَّهُ يَسْتَكْثِرُ مِنَ الطَّعَامِ فَيَسْتَقِمُّ وَمِنَ الْجَمَاعِ فَيَهْرَمُ.

Бошқа бири деди: “Кекса киши учун икки нарсдан зарарлироғи йўқ: уста ошпаз ва чиройли хотин. Чунки таом ширин тайёрлангани учун кўп еб кўйиб, ҳазм қилолмасдан қийналади, хотини чиройли бўлса, жимоъга кўп ҳаракат қилганидан, баттар қариб тўзади.

شعر:

تَتَنَانِ لَوْ بَكَتِ الدَّمَاءُ عَلَيْهِمَا   عَيْنَايَ حَتَّى يُوْذَنَا بِدَهَابِ
لَمْ يَقْضِيَا الْمَعْشَارَ مِنْ حَقِّيهِمَا   شَرَحُ الشَّبَابِ وَفُرْقَةُ الْأَحْبَابِ

Шеър (насрий баён): “Иккита нарса учун кўзларим кўр бўлгунча қон йиғласа, у нарсанинг ўндан бирининг ҳаққини ҳам адо қилолмайди, бу иккита нарса: кўркам ёшлик ва дўстлардан ажраш”.

سُئِلَ بَعْضُهُمْ عَنِ السُّرُورِ فَقَالَ: شَيْئَانِ رَفَعُ وَدُودٍ وَوَضْعُ حَسُودٍ.

Улуғларнинг биридан хурсандчилик ҳақида сўралганида деди: “Хурсандчилик иккита нарсададир: суюкли дўстнинг мартабаси кўтарилишида ва ҳасад қилувчи мартабасининг тушишида”.

وقال آخر: الْغَبْلُ شَيْئَانِ: الْحِلْمُ عِنْدَ الْغَضَبِ وَالْعَفْوُ عِنْدَ الْقُدْرَةِ.

Улуғлардан бошқаси деди: “Иккита олижаноблик бор: ғазаб қўзиганда ҳалим бўлиш ва зарар беришга қодир бўлган ҳолда кечириш.

وَقَالَ الْمَنْصُورُ لِبَعْضِ أَوْلَادِهِ: خُذْ عَنِّي اثْنَيْنِ: لَا تَقُلْ بِغَيْرِ تَفَكُّيرٍ وَلَا تَعْمَلْ بِغَيْرِ تَدْبِيرٍ.

Мансур фарзандларидан бирига айтди: “Мендан иккита насиҳатни ол: ўйламасдан гапирма ва тадбирсиз иш қилма”.

وَقَالَ بْنُ الْمُعْتَزِ: عَظَّمَ الْكَبِيرَ فَإِنَّهُ عَرَفَ اللَّهَ قَبْلَكَ وَارْحَمِ الصَّغِيرَ فَإِنَّهُ أَغْرَ بِالدُّنْيَا مِنْكَ

Ибн Муътаз деди: “Ёши катталарни улуғла, чунки улар сендан олдин Аллоҳни таниган. Ёшларга раҳмли бўл, чунки улар дунёга сендан кўра алданганроқ”.

وَقَالَ آخَرُ: عَلَى الْعَاقِلِ أَنْ يَتَحَفَّظَ مِنْ شَيْئَيْنِ: مَكْرِ أَعْدَائِهِ وَحَسَدِ أَصْدِقَائِهِ. وَأَنْ يَرْغَبَ فِي شَيْئَيْنِ إِرْتِكَابِ الْعَدْلِ وَاكْتِسَابِ الْفَضْلِ وَأَنْ يَزْهَدَ فِي شَيْئَيْنِ: إِسْتِشَارَةِ النِّسْوَانِ وَإِمَارَةِ الصَّبْيَانِ.

Бошқа донишманд айтди: “Оқил икки нарсадан сақланмоғи лозим: душманларнинг макридан ва дўстларнинг ҳасадидан. Оқил икки нарсага рағбат қилмоғи лозим: адолатли бўлиш ва фазилат касб қилиш. Оқил икки нарсадан ўзини тийиши керак: хотинлар билан маслаҳатлашишдан ва ёш болаларнинг бошқарувидан”.

شعر:

شَيْئَانِ يَأْنِفُ دُو الرِّيَاسَةِ عَنْهَا
رَأْيُ النِّسَاءِ وَامْرَأَةُ الصَّبَّيَّانِ
أَمَّا النِّسَاءُ فَمَيْلُهُنَّ إِلَى الْهَوَى
وَأَخُو الصَّبَاءِ يَجْرِي بِكُلِّ عِنَانِ

Шеър (насрий баён): “Бошлиқ икки нарсадан ор қилади: хотинлар фикри ва ёш боланинг амирлиги. Чунки хотинларнинг нафси доим ҳою-ҳавасга мойил бўлади, ёшлар эса ҳар қандай тизгинда юриб кетаверади.

شَيْئَانِ يَجْلِبَانِ الْحُزْنَ: الطَّمَعُ فِي جُودِ الْبُخْلَاءِ وَالْمُمَزَّاحَةُ مَعَ الْوَضَعَاءِ.

Хафаликни етаклаб келадиган икки нарса бор: бахилларнинг саховатидан умид қилиш пасткашлар билан ҳазиллашиш.

شَيْئَانِ يَتَرَيَّنُ بِهِمَا الْإِنْسَانُ: نَشْرُ الْبَشْرِ وَتَرْكُ الْكِبْرِ

Инсонни икки нарса зийнатлайди: хушчеҳра бўлиш ва кибрни тарк қилиш.

شَيْئَانِ مِنَ اخْلَاقِ الْكَرِيمِ: إِذَا أُبْعِدَ مَدَحٌ وَإِذَا ضُوقَ سَمٌّ.

Икки нарса улуғ, сахий кишининг ахлоқидандир: (нафақат одамларнинг эътиборида бўлган пайтда, балки уларнинг эътиборидан қолган,) узоқлаштирилган пайтда ҳам (уларни) мақтайди ва танг аҳволда қолганида кенглик қилади (саховатини тўхтатмайди).

شَيْئَانِ مَقْرُونَانِ بِشَيْئَيْنِ: الصَّبْرُ مَقْرُونٌ بِالظَّفْرِ، وَالْحِرْمَانُ مَقْرُونٌ بِالضَّجْرِ.

Икки нарса икки нарсага яқин бўлади: сабр ғалабага ва маҳрумлик безовталиikka.

شعر:

شَيْئَانِ لَوْ أَنَّ لَيْنَا يُبْتَلَىٰ بِهَمَّا
فَقَدْ الشَّبَابِ فَمَا يَأْتِي لَهُ عَوْضٌ
فِي غَابَةِ مَاتَ مِنْ هَمٍّ وَمِنْ كَمَدٍ
وَالْبُعْدُ بِالرَّغَمِ عَنْ أَهْلٍ وَعَنْ وَلَدٍ

Шеър (насрий баён): “Икки нарса бор, агар улар ўрмондаги шернинг бошига тушса, ўша шер ҳам бу ғамдан, бу кайғудан ўлиб қоларди. Биринчиси, ёшликни йўқотиш, чунки унинг ўрнига эваз йўқ. Иккинчиси, яқинларидан, фарзандидан узоқлашиш, гарчи ўзи буни хоҳламаса-да”.

رُوضَةٌ فِي الثَّلَاثَةِ

“Учталиқ” ҳикматлар боғчаси

قَالَ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "ارْحَمُوا ثَلَاثَةً: عَزِيزَ قَوْمٍ ذَلَّ وَغَنِيَّ قَوْمٍ إِفْتَقَرَ وَعَالِمًا بَيْنَ جُهَاِلٍ". وَقَالَ أَيْضًا: "ثَلَاثَةٌ مُهْلِكَاتٌ وَثَلَاثَةٌ مُنْجِيَاتٌ. فَالْمُنْجِيَاتُ: خَشْيَةُ اللَّهِ فِي السِّرِّ وَالْعَلَانِيَةِ، وَالْعَدْلُ فِي الرِّضَى وَالْغَضَبِ، وَإِنْصَافُ النَّاسِ. وَالْمُهْلِكَاتُ: شُحٌّ مُطَاعٌ، وَهَوًى مُتَّبَعٌ، وَإِعْجَابُ الْمَرْءِ بِنَفْسِهِ".

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам айтдилар: “Уч тоифага раҳм қилинглар: қавмнинг азизи бўлиб, кейин хор бўлиб қолган кишига; қавмнинг бойи бўлиб, сўнг камбағал бўлиб қолган кишига; жоҳиллар ичида қолган олимга”. Яна айтдилар: “Учта ҳалок қилувчи ва учта нажот берувчи нарса бор. Нажот берувчи нарсаларнинг биринчиси — хоҳ яширин, хоҳ ошкор ҳолатда бўлсин, Аллоҳдан қўрқиш; иккинчиси — розилик ҳолатида ҳам, ғазабга минганда ҳам адолатли бўлиш; учинчиси — одамларга инсоф қилиш (яъни, оғиру енгил кунларда уларга шерик бўлиш). Ҳалок қилувчи нарсаларнинг

биринчиси – бурнингдан тизгинини ўтказиб олган хасислик; иккинчиси – етовига солиб олган ҳавою ҳавас; учинчиси – кишининг ўз-ўзига ошуфта бўлиб, ўзи билан фахрланиши”.

وَقَالَ أَبُو بَكْرٍ الصِّدِّيقُ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ: ثَلَاثٌ مَنْ كُنَّ فِيهِ كُنَّ عَلَيْهِ: الْبَغْيُ وَالنَّكَثُ وَالْمَكْرُ
لَأنَّ اللَّهَ تَعَالَى يَقُولُ: {إِنَّمَا بَغْيُكُمْ عَلَى أَنْفُسِكُمْ}. {وَمَنْ نَكَثَ فَإِنَّمَا يَنْكُثُ عَلَى نَفْسِهِ}.
{وَلَا يَحِيقُ الْمَكْرُ السَّيِّئُ إِلَّا بِأَهْلِهِ}.

Абу Бакр Сиддик розияллоҳу анҳу айтдилар: “Кимда ушбу уч феъл бўлса, унга зиён келтиради: ҳаддан ошиш, аҳдни бузиш ва маккорлик. Чунки Аллоҳ таоло айтади: “Албатта бу тажовузкорлигингиз (ҳаддан ошишингиз) фақат ўзингизнинг зиёнингизгадир” (Юнус, 23-оят); “Ким ўз аҳдини бузса, у фақат ўз зиёнига бузур” (Фатҳ, 10-оят); “Ёмон макр-ҳийла фақат ўз эгаларини ўраб ҳалок қилур” (Фотир, 43-оят).

وَقَالَ عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ: ثَلَاثٌ تُثَبِّتُ لَكَ الْمَحَبَّةَ عِنْدَ أَحِيكَ: أَنْ تَبْدَأَهُ
بِالسَّلَامِ، وَأَنْ تُوسِّعَ لَهُ فِي الْمَجْلِسِ، وَأَنْ تَدْعُوهُ بِأَحَبِّ الْأَسْمَاءِ إِلَيْهِ.

Умар ибн Хаттоб розияллоҳу анҳу айтди: “Учта нарса биродарингда муҳаббат пайдо қилади: биринчиси – унга ундан аввал салом бериш; иннинчиси – унга жой бўшатиш; учинчиси – унга ёққан исмлар билан уни чақириш”.

وَقَالَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عُمَرَ: ثَلَاثَةٌ مِنَ الْفَوَاحِرِ: جَارٌ إِنْ رَأَى حَسَنَةً سَتَرَهَا وَإِنْ رَأَى سَيِّئَةً
نَشَرَهَا، وَامْرَأَةٌ إِنْ حَضَرَتْهَا أَذْنُكَ وَإِنْ غَبَتْ عَنْهَا لَمْ تَأْمَنْ عَلَيْهَا، وَسُلْطَانٌ إِنْ أَحْسَنْتَ لَمْ يَأْمَنْكَ
وَإِنْ أَسَأْتَ قَتَلَكَ.

Абдуллоҳ ибн Умар розияллоҳу анҳу деди: “Учта нарса бузукликдандир (яъни, қуйидаги учта феъл шу ишни қилувчининг бузуклигига далолатдир): бир қўшни, агар яхшилиқни кўрганида яшириб, ёмонлиқни кўрганида ёйса; бир хотин, ёнида бўлганингда ундан озор кўрасан, ёнида бўлмаганингда ҳам ундан хотиржам бўлолмайсан; бир подшоҳ, агар яхшилиқ қилсанг, сенга ишонмайди, ёмонлиқ қилсанг, сени ўлдиради”.

وَقَالَ جَعْفَرُ الصَّادِقُ: لَمْ يَتِمَّ الْمَعْرُوفُ إِلَّا بِثَلَاثَةٍ: تَعْجِيلِهِ وَتَصْغِيرِهِ وَسِتْرِهِ، لَأَنَّكَ إِذَا عَجَّلْتَهُ هَنَأْتَهُ، وَإِذَا صَغَّرْتَهُ كَبَّرْتَهُ، وَإِذَا سَتَرْتَهُ أَظْهَرْتَهُ.

Жафар Содиқ айтди: “Яхшилиқ учта нарса билан мукаммал бўлади: яхшилиқка шошилиш билан, қилган яхшилигини кичик санаш билан, қилган яхшилигини яшириш билан. Чунки яхшилиқка шошилсанг, уни муборакбод қилган бўласан, қилган яхшилигининг кичик санасанг, уни улуғлаштирган бўласан, қилган яхшилигининг яширсанг, уни юзага чиқарган бўласан”.

وَقَالَ عُبَيْدُ اللَّهِ بْنُ زَيَْادٍ لِبَعْضِ جُلَسَائِهِ: احْفَظْ عَنِّي ثَلَاثًا: لَا تُكْثِرْ عَلَيَّ فَأَمْلَكَ، وَلَا تُبْطِئْ عَنِّي فَأَنْسَاكَ، وَلَا تُكْثِرْ مِنْ حَوَائِجِ غَيْرِكَ فَتُحَرِّمَ مَا يُخْصُصُ مِنْهَا.

Абдуллоҳ ибн Зиёд йиғилишидагиларидан бирига деди: “Мендан учта нарсани ёдлаб ол: олдимга кўп келаверма, токи сендан зерикиб қолмай. Узоқлашиб ҳам кетма, токи сени унутиб қўймай. Бошқаларнинг эҳтиёжларини қондириш ҳақида кўп гапирма, ўз эҳтиёжларинг қондирилишидан маҳрум бўласан”.

وَقَالَ مُعَاوِيَةُ لِعَرَابَةَ الْأَوْسِيِّ: بِمَ سُدَّتْ قَوْمَكَ يَا عَرَابَةُ؟ قَالَ: بِثَلَاثٍ يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ قَالَ: وَمَا هُنَّ؟ قَالَ: أَحْلُمُ عَنْ جَاهِلِهِمْ وَأَجُودُ عَلَى سَائِلِهِمْ وَأَسْعَى إِلَى حَوَائِجِهِمْ. فَقَالَ مُعَاوِيَةُ: لِلَّهِ دُرُّ الطُّرْمَاحِ مَا أَصْدَقَهُ فِي قَوْلِهِ فَيْكَ.

شعر:

رَأَيْتُ عَرَابَةَ الْأَوْسِيِّ يَسْمُو
إِلَى الْخِيَرَاتِ مُنْقَطِعَ الْقَرْنِ
إِذَا مَا رَايَةً رُفِعَتْ لِمَجْدٍ
تَلَقَّاهَا عَرَابَةُ بِالْيَمِينِ

Муовия розияллоху анху Авс қабиласидан бўлган Ароба исмли кишидан сўради: “Қандай қилиб қавмингнинг саййиди бўлиб қолдинг?”

– Учта нарса сабаб, – деди Ароба.

– Улар қайсилар? – сўради мўминлар амири, – шунда Ароба:

–Қавмнинг жоҳилига ҳалим бўлдим, тиланчиларига сахийлик қилдим, эҳтиёжмандларининг ҳожатларини чиқариш учун шошдим, – деди. Шунда Муовия: “Шоир Тирмох сен ҳақингда қандаям тўғри сўзларни айтган экан, деб шоирнинг шеърини ўқиди (насрий баён): “Авслик Аробани ёнида яқинлари бўлмаган ҳолда яхшиликларга нақадар кўтарилганини кўрдим. Агар улуғлик учун бир байроқ тикланса, Ароба уни ўнг қўли билан ушлаган бўларди”...

وَقَالَ أَحْمَدُ بْنُ مُسْلِمٍ: لَدَّةُ الدُّنْيَا فِي ثَلَاثَةٍ: مُعَاشَرَةُ الْأَحْبَابِ، وَمُعَاقَرَةُ الشَّرَابِ وَمُذَاكِرَةُ

الآدَابِ

Аҳмад ибн Муслим айтдилар: “Дунёнинг лаззати уч нарсададир.

Биринчиси, яхши кўрган одам билан бирга яшаш, иккинчиси, доимий шароб ичиш, учинчиси, одобни такрор ўқиш туриш”.

وقال المأمون: الإخوان ثلاث طبقات: طبقة كالداء لا يُستغنى عنها، وطبقة كالدواء يُحتاج إليها، وطبقة كالداء لا يُحتاج إليها أبداً.

Маъмун айтди: “Дўстлар уч табакага бўлинади. Биринчиси – озиққа ўхшайди, унга доим эҳтиёж бўлади. Иккинчиси – дорига ўхшайди, унга баъзан эҳтиёж тушади, учинчиси – касалликка ўхшайди, унга умуман ҳожат йўқ”.

وَقَالَ خَالِدُ بْنُ صَفْوَانَ: ثَلَاثَةُ لَيْسَ لَهَا حِيلَةٌ: فَقَرَّ يُمَارِجُهُ كَسَلٌ وَعَدَوَةٌ يُدَاخِلُهَا حَسَدٌ وَمَرَضٌ يُقَارِنُهُ هَرَمٌ. وَبَعْضُهُمْ أَبْدَلَ الْكَسَلَ أَوْ الْحَسَدَ بِالْقُدْرَةِ.

Холид ибн Сафвон деди: “Учта нарсадан қутилишниинг иложи йўқ: камбағалликка дангасалик ҳам аралашган бўлса; душманликка ҳасад ҳам қўшилган бўлса; касалликка қарилик ҳам яқин, ёндош бўлса. Баъзилар юқорида айтилган дангасалик ёки ҳасадни “куч-қудрат” билан алмаштириб айтишган.

وَقَالَ الْعَتَابِيُّ: ثَلَاثَةٌ لَا يُعْرَفُونَ إِلَّا فِي ثَلَاثَةِ أَحْوَالٍ: الْحَلِيمُ عِنْدَ الْغَضَبِ وَالشَّجَاعُ عِنْدَ الْحَرْبِ وَالصَّدِيقُ عِنْدَ الْحَاجَةِ إِلَيْهِ.

Ал-Аттобий айтди: “Уч тоифа киши уч хил ҳолатда билинади: ҳалим киши ғазабланидиган пайтда, шижоатли киши жанг пайтида, дўст унга ҳожат тушган пайтда”.

وَمَرِضَ عَلِيٌّ بْنُ عُبَيْدَةَ فَعَادَهُ الْجَاحِظُ فَقَالَ لَهُ: مَا تَشْتَهِي يَا أَبَا الْحَسَنِ؟ فَقَالَ: ثَلَاثَةٌ أَشْيَاءَ: عُيُونُ الرُّقَبَاءِ وَاللِّسَنُ الْوُشَاةِ وَأَكْبَادُ الْحُسَّادِ.

Али ибн Убайда хасаталанганида Жохиз уни кўргани борди. Жохиз ундан: “Нимага иштахангиз бор, нима егингиз келяпти?” – деб сўради. Али ибн

Убайда: “Учта нарсани: рақибларимнинг кўзларини, чақимчиларимнинг тилини ва ҳасадгўйларимнинг жигарини” – деган экан.

و قال علي بن رزين اجتنب ثلاثة و عليك بثلاثة و لا حاجة لك الى طبيب اجتنب
الغبار و الدخان و النتن و عليك بالحلوى و الدسم و الطيب.

Али ибн Разин деди: “Учта нарсдан узоқ бўл ва учта нарсани маҳкам тут, шунда табибга ишинг тушмайди: чангдан, тутундан ва сассиқ нарсдан узоқлаш ва билъакс ширинликни, ёғни ва хушбўйликни ўзингга лозим тут”.

وَقَالَ أَبُو زَكْرِيَّا النَّيْسَابُورِي: ثَلَاثٌ عَلَلَّ صِغَارَ أَمَانٍ مِنْ ثَلَاثٍ عَلَلَّ كِبَارٍ: الزُّكَامُ أَمَانٌ مِنَ
السَّرْسَامِ وَالرَّمْدِ أَمَانٌ مِنَ الْعَمَى وَالذَّمَلُ أَمَانٌ مِنَ الطَّاعُونِ.

Абу Закариё Найсабурий деди: “Учта кичкина касаллик учта катта касалликдан сақлайди: тумов сирсон (менингит – бош ёки орқа мия қобиғининг яллиғланиши) касаллигидан, кўз оғриғи, кўзнинг ёшланиши кўр бўлиб қолишдан, чипқон, хуснбузар каби иллатлар вабога чалинишдан сақлайди”.

وَقَالَ حَكِيمٌ: ثَلَاثٌ تَسُرُّ الْعَيْنَ: الْمَرْأَةُ الْمُوَافِقَةُ وَالْوَلَدُ الْأَدِيبُ وَالْأَخُ الْوَدُودُ ثَلَاثَةٌ تُنَكِّدُ
الْعَيْشَ: جَارُ السُّوءِ وَالْوَلَدُ الْعَاقُ وَالْمَرْأَةُ الْخَائِنَةُ, ثَلَاثَةٌ يُسْتَأْنَسُ بِهَا: الزَّمَانُ الْمُقْبِلُ وَالسُّلْطَانُ
الْعَادِلُ وَالصَّدِيقُ الصَّادِقُ.

Бир донишманд айтди: “Уч нарса кўзни қувонтиради: эрга мувофиқ хотин, одобли фарзанд ва яхши кўрувчи дўст. Учта нарса ҳаётни ғуссага тўлдиради: ёмон кўшни, оқпадар фарзанд, хиёнаткор хотин. Учта нарса билан

ошно бўлинади: иқболли замон (яъни, замон сиз томон юзланган бўлса), одил султон ва ростгўй дўст”.

ثَلَاثَةٌ مِنْ أَفْضَلِ مَا تَرْتُهُ الْأَبْنَاءُ عَنْ آبَائِهِمْ: الثَّنَاءُ الْحَسَنُ وَالْأَدَبُ وَالصَّاحِبُ الثِّقَّةُ.

Фарзандлар оталаридан мерос олган нарсанинг афзали учта: чиройли мактов, одоб ва ишончли дўст.

ثَلَاثٌ تَمْنَعُ الْمَرْءَ عَنْ طَلَبِ الْمَعَالِي: قِصَرُ الْهِمَّةِ وَقِلَّةُ الْحِيلَةِ وَضَعْفُ الرَّأْيِ.

Учта нарса кишини олийликка интилишдан тўсади: химматнинг пастлиги, ҳийла(яъни, ишни амалга ошириш йўллари излаб топиш)нинг озлиги, фикрнинг заифлиги.

ثَلَاثَةٌ مِنْ طِبَاعِ الْجُهَّالِ: الْغَضَبُ مِنْ غَيْرِ شَيْءٍ وَالْإِعْطَاءُ مِنْ غَيْرِ حَقٍّ وَعَدَمُ التَّمْيِيزِ بَيْنَ الصَّدِيقِ وَالْعَدُوِّ.

Учта нарса нодонларнинг табиатидан: сабабсиз ғазабланиш, ўринсиз сахийлик ва дўст билан душманни ажратмаслик.

ثَلَاثَةٌ تُورِثُ الْمَحَبَّةَ: الْأَدَبُ وَالتَّوَاضُّعُ وَالِدِّينُ

Уч нарса муҳаббатни пайдо қилади: одоб, камтарлик ва дин.

ثَلَاثَةٌ لَيْسَ مَعَهُنَّ غُرْبَةٌ: كَفُّ الْأَذَى وَحُسْنُ الْأَدَبِ وَمُجَانَبَةُ الرَّيْبِ.

Учта нарса бўлса, ғариблик бўлмайди: озордан тийилиш, чиройли одоб гумондан четланиш.

ثَلَاثَةٌ تُكْسَبُ الْمَقْتَةُ: الْكِبَرُ وَالظُّلْمُ وَالْبَخْلُ.

Учта нарса нафрат уйғотади: кибр, зулм ва бахиллик.

ثَلَاثَةٌ جَمَعَتِ الرُّشْدَ كُلَّهُ: مُشَاوَرَةُ النَّصِيحِ وَمُدَارَاةُ الْحَاسِدِ وَالتَّحَبُّبُ عَنِ النَّاسِ.

Учта иш тўғрилиқнинг барчасини ўзида жамлайди: холис киши билан маслахатлашиш, ҳасадгўй билан мураса қилиш ва одамлардан ўзни четга тортиш.

ثَلَاثَةٌ تُحَصِّنُ الْمُلْكَ: الرَّأْفَةُ وَالْعَدْلُ وَالْجُودُ.

Учта нарса мулкни қўриқлайди: юмшоқлик, адолат ва саховат.

ثَلَاثَةٌ تَزِيدُ فِي الْمَوَدَّةِ: التَّزَاوُرُ فِي الرِّجَالِ وَالتَّحَدُّثُ عَلَى الْمَائِدَةِ وَمَعْرِفَةُ الْمَرْءِ خُدَّامَ أَخِيهِ وَحَاشِيَتِهِ.

Уч нарса дўстликни зиёда қилади: зиёратлашиш, дастурхон атрофида суҳбатлашиш ва биродарининг ходимлари ва атрофдагиларини таниш.

ثَلَاثُ خَصَالٍ تُحْمَدُ فِي الْخُلُوءِ: تَوْقِيرُ الْعَرِضِ وَسِتْرُ الْفَاقَةِ وَإِسْقَاطُ الْكُلْفَةِ فِي الْحُقُوقِ اللَّائِمَةِ.

Учта хислат хилватда ҳам (яъни, мазкур хислат эгаси ўзи йўғида, ортидан ҳам) мақталади: бировнинг обрў-эътиборини ҳар қандай ҳолатда ўрнига қўйиш, камбағалликни яшириш ва адо қилиниши лозим бўлган ҳақни қийнамасдан бериш.

ثَلَاثَةٌ لَا تُوجَدُ فِي ثَلَاثِ أُمَمٍ: الْوَفَاءُ فِي التُّرْكِ وَالْجُودُ فِي الرُّومِ وَالْهَمُّ فِي الزَّنَجِ.

Учта миллат бор, уларда учта нарса топилмайди: туркларда вафо, арабларда саховат, занжиларда ҳиммат.

شعر:

ثَلَاثٌ مِنَ الدُّنْيَا إِذَا الْمَرْءُ نَاهَا
فَلَيْسَ عَلَيْهِ فِي سِوَى ذَلِكَ مِنْ ضَيْرٍ
غِنَى عَنْ بَيْنِهَا وَالسَّلَامَةُ مِنْهُمْ
وَصِحَّةُ جِسْمٍ ثُمَّ خَاتِمَةُ الْخَيْرِ

Шеър (насрий баён): “Дунёда учта нарса бор, агар киши шу учтасига эришса, ундан бошқасида зиён йўқ: фарзандларига муҳтож бўлмаса, фарзандларидан саломат бўлса (яъни, фарзандларининг ҳам унга иши тушмаса), жисми саломат бўлса, кейин умрининг хотимаси ҳам хайрли бўлса”.

ثَلَاثٌ مِنَ الْخِصَالِ فِي الْأَرْزِ: يُشْبِعُ الْجَائِعَ وَيُجْبِعُ الشَّبْعَانَ وَيَزِيدُ فِي الْعُمْرِ لِأَنَّهُ يَرَى أَحْلَامًا حَسَنَةً وَمَنْ رَأَاهَا كَانَتْهُ لَمْ يَنْمَ وَمَنْ لَمْ يَنْمَ كَانَتْهُ زَيْدٌ فِي عُمُرِهِ لِأَنَّ النَّوْمَ أَخُو الْمَوْتِ.

Гуручда учта хислат бор: очни тўйдиради, тўкни оч қилади ва умрни узайтиради. Сабаби, гуруч еган киши яхши тушлар кўради, яхши тушлар кўрган киши гўё ухламагандек бўлади. Кимки ухламаса, бамисоли умри узаяди, чунки уйқу ўлимнинг укасиدير.

ثَلَاثٌ إِذَا امْتَحَنَتْهُمْ فِي ثَلَاثَةِ أَحْوَالٍ خَسِرَتْهُمْ: مَوَدَّتِكَ فِي حَالِ اسْتِقْلَالِكَ وَصَدِيقُكَ فِي حَالِ اخْتِلَالِكَ وَامْرَأَتُكَ فِي حَالِ اكْتِهَالِكَ.

Учта инсон бор, уларни учта ҳолатда синасанг, улардан сенга зиён етади: камбағаллигингда дўстлигингни синама, бошингга иш тушганида дўстингни синама ва қариганингда хотингингни синама.

ثَلَاثَةٌ لَا تُقَابَلُ إِلَّا بِالْبَشْرِ: النِّعَمُ وَالصَّدِيقُ وَالْغَرِيمُ.

Учта нарсага киши кулиб қарайди: неъматга, дўстга ва ўзидан қарздор кишига.

شعر:

ثَلَاثٌ قَدْ بُلِيتُ بِهَا فَأَضَحْتُ	لِنَارِ الْقَلْبِ مِثِّي كَالْأَثَافِي
دُيُونٌ أَثْقَلَتْ ظَهْرِي وَجَوْرٌ	مَنْ الْجَيْرَانِ شَابَ لَهُ غُدَا فِي
وَفُقْدَانُ الْكَفَافِ وَأَيُّ عَيْشٍ	لِمَنْ يُبْلَى بِفُقْدَانِ الْكَفَافِ

Шеър (насрий баён): “Учта балога йўлиқдим, бу балолар юрагимда ёнган олов учун гўё учта тошдан ясалган ўчоққа айланди: гарданимга оғир ботган қарзлар, кўшнилари чакка сочларимни оқартирган жабри, ўлмагудек озиқнинг ҳам йўқлиги. Ўлмагудек озиқ тополмасликка мубтало бўлган кишининг ҳаёти қандай ҳаёт бўлиши мумкин?!”

شعر:

{ إِذَا الْمَرْءُ عُوْفِي فِي جِسْمِهِ	وَأَعْطَاهُ مَوْلَاهُ قَلْبًا قَنوعًا
وَأَعْرَضَ عَنْ كُلِّ مَا لَا يَلِيقُ	فَذَاكَ الْمَلِيكُ وَلَوْ مَاتَ جُوعًا }

Агар кишини танаси саломат бўлса,
Роббиси унга қаноатли қалб ато қилган бўлса,
Шунда у нолайиқ нарсалардан юз ўгирса,
Подшоҳ бўлар экан, гарчи оч-яланғоч ўлса.

رَوْضَةٌ فِي الْأَرْبَعَةِ

“Тўртталиқ” ҳикматлар боғчаси

قَالَ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "أَرْبَعٌ مِنْ كُنُوزِ الْجَنَّةِ: كِتْمَانُ الْمَرَضِ وَالصَّدَقَةُ وَالْفَقْرُ وَالْمُصِيبَةُ".

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам дедилар: “Тўртта нарса жаннат хазиначидандир: касалликни яшириш, садақани яшириш, камбағалликни яшириш, мусибатни яшириш”.

وَقَالَ جَعْفَرُ الصَّادِقُ: عَجِبْتُ مِنْ أَرْبَعَةٍ كَيْفَ يَغْفُلُونَ عَنْ أَرْبَعَةٍ؛ عَجِبْتُ مِمَّنْ أُبْتَلِيَ بِالْغَمِّ كَيْفَ يَغْفُلُ أَنْ يَقُولَ {لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ سُبْحَانَكَ إِنِّي كُنْتُ مِنَ الظَّالِمِينَ} وَاللَّهُ تَعَالَى يَقُولُ: {فَاسْتَجَبْنَا لَهُ وَجَجْنَاهُ مِنَ الْغَمِّ} وَعَجِبْتُ لِمَنْ يَخَافُ الْعَدُوَّ كَيْفَ لَا يَقُولُ {حَسْبُنَا اللَّهُ وَنِعْمَ الْوَكِيلُ} وَاللَّهُ تَعَالَى يَقُولُ عَقِبَهَا {فَانْقَلَبُوا بِنِعْمَةٍ مِنَ اللَّهِ وَفَضْلٍ لَمْ يَمَسْسَهُمْ سُوءٌ} وَعَجِبْتُ مِمَّنْ كَادَهُ الْعَدُوُّ كَيْفَ لَا يَقُولُ {وَأُفَوِّضُ أَمْرِي إِلَى اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ بَصِيرٌ بِالْعِبَادِ} وَاللَّهُ تَعَالَى يَقُولُ عَقِبَهَا {فَوَقَاهُ اللَّهُ سَيِّئَاتٍ مَا مَكَرُوا} وَعَجِبْتُ مِمَّنْ يَسْتَحْسِنُ شَيْئًا وَيَخَافُ عَلَيْهِ الْعَيْنَ كَيْفَ لَا يَقُولُ {مَا شَاءَ اللَّهُ لَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ} وَاللَّهُ تَعَالَى يَقُولُ: {وَلَوْلَا إِذْ دَخَلْتَ جَنَّتَكَ قُلْتَ مَا شَاءَ اللَّهُ لَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ}.

Жаъфар Содик розияллоху анху деди: “Тўртта нарсадан ғофил қолган тўрт кишидан ажабланиман: биринчиси, бошига ғам тушган ва: “Ҳеч илоҳ йўқ, магар Ўзинг бордирсан, эй пок Парвардигор, дарҳақиқат, мен (ўз жонимга) жабр қилгувчилардан бўлиб қолдим” — дейишни унутган кишидан ажабланиман. Ахир, Аллоҳ таоло: “Бас, Биз унинг (дуосини) мустажоб қилдик ва уни ғам-ғуссадан қутқардик” (Анбиё, 87-88-оятлар), — дейди. Иккинчиси: ”Бизга ёлғиз Аллоҳнинг Ўзи кифоя. У зот энг яхши ишончли вакилдир” (Оли

Имрон, 173-оят) – дейишни унутиб, душмандан кўрққан кишидан ажабланаман. Ахир, Аллоҳ таоло кейинги оятда: “Бас, (у юришдан) бирор нохушлик етмай Аллоҳнинг неъмат ва фазли билан қайтдилар” (Оли Имрон, 174-оят), – дейди. Учинчиси, душман макр ишлатганида: “Мен ўз ишимни Аллоҳга топширурман, зеро Аллоҳ бандаларини кўриб тургувчидир” (Ғофир, 44-оят), – дейишни унутган кишидан ажабланаман. Ахир, Аллоҳ таоло кейинги оятда: “Бас, Аллоҳ у (иймон келтирган киши)ни уларнинг ёмон макр-хийлаларидан сақлади” – дейди. Тўртинчиси, бир нарсанинг чиройли эканини тан олатуриб, “Аллоҳ хоҳлаган нарсагина (бўлур), бор куч-қувват ёлғиз Аллоҳ биландир” демасдан, ўша чиройли нарсага кўз тегишидан кўрққан кишидан ажабланаман. Ахир, Аллоҳ таоло: “Аллоҳ хоҳлаган нарсагина (бўлур), бор куч-қувват ёлғиз Аллоҳ биландир” (Каҳф, 39-оят), – дейди”.

وَقَالَ بَعْضُهُمْ: عَلَامَاتُ الْعَقْلِ أَرْبَعٌ: أَنْ لَا يَشْكُوَ مِنَ الْمَصَائِبِ، وَأَنْ يُدَارِيَ الْعِبَادَ عَلَى تَفَاوُتِ أَخْلَاقِهِمْ، وَأَنْ يَتَحَمَّلَ أَذَاهُمْ وَلَا يُكَافِيَهُمْ، وَأَنْ لَا يَجْعَلَ عَمَلَهُ رِيَاءً.

Улуғлардан бири айтди: “Ақлнинг аломати тўртта: мусибатлардан шикоят қилмаслик, бандаларнинг хулқларидаги фарқларга қарамасдан улар билан муросада бўлиш, кишилардан етган озорларга сабр этиб, уларни жазолашга интилмаслик, амални риё – “эл кўрсин” учун қилмаслик”.

قال حكيم: أَرْبَعَةُ أَشْيَاءَ مِنْ أَعْظَمِ الْبَلَاءِ: كَثْرَةُ الْعِيَالِ مَعَ قَلَّةِ الْمَالِ، وَالْجَارُ السَّيِّئُ الْجَوَارِ، وَالْمَرْأَةُ الَّتِي لَيْسَ لَهَا وَقَارٌ، وَصُحْبَةُ الْفُجَّارِ.

Донишманд деди: “Тўртта нарса балоларнинг каттасидир: “мол-дунёси кам бўлиб, бола-чақасининг кўплиги, қўшничилик муомаласини ўрнига қўймайдиган ёмон кўшни, босиқлиги йўқ хотин ва фожирлар билан ҳамсухбат бўлиш”.

وَقَالَ قَيْسُ بْنُ زَهَيْرٍ: أَرْبَعَةٌ لَا يُطَاقُونَ: عَبْدٌ مَلَكٌ، وَنَذْلٌ شَبَعٍ، وَأَمَةٌ وَرَثَتْ، وَقَبِيحَةٌ تَزَوَّجَتْ.

Қайс ибн Зуҳайл айтди: “Тўрт тоифа кишига ҳеч тоқат қилиб бўлмайди: қул (масалан, насли номаълум киши) подшоҳ бўлиб қолса, пасткаш кимса тўйиб қолса (“кўрмагани кун курсин” деганларидек), чўри меросхўр бўлиб қолса, хунук аёл эрга тегиб қолса”.

وَقَالَ أَزْدَشِيرٌ: أَرْبَعَةٌ تَحْتَاجُ لِأَرْبَعَةٍ: الْحَسْبُ لِلْأَدَبِ، وَالسُّرُورُ لِلْأَمْنِ، وَالْقَرَابَةُ لِلْمَوَدَّةِ، وَالْعَقْلُ لِلتَّجَرِبَةِ

Ардашер дейди: “Тўртта нарсa тўртта нарсaга муҳтож: “Насаб одобга, ҳурсандчилик хотиржамликка, қариндошлик дўстликка ва ақл тажрибага муҳтож”.

وَقَالَ أَنُوشِירוَانُ: أَرْبَعَةٌ أَيَّامٌ لِأَرْبَعَةِ أَعْمَالٍ: يَوْمُ الْغَيْمِ لِلصَّيْدِ، وَيَوْمُ الرِّيحِ لِلنَّوْمِ، وَيَوْمُ الْمَطَرِ لِلْمُنَادِمَةِ، وَيَوْمُ الصَّخْرِ لِلْكَسْبِ.

Ануширвон деди: “Тўрт кун тўрт иш учун яхши: булутли кун ов учун, шамолли кун уйқу учун, ёмғирли кун сухбатлашиб ўтириш учун, очик кун касб қилиш учун яхши”.

وَقَالَ عَبْدُ الْمَلِكِ بْنُ مَرْوَانَ: أَرْبَعٌ إِذَا ظَفَرْتَ بِهَا لَا يَضُرُّكَ مَا فَاتَكَ بَعْدَهَا: حُسْنُ خُلُقٍ، وَصِدْقُ حَدِيثٍ، وَعَفَافُ نَفْسٍ، وَحِفْظُ أَمَانَةٍ.

Абдулмалик ибн Марвон деди: “Тўрт хислат бор, уларни эгалласанг, ундан сўнг бой берганларинг сенга зарар етказмайди: гўзал ҳулқ, ростгўйлик, покиза нафс ва омонатни сақлаш”.

وَقَالَ حَكِيمٌ: يَنْبَغِي لِلْمَرْءِ أَنْ يُرَتِّبَ أَمْرَهُ مَعَ عَدُوِّهِ عَلَى أَرْبَعَةٍ أَوْجُهُ: اللَّيْنُ ثُمَّ الْبَذْلُ ثُمَّ الْكَيْدُ ثُمَّ الْمُبَايَنَةُ إِذْ لَيْسَ آخِرُ عِلَاجِ الْجُرْحِ إِلَّا الْكَيُّ

Донишманд деди: “Киши душмани билан бўладиган муносабатда тўрт хил иш тутиши лозим: аввал мулойимлик қилиши, агар у фойда бермаса, саховатни ишга солиши, у ҳам иш бермаса, ҳийлага ўтиши, ундан ҳам фойда бўлмаса, орани очиши. Чунки жароҳатнинг охирги чораси куйдириш (бугунги тилда кесиб олиб ташлаш)дир”.

وَقَالَ ابْنُ الْأَعْرَابِيِّ: أَرْبَعَةٌ فِي أَرْبَعَةٍ: الْحُسْنُ فِي الْأَنْفِ، وَالْحَلَاوَةُ فِي الْعَيْنِ، وَالْمَلَاَحَةُ فِي الْفَمِ، وَالظَّرْفُ فِي اللِّسَانِ.

Ибн Арабий айтди: “Тўрт нарсa тўрт нарсaда бўлади: чирой бурунда, ҳаловат кўзда, малоҳат оғизда, зарофат тилда.

وَقَالَ أَبُو الْخَطَّابِ الصَّائِبِيُّ: خَيْرُ الْأُبْنِيَةِ مَا اتَّسَعَ صَحْنُهُ وَارْتَفَعَ سَقْفُهُ وَطَالَ مَدْخَلُهُ وَبَعُدَ مُتَوَضُّؤُهُ وَخَيْرُ الْأَطْعِمَةِ مَا طَابَتْ رَائِحَتُهُ وَحَسُنَ مَنْظَرُهُ وَلَذَّ طَعْمُهُ وَجَادَ غِذَاؤُهُ، وَخَيْرُ الْأَشْرِبَةِ مَا يَرُوقُ الْعَيْنَ وَيُلِدُّ الْفَمَ وَيَسُرُّ الْقَلْبَ، وَخَيْرُ الثِّيَابِ مَا رَقَّ غَزْلُهُ وَرَاقَ نَسْجُهُ وَلَا نَ مَسُّهُ وَطَابَ لُبْسُهُ.

Абу Хаттоб Собийий деди: “Уйларнинг яхшиси – саҳни катта, шифти баланд, йўлаги узун ва таҳорат қиладиган ўрни узоғроқда бўлгандир. Таомларнинг яхшиси – ҳиди хушбўй, кўриниши чиройли, таъми ширин ва

қувватни оширадиган бўлганидир. Ичимликнинг яхшиси – кўзни қувнатадиган, оғизга лаззат берадиган, қалбга сурур бағишлайдиган ва ақлни кеткизмайдиганидир. Кийимларнинг яхшиси – тўқилиши ингичка, матоси нозик, ушлаганда майин ва кийишга қулай бўлганидир”.

وَقَالَ عَبْدُونُ: أَرْبَعَةٌ تُغَدِّي مَنْ غَيْرِ أَكْلٍ وَلَا شَرْبٍ: النَّظَرُ إِلَى كُلِّ شَيْءٍ حَسَنٍ، وَشَمُّ الطَّيِّبِ، وَالنَّوْمُ بَعْدَ الْغَدَاءِ، وَافْتِرَاشُ الْفُرْشِ الْوَطِئَةِ.

Абдун айтади: “Тўрт нарса кишини емаса ҳам, ичмаса ҳам тўйдиради: ҳар қандай чиройли нарсага қараш, ҳушбўйни ҳидлаш, таомлангандан сўнгги уйқу ва юмшоқ тўшакларни тўшаш”.

وَأَرْبَعٌ تَضُرُّ الْبَصَرَ وَتَعُودُ عَلَى النَّفْسِ بِالضَّرَرِ: النَّظَرُ إِلَى عَيْنِ الشَّمْسِ، وَوَجْهِ الْعَدُوِّ، وَالْجُرْحَى، وَالْقَتْلَى.

Тўрт нарса кўзга зарар қилади ва қалбга зиён етказади: қуёшга тикилиш, душманнинг юзига боқиш, жароҳатланганларга ва ўлганларга қараш.

وَقَالَ ثَابِتُ بْنُ قُرَّةَ: رَاحَةُ الْجِسْمِ فِي قِلَّةِ الطَّعَامِ، وَرَاحَةُ الرُّوحِ فِي قِلَّةِ الْآثَامِ، وَرَاحَةُ الْقَلْبِ فِي قِلَّةِ الْإِهْتِمَامِ، وَرَاحَةُ اللِّسَانِ فِي قِلَّةِ الْكَلَامِ.

Собит ибн Қурра дейди: “Таннинг роҳати оз ейишда, жоннинг роҳати гуноҳнинг озлигида, қалбнинг роҳати ғамнинг камлигида, тилнинг роҳати оз гапиришдадир”.

أَرْبَعَةٌ لَا تَشْبَعُ مِنْ أَرْبَعٍ: عَيْنٌ مِنْ نَظَرٍ، وَأُذُنٌ مِنْ خَبَرٍ، وَأُنْثَى مِنْ ذَكَرٍ، وَأَرْضٌ مِنْ مَطَرٍ.

Тўрт нарсa тўрт нарсaга тўймайди: кўз карашга, кулоқ хабарга, хотин эркакка, ер ёмғирга тўймайди.

أَرْبَعَةٌ لَا يُوثَقُ بِهَا: زُهْدُ الْخَصِي، وَتَوْبَةُ الْجُنْدِي، وَنَسْكُ النِّسَاءِ، وَتَقْوَى الْأَحْدَاثِ.

Тўрт нарсaга ишониб бўлмайди: бичилганнинг зухдига, аскарнинг тавбасига, хотинларнинг ибодатига ва ёшларнинг тақвосига.

أَرْبَعَةٌ لَا يَثْبُتُ مَعَهَا مُلْكٌ: غَشُّ الْوَزِيرِ، وَسُوءُ التَّدْيِيرِ، وَخُبْتُ النَّيَّةِ، وَظُلْمُ الرَّعِيَّةِ

Тўрт нарсa билан мулк турмайди: вазирнинг ёлғончилиги, тадбирнинг ёмонлиги, ниятнинг бузуқлиги, қўл остидагиларга зулм қилиш.

أَرْبَعَةٌ يُسْتَدَلُّ بِهَا عَلَى الدَّهَاءِ: بَجْرُ الْغُصَصِ وَانْتِهَازُ الْفُرْصِ وَاسْتِمْدَادُ الْأَرَاءِ وَمُدَاهَاةُ الْأَعْدَاءِ

Тўртта нарсa кишининг дохийлигига далолат қилади: ғуссаларни ютиш, фурсатлардан унумли фойдаланиш, ўзгалар фикридан қувват олиш ва душманлар билан муроса қилиш.

أَرْبَعَةٌ إِذَا أَفْسَدَهُمُ الْبَطْرُ لَمْ تَزِدْهُمْ التَّكْرِمَةَ إِلَّا فَسَادًا: الْوَلَدُ وَالزَّوْجَةُ وَالْخَادِمُ وَاللَّيْمُ.

Эркалик (табиатини) бузган тўрт тоифа киши бор, уларга хурмат кўрсатилса, бузилиши яна ортади: бола, хотин, хизматкор, пасткаш одам.

أَرْبَعَةٌ لَا تُقَابَلُ بِالْعُنْفِ فِي أَرْبَعَةِ أَحْوَالٍ: الْمَلِكُ فِي حَالِ غَضَبِهِ، وَالسَّيْلُ فِي حَالِ صَدَمَتِهِ، وَالْفَيْلُ فِي حَالِ غُلْمَتِهِ، وَالْعَامَّةُ فِي حَالِ هَيْجِهَا.

Тўрт нарсага тўрт хил ҳолатда қўполлик билан муомала қилинмайди: ғазаби келган пайтда подшоҳга, тошиб оқаётган селга, шахвати қўзиган ҳолатдаги филга ва ҳаяжонда қўзғалган халққа.

أَرْبَعَةٌ لَا تَقْدَمُ عَلَيْهَا حَتَّى تَسْأَلَ عَنْهَا الْخَبِيرَ: السُّوقُ لَا تَقْدَمُ عَلَيْهِ حَتَّى تَعْلَمَ النَّافِقَ وَالْكَاسِدَ، وَالْمَرْأَةُ لَا تَخْطُبُهَا حَتَّى تَسْأَلَ عَنْ مَنْصِبِهَا وَخُلُقِهَا، وَالطَّرِيقُ لَا تَسْلُكُهَا حَتَّى تَسْأَلَ عَنْ أَمْنِهَا وَخَوْفِهَا، وَالْبَلَدُ لَا تَسْتَوِطِنُهَا حَتَّى تَسْأَلَ عَنْ سِيرَةِ سُلْطَانِهَا وَأَخْلَاقِ أَهْلِهَا.

Тўрт нарса томон қадам ташлама, то бир хабардор кишидан у нарсалар ҳақида сўраб билмагунингча: бозорга қадам босма (яъни, тижоратни бошлама), то у ерда нима ўтади-ю, нима касодга учрашини яхши билмагунингча; совчиликка борма, токи у аёлнинг насаби, қўни-қўшнилар орасида тутган ўрни ва хулқи ҳақида сўраб билмагунингча; бир йўлга юрма, токи у йўлнинг тинч ва хавфдан омон эканини сўраб билмагунингча; бир шаҳарда ватан тутма, токи ўша ердаги подшоҳнинг сийрати ва ўша ер аҳлининг ахлоқи ҳақида сўраб билмагунча.

تَجَنَّبْ أَرْبَعَةً لِيَتَخْلَصَ مِنْ أَرْبَعَةٍ: تَجَنَّبِ الْحَسَدَ لِيَتَخْلَصَ مِنَ الْحُزْنِ، وَلَا تُجَالِسْ خَسِيسًا لِيَتَسَلَّمَ مِنَ الْمَلَامَةِ، وَلَا تَرْكَبِ الْمَعَاصِيَ لِيَتَسَلَّمَ مِنَ النَّارِ، وَلَا تَهْتَمَّ بِجَمْعِ الْمَالِ لِيَتَسَلَّمَ مِنْ مُعَادَاةِ النَّاسِ.

Тўрт нарсадан халос бўлиш учун тўрт нарсадан сақлан: ғам-кайғудан қутулиш учун ҳасаддан узоқ бўл; маломатдан омон бўлиш учун бахиллар билан ҳамсухбат бўлма; дўзахдан омон бўлиш учун гуноҳ қилма; одамларнинг душман бўлиб қолишидан омон бўлишинг учун мол-дунё тўплашга берилма.

أَرْبَعَةٌ لَا تَسْتَعْنِي عَنْ أَرْبَعَةٍ: الرَّعِيَّةُ مِنَ السِّيَاسَةِ وَالْجَيْشُ عَنِ الْقَادَةِ وَالرَّأْيُ عَنِ الْإِسْتِشَارَةِ
وَالْعِزُّ مِنَ الْإِسْتِخَارَةِ.

Тўрт нарса тўрт нарсага мухтож: халқ сиёсатга, аскар лашкарбошига,
фикр маслаҳатга ва азизлик яхшилик сўраб қилинадиган дуога мухтож.

وقال أَبُو نَوَاسٍ: أَرْبَعَةٌ مَذْهَبَةٌ لِكُلِّ هَمٍّ وَحُزْنٍ: الْمَاءُ وَالْقَهْوَةُ وَالْبُسْتَانُ وَالْوَجْهُ الْحَسَنُ.

Абу Наввос айтди: “Тўртта нарса ҳар қандай ғам-қайғуни аритади: сув,
қаҳва, боғча ва гўзал юз”.

روضة في الخمسة

“Бешталиқ” ҳикматлар боғчаси

قَالَ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: اغْتَنِمْ خَمْسًا قَبْلَ خَمْسٍ: شَبَابَكَ قَبْلَ هَرَمِكَ، وَصِحَّتَكَ قَبْلَ
سِقَمِكَ، وَفَرَاغَكَ قَبْلَ شُغْلِكَ، وَغِنَاكَ قَبْلَ فَقْرِكَ، وَحَيَاتَكَ قَبْلَ مَوْتِكَ.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам дедилар: “Бешта нарсани бешта
нарсадан олдин ғанимат бил: қариликдан олдин ёшлигингни, хасталикдан
олдин соғлигингни, ишга чалғиб қолишингдан илгари бўш вақтингни,
камбағалликка йўлиқишингдан олдин бойлиқни, ўлим келишидан олдин
ҳаётингни ғанимат бил”.

وَقَالَ بَعْضُهُمْ: أُمُورُ الدُّنْيَا تَجْرِي عَلَى خَمْسَةِ عَشَرَ وَجْهًا، فَخَمْسَةٌ مِنْهَا بِالْعَادَةِ وَهِيَ: الْأَكْلُ وَالشُّرْبُ وَالْمَشْيُ وَالنِّكَاحُ وَالصَّلَاةُ. وَخَمْسَةٌ مِنْهَا بِالتَّعْلِيمِ وَهِيَ: الْأَدَبُ وَالْكِتَابَةُ وَالرِّمْيُ وَالسِّبَاحَةُ وَالصَّنَاعَةُ. وَخَمْسَةٌ مِنْهَا بِالتَّقْدِيرِ وَهِيَ: الْحَسَنُ وَالْقُبْحُ وَالْغِنَى وَالْفَقْرُ وَالْعُمُرُ.

Улуғлардан бири деди: “Дуёнинг ишлари ўн беш хил тарзда жорий бўлади. Шулардан бештаси одатга биноан амалга ошади: ейиш, ичиш, юриш, никоҳланиш ва намоз (яъни, инсон кўриб, одатланиб бу ишларни қилишга ўрганиши мумкин). Яна бештаси таълим – ўргатиш натижасида ҳосил бўлади: одоб, ёзиш, камондан ўқ узиш, сузиш ва ҳунар. Қолган бештаси тақдирга боғлиқ: чирой, хунуклик, бойлик, камбағаллик, умр (яъни, инсоннинг чиройли ё хунук бўлиши, бой ё камбағал бўлиши ёки умрининг қисқа ё узун бўлиши ўзининг ёки ўзига ўхшаган инсонларнинг хоҳиш-иродасига эмас, тақдирда белгиланганига боғлиқ).

وَقَالَ بُزْرُجْمَهْرُ: تُسْتَحَبُّ خَمْسَةٌ مِنْ خَمْسَةٍ: الْعُشْبُ مِنَ الرَّبِيعِ وَالْخِصْبُ مِنَ الْحَرِيفِ وَالْحَلَاوَةُ مِنَ الْجَارِيَةِ وَالْكِيَّاسَةُ مِنَ الْغَلَامِ وَالْإِنْقِبَاضُ مِنَ الْغَرِيبِ.

Бузружмеҳр айтди: “Беш нарсанинг беш нарсага сабаб бўлиши чиройли: баҳор келиб, атроф кўкаламзор бўлса; куз келиб, серобчилик бўлса; чўрининг ёқимли бўлиши (яъни, чўрининг буюрилган ишни қойиллатиб бажаришига яна унинг ёқимлилиги ҳам қўшилса); ходимнинг зийраклиги, мусофирнинг уялиб, қимтиниб туриши (мусофирнинг тўрга ўтиб, талтайиб ўтириб олишидан кўра тортиниб туриши чиройлироқ).

وَقَالَ كُشَاجِمُ: خَمْسُ فَوَائِدَ مُحَبُّوْبَةٍ: مُبَادَرَةُ الْغِذَاءِ دُبُرَ الشَّرَابِ، وَقَلَّةُ الدُّبَابِ، وَالْمُبَادَرَةُ إِلَى تَسْكِينِ كُلِّ الْجُوعِ، وَتَطْيِيبِ النَّكْهَةِ، وَأَمْنُ الشَّرِّ إِلَى طَعَامِ غَيْرِكَ.

Кашожим айтди: “Суюкли саналган бешта фойдали иш бор: ичимликнинг изидан дарҳол таом берилса; пашша кам бўлса; итдек очганда уни тинчитишга шошилиш; оғизни хушбўй қилиш; бировнинг таомига суқланиб қарамайдиган даражада хотиржамлик”.

وَقَالَ أَبُو عَلِيٍّ الصَّاعَانِي: لَيْسَ شَيْءٌ أَبْغَضَ إِلَيَّ مِنْ خَمْسَةٍ: قِرَاءَةُ مَكْتُوبِي، وَامْتِنَاعُ مَنْ دَعَوْتُهُ إِلَى مُؤَاكَلَتِي، وَرُؤْيَةُ مُتَكَبِّرٍ، وَرُؤْيَةُ شَيْخٍ يَتَصَابَى، وَامْرَأَةٌ تَتَأَمَّرُ.

Абу Алий Соғоний айтди: “Бешта нарсa менинг нафратимни кўзғайди: хатимни бошқа бировнинг ўқиши; меҳмонга чорлаганимда таклифимни рад қилган киши; мутакаббир кишини кўришим; ошиқ бўлиб қолган қарияни кўришим; ўзини бошлиқдай тутатган хотиндан нафратланаман”.

وَقَالَ آخَرُ: [فِي الْأَطْفَالِ] خَمْسُ خِصَالٍ لَوْ كَانَتْ فِي الرَّجَالِ بَلَّغُوا دَرَجَةَ الْكَمَالِ: لَا يَهْتَمُّونَ بِالرِّزْقِ وَلَا يَشْتَكُونَ مِنَ الْمَرَضِ وَلَا يَحْقِدُونَ عِنْدَ الْخِصَامِ وَيَخَافُونَ إِذَا خُوفُوا بِأَدْنَى تَخْوِيفٍ وَتَدْمَعُ أَعْيُنُهُمْ مِنْ ذِكْرِ الْأَهْوَالِ.

Бошқа бир донишманд деди: “**Болаларда бор бешта хислат** катталарда ҳам бўлса эди, комиллик даражасига етган бўлишарди: ризқ учун ғам чекмаса, касалликдан шикоят қилмаса, тортишганида гина-кудурат сақламаса, сал пўписа билан кўркса, даҳшатли манзаралар эслатилганида кўзларига нам ёшланса”.

شِعْرٌ:

إِذَا حَمَدْتَ نَيْرَانَ صَفْوِكَ فَاعْتَمِدْ	لِإِسْعَاهَا خَمْسًا غَدَتْ خَيْرَ أَعْوَانِ
وَلَا تَعْتَمِدْ شَيْئًا سِوَاهَا فَإِنَّهَا	لِمَنْ يَغْتَرِبُهُ الْهَمُّ أَوْثَقُ أَرْكَانِ
فَرَاخٍ وَرِيحَانٍ وَسَاقٍ مُهْفَهَفٍ	وَنَعْمَةٌ أَلْحَانٍ وَطَلْعَةٌ إِخْوَانِ

Шеър (насрий баён): “Мусаффо ёшлигинг олови сўнган бўлса, ун қайтадан алангалатиш учун бешта нарсага суян. Шунда улар энг яхши ёрдамчига айланади. Улардан бошқасига суянма. Чунки улар кишининг ғамини аритишда энг ишончли суянчлардир: хурсандчилик, хушбўй, нозик болдир, куй-қўшиқ ва дўстлар дийдори”.

رَوْضَةٌ فِي السِّتَةِ وَمَا بَعْدَهَا

“Олтиталик” ва ундан сўнгги хикматлар боғчаси

قَالَ حَكِيمٌ: سِتَّةٌ لَا يُفَارِقُهُمُ الْحُزْنُ: فَقِيرٌ قَرِيبُ عَهْدٍ بَغْيٌ، وَمُكْثَرٌ يَخَافُ عَلَى مَالِهِ التَّلَفَ، وَمَرِيضٌ لَا طَبِيبَ لَهُ، وَمُحِبٌّ لَامْرَأَتِهِ وَهِيَ خَائِنَةٌ، وَالْحُسُودُ، وَالْحُقُودُ.

Донишманд деди: “Олти тоифа киши доимо ғам-ташвишда юради: олдин бой бўлиб, яқинда камбағал бўлиб қолган киши, мол-дунёсига талофат етиб қолишидан қўрқиб юрадиган бой, даволовчи табиби йўқ хаста, хотинини яхши кўрадиган, аммо хотини унга хиёнат қиладиган киши, ҳасадгўй ва гина-кудурат сақлайдиган киши”.

وَقَالَ الْأَخْفَفُ بْنُ قَيْسٍ: سِتَّةٌ خِصَالٍ يُعْرِفُ بِهَا الْجَاهِلُ: الثَّقَةُ بِكُلِّ أَحَدٍ، وَالْكَلامُ فِي غَيْرِ نَفْعٍ، وَالْغَضَبُ مِنْ غَيْرِ سَبَبٍ، وَالْعَطِيَّةُ فِي غَيْرِ مَوْضِعِهَا، وَإِفْشَاءُ السِّرِّ إِلَى كُلِّ أَحَدٍ، وَعَدَمُ التَّمْيِيزِ بَيْنَ الْعَدُوِّ وَالصَّدِيقِ.

Ахнаф ибн Қайс деди: “Олтита хислат билан кишининг нодонлиги билинади: дуч келган кишига ишонавериш, фойдасиз гапириш, сабабсиз

ғазабланиш, ўрни бўлмаган ерга саховат қилиш, ҳаммага сирни очавериш, дўст билан душманни ажратмаслик”.

وَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: سَبْعَةٌ يُظِلُّهُمْ اللَّهُ فِي ظِلِّهِ يَوْمَ لَا ظِلَّ إِلَّا ظِلُّهُ: إِمَامٌ عَادِلٌ، وَشَابٌّ نَشَأَ فِي عِبَادَةِ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ، وَرَجُلٌ قَلْبُهُ مُعَلَّقٌ فِي الْمَسْجِدِ إِذَا خَرَجَ مِنْهُ حَتَّى يَعُودَ إِلَيْهِ، وَرُجُلَانِ تَحَابَّا فِي اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ اجْتَمَعَا عَلَى ذَلِكَ وَافْتَرَقَا، وَرَجُلٌ دَعَتْهُ امْرَأَةٌ ذَاتُ مَنْصِبٍ وَجَمَالٍ فَقَالَ: إِنِّي أَخَافُ اللَّهَ، وَرَجُلٌ تَصَدَّقَ صَدَقَةً فَأَخْفَاهَا حَتَّى لَا تَعْلَمَ شِمَالُهُ مَا تُنْفِقُ يَمِينُهُ، وَرَجُلٌ ذَكَرَ اللَّهَ تَعَالَى خَالِيًا فَفَاضَتْ عَيْنَاهُ.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам дедилар: “Етти тоифа инсонни Аллоҳ таоло ҳеч бир соя йўқ кунда Ўз соясида тутати: адолатли имом (бошлиқ, раҳбар); улуғ ва қудратли Аллоҳнинг ибодатида вояга етган ўспирин йигит; қалби масжидга шу даражада боғланган киши, агар масжиддан чиқса, қайтгунча ошиқади; улуғ ва қудратли Зот – Аллоҳ йўлида ўзаро муҳаббат билан дўст тутинган икки киши, улар Аллоҳнинг йўлидаги мана шу муҳаббатга кўра учрашади ва мана шу муҳаббатга кўра ажрашади; мансабдор ва чиройли хотин хилватга чорлаганида (мен бундай ҳаром ишни қилишдан) Аллоҳдан кўрқаман, деган инсон; садақани ўнг қўли берса, чап қўли билмайдиган даражада махфий берадиган киши; ёнида ҳеч ким йўқ, холи, ёлғиз ҳолда Аллоҳ таолони зикр қилиб, кўзларидан ёш қуюлган киши”.

وَقَالَ أَبُو يَعْقُوبَ الْحَزْمِيُّ: فِي الْعَمَى سَبْعُ حِصَالٍ: اجْتِمَاعُ الرَّأْيِ، وَصَفَاءُ الدِّهْنِ، وَقُوَّةُ الْحَذَقِ، وَجَوْدَةُ الْحِفْظِ، وَسُقُوطُ الْوَاجِبِ مِنَ الْحُقُوقِ، وَالْأَمَانُ مِنْ فُضُولِ النَّظَرِ الدَّاعِيَةِ إِلَى الدُّنُوبِ، وَفُقْدَانُ النَّظَرِ إِلَى الثَّقَلَاءِ وَالْأَعْدَاءِ.

Абу Якуб Ҳузаймий айтди: “Аъмолик – кўзи ожизликда етти хислат бор: кўр кишининг фикри доим жам, зехни пок, топқирлиги кучли, хотираси мустаҳкам, (айрим) вожиб ҳақлар(масалан, ҳажга бориш)дан соқитлик, гуноҳга

чорловчи ортиқча сабабларга карашдан омон бўлиш, оғир, суҳбати зерикарли кишиларга ва душманларга боқининг йўқлиги”.

وَقَالَ يَحْيَى بْنُ خَالِدٍ: الدُّنْيَا ثَمَانٍ: الطَّعَامُ، وَالطَّيِّبُ، وَالْمَاءُ الْبَارِدُ، وَالثَّوْبُ اللَّيِّنُ، وَالْفِرَاشُ الْوَطِئُ، وَالِدَّارُ الْوَاسِعَةُ، وَالْمَرْأَةُ الْمُوَافِقَةُ، وَالْخَادِمُ الْأَمِينُ، وَالْقُدْرَةُ عَلَى الْإِحْسَانِ إِلَى الْإِخْوَانِ.

Яхё ибн Холид айтди: “Дунё саккиз хил нарсадан иборат: таом, хушбўйлик, муздай сув, мулойим кийим, юмшоқ тўшак, кенг ҳовли, табиатга мувофиқ хотин, ишончли хизматкор, дўстларга яхшилик қилишга қодир бўлиш”.

وَقَالَ بَعْضُهُمْ

شِعْرٌ:

أَحَقُّ بِالصَّفْعِ فِي الدُّنْيَا ثَمَانِيَّةٌ	لَا لَوْمٍ فِي وَاحِدٍ مِنْهَا إِذَا صُفِعَا
الْمُسْتَحِفُّ بِسُلْطَانٍ لَهُ قَدْرٌ	وَدَاخِلُ الْبَيْتِ تَطْفِيلًا بِغَيْرِ دُعَا
وَأَمْرٌ نَاهٍ فِي غَيْرِ مَنْزِلِهِ	وَدَاخِلٌ فِي كَلَامٍ أَثْنَيْنِ مُنْدَفِعَا
وَمُتَحِفٌّ بِحَدِيثٍ غَيْرِ سَائِلِهِ	وَقَاصِدٌ بِمَجْلِسٍ عَنْ قَدْرِهِ اِزْتَفِعَا
وَطَالِبُ الْجُودِ يَمُنُّ لَا سَمَاحَ لَهُ	وَطَالِبُ النَّصْرِ مِنْ أَعْدَائِهِ طَمِعَا

Улуғлардан бири айтди (шеърнинг насрий баёни): “Дунёда тарсакига лойиқ саккиз тоифа бор, агар улардан бирига шапалоқ тортилса, ҳеч ҳам маломат қилинмайди: биринчиси, қадр-қийматга эга султонини беҳурмат қилувчи; иккинчиси, чақирилмаса ҳам кимгадир эргашиб келган меҳмон; учинчиси, ўз ўрнини билмасдан амру наҳй қилувчи; тўртинчиси, гаплашаётган

икки кишининг орасига ўзбошимчалик билан сўз қўшувчи; бешинчиси, сўралмаган ўринда гапирувчи; олтинчиси, ўзининг кадр-қийматидан баландроқ мажлисни кўзловчи; еттинчи, хасисдан саховат талаб қилувчи; саккизинчи, душманларидан ёрдам истовчи”.

وَقَالَ الْجَاهِظُ: تِسْعُ مَوْجُودَةٌ فِي تِسْعٍ: الْحِفَّةُ فِي الصَّمِّ وَالْهَوَجُ فِي الطَّوَالِ وَالْعُجْبُ فِي الْقِصَارِ وَالنَّبْلُ فِي الرَّبْعَةِ وَالْمَلَاخَةُ فِي الْحَوْلِ وَالذِّكَاؤُ فِي الْخَرَسِ وَالْحِفْظُ فِي الْعُمَيَّانِ وَالثَّقْلُ فِي الْعَوْرِ وَالنَّشَاطُ فِي الْحَدِيثِ.

Жоҳиз деди: “Тўққиз тоифа кишида тўққиз нарсa бўлади: карларда енгилтаклик, новчаларда аҳмоқлик, паканаларда кеккайиш, ўрта бўйли кишиларда олийжаноблик, кўзи бир томонга сузилганроқ кишиларда гўзаллик, соқовларда зийраклик, кўрларда кучли хотира, ғилайларда оғирлик, ёшларда ҳиммат-ғайрат”.

وَسُئِلَ إِسْحَاقُ الْمُوصِلِيُّ عَنْ عَدَدِ النَّدَمَاءِ، فَقَالَ: وَاحِدٌ عَمٌّ، وَاثْنَانِ هَمٌّ، وَثَلَاثَةٌ نِظَامٌ، وَأَرْبَعَةٌ تَمَامٌ، وَخَمْسَةٌ زِحَامٌ، وَسِتَّةٌ حُمَامٌ، وَسَبْعَةٌ مَوَكِبٌ، وَثَمَانِيَةٌ سُوقٌ، وَتِسْعَةٌ جَيْشٌ، وَعَشْرَةٌ نَعُودٌ بِاللَّهِ مِنْ شَرِّهِمْ.

Исҳоқ Мувсилийдан дўстларнинг сони ҳақида сўралди: “Биттаси ғам, иккитаси ташвиш, учтаси интизом, тўрттаси тамом (яъни, тугал), бештаси тиқилинч, олтитаси ҳаммом, еттитаси жамоат, саккизтаси бозор, тўққизтаси лашкар, ўнта бўлса, Аллоҳ уларнинг ёмонлигидан сақласин”.

نُبْدَةُ مِنَ الْحِكْمِ الْعِدَابِ يَخْتِمُ بِهَا الْكِتَابُ

**Китоб хотимасида ширин ҳикматлардан
бир парча**

أَهْوَى سُلَافٌ مُوْتَقٍ مَشُوبٌ بِتَلَافٍ مُوْبِقٍ.

Ҳою-ҳавас ҳалок қилувчи талофат аралашган ўта кучли шаробдир.

أَهْوَى دَاءٌ قَدِيمٌ، لَمْ يَسْلَمْ مِنْهُ قَرُومُ الْقُرُونِ.

Ҳою-ҳавас шундай эски қасалликки, замонанинг улуғлари ҳам ундан холи (саломат) бўлмаган.

مَنْ كَانَ لِعَيْنَانِ هَوَاهُ أَمْلَكَ، كَانَ لِسَيْلِ رَشَادِهِ أَسْلَكَ.

Ким нафс истакларини жиловлай олса, тўғри йўлга юрувчи бўлади.

مَنْ خَافَ هَوَاهُ أَمِنْ كَيْدِهِ أَعْدَائُهُ.

Ким нафсининг ҳавосидан кўркиб, унга йўл берса, душманлари у кимсанинг ҳийласидан омон бўлади (яъни, нафсига қул киши душманларига қарши қанча ҳийла ишлатмасин, душманлари унинг бу ҳийлаларини назарга илмайди).

شعر:

فَقَدْ تَكَلَّتْهُ عِنْدَ ذَاكَ تَوَاكِلُهُ	إِذَا مَا رَأَيْتَ الْمَرْءَ يَقْتَادُهُ الْهَوَى
وَقَدْ وَجَدَتْ فِيهِ مَجَالًا عَوَازِلُهُ	وَقَدْ أَشْمَتَ الْأَعْدَاءَ جَهْلًا بِنَفْسِهِ
مِنَ النَّاسِ إِلَّا حَازِمُ الرَّأْيِ كَامِلُهُ	وَمَا قَمَعَ النَّفْسَ الْعَزُوفَ عَنِ الْهَوَى

Шеър (насрий баён): “Қачонки бир кишини хавойи нафси етаклаб кетаётганини кўрсанг, энди унинг ҳолига боласини йўқотиб қўйган онадек йиғловчилари йиғлайверсин. Нодонлиги сабаб у душманларини хурсанд қилди ва маломатчилар (унинг устидан кулишга) йўл топди. Фақат қатъий, фикри комил кишигина қайсар нафсни хою-хавасдан тўса олади”.

قَلْبُ الْمُحِبِّ مَقْسُومٌ بَيْنَ الْهُمَزَةِ وَالْوُجُومِ وَطَرْفُهُ مَوْسُومٌ بِالسُّجُومِ وَرَعْيِي النُّجُومِ. الْمُحِبُّ
مَنْ دَمْعُهُ مُطْلَقٌ وَنَوْمُهُ مُوثَقٌ. الْمُحِبُّ مَنْ تَتَّصَعَّدُ زَفَرَاتُهُ وَتَنْحَدِرُ عَبْرَاتُهُ رُبَّمَا تَلْفَ مَنْ كَلِفَ. لَيْسَ
حَرُّ الْعَاشِقِ كَبَرْدِ قَلْبِ الْمَعْشُوقِ. لِلْحَبِيبِ أَنْ يَتَذَلَّلَ، وَعَلَى الْمُحِبِّ أَنْ يَتَذَلَّلَ. وَهَجْرُ الْحَبِيبِ
كَلْفَحِ الْهَوَاجِرِ، وَوَضْلُهُ كَنَسِيمِ الْأَصَائِلِ. لَا يُقَاسِي الْمُحِبُّ أَشَدَّ مِنْ قَسْوَةِ الْحَبِيبِ.

Ошиқнинг қалби ғам билан сукут орасида талош бўлади. Унинг кўзи ёшларга тўла ва юлдузлар подасини ҳайдаш билан овора (яъни, туни билан бедор). Ошиқнинг кўз ёшлари ўз эркига қўйиб юборилган, уйқуси эса кишанланган. Ошиқнинг “оҳ-воҳ”лари кўкка ўрлаган, кўз ёшлари пастга думалаган. Ким ошиқ бўлса, кўпинча у талофат кўради. Ошиқ қалбининг ҳарорати маъшуқ қалбининг совуқлигидек эмас (яъни, ошиқ қанчалик ёниб-куйса, маъшуқ шунчалик совуққон). Севилувчида эркаланиш, севувчида хорланиш бор. Маҳбубнинг ҳижрони қоқ пешиндаги офтобнинг куйдиришига, маҳбубнинг васли оқшом пайтида эсадиган майин шабадага ўхшайди. Ошиқ қалбининг қаттиқ қийналиши Маъшуқнинг қалби шу даражада қаттиқки, ошиқ қанча қаттиқ қийналса ҳам бу қаттиқликни юмшатолмайдди.

شعر:

لَا يَعْرِفُ الشَّوْقَ إِلَّا مَنْ يُكَابِدُهُ   وَلَا الصَّبَابَةَ إِلَّا مَنْ يُعَانِيهَا

Шеър (насрий баён): “Шавқ (яъни, ишқ истаги)ни татиб кўрган, ишқни бошидан кечирган билади”.

أَحْسَنُ الْفَائِقِ بِدَعَةِ الْأَمْصَارِ وَنُزْهَةِ الْأَبْصَارِ الشَّوْقُ اللَّطِيفُ هُوَ الْعِشْقُ الْعَنِيفُ الشَّوْقُ
يَطْوِي الْفِرَاشَ الْوَطِيءَ وَيَحْتُ الْمَطِيءَ الْبَطِيءَ. الشَّوْقُ مَا فَضَّ عَقْدَ الدُّمُوعِ وَرَضَّ عَقْدَ الضُّلُوعِ.
مَنْ امْتَطَى رَاحِلَةَ الشَّوْقِ لَمْ يَشُقَّ عَلَيْهِ بُعْدُ السَّفَرِ.

Ўта чиройлилик шаҳарларнинг гўзаллиги ва кўзларнинг қувончидир. Кўзга кўринмайдиган даражадаги энг нозик шавқ, аслида, энг кучли ишқдир. Шавқ юмшоқ тўшакларни ўраб қўяди ва энг секин юрадиган ҳайвонни ҳам югурадиган қилади. Шавқ кўз ёшлар мунчоғини тешган ва қовурғалар бўғимини ушатган (яъни, ишқ туфайли тинимсиз тўкилган кўз ёш бир шода марваридга ўхшатиляпти ва ишқ сабабли жисм шу даражада озиб-тўзганки, қовурғалар бир-бирига киришиб кетган). Ким шавқ маркабини миниб олган бўлса, унга сафарнинг узоклигидан машаққат йўқ.

مُذَاكَرَةُ الْأَدْبَاءِ أَمْتَعُ مِنْ نَسِيمِ السَّحَرِ، الْمُتَعَطِّرِ بِزَهْرِ الثَّمَرِ. مُحَادَثَةُ الْإِخْوَانِ أَلَدُّ مِنْ مُعَاذَلَةِ
الْغَزَلَانِ وَأَبْهَجُ مِنْ حَرَكَاتِ الرَّاحِ بَيْنَ الرَّيْحَانِ. لِقَاءُ الْأَدِيبِ كَلِقَاءِ الطَّبِيبِ يَدْعُ الْهَمَّ مُوَلِّيًا وَالْأَنْسَ
مُسْتَوَلِيًا.

Адаб илми олимлари билан суҳбат қуриш меваларнинг гулларида бўй олган сахарги шабададан фойдалироқдир. Дўстларнинг суҳбати охуларнинг ажиб ўйинларидан лаззатлироқ ва хушбўйлар таратаётган шаробнинг ҳаракатидан кўра қувончлироқ. Адаб илми соҳибига йўлиқсангиз, табибга учрагандек бўласиз: ғамни кеткизади, дўстлик-ошноликка эга қилади.

شَرُّ الْإِخْوَانِ مَنْ إِذَا حَضَرَ أَتْنَى وَمَدَحَ وَإِذَا غَابَ غَابَ وَقَدَحَ شَرُّ الْإِخْوَانِ مَنْ ظَاهِرُهُ مُوَافِقٌ
وَبَاطِنُهُ مُنَافِقٌ. خَيْرُ الْإِخْوَانِ مَنْ يَتَلَقَّى أَخَاهُ بِالْيَمِينِ وَيُحِلُّهُ مَحَلَّ الْعَقْدِ الثَّمِينِ، وَشَرُّهُمْ مَنْ يَزِينُهُ
بِالْمِيزَانِ الْخَفِيفِ وَيُقَوِّمُهُ بِالثَّمَنِ اللَّطِيفِ.

Дўстларнинг ёмони борингизда сизни мақтаб, олқиш ёғдирадигани, йўғингизда эса айблаб, ғийбат қиладиганидир. Дўстларнинг ёмони кўринишидан сизга мувофиқ, ичкарисидан эса сизга тескари, мунофиқ бўлгани. Дўстларнинг яхшиси дўстини ўнг бўладиган ишлар билан қабул қилиб, уни энг қийматли шоданинг ўрнига қўядиганидир. Дўстларнинг ёмони дўстини энг энгил тарозида тортиб, арзимас қиймат билан ўлчайдиганидир.

مَنْ كَرُمَتْ خِصَالُهُ وَجَبَتْ وَصَالُهُ مَنْ كَثُرَ هَجْرُهُ وَجَبَ هَجْرُهُ إِذَا طَارَ الْقَلْبُ بِجَنَاحِ الْخَوْفِ
وَالْفَزَعِ فَأَخْرَصَ عَلَيْهِ مِنَ الضَّحَرِ وَالْجَزَعِ.

Кимнинг хислати улуғ бўлса, у билан борди-келди қилиш, кимнинг дўстни тарк қилиши кўпайса, уни тарк қилиш вожиб бўлади. Агар қалб ҳавф ва кўрқинч каноти билан учадиган бўлса, қалбни сиқилиш ва безовталиқдан эҳтиёт қил.

أَقْصُدْ مَنْ يُنْعِمُ بِالدُّنْيَا بِالْعَطَايَا الْفَاحِشَةِ، وَإِذَا اسْتَرْجَعَتْهَا كَانَتْ مِنْ عَطَايَا الْآخِرَةِ، وَتَوَكَّلْ
عَلَيْهِ فِيمَا يَغْشَاكَ، تَأْمَنْ غَوَائِلَ دُنْيَاكَ وَأُخْرَاكَ، وَتَوَسَّلْ بِمُحَمَّدٍ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ شِفَاءَ السَّقِيمِ
وَهَادِي الصِّرَاطِ الْمُسْتَقِيمِ، فَهُوَ بَيْتُ عَمَرِهِ التَّنْزِيلِ وَخَدَمُهُ جِبْرِيلُ.

Бу дунёда сенга улуғ неъматларни инъом этган Зотга интил. Агар У Зот неъматларини қайтариб олса (яъни, дунёдан ўтсанг), сен учун Охират неъматлари бор. Сени балолар ўраб олганида У Зотга суян, шунда дунёндаги ва Охиратингдаги кулфатлардан ҳам омон бўласан. Муҳаммад соллаллоху

алайҳи ва салламни восита этиб Аллоҳга таваккул қил. Пайғамбар алайҳиссалом дардмандга дармондир, тўғри йўлга бошловчидир. Муҳаммад алайҳиссалом шундай уйки, бу уйни Қуръон обод қилган, бу уйнинг хизматкори Жаброил алайҳиссаломдир.

وَأَسْأَلُ اللَّهَ فَإِنَّهُ أَقْرَبُ مَنْ نَاجَيْتَ وَأَجُوبُ مَنْ نَادَيْتَ
اللَّهُمَّ أَخْرِجْنَا مِنْ ظُلُمَاتِ الْوَهْمِ إِلَى نُورِ الْفَهْمِ، وَاجْعَلْنَا مِمَّنْ يَرْجُوكَ وَيَخْشَاكَ، وَوَفَّقْنَا لِمَا يُوَافِقُ
رِضَاكَ، وَارْزُقْنَا مِنَ النِّعْمَةِ أَخْضَرَهَا وَمِنَ الْمَعِيشَةِ أَنْضَرَهَا، بِجَاهِ نَبِيِّكَ وَخَاصَّتِهِ

وَصَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَعَلَيْهِمْ صَلَاةً تَلِيْقُ بِكَرَامَةِ مَرْتَبَتِهِ
وَعَلَى آلِهِ أَجْمَعِينَ، وَصَحَابَتِهِ
وَالتَّابِعِينَ، آمِينَ.

Фақат Аллоҳдан сўра! Чунки муножот қилиб сўраладиган зотнинг энг яқини ва чақирганингда энг тез жавоб берадигани Аллоҳ таолодир.

Аллоҳим! Бизни ҳар хил нотўғри ўйлар зулумотидан тўғриликка бошлайдиган фаҳм нурига чиқаргил.

Бизни Ўзингдан кўрқиб, Ўзингдан умид қиладиганлар тоифасидан қил ва Ўзингнинг розилигингга мувофиқ ишларга бизни муваффақ қил.

Пайғамбарингнинг мартабаси ва хос хусусиятлари шарофати билан бизни неъматнинг энг кўрками билан, ҳаётнинг энг яшнагани билан ризқлантиргил.

Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи ва салламга, олдин ўтган жамики пайғамбарларга у зотларнинг улуғ мартабаларига муносиб Аллоҳнинг солавоти ва саломи бўлсин ва яна Пайғамбарингнинг жамики аҳлига, саҳобаларига, тобеинларга Аллоҳнинг саломи бўлсин, омийн.

تَمَّ الْكِتَابُ بِحَمْدِ اللَّهِ بَارِئِنَا وَمَنْ بِلَا شَكٍّ بَعْدَ الْمَوْتِ يُحْيِينَا
يَا رَبِّ فَاعْفِرْ لِعَبْدٍ كَانَ كَاتِبَهُ يَا قَارِئَ الْخَطِّ قُلْ بِاللَّهِ آمِينَ

Шеър (насрий баён): “Яратгувчимиз Аллоҳнинг ҳамди билан китоб
ниҳоясига етди. Шак йўқки, У бизни ўлгандан кейин тирилтирадиган Зотдир.
Эй Раббим, бу китобни ёзган қулингни мағфират қил! Эй бу хатни ўқувчи,
Аллоҳ ҳаққи, бу тилагимга “омийн” дегил”.